

PÉCS, 2020

ISBN 978 615 00 8172 4

SZABÓ LÁSZLÓ GY. EGYMÁSÉRT VAGYUNK

SZABÓ LÁSZLÓ GY.

EGYMÁSÉRT VAGYUNK

SZEMÉLYES EMLÉKEZÉSEK BOTANIKUSOKRÓL
TUDÓS TANÁROKRÓL ÉS KUTATÓKRÓL

SZABÓ LÁSZLÓ GY.

EGYMASÉRT VAGYUNK

SZEMÉLYES EMLÉKEZÉSEK BOTANIKUSOKRÓL
TUDÓS TANÁROKRÓL ÉS KUTATÓKRÓL

PÉCS, 2020.

SZABÓ LÁSZLÓ GY.

EGYMÁSÉRT VAGYUNK

SZEMÉLYES EMLÉKEZÉSEK BOTANIKUSOKRÓL
TUDÓS TANÁROKRÓL ÉS KUTATÓKRÓL

PÉCS, 2020.

ELŐSZÓ	6
BEVEZETÉS	9
AUMÜLLER ISTVÁN	10
BARANYAI AURÉL	18
BOROS ÁDÁM	24
BRANTNER ANTAL	28
CZIMBER GYULA	36
CSAPODY VERA	44
CSEKEY ISTVÁN	50
CSURGÓ SÁNDOR	54
FRENYÓ VILMOS	56
GARAY ANDRÁS	60
GÉMES BALÁZS	66
GRYNAEUS TAMÁS	72
GUNDA BÉLA	78
HALMAI JÁNOS	86
HÁZNAGY ANDRÁS	90
HORVÁT ADOLF OLIVÉR	92
JÁKY MIKLÓS	98
JÁNOSSY ANDOR	106
KERESE ISTVÁN	116
KÓCZIÁN GÉZA	118
KURNIK ERNŐ	126

LÁRENCZ LÁSZLÓ	130
MÁNDY GYÖRGY	134
ID. MÁTHÉ IMRE	138
NÉMETH MÁRTON	142
NOVÁK ISTVÁN	154
NYIREDY SZABOLCS	156
OLÁH ANDOR	158
PAPP ERZSÉBET	164
PERÉDI JÓZSEF	170
PETRI GIZELLA	172
POZSÁR BÉLA	174
PRISZTER SZANISZLÓ	180
MÓRÓ MARIA ANNA	183
RÁCZ GÁBOR	192
RÁCZ-KOTILLA ERZSÉBET	196
IFJ. REUTER CAMILLO	200
SÁRKÁNY SÁNDOR	214
SZÁSZ KÁLMÁN	218
TÉTÉNYI PÉTER	222
TÓTH ISTVÁN	224
TYIHÁK ERNŐ	228
FÜGGELÉK	237
IMPRESSZUM	240

ELŐSZÓ

a Szerzőhöz intézett levél

„Mindannyian a szakmában hálásak vagyunk azért, hogy folyamatosan fel-
dolgozod és az utókor számára megörökíted a múltbeli történeteket, nagy-
jaink emlékét. A Farmakognóziai Hírekben utóbb megjelent Tyihák Ernőről
készített összeállításod szép emlékeket ébreszt bennem. A honlapunkon,
Szegeden a megjelent nekrológ próbálta kifejezni, milyen tisztelettel adó-
zok emlékének. Ernő pályájának kezdetén Édesapámmal dolgozott együtt,
számos közös dolgozatuk jelent meg. Édesapám nagyra tartotta őt,
becsülte, mint az egész gyógynövény szakma, invenciózus, szerény mivoltát.
Őt állította elém, mint követendő példát. Később, a Gyógynövény Kutató
Intézetben tett tanulmányutam során én is magával ragadónak találtam
a mindenkor újat kereső személyiségét. Amikor már lehetőségem volt
rá, próbáltam közelebb hozni Szegedhez, a Farmakognóziai Intézethez.
Címzetes egyetemi tanári felterjesztése szerencsére támogatásra ta-
lált. Ezzel kapcsolatban kértem őt, hogy a frissen megindított biotech-
nológia tantárgyam keretében egy-két órát tartson szemeszterenként.
Általában saját elméleteiről tartott órákat s a visszajelzések alapján,
egyéniisége, lelkesedése a diákságot éppen úgy magával ragadta, mint
mindenkor minket is.

Még egy, kevésbé ismert momentum, melyet elégedettséggel idézhetek fel.
Blunden angol professzorral (University of Portsmouth, U.K.) hozhattam össze
őt. (Blunden professzor szintén, intézetünk közreműködésével nyerte el a
honoris causa doktor címet Szegeden). Ez olyan jól sikerült, hogy a szak-
mai baráti kapcsolataink szinte családi szintűekké váltak. Otthoni vendé-
geskedések feleségeikkel, rokonokkal stb. jelezték ezt. Ernőnek Blunden
professzorral kapcsolatban nagy érdeklődésre számot tartó szakmai tervei
voltak, melyek megvalósítására azonban már nem kerülhetett sor.

Kedves Laci! Amint látod a régi emlékek felelevenítése, megőrzése és a
jelen számára hozzáférhetővé tétele mindannyiunk számára nagy jelen-
tőségű. A Te ilyen irányú munkásságod a gyógynövény, a botanika, de más

területeken is, nagyon nagy jelentőségű. E területnek Te vagy a legelhíva-
tottabb és legaktívabb, és váltál a legelismertebb művelőjévé. Alkotó ked-
vedet őrizd meg, hogy sok hasonló összeállításodat olvashassuk.”

Szeged, 2019. december 20.

Prof. Dr. Máthé Imre
emeritus professzor
Szegedi Tudományegyetem
Gyógyszerésztudományi Kar
Farmakognóziai Intézet

BEVEZETÉS

Az előszóban idézett kedves és elismerő sorok arra ösztökéltek, hogy mindazok méltatását, akiket életem során megismertem és már nincsenek köztünk – a Róluk írt emlékezéseimet, másodközlésként, összegyűjtve – a tisztelt Olvasó elé tárjam.

Ritka szerencsém, hogy mindannyian korunk kiváló tudományművelői, akik minden tőlük telhetőt megtettek, hogy remény töltsön el minket: a teremtett élővilág sokfélesége, a vadon élő és termesztett haszonnövények értékei a jövőben is megmaradásunkat biztosíthatják, ha az általuk képviselt ökológiai-biológiai szemléletet minél több ember megismeri.

Ezért veszem a bátorságot, hogy szemlélőként, sokuk tanítványaként, munkatársaként, híveként tisztelegjek példás emlékük előtt.

Pécs, 2019. december

a Szerző

AUMÜLLER ISTVÁN

(1903-1988)

10

A gyógynövények felhasználásával kapcsolatos ismeretekhez hozzá tartozik a gyógyító nagyombokak kellő ismerete is. Hazai vonatkozásban úttörő tevékenységet fejtett ki az osztrák állampolgárságú, neudörfli, de minden tettében és küzdelmében magyar tudós, Aumüller István címzetes professzor.

Szerencsés vagyok, hogy személyesen megismerhettem a Magyar Mikológiai Társaság révén, néhai Pozsár Béla mikológus-növényi biokémikus közvetítésével. „Pista Bácsi” valódi polihisztor volt a szó legnemesebb értelmében; olyan tanító, tanár, aki egész életében arra törekedett, hogy sokoldalú természettudományi érdeklődését minden területen maximális igényességgel fejtsse ki és tudását az arra érdemeseknek átadja. Teljesítménye maradandó értéket jelent az ornitológia, a mikológia, a botanika és a népgyógyászati kutatás terén egyformán. Emellett szeretetre méltó, kedves, szerény természete mindenkinek ajándékot jelentett, akik ismerhették. A róla szóló emlékezések (Andrássy P. 2003: *Vezérlőcsillaga tisztesség, kötelességteljesítés, szorgalom: 100 éve született Aumüller István. Soproni Ász 10. Csapody I. 1990: Aumüller István emlékezete. Soproni Szemle 44/3: 276-279. Jeanp-long J. 1989: Aumüller István emlékezete. Vasi Szemle 43/4: 619-620.*) is ezt bizonyítják.

Aumüller István 1903. május 10-én született a Vas megyei Hosszúszegeen (Langeck), ahol édesapja erdészként szolgált. Német nyelvű iskolába járt,

de elsajátította a magyart is. Kőszegen, magyar nyelvű polgári iskolában jeles eredménnyel végzett, majd osztrák állampolgárként Pápán tanult, ahol 1923-ban tanítói és kántori oklevelet szerzett. Ezután az Ausztriához csatolt Alsórámcra (Unterrabnitz) tért haza. A felsőszentmártonhegyi hercegi magániskolában kapott állást. Az osztrák tanárképzőt természetrajz (biológia)-földrajz-kézimunka szakon 1934-38 között végezte el. Ezt követően Kismartonban (Eisenstadt) az állami általános iskola felső tagozatán tanított, 1937-ben megnősült. 1941-ben behívták katonának. A nyugati harctéren, majd Berlinnél teljesített szanitéc-szolgálatot. 1945-ben Berlinben szovjet fogságba esett. Kujbisevből 1947-ben tért haza. 1948-tól Nezsiderben (Neusiedl am See) tanított, később Ruszton (Rust) a polgári iskola igazgatójaként működött. 1963-ban vonult nyugdíjba. Ez a tény egyáltalán nem jelentett számára leállást. Még 25 éven át kiterjedt és bőséges eredménnyel járó kutatómunkát végzett. 1988. július 20-án hunyt el.

Csapody István erdészbotanikus így írt nekrológiájában róla: „Ismét szegényebbek lettünk. Eltávozott körünkől a biológiai tudományok fáradhatatlan művelője, a magát büszkén burgenlandinak valló, szívében magyarnak megmaradt prof. Stefan A. Aumüller osztrák iskolaügyi főtanácsos. Akik ismerték, tudják, hogy hangyaszorgalommal gyűjtötte kutatásaihoz az anyagot könyvtárainkban és kutatóhelyeinken. Évtizedeken át hetente láttuk feltűnni, amint Lajtaszentmiklósi (Neudorf/Leitha) otthonából beutazott Sopronba. Csodáltuk egyre fáradtabb, fizikumában haláláig lobogó lelkesedését és szeretettel emlékeztünk a tiszta fényre, amely igaz emberségéből a felső-kismartonhegyi (Eisenstadt-Oberberg) síron túl is árad felénk.”

Biológiai érdeklődését már a lékai vár madárgyűjteménye (amelyet Huszty Ödön, Esterházy Miklós magántitkára szervezett Chernel István neves ornitológus irányítása alatt) felkeltette, ennek asztalosmunkáit nagyapja, a preparátori munkát nagybátyja végezte. A madárvilág kutatásával Ruszton jegyezte el magát: a Fertő osztrák oldalán, mint a rossitteni, ill. rudolfzelli madárvárta munkatársa, megindította a madárgyűrűzést. 1934-től szinte haláláig részt vett a gólyapopulációk szinkron-megfigyelésében, kutatta vonulásukat, fészkelésüket és betegségeik okait.

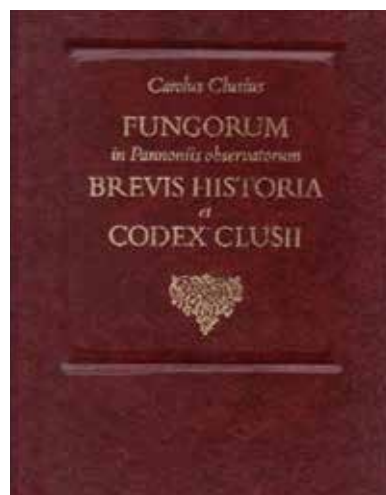
11

← 1. kép
Az ehető gyökerű ritka,
védett tátorján (*Crambe
tataria*) rajza (Szent-miklósi)
Sebeők Sándor, orvosdoktor
„Dissertatio inaug. medica
de tataria Hungarica” című
disszertációjából
(Viennae, 1779)

12

↓ 3. kép
Fungorum in Pannoniis
díszkötésben

↑ 2. kép
Clusius, a nagy belga botanikus,
mikológus, Pannonia polihisztora és híres
műve – Balogh Lajos „Carolus Clusius
(1526-1609) élete és munkássága”
(Vasi Szemle 2010/4) alapján

Megfigyeléseit bioakusztikai vizsgálatokra is kiterjesztette. Ausztriában elsőként készített madárhang-felvételeket. Szőke Péter közreműködésével összegyűjtötte és megjelentette (1987) Európa madárhang-bibliográfiáját. Gazdag madárhang-gyűjteményét a soproni egyetemnek ajándékozta. Következetes harcot vívott Burgenland természetvédelmi értékeinek megmentése és védelme ügyében, 1965-től 1980-ig sok előadást tartott és publikációt írt. Közülük legjelentősebb Burgenland „Természetvédelmi Kézikönyve” (1969).

A botanikában először a Fertő-tó limnológiáját tanulmányozta. Eredményeit J. Schiller bécsi professzor azzal ismerte el, hogy a Fertőben élő két, addig ismeretlen fitoplankton-fajt róla nevezett el (*Euglena aumülleri*, *Stenocaulyx aumülleri*). A virágos növények közül, kimerítő alapossgal foglalkozott egyik ritka, szigorúan védett növényfajunk, a tátorján (*Crambe tataria*) történetével, elterjedésével, ökológiai viszonyaival és szaporításával.

Egyre nagyobb érdeklődéssel fordult a népi növényhasználat megismerése felé. Fő kutatási területe Dél-Burgenland volt, de Somogy megyében is járt, ahol sváboktól gyűjtött etnobotanikai adatokat.

1965-től a magyar botanikatörténetben előkelő helyet elfoglaló németalföldi botanikus, Carolus Clusius foglalkoztatta. Először 1967-ben hívta fel a burgenlandi tartományi kormány figyelmét Clusiusnak a pannon flórate-riületen végzett kutatásaira, hasonló kiadásban megjelentette pannóniai flóraművét (*Rariorum Stirpium Historia*, 1601) és saját költségén 1971-ben négyhetes tanulmányutat tett Clusius nyomában (Belgium, Hollandia, Franciaország, Németország). Az így összegyűjtött, páratlanul értékes anyagot 1973-ban Németújváron (Güssing) kiállításon mutatta be, nemzetközi szimpóziumot szervezve 1974-ben megalapította a Nemzetközi Clusius Társaságot. Clusius-kutatásainak egyik kimagasló eredménye, hogy a Magyar Tudományos Akadémia és az Osztrák Tudományos Akadémia közös díszkiadásában 1983-ban megjelentette Clusius klasszikus gombászati munkáját (*Fungorum in Pannoniis*).

Aumüller István rendszeresen tartott tudományos és ismeretterjesztő előadásokat Bécsben, Budapesten, Kismartonban, Sopronban, Körmenden,

13

Szombathelyen és Pécsen. 1965 és 1985 között állandó előadója volt az Országos Biológus Napoknak, a soproni Nyári Egyetemnek, a Vas megyei Természetvédelmi Napoknak, az Anyanyelvi és Nemzetiségi Konferenciának. Hűségesen kötődött az első hazájához, gazdagon megajándékozta közintézményeinket (pl. teljes Clusius-anyagát a Magyar Természettudományi Múzeum Növénytára, plakettjeit a Központi Bányászati Múzeum, hanglemezgűjteményét és könyvei egy részét az Erdészeti és Faipari Egyetem kapták). Ausztriában 1974-ben professzori címmel tüntették ki. Legjelentősebb magyarországi elismerését a Clusius-émlékérem odaítélése jelenti.

Összefoglaló etnobotanikai tanulmányában (Aumüller I. 1979. Az etnobotanika jelenlegi helyzete Burgenland területén. Comm. Hist. Artis Med. Suppl. 11-12: 103-111.) említett nagyszabású gyűjtési terve ugyan nem valósulhatott meg, de a közölt részeredmények, példák így is nagy értéket jelentenek, bizonyítják a nemzetiségek néphagyományának kölcsönhatását, továbbá sok új adattal gazdagítják a burgenlandi népi növényismereti tudást. Aumüller professzor bár előbb kezdte volna meg az etnobotanikai kutatás megszervezését! Törekvése még ma is időszerű, a felsorolt példák bizonyítják a téma érdekességét.

Clusius óta néhány növénynév lejegyzésén kívül nem volt szervezett etnobotanikai gyűjtés Burgenlandban. Aumüller az 1960-as években kezdett kutatni, a népi növénynevek egy részét 1969-ben közölte (Aumüller I. 1969. Handbuch des burgenländischen Naturschutzes. Eisenstadt), azonban a gyógynövények használatára vonatkozó adatokat nem dolgozta fel. Könyvében a biztos és gyors felismerés érdekében a védett növényfajok német, magyar és horvát neveit adta meg, mivel három nemzetiség él a tartományban. Például, az árvalányhaj (*Stipa pennata* L.) német nevei: *Engelshaar*, *Frauhaar*, *Fraugras*, *Marienhaar*, *Mauzerl*, *Pfingstgras*, *Pfingsthaar*, *Schmöla*, *Schwafgras*, *Waisenmädchenhaar*, *Wiesenbart*, *Windhalm*; magyar nevei: árvalányhaj; horvát nyelven: golperje, kolperje, marini vlassi, pernata trava, kovilje, livadni krestac. A védett növények népi neveinek megadása a hivatalos neveken kívül példászerű törekvés volt, a magyar hatóságok is felfigyeltek rá. A gyűjtés kiterjesztését tervezte színes növényképek és adatlap szétküldésével,

de az újabb iskolai akció érdektelenség miatt nem hozott eredményt. Újra próbálkozott és erőfeszítése eredménnyel járt. Eisenstadtban etnográfus, botanikus, nyelvész, orvos és gyógyszerész szakemberekből etnobotanikai gyűjtő közösség szerveződött egyetemi támogatással. A gyűjtést a kismartoni járásban kezdték el. A nagy terv megvalósulásáról később nem érkezett hír, féltő, hogy a kezdeményezés abbamaradt.

Érdemes az általa írt (Aumüller 1979) cikkben közölt két példát idézni, érzékelte sokoldalú tudását és kivételesen pontos megfigyelőkészségét:

„*Geranium robertianum* L. Egy gólyaorr-fajnak Alsó-Ausztriában 'Biswurmkraut' a neve (l. Beck, 1895: 176). Az Ötscher vidékéről a következő mondát jegyezték fel az adatközlők (Höfer-Kronfeld, 1889): A 'Bismandl' egy láthatatlan rossz szellem, amely különösen forró napokon szántóföldeken és réteken szokott tartózkodni. Ha a Bismandl csak megközelít egy állatot (marhát, lovat), akkor az megvadul, tör, zúz és megszökik. Németül azt mondják: 'Das Viech wird bißert.' Mivel ez a Bießmandl rokonságban áll az ördöggel, azért az állatokat mindig szenteltvízzel kell meghinteni, mielőtt kihajtják a legelőre. Na most: ha egy állat harapós, akkor azt mondják németül 'bissig, bissich, bissat, biesat'. A két fogalom között – beißen és biesen – azonban nagy tartalmi különbség van, bár hangzás dolgában könnyen összetéveszthetők. Így érthető, hogy különösen egy városban nevelkedett kortárs (még akkor is, ha képzett néprajzos) nem tudhatja, hogy félévszázaddal ezelőtt még használatos volt Burgenlandban a 'biesen' szó, aminek rohanni, száguldani a jelentése: 'Die Kui is biesat', – a tehén száguld. De miért száguld a tehén? A magyarázathoz egy kis entomológiai tudás is szükséges. Egy légy, *Tabanus bovinus*, az állat szőrén rakja le a petéit, a belőle kikelő nyű (kukac) a gerinc táján a bőr alá fúrja magát. Begubózás előtt elhagyja a vendégállatot, leesik a földre s ott imágóvá fejlődik. A 'vendégállat' – inkább áldozatnak kellene nevezni – ösztönszerűen felismeri a repülő légyben a veszélyt és száguldásban keres menedéket. A Bieswurm tehát nem harapós tehenet, hanem futtató kukacot, ill. legyet jelent. Végső következtetésben a Bieswurm szó magyarázatához falusi származás, a tájszólás ismerete és az entomológiában való jártasság szükséges. Amit azonban még nem tudunk kibogozni: miért nevezik a

gólyaorrt (Geranium robertianum) 'Bieswurmkraut'-nak? Elképzelésem szerint talán valamikor evvel a növénnel dörzsölték be az állat szőrét, hogy ne szálljon rá a Tabanus bovinus. – Talán a magyar néprajzosok tudnának erre magyarázatot találni?”

Az idézet után hadd jegyezzem meg, hogy a szakirodalom szerint a Geranium robertianum erős szagú, illó vegyületei miatt valóban rendelkezik féregűző sajátsággal. A másik példa e cikkből:

„Colchicum autumnale L., őszi kikerics. Kóczyán Géza főgyógyszerész barátommal Somogyhárság sváb faluban egy szokatlan csúnya növénynevet jegyeztünk fel: 'Nackede Hure'. Majdnem így hangzik Czvittinger Dávidnak a feljegyzése 1711-ből: 'nackichte huren'. Czvittingernek köszönhetjük Carolus Clusius Nomenclatorának a második kiadását, amit 413 német népi növénynévvel jelentékenyen bővített 'Specimen Hungariae Literatae...' c. művében. Kicsit szelídebben fejezi ki magát az alsó-ausztriai nép Höfer-Kronfeld 1889-es feljegyzése szerint: 'Nackadi Jumpfa' (nackte Jungfrau). Mit mond erre a botanikus? Az őszi kikerics virága levél nélkül bújik ki a földből; a növény levele és termése csak a következő tavasszal látható. A figyelmes nép ugyan észreveszi a természetben a legjelentéktelenebb eltéréseket, változásokat is, de sok esetben nem tudja azokat okszerűen megmagyarázni. Annál élénkebb a fantáziája, s így nem csodálkozhatunk, hogy a 'levélnélküli' szép őszi kikerics ezt a csúnya nevet kapta.” (Valójában e név inkább találó, mint csúnya.)

Aumüller munkáiban kiemeli, hogy a népi növénynév-kutatásban szükséges tekintetbe venni a szomszédos népek sajátos névhasználatát. Kutatási területén, Nyugat-Dunántúlon, Drávaközben, Stájerországban és Alsó-Ausztriában e szerint végezte felméréseit. 1978-ban, Kóczyán Géza nagyatádi főgyógyszerész társaságában kiterjesztette a kutatásokat Somogy és Baranya megye sváb községeire (Kaposfő, Mike, Szulok, Somogyhárság, Szentlászló). A német népi nevek egy része a magyarból ered, pl. mostart (mustárból), kander (kenderből), vegyes szavak, pl. bikagras (maszlag), kígyótranck (kígyógyökerű keserűfű). A német nevek gyakran csak burgenlandi németeknél használatosak, más esetekben inkább a felsorolt sváb falvakra jellemző.

A gyűjtött adatokból néhány példa: Aster sp. – Theresiastreißl (őszirózsa), Bidens tripartitus – Bettlerläus, Bedlaleis (farkasfog), Cucumis – Umurkn (uborka), Chrysanthemum sp. – Muttermuschkatl (margitvirág), Euonymus europaeus – Pfaffnkappl (kecskerágó), Equisetum arvense – Kotznschwaf (mezei zsurló), Juniperus communis – Kranawitt (boróka), Lychnis flos cuculi – Tudele Busche (kakukkszegfű), Malva sp. – Kaslawl, Kaslawal (mályva), Plantago major – Zichblätter (széles útilapu), Sambucus racemosa – Ottich (fürtös bodza), Stachys annua – Fuschpakreidl (tarló tisztesfű), Stellaria media – Hindeserum (tyúkhúr).

Néhány esetben növényekkel kapcsolatos szokást is lejegyzett. Mikén esküvőkor rozmaringot dugnak almába, s ezt adják át a papnak. György előtti napon tüskés növényrészekből összerakott csomót hoznak haza („Jörgi-nestl”), elégetik, ezzel űzik el a boszorkányt. Szulokban a fecskefű (Chelidonium majus) gyökeréből 3 dekát egy liter rizlinggel egy hétig „párolnak”. Hatásos epekő ellen, ha a beteg naponta éhgyomorral egy kupicát iszik. Aumüller István idős kora miatt már újabb adatokat nem gyűjthetett, de szemlélete, igényessége sok osztrák és magyar kutató érdeklődését felkeltette. Kezdeményezése úttörő a védett növények népi ismeretének történetében. Mint Clusius-kutató beírta nevét a magyar és az európai mikológia történetébe.

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2016. Népi (gyógy)növényismeret magyar kutatói.
Kaleidoscope – J. of History of Culture, Science and Medicine 7/13: 457-515.

BARANYAI AURÉL

(1903-1983)

18

Baranyai Aurél hivatásnak tekintette a gyógyszerészi szolgálatot. Annyira megszerette szűkebb hazájának, Baranyának népét, a paraszt- munkásembert, hogy közvetlen, mégis határozott kérdéseivel szinte játszva gyűjtötte össze azokat a gyógynövény-használatra vonatkozó adatokat, amelyeket helyi és országos lapokban publikált. Így írt erről: „Olyan ez, mint a folklór, a népzene vagy népmese. Minden egyes nappal elveszítünk belőle valamit. Ahogy halnak a falusi öregek, úgy tűnik el minden tanú, minden ősi tapasztalat vagy babona. A sok ocsú között néhány szem tiszta búza van. De annyira tiszta, hogy megéri a sok ocsút végigszemezni érte.”

Eszéken született 1903. január 8-án, eszék-felsővárosi, Szent Péter és Pál apostolokról elnevezett római katolikus plébánián keresztelték meg. Apja Votroba József gyógyszerészsegéd, anyja Jánosy Ágnes, mindketten eszékiek. 1913-ban vették fel a Baranyai családnevet. A nagyapa (Wotroba) neves katonazenészként került Csehországból Pécsre. Az apa a baranyai Ormánságba, Magyarmecskére került gyógyszerésznek. A család 1925-ig itt élt, majd Pécsre költöztek. Az ifjú Aurél itt végezte iskoláit, a Szepes utcai népiskolában, majd a pécsi ciszterciek gimnáziumában. Középiskolai tanulmányait a dombóvári gimnáziumban fejezte be, ahol 1921-ben érettségizett. A gyógyszerészgyakornoki tanfolyamot elvégezve a Pázmány Péter Tudományegyetemre került, ahol 1925-ben gyógyszerészi oklevelet

↑ 1. kép

Mecseki botanizálás – Baranyai Auréltól balra Gémes Balázs, jobbra Szabó László Gy., Domokos János

szerzett. Egyetemi éve alatt színházi statisztaként keresett zsebpénzt, fellépett amatőr színjátszóként, kitűnően szavalt, irodalmárgodott, nagyszerű karikatúrákat rajzolt.

Gyógyszerészi működését Kunmadarason kezdte, majd Pécsen a Fridrich Sándor-féle 'Petőfi' patikában dolgozott 18 éven át. 1945-ben pár hónapig gyógyszertár tulajdonos volt Veszprémben. 1946-tól 1950-ig a Geiger-féle „Mecseki Itóka” likőrüzem gyártásvezető italvegyésze. 1950-től a pécsi 'Arany Sas' patika alkalmazottja, államosítása után vezetője. Később néhány évig a 'Keresztény' gyógyszertár vezetője, majd 1958-tól 1977-ig, nyugdíjba vonulásáig ismét gyógyszerész a Széchenyi téri 'Arany Sas' gyógyszertárban.

Fő érdeklődési területe a gyógynövények népi alkalmazásán kívül a gyógyszerészet Baranya megyei története volt. Különösen az Ormánságban gyűjtött etnobotanikai adatokat. Kezdeményezte több gyógynövény (pl. homoktövis, római kamilla, spanyol pozdor, kis télizöld meténg) termesztésbe vonását. Több mint 50 szakcikket, illetve ismeretterjesztő cikket írt. Természetjáró, a Mecsek Egyesület lelkes tagja. Sportszervező tevékenysége (Pécsi Atlétikai Club) is bizonyítja sokoldalúságát. 1983. március 23-án hunyt el Pécsen. 1977-ben Augustin Béla Emlékéremmel tüntette ki a Magyar Gyógyszerészeti Társaság.

19

ETNOBOTANIKAI MUNKÁSSÁGA

Baranyai Aurél gyógyszerésztörténeti kutatásain kívül, viszonylag későn, közel 50 éves korában kezdett el foglalkozni gyógynövényekkel és az ezzel kapcsolatos népi szokások feljegyzésével. A nála fiatalabb ciszterci paptanártól, a nemzetközileg is elismert botanikustól, Horvát Adolf Olivértől (1907-2006) tanulta meg a Mecsek sajátos növényvilágát rendszeres kirándulásaik alkalmával. Így tudta megírni „Pécs város és környékének gyógynövényei” pályamunkáját 1956-ban, amellyel a Magyar Gyógyszerészeti Társaság kiemelt díját érdemelte ki.

Az I. Magyar Gyógynövény Szimpoziumot 1961-ben Pécsen rendezték, éppen azért, mert ismerték lelkes szervezőképességét. Az országos fórumon elhangzott „A gyógynövényügy Baranyában” c. előadásában összegezte Baranya megye gyógynövény-flórájának értékeit és ezzel együtt e kincs kutatásának történetét Marsigli Alajostól kezdve Majer Mórícig. Buzgóságának köszönhető, hogy 1972-ben a Pécsi Akadémiai Bizottság székházában került sor az első hazai népgyógyászati értékelő tanácskozásra, amelyen Rácz Gábor marosvásárhelyi professzor is előadást tartott. Akkor még ritka esemény volt a romániai magyar kutatás bemutatása Magyarországon! 1975-ben ugyanitt újabb etnobotanikai tanácskozás zajlott le Baranyai Aurél szervezésében. Érdemeit elismerve a 74 éves gyógyszerészt Augustin-émlékéremmel jutalmazta a Magyar Gyógyszerészeti Társaság. Ezután is lelkesen irányította a baranyai szakembereket. Több német és hazai kutatócsoporttal ismertette meg a Mecsek nevezetes gyógynövényeit. Különösen jó kapcsolatban volt a szegedi egyetem kutatóival (pl. Háznagy András, Szendrei Kálmán). 1981-ben a Salgótarjánban megrendezett országos gyógynövény konferencián „Népgyógyászat Baranyában” című előadásában összegezte élete ilyen irányú munkásságát.

Legtöbb népi gyógynövény-használati adatot az Ormánságban gyűjtött. Az erről szóló dolgozatában kiemelte az 1845-ben, Hölbling Miksa által írt tanulmányt: „Baranya vármegye orvosi helyirata”, amelyben „szép számmal találunk baranyai, illetve ormánsági gyógynövényekre való utalásokat,

statisztikai és néprajzi adatokat, megfigyeléseket”. Forrásértékű könyvként értékeli még Berde Károly művét (1940, A magyar nép dermatológiája), főképpen pedig Kiss Géza (1937, 1952) „kákicsi református lelkész” Ormánságról szóló könyvét és szótárát.

Saját, ormánsági felmérését tárgyaló tanulmányából (1978) idézek:

„Én még ismertem őket, hiszen apám negyven évig gyógyszerészük volt az Ormánság északi csücskén. Egy vasúti állomás nélküli falun, ahol a legnagyobb gazdának sem volt húsz holdnál nagyobb birtoka, egy süket orvos képviselte az egészségvédelem humán pólusát. Azt lehetne hinni, hogy ilyen körülmények között a népi gyógyászat felvirágozott, hogy a gyógynövények ismerete, felhasználása mindennapos volt. De nem így történt. Az ormánsági ember nem értett ehhez a tudományhoz, nem is igényelte, nem törekedett egészségvédelemre. Ez nem szerepelt a tunya ősök fatalizmusában, és legfeljebb az állat betegsége okozott gondot neki. Aki konyitott valamit a növények gyógyító erőihez, az talán a néhány faluval távolabbról az eladó lányra hozott vő lehetett, aki jártasabb volt a lónevelésben, kezelésében és értett az adásvétel furfangjaihoz. A borbély, aki az orvos fogát is kihúzta és a szakállmérgezést kezelte, a gátőr felesége, a cséplőgép kezelője, a száraz és a vízimalmok molnárai, a faluzó cigányasszonyok és természetesen a bába. Ahol az ő tudományuk megállt, ott a javas segített, akihez Hiricsbe, Szaporcára, Vajszlóba vagy Sellyére kellett kocsizni. Mindezek használták a herbákat, gyökereket.”

„Az apróbojtorján köhögésre, a zsurló gyomorfájásra, a bodzafa virága meghűléskor, a takarmánytök főzete csonttráka utáni fürdőbe, a tört borókatermés pálinkába áztatva vízidaganat ellen, a 'cípőr' (Tussilago) levele borogatónak a gyulladt daganatra, az égerfalevél főzete ekcéma esetén borogatásra, a kakukkfű fürdőkbe és gőzölőkbe, a katángherba főzete gyomorfájások esetén.” „A héjakút (Dipsacus) leveleiben gyűlt harmat és esővíz arcápoló kozmetikum hírében állt: 'ezzel mozdózzál, szép löszöl!' Az ezerjófű főzetét hidegleléskor itták. Mindkét fagyöngy (Loranthus és Viscum) fájából furulyanyelvet faragtak. A gyümölcsaljafű (Malva neglecta) levelét, mint pépes meleg kataplazmát a fájós gyomorra és hasra helyezték. A farkasalmatermés főzete és friss

levele sebborogatásra, a fekete gáboz (*Symphytum officinale*) gyökérre-szeléke dagadt lábra kellett. A fokhagymát fülfájásra vagy tehénnek kenyérbélben beadva profilaktikumként alkalmazták. A földitök (*Bryonia alba*) gyökerét ízületi fájdalmak ellen fürdővízbe áztatták, de állatoknak is adták (az abrakba keverve, szeletekben) étvágyjavítóul. Fürdőkbe a javós tököt, a burgonyát és a szénapelyvát ajánlották.”

A Dráva menti erdők deres varjúháját, a *Sedum hispanicum*-ot összetörve és liszttel keverve a sertések mandulagyulladás ellen használták. A gyömbérgyökér (*Geum*) fürdőjének gőzét hűléses főfájás esetén. A fekete csucsor nyers levét sebre, kelésre rakták.”

„A fehér lilium levele gennyszívó, virága, amit pálinkába áztattak: vágott sebek gyógyítója. A betyárkóró (*Erigeron*) herbája főzetében gyenge cse-csemőt fürösztöttek, a pattogzó fű (habszegfű) főzetét felpattogzó lábsebek borogatására használták. A kapinya (*Lagenaria*) levele égési sebekre, a szederindalevél teája vágott sebekre, az ökörfarkkóró virága vízben lefojtva, majd napon pácolva fájós fogak öblögetésére volt használatos. A mezei zsálya levelét tejben főzték kehéről, állatnak is. Az üstökös gyöngyike levélfőzete sebtisztító volt.”

„A ház zsúptetejéről gyűjtött moha forró fürdőben ízületi fájdalmaknál volt hasznos. A pacóka (*Euphorbia*) tejnedve bőrizgató szerül szolgált. A pocagaz (*Datura stramonium*) magját pálinkában áztatva kehes lónak adták, főként a lókupec cigányok. Ez a tinktúra néhány napra elállította a kehét, és ez alatt a lovat eladták a vásárban, mint egészséges állatot. A szúnyogvirág (*Lychnis flos cuculi*) főzetét lábadozók itták étvágygerjesztőnek, de rosszindulatú daganatok esetében is.”

„A szúrócsodabogyó föld feletti részéből sűrű főzetet készítettek vízibetegségre, a tálcsa- vagy tányérvirág (*Helianthus*) decoctumának forró gőzét a fülbe vezették fülzúgás, nagyothallás vagy fülfájdalmak esetén. A szurokfű néhány ágacsáját álmatlan kisgyermek párnája alá helyezték. A gémeskutak favödrének zöldes bevonatát, a 'hernyát' lázütötte hólyagok és sömör ellen alkalmazták, lapulevéllal (*Petasites* és *Tussilago*) cigányasszonyok gyógykezeltek a sebeket.”

„Természetesen a *Tamus* pirítógyökere sem hiányzott a boszorkányok fegyvertárából. Gumóját megreszelve vagy bicskával kapargatva ma is alkalmazzák az erdőkörnyékiek bőrizgató szer gyanánt és vérbőséget okozó tulajdonsága miatt helyi borogatásra. Kis adagokban, főzet formájában még belsőleges adagolásáról is hallottam. Javasasszonyok adogatták gyűszűszám vesepanaszokra a *Tamus* gyökérgumójának szárított reszelékét. A pirító a Dráva-sík erdeiben is jócskán terem, de voltak, akik a Mecsekbe is elmentek érte, hogy 'tíz körömmel kaparják-ássák ki' a szükségét csak azért, mert a hegyi pirítógyökeret hatékonyabbnak tartották.” A Pécsen megjelenő napilap, a Dunántúli Napló sok esetben közölte Baranyai írásait. Ezekben gyakran eredeti gyűjtései szerepeltek. Például 1978-ban jelent meg egy bányász-népgyógyász, „Kirbach bácsi” „bányász-teájáról” szóló cikke. A tea 9 gyógynövényből áll: orbáncfű, apróbojtorján, martilapu, citromfű, libapimpó, csalánlevél, sárga somkóró, édeskömény, borókabogyó. A frissen készített, 10 perces forralás után leszűrt teát 2-3 hónapig fogyasztva „a gyakori bántalmakat zsongíthatjuk”, megelőzhetjük a fertőzéseket. A citromfű még vizsgára készülőknek is jó „okos-teaként”.

Baranyai Aurél rendszeres etnobotanikai gyűjtést nem végzett, felmérései mégis igen értékesek. Tevékenysége bizonyítja, hogy megfelelő növényismeret birtokában hasznos adatok szerezhetők akár falusi, akár városi környezetben.

KIEMELT MUNKÁI:

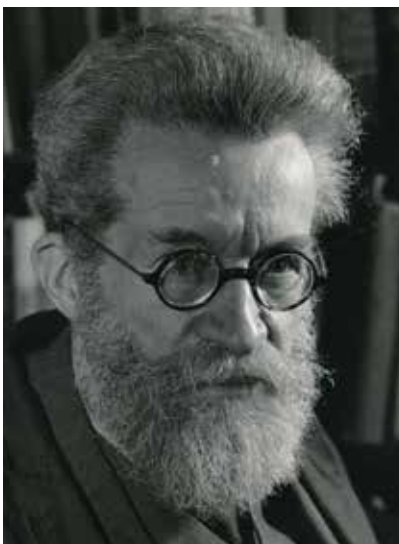
Baranyai A. 1978. Az Ormánság népének gyógynövényei.

Herba Hungarica 17/3: 77-79.

Baranyai A. 1978. Bányász-tea. Dunántúli Napló (május 25.)

Felhasznált forrásmunkák:

Baranyai P. 2014. Baranyai Aurél. In: Lárócz L., Szabó L. Gy. (szerk.) Dél-Dunántúl neves gyógyszerészei. Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar, Pécs
Szabó L. Gy. 2016. Népi (gyógy)növényismeret magyar kutatói. Kaleidoscope – J. of History of Culture, Science and Medicine 7/13: 457-515.

BOROS ÁDÁM

1900-1973

24

Nagy ajándék pályámon, hogy egyetemi tanulmányaimat befejezve első kutatóintézeti munkahelyemen, az Országos Agrobotanikai Intézetben munkatársa és tanítványa lehettem a magyar botanika egyik leghíresebb tudósának, Boros Ádámnak. A botanikai osztály vezetőjeként, majd nyugdíjas szaknácsadójaként térképezte fel a magyar flóra gazdasági értékű vad fajait, miközben kedvenc tudományterületén újabb és újabb mohafajokat talált meg a Kárpát-medencében. A bryológia (mohák tudománya) nemzetközileg elismert szaktekintélyének tartották. Jávorka Sándor mellett ő volt a magyar flóra egyik legjobb ismerője. Hely- és fajismerete legendás volt! (A közölt arcképet a ceglédi Tóth István fotóművész készítette, aki a kecskeméti Zöldségkutató Intézet fotósaként kapcsolatban volt az Intézettel.)

Boros Ádám 1900. november 19-én, Budapesten született. Édesapja Boros Rudolf rajz szakos középiskolai tanár, festőművész volt. Anyja Müller Augusztta, akinek apja és testvére neves, természetbarát és művészetkedvelő budapesti gimnáziumi tanárok voltak. Általuk már korán megszerette a természetet, a magas hegyek világát. Gyerekkorában nagy hatással voltak rá korának legnevesebb botanikusai is, így Cserey Adolf, Jávorka Sándor és Degen Árpád. Nem csoda, hogy korán eljegyezte magát a botanikával és a mohák tudományával. 1918-ban a Pázmány Péter Tudományegyetemen természetrajz-tanár-szakos hallgató lett. Oklevelének megszerzése után megvédte doktori

értekezését („A hazai Verbascum-fajok és hibridek trichomáinak rendszertani jelentősége”). Már egyetemi éve alatt asszisztált a gazdasági botanika és genetika iskolateremtő nagy tudósa, Szabó Zoltán professzor mellett.

1922-ben a Gyógynövénykísérleti Állomás szolgálatába került szakdijnyoki beosztással. Miközben mohakutatásai révén hamarosan elismert szaktekintéllyé vált, mezőgazdasági növénytanból, majd gyógy- és vegyipari növénytan tárgykörben magántanárrá habilitált. Később, 1948-ban e képesítések alapján címzetes egyetemi tanári címben részesült.

1938-ban a Vetőmagvizsgáló Intézetben főleg gyombiológiai kutatást végzett, 1944-től 3 éven át a budapesti Állatorvosi Főiskolán a növénytan tanára lett. (Őt követte a gyógyszerész végzettségű Modor Vidor.)

1945. augusztus 1-től az akkor már Gyógynövény Kutató Intézet igazgatójává nevezték ki. Az ostrom utáni újjászervezés nehéz feladatait vállalta magára. 12 éven át kiemelkedő érdemeket szerzett a Kárpát-medence gyógyászati szempontból fontos fajainak felkutatása terén, továbbá kidolgozta a külföldön is keresett magyar drogok botanikai jellemzését, a vonatkozó magyar szabványleírásokat.

1957-ben a Földművelésügyi Minisztérium igazgatói beosztása alól mentesítette, helyette politikai szempontból alkalmas személyt nevezett ki. Ekkor Jánossy Andor (később akadémikus) meghívására a tápiószelei Országos Agrobotanikai Intézet alapító tagjaként a Botanikai osztályt szervezte meg. Ebben az évben „Magyarország mohaföldrajza” c. értekezésével elnyerte a biológiai tudományok doktora fokozatot.

Több mint 700 tudományos és ismeretterjesztő közleménye jelent meg. Mohakutatásait a „Bryogeographie und Bryoflora Ungarns” c. monográfiában (Akadémiai Kiadó, 1968) összegezte. Gyógynövényanyagú cikkeiben a következő növényeket tárgyalta: menta, erdei pajzsika, orvosi székfű, hunyor, ökörfarkkóró, kakukkfű, vidrafű, konyhakömény, kankalin, beléndek, fagyöngy, mézcirok, szappangyökér, cserszömörce, gyűszűvirág, macskagyökér, édesgyökér, ezerjófű, őszi kikerics, kálmos, nadragulya, anyarozs, turbolya, kapor. „Magyarország Kultúrflórája” sorozatban írt monográfikus művei is nagyrészt gyógynövényekről szólnak: turbolya, jóféle sáfrány, leven-

25

↑ 1. kép
Uloa ulophylla (Papp Erzsébet rajza, in: Szabó I., Szabó L. Gy.: Boros Ádám Breviáriuma, 2008)

dula, kapor, szösös ökörfarkkóró. Mint a Gyógynövény Kutató Intézet 12 évig működő igazgatója példásan biztosította a kibontakozó kutatási területek témavezető kutatóinak munkáját. Csak felsorolva: Békésy Miklós (anyarozs), Jáky (Janicsek) Miklós (olajipari növények, főleg ricinus), Szathmáry Géza (termesztés), Modor Vidor, Sulyok Győző, Száhlender Károly, Rom Pál (drogvizsgálatok), Giovannini Rudolf (kereskedelmi szabályozás). A forgalmazással kapcsolatos

minőségellenőrzési feladatkör az Országos Mezőgazdasági Minőségellenőrző Intézethez (OMMI) került 1957-ig, majd továbbra is, 1970-ig (Giovannini és Rom Pál szakmai irányításával).

Boros Ádám igazgatósága idején 3 osztály alakult ki összesen 12 kutatóval és 10 laboránnal: 1. Anyarozs-termesztés 2. Virágos növények, 3. Növény-kémia. A kutatási témák megszabták az Intézet további feladatvállalásait is: 1. Anyarozstermesztés (Békésy Miklós, mellette dolgozott a Pécsről származó, fiatal Garay András növényfiziológus, aki később az MTA tagja lett, majd az USA-ban vállalt munkát), 2. Digitalis kutatások (Ligeti Géza, Szabó Zoltánné), 3. Vadon termő és külföldi gyógynövények kultúrába vétele (ricinus – Augustin Béla, Szathmáry Géza, szürke repcsény, kálmos, vidrafű, kutyabenge, fátyolvirág, székfű, beléndek, metelmaszlag, gyapjas gyöngyajak, ammi), 4. Illóolajnövény-kutatás (levendula – Szathmáry Géza, Szalay Pál, Gubányi Emil, koriander – Szalay Pál, becses libatop – Gubányi Emil, borsmenta – Szathmáry Géza, továbbá kapor, cickafark fajok), 5. A szteránvázas glikozidokat tartalmazó növények termesztése (Solanum-fajok, madárcsucsor – Szathmáry Géza, Szalay Pál, külső: Tuzson Pál a Gyógyszeripari Kutató Intézetből), 6. Rutin-tartalmú növények (pohánka, tatárka, japánakác – Gubányi Emil), 7. Alkaloida-mákkutatások (morfinmák-nemesítés – Sárkányiné Kiss Irén, külsőként: Sárkány Sándor). 1973. január 2-án, rövid szenvedés után hunyt el Budapesten. Nyolc virágos növényt neveztek el róla. Gyógynövénykutatási tevékenységét díjjal nem ismerték el, de a botanikusok 1998-ban díjat alapítottak emlékére. Boros Ádám-díjban részesülnek azok, akik jelentős eredményt érnek el a Kárpát-medence flóra- és vegetációkutatásában.

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó I. L., Szabó L. Gy. szerk. 2008. Boros Ádám Breviárium – Emlékkönyv dr. Boros Ádám tiszteletére.

Pannon Egyetem Georgikon Kar, Keszthely

Szabó L. Gy. 1990. Fejezetek a magyar gyógynövénykutatás történetéből. Boros Ádám, a Gyógynövény Kutató Intézet igazgatója (1945-1957). Gyógyszerészet 34: 429-437.

Szabó L. Gy. 2015. A magyar gyógynövénykutatás kiemelkedő alakjai – visszatekintés a Gyógynövény Kutató Intézet centenáriuma alkalmából I. rész. Gyógyszerészet 59: 24-31.

BRANTNER ANTAL

(1929-2006)

28

Múzeumalapító gyógyszerész. 1929. augusztus 9-én Siklóson született és 2006. november 5-én hunyt el Szentlőrincen.

Szentlőrinc város legjelentősebb kulturális értéke a múzeumi működési engedéllyel rendelkező Brantner-Koncz Múemlékház – közérdekű muzeális kiállítóhely, dr. Brantner Antal gyógyszerész, egyetemi docens egykori tulajdona. A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma a Munkácsy Mihály u. 33. sz. alatti lakóházat – az egykori Esterházy-uradalom tisztartói lakját, kúriáját – 2002-ben műemlékké nyilvánította, a benne lévő értéktárgyakat pedig védelem alá helyezte. Az országosan is rendkívüli értéket képviselő gyűjtemény minden egyes darabja Brantner Antal áldozatos értékmentő tevékenységének köszönhető. Külön érdeme, hogy múzeumalapítóként, minden tárgyat osztályozott, rendszerezett, katalogizált. A műemlékház 2010-ben végzett felújítása Szentlőrinc város polgárainak, mecénásainak köszönhető. Az újjá vakolt és felújított régi ház falán a 2011-ben, a Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság által elhelyezett emléktábla hirdeti: Ebben a házban élt, alkotott dr. Brantner Antal (1929-2006) múzeumalapító gyógyszerész, a kémiai tudományok kandidátusa, gyógyszerész-nemzedékek egyetemi oktatója, a magyar gyógyszerészet kiemelkedő alakja, aki a köz javára adományozta gyűjteményét.

Élete alakulását a családi adottságok, hagyományok döntötték el. Édesapjának,

↑ 1. kép

A Brantner-Koncz Múemlék Múzeum Szentlőrinc központjában

Brantner Antal gyógyszerésznek apja Ypszilanti herceg Somogy megyei birtokán volt tisztartó, de 1905-ben fiatalon elhunyt. Özvegye gyermekeivel Kaposvárra költözött. Itt Babocsay Kálmán gyógyszerész-tulajdonos Antalt (édesapját) és testvérét, Ottót (nagybátyját) felvette gyógyszerész-gyakornoknak. A lánygyermek, Brantner Majda (nagynénje) férjhez ment Koncz Miklós (apja Mohácson volt ügyvéd) szentlőrinci szolgabíróhoz. A Brantner-család így költözött Szentlőrincre, az Esterházy hercegtől bérbe vett tisztartói lakba, a jelenlegi műemlékházba. Az épület 1976 óta Brantner Antal kizárólagos tulajdonává vált és 1985-ben agrártörténeti műemléki védetség alá került.

Brantner Antal édesapja, idősebb Brantner Antal, és testvére, Ottó 3 éves gyakornoki idejüket letöltve sikeres vizsgát tettek Budapesten. Közben frontszolgálatra hívták be őket, csak ezután, a háború befejeződését követően tudták megszerezni a gyógyszerészi diplomát. Édesapja ezt követően Siklóra került és a 'Gyógyszertár a Szentlélekhez' nevű patikában dolgozott. Nőül vette a tulajdonos, Antal Gyula családjából Jeney Leontint, aki édesanyja lett és akinek apja, Jeney Béla Siklóson, majd Mohácson volt gyógyszerész (Jeney Leontin nagyapja, Jeney József is gyógyszerész volt Körmenten, majd Mórón).

A siklósi gyógyszerésztárat (Baranya 5. legrégebb patikáját) anyai dédapja, Holmik Ferenc gyógyszerész vette meg a Kiegyezés előtt. Korán elhunyt, nagyobbik lányát, Holmik Annát Antal Gyula vette feleségül, aki 1895-ben

29

létesítette Pécs 6. gyógyszerétárát ('Reményhez', a mai Kossuth téren, a zsinagógával szemben). Antal Gyula apja a budapesti jogi karon volt professzor, egy ideig rektor. A patikajog elnyerése érdekében segítséget nyújtott miniszteri kapcsolatai révén. Érdekesség, hogy Antal Gyula gyógyszerész jelentős szerepet töltött be Siklós kultúréletében. Édesanyja ágán, nagybátyja volt Fodor József, a pesti egyetem neves közegészségtan professzora. A másik Holmik lányt, Arankát a nagyapa, Jeney Béla gyógyszerészsegéd vette el feleségül. Hamar megözvegyült, öt gyermeke között volt Jeney Leontin. Jeney Béla 1911-ben sikertelenül pályázta meg 9. pécsi gyógyszer-tár tulajdonjogát. Korai halála előtt még a mohácsi Auber-féle gyógyszer-tárban volt gyógyszerészsegéd. Árváit végül Antal Gyula vette pártfogásba. Az édesapa (idősebb Brantner Antal) 1926-ban vette el feleségül Jeney Leontint, dr. Brantner Antal édesanyját. Antal Gyula 1932-ben bekövetkezett halála miatt patikája eladósodott. Az édesapa, Brantner Antal nem tehetett mást, mint megélhetési forrást keresett. 1932-től 1933-ig drogériát nyitott. További megoldást keresve, hamarosan, 1934-ben, Baranya és Somogy megye határán, Lakócsán alapított gyógyszerétárát ('Páduai Szent Antal' patika). Ezt később nagybátyja, Brantner Ottó gyógyszerész vezette 1952-ben bekövetkezett haláláig. Az édesapa hamarosan, 1936-ban Drávafokon, az Ormánság egyik legszebb vidékén létesített fiókgyógyszerétárát ('Jézus Szíve' patika), ami később vezetésével önállósult.

Az államosítás következtében mindkét patikát elvették. Brantner Ottó lakócsai gyógyszerész 1952-ben meghalt, idősebb Brantner Antal gyógyszerészt pedig Kalocsára, majd Bátyára helyezték, ahol 1957-ben elhunyt. Brantner Antal bátyja, néhai dr. Brantner Ottó Szentlőrinc főorvosa volt, akinek felesége, sz. Imre Klára haláláig a híres pécsi múzeumpatika, a Szerecsen gyógyszerétár vezetőjeként végezte hivatását.

A fiatal Brantner Antal a ciszterci rend pécsi Nagy Lajos Gimnáziumában 1947-ben érettségizett. Híres biológia tanára volt a 99 évet megért Horvát Adolf Olivér ciszterci szerzetes, a Mecsek növényvilágának nemzetközileg is elismert botanikusa, akit Pécsen járva mindig meglátogatott. A „tanítvány” alapvonása volt az idősekkel való szeretetteljes törődés.

Természetes volt, hogy érettségi után – gyógyszerész dinasztia örököseként – édesapja hivatását választotta. Budapesten, a Gyógyszerésztudományi Karon 1948-ban kezdte el egyetemi tanulmányait, ahol 1952-ben nyert gyógyszerészi diplomát. Közben vegyészti studiumokat vett fel a Természettudományi Karon. Így lett 1955-ben okleveles vegyész is.

A pályaválasztásról, ennek előzményeiről önéletírásában így ír: „Az érettségit követően 1947 nyarán jó apám felvitt Budapestre, hogy bemutasson régi egyetemi ismerőseinek. Apám először Schulek Elemér professzorhoz vitt fel a Bartók Béla úti lakására, majd a botanikus kertben kerestük fel Gimesi Nándor ciszterci rendi szerzetest, a botanika professzorát. Őt követte Sárkány Sándor növénytan professzornál tett látogatásunk a Lónyay utcai lakásán, majd Lipták Pált, a Gyógynövény és Drogismereti Intézet professzorát láto-gattuk meg, aki az intézetben lakott, mivel az ostrom során a lakását lebom-bázták. Az Egyetemi Gyógyszerétár vezetőjéhez, Csipke Zoltán professzor-hoz régi barátság fűzte apámat. Legemlékezetesebb volt Mozsonyi Sándor professzorral való találkozásunk a Hőgyes Endre utcai Intézetben. Mozsonyi professzor apja református lelkész volt a Somogy megyei Kadarkúton, amely község nem messze feküdt Kaposvártól, ahová a fiatal Mozsonyi Sándor még az I. Világháború előtt gyakran bejárt, és ahol többször részesült a Brantner család vendégszeretetében (az akkor még jómódú Brantner család 'nagy há-zat' vitt a Honvéd utcában). Akkoriban apám nővére – nagynéném – Brantner Majda sportkedvelő, széles körben ismert, eladósorban lévő csinos lány volt, Nagyvárád közelében fekvő jelentős földbirtok háttérrel. Ezen bemutatkozá-sok közrejátszhattak abban, hogy 1947 őszén elkezdhettem az egyetemi éve-imet, aminek egyik szakasza 1952-ben a gyógyszerészi diplomám átvételével fejeződött be.”

Az egyetemi oklevelek birtokában rögtön az Egyetem Gyógyszerész Kémiai Intézetébe került, ahol a szerencse ismét kedvezett számára. Professzora, példaképe, majd atyai barátja lett Végh Antal.

Első előadását 1955 decemberében tartotta a kari publikációs előadások keretében „Röntgen-kontrasztanyagok” címmel. Ugyanebből a témából je-lent meg első közleménye is, 1956-ban, „A Gyógyszerész” szaklapban. 1956

és 1989 között közel 40 közleménye jelent meg és mintegy 33 előadást tartott, zömmel hazai és nemzetközi konferenciákon. Számos munkában vett részt a hazai gyógyszeripar és az Egyetem közötti együttműködésben.

Gyógyszerészdoktori disszertációját 1966-ban védte meg („Adatok a Liebermann-féle reakcióhoz”), kandidátusi értekezését pedig 1982-ben („Gyógyszeranyagok azonosítása savas és oxidatív bomlásuk termékei alapján”). Ebben savas és lúgos hidrolízisen alapuló módszert dolgozott ki észter- és éterkötésben lévő alkoxi-csoport kimutatására. A hidrolízis alkoholtermékét szelektív színreakciókkal és vékonyréteg-kromatográfias módszerrel mutatta ki.

A Gyógyszerészi Kémiai Intézetben gyógyszerész-nemzedékek kiváló tanára, a hivatás példaképe volt. 34 éven át oktatta a gyógyszerészhallgatókat. Tanítványai tisztelték és szerették nagy tudása, széleskörű érdeklődése és segítőkészsége miatt.

Tudományos eredményei és oktatói hivatása mellett a Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság lapjának, a Gyógyszerészetnek 1968-tól 1981-ig, 35 éven át volt lelkes motorja és lelkiismeretes szerkesztője. 1982-ben, a nyugdíjba vonuló Láng Bélától, a Gyógyszerészet addigi felelős szerkesztőjétől vette át a lap irányítását. Megbízatása 1991-ben ugyan lejárt, de ezután is aktív szerepet töltött be a szerkesztésben egészen haláláig.

Több mint 400 szám elkészítésében vett részt, több ezer közleményt gondozott, közel 100 ezer kéziratoldal megszerkesztésében, megjelentetésre történő előkészítésében vállalt tevékeny szerepet. Szerette és értette a munkáját. Szellemi műhelyek, kerekasztalok szervezésével, új rovatok indításával járult hozzá a lap színvonalához. Természettudományos felkészültsége, klasszikus műveltsége, értéket felfedező és lényegrelátó szemlélete kiváló szerkesztővé tették.

Közben kivételes megszállottsággal, szenvedélyesen végzett értékmentő munkát, emléktárgyakat, szépirodalmi, történelmi és képzőművészeti alkotásokat, történelmi értékű leveleket, iratokat, könyveket gyűjtve. Megkülönböztetett figyelmet szentelt a gyógyszerészeti emlékek és családtörténeti dokumentumok megőrzésének. 1989-től nyugdíjasként sem szakadt el a gyógyszerészettől. A Társaság szenátoraként aktív szerepet

vállalt szeretett hivatásának szolgálatában. Értékmentő és helytörténeti tevékenységének elismeréseként a Magyar Kultúra Lovagja és Szentlőrinc Díszpolgára címben részesült. A Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság által 2008-ban kiadott és forrásként feltüntetett ismertető füzet egyik szerzője, Juhász János budapesti muzeológus szakszerűen mutatja be a gyűjteményt. Sorait kiragadva idézésre érdemes: „Dr. Brantner Antal szentlőrinci illetőségét barátai és szélesebb körben a gyógyszerész szakma képviselői jól ismerik. A város polgárai is számon tartották és szerették őt. Amikor kúriájának és gyűjteményének (egyúttal otthonának) múzeumná nyilvánítása iránti első lépéseit – a 2000-es évek elején, a kor haladván felette és betegsége általi szorongattatásában – megtette, azzal a szándékkal vette lajstromba sok ezer műtárgyát, hogy azokat majd a városra hagyatkozza. Ennek nem volt egyenes útja, de más út sem kínálkozott. A házat az Országos Műemléki Felügyelőség már 1985-ben műemléki védetség alá vette. A Brantner-Koncz Ház – Közérdekű Muzeális Gyűjtemény számára a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumától 2002. július 23-án megszerezte a múzeumi működési engedélyt. Majd barátja, Gál Károly római katolikus lelkész (Kozármisleny) segítségével létrehozta a Brantner-Koncz Ház Múzeumi Működést Támogató Alapítványt. Az alapítvány – a közérdekű kategóriába sorolódván – csekélyke anyagi segítséget hozott a ház és a műtárgyak gondozásában. Közben rendíthetetlen szorgalommal – még betegágyáról is – szervezte a muzeális intézmény fenntartásának előmozdítására a támogatások gyűjtését kollégái és a gyógyszeripari cégek körében. Nagy anyagi erőfeszítéssel megvásárolta a szomszédos házat (elhunyt testvére, dr. Brantner Ottó lakását), ahol részben a raktárat, részben a gyűjtemény könyvtári anyagát, irattári dokumentumait és gyógyszerésztörténeti tárgyait helyezte el. Ezt a kollekciónak azután a Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Karán gyógyszerésztörténeti kutatókönyvtárrá nyilvánították. Betegségének súlyosbodásával az alapítvány kuratóriumában – részben egyes korábbi tagok lemondása nyomán, részben terveinek megvalósítása érdekében – változtatásokat kezdeményezett. Ez nagyrészt arra irányult,

hogy az alapítvány és gyűjtemény támogatására a város önkormányzatát megnyerje. Az épület állapota ugyanis az évek során, a rendszeres karbantartások elmaradása, az erre fordítható anyagi eszközök hiánya következtében megromlott. A vakolat a fal külső és belső oldalán számos helyen meglazult, a tetőcserepek hézagossá váltak. Az ebből következő nedvesedés a műtárgyak tömeges penészesedését okozta. Szükségessé vált a sürgős óvó beavatkozás. Törekvése – ha csak halála után is – eredményhez vezetett.”

Azóta az épület felújítása megtörtént, a műtárgyvédelmi feladatok – remélhetően – a jövőben megvalósulnak. A város a gyűjteményt magáénak érzi, ideiglenes kiállításokat rendeznek, a szobák, a műgyűjtemény megtekintése és a szakkönyvtár helyben történő használata lehetséges, előzetes bejelentés után.

A házon belüli kiállítás – eredeti célját tekintve – az az enterieur, amelyben a Brantner család élt, azzal a tárgyi környezettel, amelyet a XIX. század közepétől 4-5. nemzedék halmozott fel. A múzeumlapító azonban tudatosan mentette és raktározta a közelmúltban használt eszközöket, tárgyakat is. Ezek bemutatása külön feladatot jelent. Juhász János által idézett szerző (Sz. Balogh Clarissza, in: Semmelweis Egyetem lap IV. évf. 2. sz. 2003. március 7.) sorai hűen érzékeltetik a kiállítás hangulatát, értékét: „Ez a ház az uradalom tisztartói lakása volt, egyike a birtokközpont épületének. Hatalmas sarokház, pincével, padlással. A bútorok és tárgyak a múlt századot idézik és a XX. század elején élt polgári értelmiség lakáskultúráját és mindennapi életét mutatják be. Amikor belépünk a gondozatlan (azóta szépen növényesített és gondozott) udvarba, még nem is sejtjük, hogy mit rejtene a régi falak... Mintha mesebirtadalomba léptünk volna, ahonnan a tulajdonosok átmenetileg eltávoztak, de minden tárgyuk a helyén maradt. A fiókokban, szekrényekben ott sorakoznak mindennapi életünk apró kellékei úgy, ahogyan utoljára használták. A ruháktól kezdve az asztalneműig minden a helyén van.”

A zsúfolt és hagyományokhoz hű elrendezésű szobákat 2011-ben a kuratórium – kényszerűségből – kissé átrendezte, hiszen biztonsági zsinorokkal kellett körülvenni az értékes bútorokat, tárgyakat. Csoportok számára másként nem lenne megtekinthető a múzeum.

Brantner Antal által leírt eredeti elrendezés könyvtárra vonatkozó részét idézve: „A könyvtárszoba 14 állványt megtöltő könyvanyaga közül 5 állványt foglal el a két kisnemesi család könyvgyűjteménye, a többi könyv a budapesti, Múzeum körúti antikváriumokból és könyvárverések során vásárolt új szerzemény. A szoba közepét egy Mária Terézia korabeli diófa asztal foglalja el hat gobelin bevonatú székekkel. A többi bútor a XIX. században készült. A falat többségében irodalmi és történelmi nagyjaink képei fedik.

A családi könyvgyűjtemény egyrészt a XVII. és XVIII. századból, de zömében a XIX. századból maradt hátra, tartalma történelem, irodalom, szellemi történelem és jog, nyelvezete latin, német és magyar. Családi hagyaték az 1848-ban kiadott, dedikált Petőfi Sándor költeményes kötet. Értékes történelmi dokumentum Kossuth Lajos 1849. február 4-én írt levele Damjanich tábornokhoz, amiben gondjait, aggodalmát osztja meg a tábornokkal.”

A részletes leírás keletkezése (2006) óta, bátyja (dr. Brantner Ottó főorvos) örököseitől megvett, szomszédos kertes családi ház szobáiba került – még életében – a vegyes tárgyi gyűjtemény és az általa példásan rendszerezett, katalogizált szakkönyvtár és levéltár. A katalógus elkészítésében igénybe vette az akkori tanárképző kar nyugdíjas főkönyvtárosának, Kovács Lorántnak a tanácsait. A jelenkorban dr. Lárócz László gyógyszerésztörténész felügyeli az állomány megmaradását, óvva épségét.

A külsejében felújított műemlékház és védett gyűjtemény Szentlőrinc város tulajdona, akinek polgármestere, dr. Győrvári Márk egyúttal a kuratórium elnöke is (akit dr. Brantner Antal még életében erre kért és javasolt). Brantner Antal sírja a szentlőrinci köztemetőben található.

Felhasznált forrásmunkák:

Brantner A. 2006. Baranyai gyógyszerészcsalád – a Kiegészítéstől a Brantner-Koncz Múemlékházig I-III. Gyógyszerészet 50: 428-432, 506-510, 572-576.
Hankó Z. szerk. 2008. Múzeum a kúriában – Dr. Brantner Antal gyűjteménye Szentlőrincen. Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság, Budapest
Juhász J. 2010. Újra megnyitották a Brantner-Koncz közérdekű muzeális kiállítóhelyet Szentlőrincen. Gyógyszerészet 54: 639-641.
Lárócz L., Szabó L. Gy. 2014. Dél-Dunántúl neves gyógyszerészei. PTE, Pécs

CZIMBER GYULA

(1936-2008)

36

Kutatói pályám kezdetén, 1965-ben a tápiószelei Országos Agrobotanikai Intézetben a tárolt magminták csírázóképeségével foglalkoztam. A kultúrnövények gazdag gyűjteménye tette lehetővé a hazai szántóföldi mag-génbank kialakítását. A magvak tartós tárolása egyáltalán nem egyszerű feladat. Hamar felismertem, hogy a magvak nyugalmi állapotának és csírázásának tanulmányozása igen összetett és izgalmas téma. Sokat bűvárokodtam az akkori Országos Vetőmag Felügyelőség Kis Rókus utcai központjában. Itt alkalmam nyílt arra, hogy megismerjem Zsák Zoltán és Schermann Szilárd maggyűjteményét Barthodeiszky András és Erdős Péter önzetlen segítségével.

A Természettudományi Múzeumban megismerhettem Újhelyi Józsefet, a citotaxonomia hazai úttörőjét, továbbá Csapody Verát, aki később külön részemre lefestette a tápiószelei gyűjteménybe telepített, tótkomlósi házikertből származó jóféle sáfrányt. A *Crocus sativus* akvarellt most is otthonomban őrzöm. A Növénytarban (akkor még a Vajdahunyad várában) ismertem meg Vajda Lászlót, Bohus Gábort, Fekete Gábort, Allodiatorisz Irmát.

Igazán a magvak élettana érdekelt legjobban. Hozzáértő kutatókat (Paál Huba, Gáspár Sándor, Elekes Pál, Barthodeiszky András, Czimmer Gyula, Pozsár Béla, Papp Erzsébet) megnyerve elhatároztuk, hogy monográfiát írunk a magvak biológiájáról. Az MTA Növénynemesítési Bizottsága – Manninger István titkár, martonvásári kutató jóindulatú támogatásával – könyvírasi tervünket támogatta.

Így kerülhetett sor arra, hogy Mándy György emlékének ajánlva 1980-ban az Akadémiai Kiadó kiadta a „A magbiológia alapjai” c. közös munkánkat.

A szerzők egyike Czimmer Gyula volt. Közleményekből már ismertem nevét, őt tartottuk a „keménymagvak” mindentudójának. Kandidátusi értekezését Terpó András aspiránsi témavezetésével 1970-ben védte meg „A növényi magvak keményhéjúsága és annak mértékét befolyásoló ökológiai tényezők” címmel. Az akkori mosonmagyaróvári Agrártudományi Főiskola Növénytani és Növényélettani Tanszéke fiatal docense igényes és modern szemléletű vizsgálati elemzéseket végzett és sorban publikált témába vágó szakcikket (1963-ban az 'Óvári' lucerna keményhéjúságáról és egyedfejlődéséről, 1965-től 1970-ig főleg az aranka keményhéjúságáról, csírázásáról és herbicid-rezisztenciájáról, továbbá a szarvaskerep, a tövises iglice és a fehér somkóró keményhéjúságáról. A csírázási jellemzéseken kívül a kialakuló állományok ökofiziológiai-biometria értékelését is elvégezte. Mindaddig ilyen jellegű, összetett vizsgálatokat hazánkban nem végeztek. Mint később Tőle megtudtam, akkori tanszékvezetője, Márton Géza professzor (algakutató, aki fiatal korában majdnem pápa lett, aztán mégis munkásórré „alakult”..., de a légynek sem ártott, minden tehetséges embert felkarolt...) nagy becsben tartotta.

Az 1970-es évek végén személyesen megismerhettem. Felkértem, hogy írja meg a magbiológia könyvbe a keményhéjúságról szóló fejezetet. A fejezetet megírta és megjelent a könyv. Abban az időben, Jánossy Andor patronálásával módomban volt Őt javasolni a „Magyarország Kultúrflórája” akadémiai monográfia-sorozat szerkesztőbizottságába. A magbiológia könyvünkkel egy időben, 1980-ban jelent meg az általa szerkesztett 46. füzet „A somkóró – *Melilotus Mill.*” (III/4., Akadémiai Kiadó, Budapest). Czimmer Gyula máig is időtálló monográfiát írt arról a növényről, ami engem már szinte iskoláskoromtól kezdve érdekelt.

Alkalmam volt állatorvosi környezetben vakációzni, és tartósan megmaradt emlékezetemben, amikor a somkóró-mérgezés egy tehén elvérzését okozta. A somkóró véralvadást gátló hatóanyaga, a dikumarol szarvasmarha hematómáját okozza, ami ütődés hatására felreped és belső vérzést okoz. A zöld hajtás allelopátiát előidéző kumarinokban különösen gazdag, és a magjára a keményhéjúság jellemző! Közben, már 1974-től rendszeres

37

← 1. kép
Virágzó orvosi somkóró – magja
gyakran keményhéjú; magbiológiai
kutatásával foglalkozott
Czímber Gyula.

38 tanulmányokat készített Précsényi István professzor közreműködésével. Kutatói és baráti kapcsolat alakult ki közöttük is. Főként az Óvárhoz közeli, bábolnai nagyüzemi táblákon elvetett kukorica-hibridek monokultúráit jellemezték növekedés-analízissel, ugyanígy vizsgálták a köles, a fenyércirok és szőrös disznóparéj terjedését (1974-1979). Később a vizsgálatok kiterjedtek somkóró fajok, cukorrépa-fajták és a tarlórépa-fajták növekedés-analízisére (1980-1985) is. Ilyen részletes biometria és produkcióbiológiai analízisek kultúrnövény-gyomnövény összefüggésben teljesen új szemléletet jelentettek. A kultúrflóráirást sem hagyta abba, 1982-ben megjelent az 51. monográfia-füzet, „A kerti zsázsa – *Lepidium sativum*” (VI/7., Akadémiai Kiadó, Budapest). (2. kép)

A hasznos, vitaminokban gazdag zöldségnövény frissen igen jó ízű. Rendszerint cserépben elvetve, fiatal állapotban vágják le és használják ízesítőnek szendvicsekre, ahogyan a metélőhagymát. Ennek kapcsán kell megemlíteni, hogy gyakran mesélt nagyobb, kaukázusi tanulmányútjairól. Mivel oroszul kiválóan tudott, az ott élő emberek szeretettel fogadták, ellátták finom fűszerekkel, gyümölcsökkel. A látott népi tapasztalatokat sokra értékelte és ismereteit az oktatás-

↑ 2. kép
A sűrűn vetett kerti zsázsa frissen levágva használható ízesítésre.
A növényről szóló kultúrflóra-monográfia fő szerzője Czímber Gyula.

ban kamatoztatta. Élete végéig kapcsolatban volt az ökológiai szemléletű növénytermesztés szakembereivel, számos külföldi konferencián is részt vett. Az 1980-as években Márton Géza professzor – Czímber Gyula docens javaslatára – lehetővé tette, hogy hazánk egyik kiemelkedő etnobotanikusa, Kóczyán Géza (1942-1987) nagyatádi gyógyszerész a mosonmagyaróvári karra nyújtsa be máig is egyedülállóan értékes doktori dolgozatát „A hagyományos parasztagdálkodás termesztett, a gyűjtögető gazdálkodás vad növényfajainak etnobotanikai értékelése” címmel (1985, Mosonmagyaróvár). Így történhetett, hogy az óvári gazdák fellegrárában növénytanból doktorálhatott okleveles gyógyszerész! Ehhez olyan szemléletű emberre volt szükség, mint Czímber Gyula! Azóta sem született ilyen nagy terjedelmű (1050 oldalas) etnobotanikai disszertáció Magyarországon! Érdekesség kedvéért említem meg, hogy Kóczyán Géza – akinek édesapja, Kóczyán Dezső, Debrecenben végzett okleveles gazdasz és Budapesten tanult okleveles gyógyszerész is volt – jól ismerte az akkor már idősebb Dohy Jánost, Czímber Gyula egyik példaképét, aki az egyetemen mint botanika-professzor nagy hatást gyakorolt rá. Dohy Jánost a forradalomban tanúsított embermentő tevékenysége miatt később meghurcolták.

Egy ideig Nagyatádon élt, baráti kapcsolatot tartva a Kóczyán-családdal. Személyemhez kapcsolódik, hogy Czimer professzor, mint az egyetemi rangra emelkedett mosonmagyaróvári Agrártudományi Főiskola új tanszék-vezetője olyan megbízásra terjesztett elő, ami számomra különösen nagy kitüntetést jelentett. Az állami vizsgáztató bizottság tagjává választott a Kar vezetőse. A rendszeres rektori, ill. dékáni felkéréseknek 2003-ig, közel 20 éven át tettem eleget, miközben sok kiváló egyetemi oktatóval ismerkedhettem meg. Javaslatára, 1989-ben a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium címzetes egyetemi docensi elismerésben, 1993-ban pedig a Pannon Agrártudományi Egyetem rektora, Sáringer Gyula akadémikus címzetes egyetemi tanári elismerésben részesített.

Az 1995-ös évektől az államvizsgák előtt a mosonmagyaróvári öreg katolikus templomban Sáringer Gyula rektor részvételével ökomenikus istentisztelettel kezdődött az államvizsga-időszak.

Czimer professzor javaslatára 2001-ben 'Kitaibel Pál' emlékéremben részesültem a biológiai tanulmányi versenyt elősegítő munkámért, ugyanebben az évben az 'Óvár Emlékérem I. fokozata' kitüntetést is megkaptam.

Varga János akkori rektor társszerzőségében 1999-ben megjelent újabb műve, „A rozsok – *Bromus* L.” kultúrlóra-monográfia (68. füzet, VIII/4., Akadémiai Kiadó, Budapest).

Czimer Gyula szűkebb hazáját nagyon szerette. Óvár és a Szigetköz volt a mindene. Büszke volt Gábrriel Róbert neurobiológusra (jelenleg a Pécsi Tudományegyetem rektorhelyettese), aki Mosonmagyaróvárról származik, és akinek édesanyja a növénytermesztési tanszéken dolgozott laboratóriumi asszisztensként. „A Gábrriel-pékséget még ma is emlegetik...ott készítették a legjobb kenyeret, péksüteményeket” – emlegette. A Szigetköz szeretete annyira kihatott környezetére, hogy a pécsi botanikai tanszék „zongorista-professzora”, Kevey Balázs hosszú éveken át (kb. 10 évig), tavasztól nyár közepéig itt végezte cönológiai kutatásait, igénybe véve az óvári tanszék támogatását. Itt lett címzetes egyetemi docens is. Czimer Gyula allelopátia-témájú akadémiai doktori értekezésem (2000-ben) egyik opponense volt. Előtte sokat segített biztatásával és felterjesztésével az MTA Növénytermesztési Bizottsága felé. Az általa

← 3. kép
Virágzó lóbab (*Vicia faba*) – a növényről szóló kultúrlóra-monográfia fő (posztumusz) szerzője Czimer Gyula

összeállított lóbab-kultúrlóra füzetet (*Vicia faba* L., III/13.) halála után sikerült megjelentetni (2011, Szent István Egyetemi Kiadó, Gödöllő). E monográfia igen értékes összeállítás, amelyben Szabó T. Attila professzor részletesen tárgyalta a lóbab származását, elterjedését, természetstörténetét és etnobotanikai vonatkozásait. Az anatómiai jellemzést eredeti vizsgálatok alapján Horváth Zsuzsanna biológus, a tápiószzei kutatóintézet korábbi kutatója írta. A növényvédelmi alapokat Kuroli Géza professzor összegezte. A természetéről Pocsai Károly, a nemesítésről Kajdi Ferenc professzorok, takarmányértékéről Schmidt János akadémikus készítettek fejezeteket. Részemről a lóbab anyagcseréje és kémiai összetétele került feldolgozásra.

Czimer Gyula a Veszprém megyei Homokbödögén született 1936. január 2-án. Szülőfalujában édesapja kántortanító volt. Iskoláit itt, majd Pápán végezte. A mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Akadémiára 1955-ben vették fel és 1959-ben kapott mezőgazdasági mérnöki diplomát. Mesterei Dohy János és Gondola István voltak. Először a Vas megyei Növényvédő Állomásra, Tanakajdra került körzeti növényvédelmi agronómusként. Fél év múlva felvették a Gödöllői Agrártudományi Egyetem nappali tagozatos növényvédelmi szakára, ahol 1960-ban kapott növényvédelmi szakmérnöki diplomát. Ezután a Kállósejéni Növényvédő Állomásra került laboratóriumvezetőnek.

1961. február 1-étől egyetemi tanársegéd, majd minden fokozaton átjutva 1981-től egyetemi tanár Mosonmagyaróváron. 1962-ig Gondola István (aki Óvárról Debrecenbe került tanszékvezetőnek), utána Márton Géza volt a tanszékvezető, akitől 1983-tól vette át e szerepet 2002-ig. Három évig tudományos dékánhelyettes is volt. A növényvédelmi szakmérnöki szakon a „Gyomnövények biológiája és ökológiája” c. tárgyat adta elő.

Kutatásai során eleinte Gondola István szarvaskerep-egyedfejlődési és nemesítői (alapanyaggyűjtési) munkájában vett részt. A fajtaelismerésnek a magvak keményhéjúsága volt az akadályozó tényezője. Ennek feloldási lehetőségeinek a kutatása volt az első önálló feladata. Ennek folytatásaként állapította meg a szarvaskerep, az 'Óvári' tarkavirágú lucerna, a fehérvirágú somkóró keményhéjú magvainak biológiai és növénytermesztési értékét, a keményhéjú gyommagvak „herbicidrezisztenciáját”. E témakörben született egyetemi doktori értekezése is (1964, Gödöllői Agrártudományi Egyetem).

„A növényi magvak keményhéjúsága és annak mértékét befolyásoló ökológiai tényezők” c. munkája alapján lett 1972-ben a biológiai tudomány kandidátusa. Ennek elismerése, hogy még ebben az évben az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen természettudományi egyetemi doktorra avatták. Csírázásbiológiai jellegű munkáit gyomcönológiai felvételezései és egyéb agrobotanikai kutatások követték. Précsényi professzor közreműködésével hazánkban elsőként vizsgálta különböző kukoricafajták egyedfejlődését, illetve a kultúrnövények és károsító gyomnövényeik versengését, kompetícióját növekedésanalízis módszert alkalmazva. A környező nagyobb termelő üzemekben évtizedeken át végzett gyomfelvételezéseket.

E munkák országos, később nemzetközi hírű szaktekintélye lett. Részben OTKA támogatás segítségével a münchenbergi és braunschweigi kutatóintézetek, valamint a Kertészeti Egyetem Ökológiai Gazdálkodási Rendszerek Tanszéke munkatársaival együtt vizsgálták a klímaváltozás hatását az európai gyomflóra összetételére. Az európai gyomfelvételezések magyarországi mintaterülete ma is a Szigetköz, ahol Czímber professzor és munkatársai a gyomflóra összetételét közel 30 éven át vizsgálták. A kutatások alapján készült el 1992-ben „A Szigetköz szegetális gyomvegetációja” c. akadémi-

↑ 4. kép

A mosonmagyaróvári Vár, a hazai mezőgazdász-képzés ősi helyszíne és központja volt. Az állami vizsgáztató bizottságok itt kaptak dékáni útmutatót és itt értékelték az eredményeket. Czímber Gyula javaslatára közel 20 évig voltam külső bizottsági tag.

ai doktori értekezése, amely alapja volt a mezőgazdasági tudomány doktora (az MTA doktora) cím odaítélésének. Magyarország Kultúrflórája sorozatban a somkóróról, kerti zsászárról, rozsnokról és lóbabról jelentek meg monográfiái. Czímber professzor tudományos tevékenységének fontos része volt az igényes ismeretterjesztés. Alapító tagja volt az újjá szerveződött Magyar Természettudományi Társulatnak, és több mint tíz éven át volt alelnöke, illetve elnöke a Társulat Biológiai Szakosztályának. Az MTA különböző tudományos bizottságainak tagjaként is lelkes tevékenységet folytatott.

Munkásságát több kitüntetéssel ismerték el, pl. Emberi Környezetért Emlékérem, Apáczai Csere János díj, a Juhász Nagy Pál emlékérem, Ujvárosi Miklós emlékérem, Surányi János emlékérem.

2008. december 30-án váratlanul hunyt el Mosonmagyaróváron. Boldog családban élt Zsófi feleségével, aki lányával együtt agrármérnöki diplomát szerzett. Fia állatorvos lett. Czímber Gyula széles látókörű tudásával nem csak a magbiológia tudományterületét gazdagította, hanem önzetlenül segítette botanikusok, közöttük a farmakobotanikusok tevékenységét is. Kedves, vidám természete miatt mindenki szerette, aki közel állt hozzá. Emléke velünk marad!

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2009. Czímber Gyula barátsága. Kitalbelia 14/1: 9-11.

CSAPODY VERA

(1890-1985)

44

Horvát tanár úr, a Mecsek nagy botanikusa mindig büszkén mesélte, hogy édesanyja Berzeviczy Margit a hajdani kakaslovnici Berzeviczy nemesi családból származott. Édesanyja is magas kort ért meg, szellemi frissességét bizonyította, hogy idős korában is kiválóan tarokkozott a debreceni otthonában. Életében meghatározó volt nővére is, Horvát Irén, aki laboratóriumi orvosi képesítésén kívül fogorvosként is praktizált Debrecenben. Időnként eljött Pécsre meglátogatni öccsét. Nem volt könnyű a találkozás, mert a jóakarát nővéri szigorrrá változott, rendszerint komoly dorgálásban részesült Olivér, mert a takarítás és mosogatás némi kívánnivalót hagyott maga után. Bizony fellélegzett a tanár úr, amikor a nővére hazautazott.

Volt azonban életében egy olyan csodálatos hölgy, akinek tiszteletét élete végéig megtartotta. Csapody Vera, akiről szó van. Érzésével nem volt egyedül, mert az általam is személyesen ismert Vera néni (minden botanikus így szólította) tiszta embersége, a magyar növényvilág megörökítője egészen különös teremtés volt.

A Természet Világa (Természettudományi Közlöny 139. évfolyam 7. füzet) 2008. évi júliusi számában Andrassy Péter, soproni Kitaibel-kutató, botanikatörténész és kiváló gimnáziumi biológiatestár emlékezést írt Csapody Veráról és Csapody Istvánról „A tehetség utat tör” címmel. A Mecseket szerető tagtársak, különösen erdőmérnökök, erdészek és természetvédők jól

ismerik Csapody István (1930-2002) nevét. Csapody Vera unokaöccse Sopron neves erdőmérnök-botanikusa volt, akit az Erdészeti és Faipari Egyetem címzetes egyetemi tanárnak választotta kiemelkedő természetvédelmi eredményei elismeréseként. Csapody Istvánra is nagy hatással volt Vera néni egyénisége.

Horvát tanár úr rendszeresen váltott levelet Csapody Istvánnal, gyakran nekem diktálta le leveleit és én olvastam fel a különösen érdekes, soproni és ausztriai botanikai híreket. Sajnos már 72 évesen elhunyt. Szomorúan emlékeztünk rá, amíg a tanár úr megtehetette. (Hadd említsem meg azt az elképzelést, ami személyemmel kapcsolatos. Csapody István értékes és őszinte véleményének köszönhetően Szabó Lajos igazgatói állását nem pályáztam meg, így került nálam sokkal alkalmasabb kutató, Lehmann Antal a tettyei Természetvédelmi Hivatal élére).

Már gyerekkoromban kedvenc könyvem volt Jávorka-Csapody „Erdő, mező virágai” c. kis növényhatározója. A színes ábrákról könnyen felismertem a növényeket, s bevallom, csak utána azonosítottam a határozókulcs alapján. E könyvecske döntötte el sorsomat, pályaválasztásomat. Csak később tudtam meg, hogy Jávorka Sándor (1883-1961) akadémikus – aki a fiatal mecseki botanikust is pártfogásba vette – beírta nevét a magyar botanika történetébe, mivel a történelmi Magyarország minden növényfaját jellemezte a Magyar Flóra (Flora Hungarica) c. nagy művében (1925, Studium). Csapody Vera botanikus pályájának kezdetéről a tanár úr így ír „A Mecsek ritka virágai” (új, bővített kiadás, szerk.: Szabó L., PAB kiadása, 1989) c. füzetben, melyhez 5 táblát, a mecseki ritka növényeket ábrázoló színes akvarelleket személyesen készítette Horvát A. Olivérnek: „A tulajdonképpeni nagy közös alkotómunka Jávorka Sándor és Csapody Vera között akkor indult meg, amikor Csapody Vera elkezdte rajzolni és festeni a történelmi Magyarország harasztjainak és virágainak illusztrációit. E sorok írója tudja az alkotókról, hogy lehetőleg az összes illusztráció mindig élő növények alapján készült, és minden rajzot és festményt Jávorka szakmailag ellenőrzött. Én magam láttam többször a közös terepmunkákon, hogy kint a természetben Csapody Vera leült, elővette festékeit, és általában egy óra

45

← 1. kép
A magyar flóra képekben
(Iconographia, 1975, új kiadás
borítója)

alatt elkészült az illusztrációval. 4000 növényfaj illusztrálását kellett elkészíteni. Ennek a nagy közös alkotómunkának lett az eredménye „A magyar flóra képekben (Iconographia Florae Hungaricae)”. A nagy mű 19 füzetben jelent meg, az első füzet 1929 októberében látott napvilágot, az utolsó 1934 márciusában. A munkában 40 színes tábla található, táblánként általában 4-5 növényfaj színes festményével. A teljes mű fehér-feketén 4238 magyarföldi növény képét tartalmazza. A megjelent munka világsikert aratott. 1975-ben újra megjelent.”

Horvát tanár úr ugyanígy említi, hogy a képes Iconographia megjelenése előtt nyomtatták ki 1926-ban, éppen városunkban a Dunántúli Rt. Egyetemi Nyomdájában „A magyar flóra kis határozója” c. „Jávorka és Csapody”-könyvet rajzokkal illusztrálva. Hozzáfűzi: „Ez a munka nagyon a szívemhez nőtt, mert zirci főiskolai hallgató koromban kaptam ajándékkul dr. Werner Adolftól” (az általa sokat emlegetett zirci főapát). Később megtudjuk, hogy „az említett

mű 2. kiadását is Pécsen nyomtatták, ahol Wessely volt a nyomdaigazgató, akinek fiát e sorok írója tanította”. (Közismert, hogy szinte minden pécsi polgárról kiderült, hogy valamelyik családtagja tanítványa volt!)

A korábban idézett Andrassy-féle cikkben olvassuk: „Csapody Vera 1890-ben született Budapesten Csapody István szemész, egyetemi tanár és Allaga Vilma házasságából, elsőként nyolc gyermekük közül. A gimnáziumi érettségét (1908) követően, abban az időben a nők számára szokatlan pályát választott, ugyanis a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem matematika-fizika szakára jelentkezett.... Tanári oklevelet 1913 áprilisában vehette át. Egyetemi évei során olyan kiváló tudósok figyeltek fel tehetségére, szorgalmára, kísérletező kedvére, mint Beke Manó és Eötvös Loránd”. Édesapja váratlan halála miatt a család kenyérkeresője lett (élete végéig családját segítette!), mivel 1914-től két évig a fővárosi Práter utcai fiúgimnáziumban tanított, majd a Sacre Coeur (Szent Szív) apácarend Sophianum nevű intézetében huszonkét évig tanárként, majd igazgatóként dolgozott. Andrassy írja: „Mély és szilárd hitével, tanúságtevő, imádságos életével példát mutatott mindannyiunknak, mondta róla egy nővér az intézetből.”

Hogyan lett Csapody Verából növényfestő (a művész jelzőt midig elhárította, állítva, hogy ő csak a növények hű ábrázolója). A természetszeretet, a családi környezet arra ösztökölte, hogy megpróbálja a növények festését. Kezdő tanárként több száz növény akvarelljéből 1921-ben a fővárosi tanáregyesület rendezvényén kiállításra került sor. Tudta nélkül a bemutatóra meghívták Jávorka Sándort, aki felismerte benne a rendkívüli tehetséget. Megkezdődött Vera néni botanikus pályája, 1949-től a Természettudományi Múzeum Növénytárában dolgozott 1966-ig, nyugdíjaztatásáig. Később is bejárta a múzeumba, majd otthon, lakásán, kis sarokban, az ablak mellett festett. Doktorátust Szegeden szerzett, élete alkonyán nem maradt el az állami elismerés sem, pl. kétszer kapott Állami-díjat. Sok más híres könyv ábrázolója, ill. szerzője (pl. Magyarország Kultúrflórájának színes atlasza, kerti virágok színes atlasza, csíranövény-határozó németül, virágos fák és cserjék stb).

1989-ben Horvát így ír: „Több mint 50 éve ismerem, részben azért, mert cikkeimet, könyveimet illusztrálta...a „Mecsek ritka virágai” c. munkám

4. (1989-ben jelent meg, ebben írja) kiadásához elkészítette a színes képanyagot. Kívánságára számos délies (szubmediterrán) növényt élő állapotban küldtem neki nedves mohában, és ő mindegyik festményből tiszteletpéldányt küldött.” Végül így ír Csapody Veráról: „Nemrégiben, halála előtt nála jártam, és panaszkodott, hogy nincs pénze arra, hogy drága külföldi festékeket vegyen. Erre azt válaszoltam, hogy nagyon szép tiszteletdíjat kap az illusztrációi után. Ő erre azt felelte, hogy a pénz nem az enyém, mert amikor megjön, rögtön szétosztom a testvéreim 17 unokája között (azóta talán már több is van).... 1985. október 13-án, kicsit már nyugtalan írással, a következő levelet kaptam Vera nénitől: Hírt adok magamról, Isten kegyelméből még élek és látok, kívánok sok energiát, munkát, szép napokat. – Mint megtudtam, ilyen tartalmú lapokat mások is kaptak. Valóban, november 6-án (valójában november 5-én este), tevékeny és áldozatos életének 96. évében csendesesen elhunyt a növényvilág leghívebb megörökítője.”

48 Horvát tanár úr tisztelete és Csapody Vera iránt érzett szeretete ugyanolyan volt, mint ahogyan a jó barát, az unokaöcs, Csapody István Széchenyi-díjas erdőmérnök-botanikus a Kitaibelia (IV. évf. 1. sz. cit. Andrassy) folyóiratban megjelent emlékezésben kifejez: „Mélységes embersége és minden erénye rendíthetetlen hitéből, keresztény meggyőződéséből fakadt. Egyszerűségén és alázatán, hivatástudatán, tehetségén és szorgalmán, hűségén népéhez és szeretetén minden embertársához, átfénylő megélt életszentségének sugárzása.”

Nem véletlen, hogy a szent életű Csapody Vera hite és alkotó tevékenysége a tanár úrnak mindvégig lelki erőt adott.

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2009. Csapody Vera hatása Horvát Adolf Olivérre. Mecsek Egyesület Évkönyve (2008). 66: 135-138.

Szabó L. Gy. 1986. Nekrológ – Csapody Vera (1890-1985). Növénytermelés 35/2: 157-159.

↑ 2. kép

Csapody Vera munka közben („A magyar flóra festője”, mttmuzeum.blog.hu)

CSEKEY ISTVÁN

(1889-1963)

A jogász Csekey István helytörténeti bibliográfiája már ifjú koromban például szolgált számomra. Ebből tudtam meg első ízben, hogy kik foglalkoztak Baranya és a Mecsek természetrajzával.

50 A történelmi belváros közepén lakott, lakásának nyugatra néző erkélye a szabad téri színpadra nyílt. Innen nézhette azokat a remek opera- és komoly zenei koncerteket, amelyek közvetlen élményt adtak számára. Bazilikánk (akkor még székesegyházunk) szép zengésű harangjait hallhatta és láthatta, egészen közről. A hely szelleme találkozott művelt és igényes természetével.

10 éves lehettem, amikor a pécsi egyetemen jogászként végzett, postatisztviselő édesapám és az anyai ágon „Csekey” édesanyám meghívására felkeresett minket pécsi otthonunkban a neves rokon. Sajnos nem emlékszem a beszélgetés részleteire, de arra igen, hogy választékosan öltözött, művelt egyéniség tisztelt meg minket látogatásával. Annyit azért megjegyeztem, hogy leginkább a rokoni kapcsolatokról, külföldi útjairól, Liszt Ferencsel kapcsolatos kutatásairól és az egyetem jogász oktatóiról folyt a baráti beszélgetés.

Anyai nagyanyám, született Csekey Julianna Rozália jelentette a rokoni kapcsolat meglétét. Igaz, nem a református ágról, hanem – bonyhádi házasság révén – a katolizált ágról.

A levéltárban fellelhető ősök (Chekey Tamás és Borteöltő Katalin) a felvidéki Bars vármegyében éltek, Chekey Tamás 1648-ban Gyulafehérváron kapott nemesi címet. A református család egyik fia református lelkész volt. Ez a küldetés az utódok szinte minden nemzedékére jellemző.

Csekey István professzor nagyapja, Csekey István (1824-1901) is lelkészként szolgált a Mecsek egyik legszebb és hagyományokban leggazdagabb községében, Zengővárkonyban. Édesapja, az 1860-ban született, ifjabb Csekey István Szolnokon teljesítette református lelkészi hivatását. Így születhetett a jogász Csekey István Szolnokon. Megjegyzem, hogy húga, Csekey Ilona is Pécsen élt, a Nagy Lajos Gimnáziumban matematikát tanított.

A pécsi jogászkar Csekey István professzort nagy becsben tartja napjainkban is. Pécs és Baranya iránt érzett szeretetét érzékelteti, hogy elsőként készített minden területre kiterjedő, helyi bibliográfiát.

Gondolataimat két idézettel zárom, amelyeket Kajtár István professzor által szerkesztett könyvből (2008, Pécsi jogászprofesszorok emlékezete), Jusztinger János fejezetéből merítettem:

Idézet Csekey István Magyarország alkotmánya című könyvéből (Renaissance, Budapest, 1943):

„A magyar alkotmány alappillérét alkotó Szent Korona tanában már évszázadokkal ezelőtt a közösségi gondolat, a közhatalom gyakorlásának a megosztása és a nemzet öncélúsága jutott kifejezésre. Mivel ebben az eszmében az állam személyiség, az alkotmány nem merevedett meg, hanem élő szervezetként tovább fejlődött. A folytonos fejlődést a Szent Korona eszméjén is a nemzet jogi gondolkodása művelte. Ma sem áll tehát semmi útjában a magyar alkotmány továbbfejlesztésének. Ez a fejlesztés azonban csak magából az alkotmányból történhetik. Nincs olyan társadalmi, jogi, gazdasági vagy kulturális feladat, amelyet alkotmányunk keretei között intézményeink továbbfejlesztésével nem teljesíthetünk. A történelmi alkotmány rugalmassága egyúttal életképessége is. A magyar alkotmány tehát nem lezárt rendszer, s az alkotmányfejlődést a társadalom segíti.”

↑ 1. kép
Pécs történelmi belvárosa anno

Idézet a szerzőtől (Jusztinger J.):

„Benedek Ferenc, a pécsi jogi kar Római Jogi Tanszékének professor emeritusa, mint egykori tanítvány visszaemlékezése alapján Csekey nem csupán tartalmilag, a tananyag elsajátítása vonatkozásában, hanem nyelvhelyesség szempontjából is hozzászoktatta hallgatóit a rendhez. Az anyanyelvet sértő fogytékosságokat kérlelhetetlenül kifogásolta, még oktatótársaival szemben is. Kiemelendő továbbá rendkívül széleskörű – a német, angol, francia és latin (sőt észt, finn) nyelv ismeretére kiterjedő – nyelvi tájékozottsága is.

Nem csupán választékos beszédével – amit hallgatóitól is megkövetelt – hanem megjelenésével is kitűnt a professzorok közül. Csekey minden egyes előadásán gondosan ügyelt az öltözetére: ing, nyakkendő, öltöny, díszsebkendő, sőt a megfelelő szemüveg is gondosan megválasztva, mindig harmonizált egymással.”

Örömmel tölt el, hogy a késői rokonok egyikeként érezhetem: életének példája, emléke hozzátartozik szeretett városom legbecsesebb értékeihez.

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2015. Genius loci – 125 éve született dr. Csekey István (1889-1963) a Pécsi Tudományegyetem professzora, kora kiváló alkotmányjogásza, Pécs tudós helytörténésze. In: Csekey Éva, Lipták József, Szabó László Gy.: Emlékezés Csekey István pécsi jogászprofesszorára (szerk. Lipták József), Pécs-Budapest

CSURGÓ SÁNDOR

(1936–2019)

Sorra távoznak az élők sorából a pécsi egyetemen kialakult gyógynövényiskola nagy tudású pártolói, ezen az őszön Rácz-Kotilla Erzsébetet és Schwartz Verát követte Csurgó Sándor, aki 83 éves korában, 2019. november 1-én hunyt el Tamásiban.

54 Barátok voltunk, összekötött minket Rácz Gábor és felesége, Kotilla Erzsébet példája, a hiteles forrásból származó gyógynövényhasználat igénye. Egyik közös írásunkból vett idézettel búcsúzom tőle: Az embernek arra kell törekednie, hogy elfogadva önmaga testi valóságát és bajait, hidat teremtsen a lélek világával („híd-terápia”). Ez a tudatos hídépítés maga a holisztikus terápia igazi lényege, felfogható sok elágazással, csatlakozással, biztosítva az utat az ég, a Teremtő felé. Az egymást áthidaló ágak jelentik a gyógymódok összeszövődését. Úgy, mint a mesében az égig érő, terebélyes életfa. („Gyógynövények a hagyományos és komplementer orvoslásban” in: Mag Gyémánt Évkönyv 2016, szerk. Oláh István, Tinta Könyvkiadó, Budapest, 131-134. oldal).

A biológiatanár végzettségű természetgyógyász, Csurgó Sándor élete javát Tamásiban töltötte. Itt volt természetgyógyászati rendelője és különleges kertje, tele értékes gyógynövényekkel, különleges gyümölcsfélékkel, zöldségekkel. Egész életében arra törekedett, hogy a természet ajándékai egészségünk megőrzését, visszaszerzését szolgálják. Mint okleveles természetgyógyász magas fokon ismerte a gyógynövényeket, a fitoterápia lehetőségeit. Elsők között szerzett minősítő oklevelet Magyarországon, felsőfokú élet-

1. kép →
Csurgó Sándor biokertjében, Tamásiban helyt kapott az újra felfedezett homoktövis (kép: Wikipedia). Korábban Baranyai Aurél hívta fel a figyelmet a homoktövisre, de magam is láttam mongóliai utamon ültetvényeket (Ulan-Gomban) és finnországi utamon fajtagyűjteményt (Pikkiöben). Ma szerte az országban termesztik.

mód-tanácsadási képzésben. Eszperantó nyelvismerete révén közel 30-szor volt külföldön, többek közt Japánban, Braziliában, Tunéziában, Spanyolországban, Görögországban, Nepálban, Indiában. Ezekben az országokban, ahol csak módja volt rá, nemzetközi minősítésekkel járó tanfolyamokat végzett, így fitoterápia, reflexológia, kínai gyógyászati módok, vákuumterápia, akupresszúra, elektroakupunktúra, speciális japán masszáz, súlycsökkentő terápia szakokon. Két kiadást megért könyvét a Mezőgazda Kiadó jelentette meg (Gyógynövény embernek, állatnak, növénynek, 2012-ben bővíte: Családi gyógynövénytár). Magánkiadásban adott ki ismeretterjesztő összeállításokat a magas vérnyomásról, a cukorbetegségről és a reumáról. Műveiben, gyakorlati munkájában érvényesült tanári képzettsége és környezetvédő szemlélete. Organikus növénytermesztés terén az ország egyik legismertebb szaktekinetélye volt. Mint alapító, a Biokultúra Egyesületnek 1983-tól tagja. Tamásiban létrehozta a Bio-Fontana Labort, amely hatóságilag engedélyezett, kb. félszáz galenusi készítmény (cseppek, kenőcsök, kivonatok) előállítására kapott engedélyt. E téren nagy segítséget jelentett számára élettársa, Marsi Klára gyógyszerész szakmai tudása. A termékek egy részének gyártását a pécsváradi Mecsektea Kft. tervezi.

Csurgó Sándor közérdeket szolgáló munkásságát, a hagyományos orvoslást természetes gyógymódokkal, gyógynövényismerettel elősegítő, több évtizedes tevékenységét Magyarország Köztársasági Elnöke 2015-ben a Magyar Érdemrend Lovagkeresztje kitüntetéssel ismerte el. 2016-ban városában Tamási Város Díszpolgára címben részesült. Hivatásának példásan élő, sokoldalú egyénisége emlékezetünkben megmarad.

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2019. Elhunyt Csurgó Sándor, Dél-Dunántúl neves természetgyógyásza. Farmakognózi Hírek 2019. december, XIV/51: 15.

FRENYÓ VILMOS

(1908-1998)

56

Személyes jóbarátságunkra emlékezve gyakran gondolok egyik nagy Mestermre, Frenyó Vilmos (1908-1998) professzorra, a biológiai tudományok doktorára, „Vili Bácsira”. Egyik tanítványa, Szigeti Zoltán egyetemi tanár, az 1999-ben megjelent Botanikai Közleményekben (85/1-2/1998: 1-3.) emlékezett rá. 90 évig tartó élete utolsó percéig teljes szellemi frissességnek örvendett. Természettudományi-növényélettani szemlélete, gyakorlati kísérletező érzéke, nyugodt, kiegyensúlyozott, megértő, türelmes természete nemes lelkű segítőkészséggel párosult. Különösen könyveit használtam gyakran kutatásaim, oktatási munkám során, hiszen az élő növény primer anyagcseréjének, növekedésének, fejlődésének sajátosságai szorosan kapcsolódnak a különösen gazdag és sokféle kémiai termék (másodlagos és/vagy speciális vegyületek) képződéséhez.

Közeli rokona, Frenyó V. László, az Állatorvos-tudományi Egyetem Élettani és Biokémiai Tanszékének vezető professzora kérésemre, eddig még nem közölt fényképeket küldött Frenyó Vilmosról. Ezeket – megköszönve szíves segítségét – e helyen látja a tisztelt Olvasó első alkalommal. Az általam szerkesztett egyetemi jegyzet készítése során – kérésemnek készséggel eleget téve – megjelentetésre Frenyó professzor átadta értékes tudománytörténeti összeállítását „A hazai növényélettan kialakulása” címmel (In: Növényélettan – növényélettani és fitokémiai alapok. JPTE TTK Növénytani Tanszék, Pécs, 1996). A rá jellemző,

kiváló stílusérzéssel megfogalmazott fejezet „a kötelező tananyag” fontos részét képezte tanárkodásom alatt. Itt állított emléket az általa ismert, legnevesebb magyar kutatóknak, pl. a világhírű Paál Árpádnak, az auxin egyik felfedezőjének, Doby Gézának (akinek gyógyszerési oklevele volt), a magyar növényi biokémia megteremtőjének, továbbá a korán elhunyt Orsós-Orován Ottónak, a növényi szövettenyésztés hazai úttörőjének (akinek élete ihlette a „Fehérköpenyes rabszolgák” c. regényének megírására, Felicián Vilmos írói név alatt), vagy a háborús időkben helytálló, hírneves akadémikusnak, Gimesi Nándor ciszterci szerzetes professzornak (aki citológus-fiziológusként mikrofotókat készített az osztódó sejtekről, észre véve a kettős spirált; sajnos angolul nem publikálta). Gimesi Nándor hívta meg tanszékére Frenyó Vilmost. Adjunktusként a biológus Sárkány Sándor és a gyógyszerész Halmai János mellett részt vett a gyógyszerészhallgatók oktatásában is.

Az említett egyetemi jegyzet készítésével kapcsolatos egyik, nekem szóló levelét itt idézem (Budapest, 1994. április 18.): „Lacikám! Kb. egy heti anyagmozgatás eredményeként sikerült előbányásznom az itt mellékelt írást és képet Orsós-Orován Ottóról, a hazai növényélettan egykori legnagyobb reménységéről és vesztességéről. Használd fel ezt a dokumentumot.

Még a nyolcvanas évek elején adott megbízást az MTA egy erre a célra létrehívott biológiai történeti bizottságnak, hogy írjuk meg a magyar biológia történetét 1945-ig. A növényélettan fejezetét én kaptam feladatul (el is készítettem határidőre); a „team” többi tagja pedig derekasan harcolt az ívterjedelmekért (egyetlen határidőre sem írt semmit). Így az egész vállalkozás megfeneklett a modern team-munka nem nagy dicsőségére.

Minthogy már 86. életévemet taposom, semmi kilátásom arra, hogy a mellékelt írás és többi fejezet nyomdafestéket lásson, szívesen felajánlom az esetleges társszerzőséget Neked (Frenyó V.–Szabó L. Gy.: A hazai növényélettan kialakulása). Így máris jó szolgálatot tehetnénk a mi huzavonás országunkban, hogy kihúznánk a kátyúból legalább ezt a szerencsétlen sorsú, jól kezdett munkát. Gondolkodjál a dolgon!

Kinevezésedhez gratulálok, sok sikert és erőt kívánok szeretettel öreg barátod Frenyó Vilmos.”

57

Gimesi akadémikus halála után, az ELTE Növényélettani Tanszékének át-szervezése alatt folytatta oktatási feladatait, majd 1956-tól 1973-ig tanszék-vezetőként példás segítőkészséggel egyengette munkatársainak (pl. Maróti Mihály, Cseh Edit, Láng Ferenc, Szigeti Zoltán, Böddi Béla, Lásztity Demeter) karrierjét. Másodállású professzorként, az 50-es évek elején megszervezte a Gödöllői Agráregyetemen a növényélettan oktatását. Ekkor, 1959-ben jelent meg „Növényélettan I.” tankönyve. Szemlélete ma is időtálló. 1962-ben a Tankönyvkiadó adta ki a Növénytani Praktikum 2. kötetét „Növényélettani kísérletek” címmel. (Társszerzője a közelmúltban, 99 éves korában elhunyt szegedi növényélettan professzor, Szalai István.) A mai napig hasznos gyakorlati tankönyvben számos, egyszerű eszközökkel elvégezhető, szemléletes, élményt nyújtó kísérlet igényes leírása nyújt segítséget a tanár-, biológus- vagy gyógyszerészképzésben.

Frenyó Vilmos szívügyének tartotta a tudományos ismeretterjesztést. Régen a Búvár (ma TermészetBúvár) külön rovatot vezetett „A kísérletezés percel” megjelöléssel. Pl. 1972-ben ma is aktuális kérdésről közölt kísérleti leírást „A gyökérzóna bakteriológiai vizsgálata” címmel. Több cikket írt az elemek cseppanalitikai színreakciókon alapuló mennyiségi meghatározásáról. Ezeknek a közleményeknek közös jellemzője az egyszerű kivitelezés és a gyors, viszonylag pontos tájékozódás.

Kiváló fogalmazókészsége tették lehetővé, hogy élményt nyújtó könyveket írt a növények életéről. Leghíresebb írói nevével (Felicián Vilmos) megjelent könyve „Csodálatos természet – barangolás a természettudomány világában” (Singer és Wolfner, Bp.). Kétszer 1970, 1977) adta ki a Móra Kiadó „Rejtelmes-e a növényi élet” c. könyvét. Annyira szemléletesen és egyszerűen fogalmazott, hogy a gyermekek is megértették.

Külön kell megemlíteni, hogy önéletírászerű, magánkiadásban kiadott jegyzetei élete utolsó éveiben jelentek meg: „Vándorlás csillagfényben”, „Kórház és kabaré – szemlélődés a halál közelében”. Ezekből megtudhatjuk, hogyan lett a tanárédasapa fiából, a Fasori Evangélikus Főgimnáziumban végzett tanulmányait megszakító diákból – pénzkeresési kényszerből, rokoni kapcsolatok révén – csapágykészítő segédmunkás Bukarestben közel 6 évig, vagy

← 1. kép
Frenyó Vilmos

megtudhatjuk, hogyan egészítette ki jövedelmét ugyanitt birkózó-mutatványosként. Végül hazatérve befejezte gimnáziumi tanulmányait, majd 1932-ben felvételt nyert a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára, biológia-kémia tanárszakra.

Kezdő kutatóként sokat használtam az általa kifejlesztett „Frewill” légzés-mérő műszerét. Magvak légzésintenzitását tanulmányoztam a vízfelvétel folyamán, a hőmérséklet függvényében. Érzékeny és praktikusan konstruált kis műszerével szén-dioxid mennyiséget mértem sorozatban. Frenyó professzor már akkor látta, hogy a szén-dioxid túlságos felhalmozódása a légkörben, a növényvilág pusztítása miatt, fontos szerepet játszik az éghajlat változásában. A duzzadó szójamag is szén-dioxidot termel mindaddig, amíg el nem kezdi „áldásos”, önálló életét, az oxigént produkáló fotoszintézis révén, számos, genom által determinált fitoszteroidot, izoflavont, pterokarpanst és egyéb vegyületet létrehozva.....(a hangya is oxigént vesz magához és szén-dioxidot bocsát ki, de nem fotoszintetizál...)

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2013. Frenyó Vilmos növényélettani tanítása és a gyógynövénykutatás sokrétűsége (gondolatok, emlékek). Farmakognózi Hírek VIII/28: 5-6.

GARAY ANDRÁS

(1926–2005)

60

Garay András 1926. május 20-án Pécsen született. Különösen változatos biológus pályája, élete 2005. október 10-én ért véget második, választott otthonában, a texasi College Stationben. Az interneten (Google, 2005-10-11) ez olvasható: „Életének 79. évében elhunyt Garay András, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja és biofizikai intézetének kutató professzora. Garay András a biofizika tudomány hazai és nemzetközileg is elismert szaktekintélye volt, számos külföldi egyetemen oktatott. Garay Andrást az Akadémia saját halottjának tekinti, temetéséről később intézkednek.” Valóban, hamvait hazájában, mégpedig Pécsen, a Belvárosi Templomban, a Garay család kriptájában helyezte el a gyászoló család, barátok, tisztelők és a Magyar Tudományos Akadémia képviselőinek jelenlétében.

Életpályája Pécsről indult és hamvai is itt kaptak végső helyet. Ritka az olyan változatos tudósi pálya, amit végig járt. Teljes méltatására e sorok írója nem vállalkozhat, az itt leírtak közel sem jellemezhetik tudományos eredményeit. Az emlékezés szubjektív, jellegét főként személyes élmények határozzák meg. Erkölcsi elveit és hazaszeretetét a szülői ház, a pécsi indíttatás, neveltetés határozta meg. Különösen édesapjának hivatása, foglalkozása és beosztása alakították ki későbbi „káderlapját”, személyzeti jellemzését. Garay Lajos 1889-ben született, 1915-ben a 15. magyar honvédezredben zászlós volt, majd 1920-ban tényleges katonai szolgálatba lépett. Mint okleveles latin-görög szakos ta-

nár már 1922-ben történelmet és földrajzot, továbbá 1926-tól latin nyelvet tanított a Magyar Királyi 'Zrínyi Miklós' Pécsi Honvéd Középiskolai Nevelőintézetben. 1941-ben alezredes, 1944-ben Sopronban költözött, onnan Németországba telepítették. Néhány fontos, az intézmény történetéről szóló tanulmánya ma is forrásértékű. Mint ismeretes, ezt az épületet, a későbbi 'Dózsa' főépületét 1965-ben kezdték el átépíteni az egyetemfejlesztés II. ütemében, majd 1970-ben elkészült a Pécsi Orvostudományi Egyetem ma is működő elméleti tömbje.

Nem véletlen, hogy édesapja Pécs legnevesebb gimnáziumába, a Piusba irattatta be fiát. Ez a lépés sorsdöntő volt az ifjú Garay András életében. Megtanulta a műveltség alapjait, hozzászólt a becsületes, igényes és kemény munkához, a katolikus valláserkölcstől követelményeihez. A VIII. osztályban többnyire a legjobb jegyeket kapta (akkor Garay Endre néven tartották nyilván), majd jelesen érettségizett. Választott életpályájának a tanár-újságírói hivatást jelölte. Különösen az irodalmat kedvelte, 1944. március 15-én (az érettségi évében), a Pázmány Önképzőköri 2. helyezést ért el a szavalóversenyen Babits Mihály „A könnytelenek könnyei” c. versével.

A következő sorsdöntő eseményre akkor került sor, amikor felvételt nyert természetrajz-vegytan szakra, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemre, ahol 1948-ban végzett (közben az egyetem Eötvös Lóránd nevét vette fel). A „szerencse” a tanítómester egyéniségében testesült meg. Akkor a növényélettan neves professzora Gimesi Nándor (1892–1953) akadémikus volt, aki akkor még – mint ciszterci szerzetes – nem tartozott az üldözöttek közé. A modern magyar növényfiziológia kiváló tudósa indította kutatói pályájukra a későbbi magyar növényi biokémia legjelesebb egyéniségeit, néhai Pozsár Bélát, néhai Farkas Gábort és a most elhunyt Garay Andrást, aki 1952-ben vezetésével készítette el doktori értekezését és védte meg címét növényi biokémiából. A tanár és tanítványok együttműködését több közös tudományos dolgozat bizonyítja, pl. Gimesi N., Pozsár B., Farkas G., Garay A.: Korrelációs vizsgálatok kukoricán. Ann. Biol. Univ. Budapestiensis 1/1. 62–67. 1950, Gimesi N., Garay A., Farkas G., Pozsár B.: On the physiology of pigment formation in plants. Acta Biol. Hung. 3/2: 247–259. 1952.

61

Számára és a növényélettan hasznára olyan szakasz következett életében, ami meghatározta későbbi érdeklődési körét is. 1949-től közel két évig az ELTE Növényélettani Tanszékére került tanársegédnek, de genetikai meggyőződése miatt eltanácsolták, így jutott Székkutasra, a Gyapottermesztési Kutató Intézetbe (1950-51). 1952-től ismét Budapesten kapott kutatói állást, mégpedig a Gyógynövény Kutató Intézetben, ahol bekapcsolódott a gyógyszeripari szempontból fontos gomba, az anyarozs alkaloidjainak kutatásába Boros Ádám botanikus professzor (a Gyógynövény Kutató Intézet akkori igazgatója) irányításával. Boros a munka eredményéről így számolt be: „Az anyarozs-kísérleteket fiziológiai vonatkozásban kiegészítette Garay András, aki a rozs és az anyarozs kapcsolatát tanulmányozta, s megállapította, hogy az anyarozs-fertőzés az egész rozsnövényre kihat....a gomba toxikus anyagai gátolják a rozs csírázását”. Ezzel kapcsolatos közös és saját eredményeiről hazai (Békésy Miklós, Garay András: Az anyarozs – *Claviceps purpurea*. Magyarország Kultúrflórája I/10 (7). Akadémiai Kiadó, Budapest; Békésy Miklós a Nobel-díjas Békésy György öccse volt) és rangos külföldi (pl. *Nature*, *Science*, *Physiologia Plantarum*, *Naturwissenschaften*) folyóiratokban számolt be. A gazda-parazita élettani-biokémiai kapcsolatokkal foglalkozó tanulmányai indították el a nemzetközi elismertség felé. 1956-ban védte meg kandidátusi értekezését („A növények növekedésének szabályozása. Élettani vizsgálatok anyarozson”). 1957-től a fertődi Kertészeti Kutató Intézetben dolgozott tudományos kutatóként. Olyan alkotó légkörben tevékenykedhetett, ahol a fertődi intézmény igazgatója, Porpáczy Aladár akadémikus szemlélete és vezetői adottsága lehetővé tette több jeles növényfiziológus kibontakozását. Garay munkatársa volt Sági Ferenc (ma a szegedi Gabonatermesztési Kutató Intézet Kht. tudományos tanácsadója), Zatykó József (ma is alkotó, neves növényi stressz- és hormonkutató Fertődön). Velük együttműködve jelentős növényélettani kutatási eredmények születtek főként fitohormonok hatásával kapcsolatban. Nemzetközileg is elismert eredményeiket ugyancsak neves lapokban publikálták. A fiatal tudós már 1967-ben a biológiai tudományok doktora lett („A növények növekedésének szabályozása”). Fertődön az 1960-ban Porpáczy akadémikus által alapított Felsőfokú Gyümölcstermesztési

Technikumban ő oktatta a növényélettant. Már akkor is kitűnő és felkészült előadó tanár volt. A fertődi idők hangulata mély nyomokat hagyott hajdani munkatársaiban. Idézésre érdemesek Zatykó József visszaemlékező sorai halálának hírére: „Negyvennyolc évvel ezelőtti holdfényes, szénaillatú nyári este. A kastély mögött hanyatt fekszünk a fűvön. Bámuljuk az eget. Az üstökös napok óta szenzációs látványosság. Nem lehet vele betelni. A ritka égi vendég mozdulatlanul látszik, pedig tudjuk, hogy szédületes sebességgel száguld beláthatatlan pályáján. Mint mindig, most is Bandi viszi a szót. A fényes jelenségtől később eltávolodunk. Pasteur, Teilhard de Chardin, Haydn, Szent-Györgyi Albert igazgyöngyként fűződnek fel a beszélgetés fonálára. Garay Bandi nemcsak a szónak, az írásnak is mestere volt. Gyorsan és jól fogalmazott. Ennek ellenére sok időt fordított a dolgozatok, disszertációk minél igényesebb megformálására. Egyik kedvenc jelmondatát gyakran hallhattuk tőle: az írás szövegét addig kell csiszolgatni, amíg az vissza nem mosolyog. Kivételes képzelőereje segítette biológiai kutatásaiban, ugyanakkor egy kicsit nehezítette is munkáját. Hiába nem könnyű a sebes szárnyalásból leszállni ismét a tiprott anyaghoz. Sziporkázó humora különleges légkört teremtett, mely betöltötte a fertődi Kertészeti Kutató Intézet Növényélettani Laboratóriumát. Az intézmény aranykorában dolgozott itt, de ehhez Porpáczy Aladár méltó társként maga is jelentősen hozzájárult. Mind a mai napig alig van hét, amikor ne emlegetnénk, ne idéznénk egy-egy jellegzetes mondatát. A Garay Bandi már az ismerős kortársak körében sokatmondó fogalommmá vált. A Tudományos Akadémia rendes tagja, a teljesítményére igényes kutató, az egzakt tudományok mellett fogékony volt a művészetekre is. Rajzolt, festett, szorosan kötődött az irodalomhoz. Pilinszky Jánossal, Molnár Mártával személyes, baráti viszonyt tartott fenn. Szívesen szerepelt műkedvelő színházi előadásokon, és rendszeresen konferált a fertődi Haydn kórus fellépései alkalmával. A méltánytalanságot nem tűrte el, ellene megalkuvás nélkül tiltakozott. Lobbanékonyága olykor robbanásszerűen nyilvánult meg. Egy ilyen robbanás térítette le ígéretes hazai pályájáról, és így került a Texas A & M Egyetem biokémiai és biofizikai tanszékére, melynek később emeritus professzora lett. A kivételesen kreatív, világhírű biológus ez év október ti-

zedikén vált meg gazdag, sokrétű életétől. Jelképesnek is tekinthető: ma már egyetlen volt kollégája sem dolgozik a fertődi kutatóintézet laboratóriumában. Csak remélni lehet, hogy régi kedves munkahelye mégis őriz valamit az ő páratlanul színes kutató szelleméből.”

Az idézett írás már sejteti, hogy pályájának csúcsát a fertődi évek után érte el. Érdeklődését egyre inkább a bioaktív molekulák optikai tulajdonságai kötötték le. Több külföldi (Kairo, Párizs, Tokyo) vendégprofesszori, ill. kutatói meghívás közben 1968-ban a József Attila Tudományegyetemen (Növénysszervezettani és -rendszer-tani Tanszéken) kapott főkutatói, majd professzori állást. Főként növényélettant és biofizikát oktatott és egyre jobban elmélyült a sokat ígérő és izgalmas kutatási témájában. 1971-től egyetemi állása mellett már az MTA Szegedi Biológiai Központjában is tevékenykedett, majd 1973-ban a Központ (SZBK) Biofizikai Intézetének vezetésével bízták meg, miután nemzetközileg is elismert eredményeket publikált a bioaktív vegyületek optikai aszimmetriájáról. Azóta is „izgalmas” és máig sem tisztázott problémakörrel a világon elsők között foglalkozott, s tervbe vette a modern fizikai méréseket, bizonyításokat. 1973-ban lett az MTA levelező tagja (székfoglalója: „Az anyag gyenge kölcsönhatásokban megnyilvánuló aszimmetriája és a molekuláris aszimmetria”). Hamarosan a karrier csúcsa hirtelen megtört. Összetett, főként méltánytalan, politikai háttérű okok miatt 1975-ben elhagyta az országot. Ennek következtében minden fokozatát visszavonták. A texasi College Stationben lévő Texas A & M (Agricultural and Mechanical) University alkalmazásába került, ahol kitartó és elmélyült munkával folytatni tudta a Magyarországon kibontakozó kutatást. 1994-ig a Biokémiai és Biofizikai Intézet professzora volt, utána ugyanott emeritus professzorként szolgálta a tudományt. Számos külföldi tudományos tagsággal tisztelték meg, de számára a legnagyobb értéket az jelentette, amikor hazája újra elismerte: 1990-ben az MTA rehabilitálta, sőt 1993-ban a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja lett. Székfoglaló előadásának témaköre az élet molekuláris aszimmetriája volt („A fizikai szimmetria elvek alkalmazása a biológiában”).

Texasi otthonában is megszerették és megbecsülték. College Stationben alapító tagja volt az Aquinói Szent Tamás katolikus templomnak, aktívan részt

vett több vallási egyesületben, közösségben, sőt ő volt az első elnöke a „Brazos Valley” Zenekarnak.

Magyarországon akadémiai rendes taggá választása után hamarosan kölcsönös öröm érte egyetemünket és őt. Az 1994/95. tanévre a pécsi Garay András Fulbright oktatói ösztöndíjat nyert el a Pécsi Orvostudományi Egyetemre az akkori oktatási rektorhelyettes, Kellermayer Miklós közbenjárására. Itt tartózkodása idején találkoztam vele újra és utoljára. A Pécsi Akadémiai Bizottság Biológiai-Kémiai Munkabizottsága rendezésében, Kontrohr Tivadar elnök szervezésében a POTE III. számú tantermében (talán azon a helyen, ahol édesapja még a régi épületben tanította a történelmet és a latint) tartott ragyogó, magyar nyelvű előadást a mindig elegáns, fiatalos lendületű, hajdani „piusziista, pécsi diák” kedvenc és az örök rejtélyeket magában záró témájából, „Az élő anyag aszimmetriájának eredete és jelentősége” címmel.

Garay András különlegesen gazdag életműve a növényélettantól a molekulák biofizikai megismeréséig terjedt. Élete során mindig hű maradt hazájához. Hozzá tartozóit, családját, számos unokáját, honfitársait és texasi otthonában élő barátait igaz szeretettel övezte. Szerencsés volt, mert őt is szerették. Pécsről indult és földi maradványa Pécs város szívében nyugszik. Példás életére büszkék lehetünk!

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2006. Garay András emlékeztére (1926-2005). Pécsi Szemle IX/1: 82-85.

GÉMES BALÁZS

(1939–2002)

66

Az általa önként vállalt kutatási témák még sokáig megmaradnak életünk, társadalmi létünk alapvető kérdéseinek. Gémes Balázs etnográfus kutatásainak egyik kiemelkedő területe volt a magzatelhajtással kapcsolatos hiedelmek és szokások gyűjtése a magyar nyelvterületen. A mai napig folyamatos társadalmi vitatéma a magyarság kihalásának veszélye. Ugyanakkor szomorú valóság, hogy az egészségesen gyarapodó magyar cigányság nagy része nem kellően iskolázott és munkanélküli. Gémes Balázs nagy szeretettel és együttérzéssel jutott közel cigány embertársainkhoz. Elsőként hozta létre (1997 elején, Szekszárdon) a Romológiai Kutatóintézetet, ami a Pécsi Tudományegyetem Romológiai Tanszékének magjává vált. A cigány kultúra gyűjtése, megértése, a hagyományok elemzése haláláig szívügye volt.

Néprajzi gyűjtési módszereit rendkívüli igényesség jellemezte. Az orvos Grynaeus Tamás mellett az etnográfusok közül ő volt az, aki teljes pontosságra törekedett egy-egy növény azonosítása terén. Alapvetőnek tartotta azt a szabályt, miszerint minden lejegyzett adat a gyűjtött objektum pontos leírása, azonosítása alapján lehet csak hiteles!

1939. május 13-án született Budapesten. Édesapja Hódmezővásárhelyről került Kispestre, géplakatosként tartotta el családját. Ostrom után a család hazaköltözött Orosháza és Hódmezővásárhely határára. Mint „tanyás parasztok” a vásárhelyi pusztán gazdálkodtak. A fehértóparti és orosházi

iskolai évek után az ELTE néprajz-történelem-régészet szakán végzett 1964-ben. Az ifjú tanár már egyetemi évei alatt részt vett a tácz-gorsiumi feltáráson, a csókakői vár, a dunaújvárosi temető ásatásain. Néprajzusként, muzeológusként nevéhez kötődik a Kapos-Koppány menti tájház, a Bugaci Szabadtéri Múzeum, valamint a sióagárdi és a szakályi tájházak létrehozása. Feleségével, a szintén etnográfus Vámos Máriával együtt Kecskemétre került a Katona József Múzeumba. Ekkor kezdte el a pástorépítmények kutatását. Anyagi okokból öt évig Kecskeméten volt tanár, közben gyűjtő utakra vállalkozott. Szakmai érdeklődése – a juhászat mellett – egyre inkább demográfiai problémák felé irányult. Bejárta Hódmezővásárhely környékét, Mezőföld, Somogy, Zala, Göcsej, Hetés és Bodroghöz legelőit. A hatalmas (és máig sem teljesen feldolgozott) adattömegből született első nagy tanulmánya „A juhászok ládái és a juhászceh kérdése a Mezőföldön a XVIII-XIX. században” címmel (Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve, 1975–76).

Hasonló, igényes módszerrel mélyült el a népi születésszabályozás bonyolult témakörében. A magzatelhajtás módozatait gyűjtötte terepen és kidolgozta a kérdőíves módszert is. A vonatkozó levéltári, bírósági és kórházi irattárak anyagát részletesen feldolgozta. „A magzatelhajtással kapcsolatos hiedelmek a magyarság körében” c. dolgozata (Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve IV-V., 1973–74) a mai napig a téma legtekélyesebb szintézise. Ekkor (1974-től) már Szekszárdon dolgozott feleségével együtt. Mint muzeológus első között volt, aki a jeles elődök nyomán – felismerve az „utolsó percet” – fellendítette a magyar népi gyógyászat kutatását, bevezetve a kérdőíves módszert. Grynaeus Tamás és Kóczián Géza mellett, megalapítója volt a Magyar Orvostörténelmi Társaság Népi Orvoslási Szakosztályának. Szekszárdon elkezdte – önkéntes gyűjtőhálózat kiépítésével – a „Népi Orvoslási Topográfia” összeállítását. A munka félbe maradt anyagi okok miatt. Töretlen hittel és akarattal, számos gáncsoskodással megküzdve létrehozta Tolna megyében a sióagárdi, majd a szakályi tájházat, lehetővé téve a magyar tájház és a benne található tárgyak megőrzését.

1982-ben készült el doktori disszertációja: „A népi orvoslás-kutatás aktuális problémái Magyarországon”. Sajnos a feldolgozás nem folytatódott. Így is

67

olyan megbízható adattár és elemzés maradt ránk, ami egyedülálló a maga nemében. Munkásságát a Magyar Néprajzi Társaság 2002-ben a 'Pro Ethnographia Minoritatum' emlékéremmel ismerte el.

2002. május 5-én, hosszú és türelemmel viselt betegség után Szekszárdon hunyt el. 2004-ben Posztumusz Magyar Kultúra Lovagja címet kapott.

ETNOBOTANIKAI MUNKÁSSÁGA

Az Orvostörténeti Közleményekben megjelent dolgozatából kitűnik a pontos adatgyűjtés és adatfelvétel iránti igényesség: „A gyűjtésekben nem érvényesült olyan mértékben a természettudományos megközelítés igénye, ahogy ezt elvárhattuk volna, az adatok nehezen kezelhetőek, az esetek többségében nem állapítható meg, hogy milyen betegségről van szó; a népi diagnosztika hiánya, a gyűjtött anyag nincs térben és időben kellőképpen meghatározva: a) vannak eljárások, amelyről tudnak és gyakorolják, b) amelyről tudnak, de nem alkalmazzák és nem is tudják, hogy mikor alkalmazták.”

A pontosságra való törekvés jegyében nagy munkával hozta létre a népi orvoslás, és az abortív eljárások és szerek gyűjtéséhez alkalmas kérdőíveket. A Haynal Imre Egészségtudományi Egyetem Orvostovábbképző Intézet (OTKI) Egészségügyi Főiskolájával 1981-ben közösen indított „Magyar Népi Orvoslási Topográfia Kutatási Program” 1981-85) kitalálójaként és fáradhatatlan vezetőjeként tervbe vette a szülés körüli események és a népi születésszabályozás során használt növények (fokhagyma, vöröshagyma, torma) teljes néprajzi értékelését is. A megvalósítás céljából első körben az országban dolgozó védőnők 20%-ának kapta meg név- és címlistáját. A részükre kiküldött I. kérdőívekből 3 megye kivételével az ország minden részéből kaptak választ, összesen 366 kérdőív érkezett vissza (ezek alapján a kérdőíveket kiegészítették és kibővítve újra kiküldték). Ennek eredményeként pl. a menstruáció megnevezésére mintegy 180-féle megnevezést gyűjtöttek össze. A megnevezések páratlan gazdagságából Babulka (in press Kaleidoscope) emlékezéséből tájékozódhatunk. A teljes terv nem valósulhatott meg.

1984-ben Szekszárdra helyezték a kutatás székhelyét (ide költöztették át

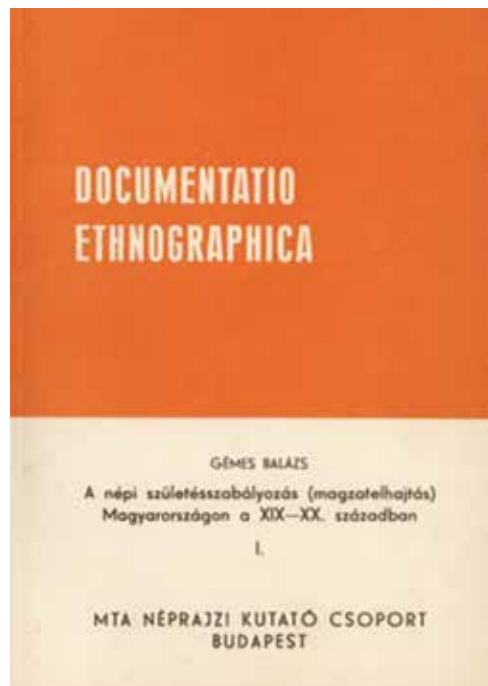
az összegyűlt anyagot), ahonnan már az 5. kérdőívet küldték ki. Ekkor kezdték meg a gyűjtőhálózat rekonstrukcióját, bővítését, mellyel a nagy fehér folatok felszámolását is megcélozták (pl. az ország különböző területein élő nemzetiségek anyagának regisztrálását, megszervezését). Az aktív védőnők mellett bekapcsolták a nyugdíjas védőnőket, szülésznőket, csecsemőápolókat és asszisztenseket, majd pedig orvosokat, gyógyszerészeket, óvónőket és így tovább a TSZ tagokig, háziasszonyokig. 1985. május 25-ig 2786 kérdőív érkezett be, az ebből feldolgozottak száma 1604 volt (Babulka által közölt adatok).

A népi születésszabályozással kapcsolatos terepmunka, gyűjtés során forrásként jelölte meg a következő adathordozókat: kérdőívek, levéltári források, bírósági irattárak, kórházi irattárak (kórlapok, boncolási jegyzőkönyvek), múzeumi adattári kéziratok, mások által rendelkezésre bocsátott kéziratok. Ugyancsak fontosnak tartotta a publikált adatok (néprajzi, történelmi, jogi szakirodalom, törvényszéki orvosi, szülészeti-nőgyógyászati adatok, botanikai-herbáriumi adatok) megismerését is.

A terjedelmes anyag feldolgozásának eredményét jelző néhány adat: 36 növényfaj gyökereinek és 21-féle tárgyi eszköz hüvelybe, méhbe juttatási módjának dokumentálása és következményeinek leírása, 13-féle vegyi anyag/gyógyszer magzatelhajtásra, fogamzás megelőzésre történő használatának dokumentálása, 36-féle oldat (alkohol, timsóoldat, hipermangán stb.) és 5-féle növényi főzet hüvelybe fecskendezésre történő használatának lejegyzése. A 296 oldalas tanulmányban 1057 jegyzet található, a források jegyzéke pedig 35 oldalt tesz ki (Babulka adatai).

A bőséges adattár alapján írta meg fő művét: „A népi születésszabályozás (magzatelhajtás) Magyarországon a XIX-XX. században” (1987). Az értékelésben tárgyalt növények, az általa választott sorrendben: *Laminaria*, *Paeonia officinalis*, *Conium maculatum*, *Thuja occidentalis*, *Achillea millefolium*, *Nicotiana* spp., *Centaurea umbellatum*, *Glycyrrhiza glabra*, *Biota orientalis*, *Ligustrum vulgare*, *Artemisia absinthium*, *Symphytum officinale*, *Artemisia vulgaris*, *Cicuta virosa*, *Acorus calamus*, *Glechoma hederacea*, *Nerium oleander*, *Althaea rosea*, *Cichorium intybus*, *Pelargonium zonale*, *Atropa belladonna*, *Althaea officinalis*, *Malva neglecta*, *Pastinaca sativa*, *Petroselinum hortense*,

← 1. kép
Gémes Balázs könyve a népi
születésszabályozásról

Tamus communis, *Raphanus sativus*, *Daucus carota*, *Saponaria officinalis*, *Helleborus* spp., *Adonis* spp., *Agropyron repens*, *Armoracia lapathifolia*, *Verbena officinalis*, *Chelidonium majus*, *Potentilla erecta*.

KIEMELT MUNKÁI:

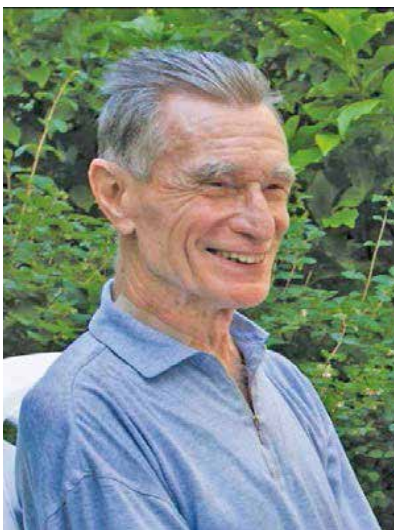
Gémes B. 1974. A magzatelhajtással kapcsolatos hiedelmek a magyarság körében. Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve IV-V. (1973-74):

Gémes B. 1979. A népi orvoslás kutatás aktuális problémái Magyarországon. *Comm. Hist. Artis Med. Suppl.* 11-12: 15-33.

Gémes B. 1987. A népi születésszabályozás (magzatelhajtás) Magyarországon a XIX-XX. században. MTA Néprajzi Kutatócsoport, *Documentatio Ethnographica* sorozat 12. sz., 296 oldal

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2016. Népi (gyógy)növényismeret magyar kutatói. *Kaleidoscope – J. of History of Culture, Science and Medicine* 7/13: 457-515.

GRYNAEUS TAMÁS

(1931-2008)

72

A népi orvoslás kutatásának apostola. Karizmatikus egyéniség volt, olyan példakép, akire mindenki a legnagyobb tisztelettel és szeretettel emlékezik. Grynáeus Tamás 1931. szeptember 26-án született Budapesten. Édesapja, Grynáeus István matematikus egyetemi tanár volt, aki 1936-ban meghalt, miután hazatért orosz (szibériai) hadifogságból. Édesanyja Papp Emília festőművész, akinek testvére a neves botanikus, Papp József (többek között könyvet írt a védett területekről, növény- és állatritkaságokról); később többször is szerepelt botanikus társszerzőként közleményeiben. Két fiútestvére volt. A Bécsi kapu téri evangélikus elemi iskola elvégzését követően a Budapest-Fasori Evangélikus Gimnáziumban tanult, ahol kitűnően érettségizett 1949-ben.

Két évig laborasszisztens, 1951-ben felvették a Szegedi Orvostudományi Egyetemre. A bölcsészkaron népköltészetet és Bartucz Lajos professzortól antropológiát hallgatott. Erre az időszakra esnek első Szeged-környéki és vésztői gyűjtései, melyekből egyetemi, megyei és országos díjazott pályamunkák születtek. Részt vett az Embertani Intézet terepmunkáiban is. A forradalomban való részvétele miatt 1957-ben, ötödéves hallgató korában letartóztatták. Átélt az AVH és a koncentrációs táborok megaláztatásait, két évig rab börtönökben (Csillag, Markó, Vác, Budapesti Gyűjtőfogház). 1959-64-ben az Óbudai Hajógyárban segéd munkás, majd állatgondozó, laboratóriumi asszisztens az Országos Reuma- és Fürdőügyi Intézetben. Politikai okból

a leuveni egyetemtől 1961-ben kapott ösztöndíját nem vehette igénybe, útlevelet nem kapott. Első önálló munkája 1962-ben a *Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae*-ben jelent meg, melyet múzeumi közleményekben (Orosháza, Szeghalom) publikált dolgozatok követték.

1964-ben engedélyezték, hogy egyetemi tanulmányaiból a hátralévő másfél évet befejezhesse. 1966-ban avatták orvossá *summa cum laude* eredménnyel. Végzés után – ekkor már házasember – a bajai városi kórház ideg-elmeosztályára került állásba. Felesége Szabó Erzsébet belgyógyász szakorvos, házasságukból három gyermek született. A Baján töltött másfél év alatt kezdte el néprajzi gyűjtését dávodai, szeremleai, hercegszántói és garai (az egykori hadikfalvi) székelyek körében. Ezután hét éven át a pomázi Munkaterápiás Intézet elmeosztályán dolgozott, majd a budapesti Gyáli úti, Merényi Gusztáv Kórház idegosztályára került. Ez idő alatt, munkájával összefüggő pszichiátriai és neurológiai témájú dolgozatok szerzője. Szakképesítést szerzett 1971-ben pszichiátriából és 1977-ben neurológiából. 1981-től a Szent János kórház neuropszichiátriai osztályán dolgozott 2001-ig, nyugdíjazásáig.

Nyugdíjas neuropszichiáterként a Szent Ferenc Kórház EEG (elektroencefalográfiái) laboratóriumában példamutató együttérzéssel és megértéssel végezte a betegek vizsgálatát. 1988-ban lett a történettudomány (néprajz) kandidátusa „A honfoglalás-, és Árpád-kori magyarság betegségei és gyógyításuk” c. disszertációja alapján (kibővítvé „Isa por...” címmel könyv formájában jelent meg). Opponensei Gunda Béla és Lengyel Imre voltak. (Később, mások ösztönzésére kétszer próbálkozott az akadémiai doktori cím megszerzésével, de igazságtalanul mellőzték beadványait.). A Szegedi Tudományegyetem címzetes egyetemi docense. 1994-től Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékén, Budapesten pedig az ELTE Folklore Tanszékén és Kulturális Antropológiai Munkacsoportjában végzett oktatói tevékenységet. Számos szakdolgozat témavezetését végezte. Rendszeres tartott előadásokat egyetemeinken (Budapest, Debrecen, Pécs, Kolozsvár) és külföldi kongresszusokon. 1968-tól tagja a heidelbergi Arbeitsgemeinschaft Ethnomedizinnek, 1982-től pedig a World Psychiatric Association Transcultural Psychiatry szekciójának. 1982-ben ‘Zsámboki János’ emlékéremben, 1991-ben ‘1956-os’ emlékéremben részesült. 1994-ben az Orvos-

73

történelmi Társaság megválasztotta a Népi Orvoslási Szakosztály elnökének. A szakterületnek ez volt a legnagyobb elismerése.

Fiatal kora óta volt presbiter a Budavári Evangélikus Templomban, később a gyülekezet másodfelügyelőjeként szolgálta egyházát.

2008. novemberének elején ismeretlen eredetű halálos baleset érte az Áthoszi Kolostorköztársaság területén végzett néprajzi gyűjtőútja során. Földi maradványait 2013 júliusában helyezték végső sírhelyére.

A magyar etnográfusok 70. születésnapján gyűjteményes kötettel köszöntötték fel. A 80. születési évfordulóján pedig emlékkönyv kiadásával fejezték ki az iránta érzett elmúlhatatlan megbecsülést.

ETNOBOTANIKAI MUNKÁSSÁGA

Grynaeus Tamás etnográfiai munkássága messze túlnő etnobotanikai tevékenységén. A népi növényismeret megörökítését éppen olyan fontosnak tartotta, mint a gyógyító emberek, táltosok, jósök, papok, boszorkányok különleges élettörténetének és a hozzájuk fűződő hiedelmeknek, mondáknak a lejegyzését. Erdemeit csak növeli, hogy a hitelesség érdekében más szakemberek (pl. botanikus) tudását is igénybe vette. Sokan lehettek társszerzők olyan dolgozatokban, amelyek lényegüket tekintve az ő munkái voltak.

Néprajzi és orvosi közleményeinek teljes jegyzékét a forrásként idézett, 2013-ban megjelent emlékkötet tartalmazza. Orvosi-pszichiátriai szakközleményi kivételével említésre méltó munkái:

Könyvek: „Sípall, dobbal...Hagyományos orvoslás az Európán kívüli népek körében (1989, Babulka P. és Borsányi L. társszerkesztőkkel); Isa por...A honfoglalás és Árpád-kori magyarság betegségei és gyógyításuk (1996); Szent Antal tüze (2002); Köztéri szakrális kisépítmények (szerk., 2008).

Néprajzi dolgozatok témái megjelenési idő sorrendjében: Vésztő néprajza; fehértői gyógyító ember; Szeged környéki halottlátók; nadályosok; orosházi népi orvoslás; szegedi gyógynövényárusok; betegségokozók a vésztői néphitben; Tápé népi orvoslása; sírjelek, népművészeti értékek a Dunakanyarban (Grynaeusné Szabó Erzsébet és részben id. Grynaeusné Papp Emília társz-

szerzőkkel); Engi Tüdő Vince legendái; Bács megyei gyógyító szokások, hiedelmek; Sándorfalvi boszorkánypör; címszavak a Néprajzi Lexikonban; sokác mesemondó (Bálint Sándorral); „Szent Antal tüze” magyarul és németül; a tengerihagyma népi javallatai; magyar szentember, boszorkány; Beer János herbáriuma; látomások, túlvilági élmények; gyógyító imádságok, ráolvasások Dávodról; Csőpörke tó mondája; Gelencei orvosló könyvecskéhez bevezető; Szegedi Kőrös (Fraxinus) Gáspár; Dávodi hambárok; Dávodi ragadványnevek; Nagykamarási ragadványnevek; pálosok orvosló tevékenysége; Remete Szent Antal a hazai képzőművészetben; Szeged környéki paraszt orvosok; tömjénfűst és tudatállapot; hadikfalvi kálvária; szépasszonyok és tudósok Dávodon; Kárpát-medencei növényföldrajzi rekonstrukció (fiával, Grynaeus Andrásval); A parázson-táncolók Szent Konstantin éneke (a 90 éves Lükő Gábor tiszteletére); ballangókóró (a 60 éves Voigt Vilmos tiszteletére); demográfiai változások Szeremlén; etnopszichiátriai előadások (Barna G.: Folklorisztikai olvasmányok); etnobotanika és agrobiodiverzitás (szimpozium Jánossy Andor emlékére); énekelte varázsigék (Erdélyi Zsuzsanna 80. születésnapjára); halottlátó asszony; kövirózsa; mi az íz?; fára aggatott rongyok; vésztői gyermekjátékok; népi orvoslás Vajkai Aurél munkásságában; borbélysebeszek utódai; apokrif elemek a dávodi néphagyományban; Szent Apollónia hazai kultusza; Csaba íre, Szent László füve; Frater Cyprianus; Makó és környéke hagyományos orvoslása; a magyar hagyományos orvoslás szakrális elemei; kender; migráció két típusa (Nagykamarás, Szeremle); szakrális kisemlék-kutatás; kápolnák, keresztek, képoszlopok, bujáki kálváriakápolna falképei (társszerző: G. Szabó E.); Tardó László balladája; egykori sebészeti orvosi antropológiai szemszögből; orvosi antropológia tankönyvben (Medicina) fejezetek.

Grynaeus Tamás alapos történelmi és szakrális műveltsége, helytörténeti ismeretei és a magyar nyelvészetben való tájékozottsága szerencsésen ötvöződött orvosi-anatómiai és pszichiátriai tudásával. Ez a kivételesen egyedülálló szemlélet tette lehetővé rendkívüli nyitottságát, az adatközlőkkel való kapcsolat megteremtését. Egyedülálló érzéssel tudta megközelíteni a gyógyító emberek, látnokok lelkiületét. Szemlélete szinte minden dolgozatában érződik. Mindig az igazságot kereste és pontos adatokkal, tényekkel bizonyította véleményét.

Legyen néhány példa írásaiból. A hagyományok életéről 1990-ben megjelent cikke rávilágít arra, hogy az adatok sokfélesége mennyire függ a történelmi körülményektől: „1964-ben kezdődött nagykamarási (Békés, azelőtt Arad m.) gyűjtőmunkám elején nem kevés gondot és fejtörést okozott a hallott adatok sokfélesége...Eleinte arra gondoltam, hogy ez a népi kultúra hanyatló időszakának jelensége, a hagyomány erejének gyöngülése okozza. Mindenek előtt azonban módszertani hibára gyanakodtam...Megfigyeléseinkből azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy nagyobb jelentőséget kell tulajdonítanunk az egy közösségen belül található variánsoknak, eltérő adatoknak. A sok szép eredményt hozó népdal-, népmese- és népballada-kutatás többnyire különböző közösségekben gyűjtött variánsokra figyelt. A gyógyító szokások és hiedelmek variánsai még kevésbé ismertek. Ha tehát egy közösségben gyűjthető adatok divergenciája a megszokottnál nagyobb fokú: gondolnunk kell arra, hogy a vizsgált közösség nem homogén vagy nem izolált s a variánsok vizsgálata révén következtethetünk esetleg az eredőkre és a közösséget ért hatásokra...Figyelembe kell vennünk, hogy az újratelepítés, -település honnan és hány helyről történt, mert ettől függ a ma észlelhető 'végeredmény', ami igen eltérő lehet.”

Etnobotanikai szempontból ugyanilyen problémákkal állunk szemben, hiszen a magyar nevek sokfélesége megnehezíti a növényismereti tudás megítélését. 1996-ban a honfoglalás- és Árpád-kori növényismeretről, növényfelhasználásról és növényföldrajzról közölt tanulmányában korábbi (Grynaeus, Papp 1977, 1978) közleményekre hivatkozva írja:

„Megnyugtató módon eddig csak a XVI. század eleji – XV. század végi növényneveket sikerült azonosítanunk. Az ezeknél jóval korábbi (XI-XIV. sz.) nagyszámú régi növénynevünk ennek ellenére igen értékes forrásunk, mert első sorban ezekből lehet és kell rekonstruálnunk a honfoglaláskori, és középkori magyar növényismeretet és a növények felhasználását.”

Az általa is idézett, terjedelmes közlemények botanikus társszerzője nagybátyja, Papp József volt. A régi magyar (gyógy)növénynevekről ehhez hasonló (orvos)botanika-történeti és nyelvészeti összegező munka és hozzá tartozó névmutató sem addig, sem azután nem jelent meg.

Népi növényismereti gyűjtései (1993, 2002) során (Dávodon; Bács, Tolna és

Pest megyékbe áttelepített bukovinai, hadikfalvi székelyek köréből) már arra törekedett, hogy a növénynevek mellett a hozzá tartozó növényt is begyűjtse botanikai azonosítás céljából. Így született az a két, nagy terjedelmű tanulmány, amelyekben képet kapunk a növényekhez kapcsolódó, tradicionális népi felhasználásról.

Grynaeus Tamás a Magyar népi orvoslás kutatásának legnagyobb alakja. Etnobotanikai munkássága mindig példa marad.

KIEMELT MŰVEI:

Grynaeus T., Papp J. 1977. Régi magyar (gyógy)növénynevek, 15-17. század. Comm. Hist. Artis Med. Suppl. 9-10: 31-49.

Grynaeus T., Papp J. 1978. Régi magyar (gyógy)növénynevek mutatója, 15-17. század. Comm. Hist. Artis Med. 86: 131-137.

Grynaeus T. 1990. Hagyományok élete egy újratelepített községben. Szegedi Műhely (Bálint Sándor emlékszáma) 29: 62-64.

Grynaeus T. 1996. A honfoglalás- és Árpád-kori magyarság növényei. In: Pócs É, Voigt V. (szerk.) Ősök, táltosok, szentek. Tanulmányok a honfoglaláskor és Árpád-kor folklórjából. MTA Néprajzi Kutatóintézete, Budapest, 121-137.

Grynaeus T., Szabó L. Gy. 1993. Növények ismerete és használata Dávodon (Bács- Kiskun m.) I-II. Gyógyszerészet 36: 29-36, 85-92.

Grynaeus T., Szabó L. Gy. 2002. A bukovinai hadikfalvi székelyek növényei. Növénynevek, -ismeret és -felhasználás I-IV. Gyógyszerészet 46: 251-259, 327-336, 394-399, 588-600.

Grynaeus T., Szabó L. Gy. 2002. A bukovinai hadikfalvi székelyek növényei. Növénynevek, -ismeret és -felhasználás. A Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 10: 153-246.

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2016. Népi (gyógy)növényismeret magyar kutatói. Kaleidoscope – J. of History of Culture, Science and Medicine 7/13: 457-515.

Barna G., Kótyuk E., Kerekes I. (szerk.) 2013. A test és a lélek orvosai. Grynaeus Tamás emlékkönyve. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 33. MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport – a vallási kultúrakutatás könyvei 1. (szerk. Barna G.), Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged

GUNDA BÉLA

(1911-1994)

78

A magyar etnográfia egyik legnagyobb egyénisége különösen nyitott természetű volt. Az etnobotanika közel állt általános érdeklődési köréhez, felfigyelt az amatőr kutatókra, bennük meglátta az igazi értékeket. Kiterjedt levelezést folytatott a szakterület művelőivel, számos ismeretterjesztő cikket írt, megszállott tudós volt, aki az élet minden területén fellelte a megörökítésre érdemes népi hagyományokat. Mindezt tetézte nyelvtudása, széleskörű nemzetközi kapcsolatrendszere. Ökológiai szemlélettel írt kultúrtörténeti művei a magyar néprajzban úttörőek.

Gunda Béla 1911. december 25-én Temesfüvesen született. Szülei Békés megyeiek. Apja, Gunda Mihály uradalmi alkalmazottként a Békés megyei pusztákon volt állattenyésztő, majd az 1920-as évektől Martonvásáron, mintagazdaságban dolgozott. Gunda Béla az elemi iskolát Békésszentandráson és Szarvason végezte, ahol megismerkedett a szlovák nyelvvel. Martonvásárra kerülve Budafokra járt polgári iskolába. Budapesten a Márvány utcai Kossuth Lajos Felső Kereskedelmi Iskolában végezte a középiskola felső négy osztályát, ahol 1930-ban érettségizett. A francia nyelvet és kereskedelmi levelezést a középiskolában Gyergyai Alberttől, az Eötvös Loránd Tudományegyetem későbbi francia irodalom professzorától tanulta. A gyorsírást is elsajátította, amit később néprajzi terepmunkája során kamatoztatott.

1930-tól a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen földrajz-kémia, vegyiárú-ismeret szakos hallgatóként eleinte geológusnak tanult, de Teleki Pál professzor hatására érdeklődése mindinkább a földrajz és néprajz felé fordult. Így párhuzamosan 4 tanéven át a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán a földrajz, geológia mellett szlavisztikát, balkáni és keleti filológiát (török, albán), magyar nyelvészetet, régészetet, őstörténetet és Györffy István egyetemi magántanártól néprajzot tanult. Nem szerzett kereskedelmi iskolai tanári oklevelet, hanem a Közgazdaságtudományi Karon Teleki Pálnál gazdasági földrajzból, Györffy Istvánnál néprajzból, Kovács Ferencnél gazdaságtörténetből doktori szigorlatot tett 1936-ban. Doktori disszertációját az Ormánság etnogeográfiai problémáiról írta. Még egyetemi hallgatóként bekapcsolódott a Pro Christo Diákok Háza falukutató munkaközösségének munkájába. Javaslatára vizsgálta meg a tíztagú falukutató csoport 1935 nyarán az ormánsági Kemsét, mint az önpusztítás, az egyke tipikus példáját. Kutatásaik eredményeként, gróf Teleki Pál előszavával jelent meg 1936-ban az „Elsüllyedt falu a Dunántúlon, Kemse község élete” című könyvük, az első korszerű falumonográfia Magyarországon.

1934-1939 között fizetéstelen gyakornok és tanársegéd volt a Pázmány Péter Tudományegyetem néprajzi tanszékén Györffy István professzor mellett. Nemzetközi kapcsolatainak megalapozása ezekben az években történt. Előadásokat tartott és publikált Zágrábban, Berlinben, Koppenhágában. Az 1938/39-es tanévben svéd állami ösztöndíjjal Sigurd Erixon professzor előadásait hallgatta a stockholmi egyetemen. A már akkor is komoly eredményeket felmutató skandináv néprajzi kutatás témáival, kibontakozó európai etnológiai szemléletével, módszereivel való megismerkedés döntően befolyásolta további hazai munkáját.

Hazatérve, 1939-ben a budapesti Néprajzi Múzeumba került. Svédországi tapasztalataira támaszkodva újjászervezte a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárát. Tanulmányutakat tett az Északkeleti-Kárpátokban, Észak-Erdély magyar és román lakta falvaiban.

Az 1940/41-es tanévtől a Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi

79

Tanszékének oktatója lett. 1941-ben habilitált a szegedi egyetemen („Összehasonlító néprajz, különös tekintettel a balkáni népekre”). 1943 szeptemberében kinevezték nyilvános rendkívüli tanárnak a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Néprajzi Tanszékére, ahol 1948 augusztusáig teljesített szolgálatot. Itt kezdte el a Kárpátok és a moldvai magyarság népi műveltségének kutatását. Közben, 1947/48-ban ismét Stockholmban, a Néprajzi Intézetben dolgozott, mint a neves Sigurd Erixon munkatársa. Svédországból visszatért Romániába, s onnan 1948 szeptemberében Magyarországra. 1949-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára helyezte, ahol megszervezte a Néprajzi Intézetet. Itt fokozatosan (1952-től 1967-ig) kialakította az MTA néprajzi (kelet-európai) kutató csoportot. 1951-től 1954-ig dékánként tudta támogatni ennek megvalósulását.

A történelemtudomány kandidátusa (1952) fokozat megszerzését követően 1961-ben elnyerte a történelemtudományok doktora címet „Életmód és anyagi műveltség” című értekezése alapján. 1965/66-ban az Egyesült Államokban, mint Ford-ösztöndíjas, Kaliforniában és Arizonában az indiánok növénytermesztésével és állattartásával kapcsolatban végzett adatgyűjtést. Kutató professzora volt a berkeley-i Kalifornia Egyetemnek.

Gunda Béla, elméleti igényessége mellett, a néprajzi anyag helyszíni gyűjtését, feldolgozását, elemzését tartotta fő feladatának. Gyűjtőútjai során az egész magyar nyelvterületet bejárta az Őrségtől Moldváig, Zempléntől a Szerémségig, Szatmártól Gyimesig, de a horvátok, ruszinok, szlovákok és a románok körében is végzett terepmunkát. Kutatóúton járt Ausztriában, Bulgáriában, Csehszlovákiában, Finnországban, Jugoszláviában, Lengyelországban, Németországban, Olaszországban, Romániában, Svédországban, Törökországban, Görögországban.

1979-ben lejárt tanszékvezetői megbízása, 1982-ben nyugdíjba ment, de az MTA tudományos tanácsadójaként tovább végezte kutatásait. Sokféle rangos kitüntetés közül a Herder-díj (1978) a legkiemelkedőbb.

1991-ben lett az MTA levelező, 1993-ban pedig rendes tagja. Akadémiai székfoglalóját „Hagyomány és európaiság” címmel tartotta 1994-ben. Számta-

lan külföldi és belföldi szerkesztői feladatot látott el, közülük etnobotanikai szempontból kiemelésre méltó, hogy 1982-től az 'Ethnomedizin' folyóirat (Hamburg) szerkesztő bizottságának, 1984-től pedig az Arbeitsgemeinschaft Ethnomedizinnek (Heidelberg) volt tagja. Hazain kívül számos külföldi (svéd, finn, osztrák és német) tudományos társaság részesítette még elismerésben. Szerkesztői tevékenységének csúcspontja az 1984-ben, az Akadémiai Kiadó által megjelentetett „The Fishing Culture of the World” című, két kötetes, 1253 oldalas monográfia. Ebben 56 szerzőtől jelent meg tanulmány, Új-Zélandtól Írorszáig. A hatalmas etnológiai, kulturális ökológiai és folklórmű széles körű nemzetközi szervezőmunkát kívánt a szerkesztőtől. 1994. július 30-án Debrecenben hunyt el.

ETNOBOTANIKAI MUNKÁSSÁGA

Széleskörű nemzetközi tapasztalatai lehetővé tették a debreceni néprajzi iskola megteremtését. Közép- és Kelet-Európában végzett gyűjtőmunkájában nagy hangsúlyt fektetett a terepmunkára. A teljes magyar nyelvterületet bejárta, különösen fontosnak tartotta a szomszéd népek egymásra hatásának vizsgálatát. Halászattal, vadászattal vagy gyűjtögetéssel kapcsolatos kutatása során eredményesen képviselte a történeti etnográfia ökológiai szemléletét. Híres professzorként sem tartotta másodrendű tevékenységnek a tudományos ismeretterjesztést. Erre példa egyik újságcikke (1986), melyben gyógynövényeket alkalmazó népi orvosokról, az ezzel kapcsolatos kutatásokról írt: „A magyar népi gyógyászat kutatásának – akár ráolvasó varázsszerekről, akár hatásos gyógynövényekről van szó –, számtalan értékes eredménye van. Jól ismerjük a gyógynövényeiről híres Madva Ferenc tevékenységét, aki a múlt század közepén a nyitrai Rudnó plébánosa volt. Túrócban folytatta gyógyító tevékenységét. Ezt azért is tanulságos számon tartanunk, mert Túróc volt a hazája azoknak a szlovák és német eredetű paraszti olejkároknak, akik különböző olajokkal, gyógyfüvekkel, kenőcsökkel és haszontalan varázsszerekkel végigkuruzsolták a XVIII. században s a XIX. század elején egész Európát. 1780-1786 között mintegy 3000 volt a kóborló olejkárok száma, akik az

Osztrák-Magyar Monarchiát, Németországot, a lengyel és orosz területeket járták... Biharban, a Fekete-Körös felső völgyében napjainkban is ismertek a román gyökérásók, akik Erdély, Olténia, Havasalföld, Moldva piacain jelennek meg gyógynövényeikkel, főleg páfrányfélék gyökerével. A század elején ők hozták az állatgyógyászatban használt tálgyógyőkeret. A gyógynövények gyűjtése, alkalmazása Kárpát-Európa hegyi falvaiban ma is virágkorát éli. A Curare című folyóiratban nemrégiben publikálhattam, hogy a kárpát-ukrajnai Dercen magyar faluban még közel 40-féle növényt gyűjtenek gyógyításra. 1943-ban jelent meg Faller Jenő gyógyszerész igen értékes munkája (Növényeink a népies gyógyászatban, kuruzslásban és babonában). A szerző közel 600 növényt sorol fel...Napjainkban Grynaeus Tamás, Oláh Andor, Vajkai Aurél, Kóczián Géza, Szabó István, Szabó László Gy., H. Zelnik Katalin, Erdélyben Péntek János, Szabó Attila, Miklóssy Vilmos, Rácz Gábor, Rab János és mások európai rangra emelték a vadnövények népi gyógyászati kutatását... Azok, akik a népi gyógynövények terén tovább kívánnak tájékozódni, vegyék elő a Semmelweis Orvostörténeti Társaság kitűnő kiadványát, amely Hoppál Mihály és Törő László munkája: Népi gyógyítás Magyarországon (1975)."

Az idézett sorok azt is jól bizonyítják, hogy Gunda Béla mennyire tájékozott volt a népi gyógynövényhasználat területén, ennek alakulásáról és a korábban tevékenykedő kutatók munkáiról.

Külön kell méltatni nagyfokú biológiai és történelmi műveltségét, amelyet a kultúrnövényekkel végzett etnobotanikai kutatásai során bizonyított. Ebben szerepet játszhatott észak-amerikai útja, ahol megismerhette a kukorica és napraforgó világhódító útjának kezdetét. Az óvilági búzafajok kutatása sem állt távol általános történelmi érdeklődésétől. Tehát a hazai néprajzkutatók közül Gunda Béla élen járt természetett növényeink etnobotanikai kutatásában is (Gunda 1969, 1989).

Egyik, 1989-ben hozzám írt levelében így ír: „a nyáron ismét találkoztam a tönköly ausztriai felhasználásával. Kávéként árulják, örölte, pörkölte. Hoztunk, ill. kaptunk is egy csomagocskával. Fele-fele arányban készítünk vele kávé és kitűnő zamatot ad a kávénak. Ha kissé felszabadulok a reám nehezedő korábbi feladatok alól, magyar közlésre átdolgozom a tönköly tanulmá-

nyomat. Most korrigáltam 300 oldalas 'A rostaforogató asszony' c. könyvemet. Ha megjelenik (állítólag nov. végén) küldök belőle..." A könyv 1989-ben megjelent, benne igen értékes tanulmányokkal: rostaforogatóval varázsló javasasszonyok szokásai, népi méhészet és méhészhiedelmek, mágikus jószágörzés, magyar varázsigék, ráolvasások, köpülés és vajvarázsló énekek, mítikus alakok (vadleány), farsangoló asszonyok, falucsúfolók, népművészet lényege, világjáró vengerecek, magyar és román vándorok. Befejezésként még két írás (Ki a magyar? Útban Európa felé) található a kötetben, a bennük tükröződő szemlélet, Gunda Béla magyarságával együtt járó európaisága ma is példaszzerű. A tanulmányok között etnobotanikai témájú „A virágzó páfrány” című, összehasonlító feldolgozás, ami a páfrányokkal kapcsolatos hiedelmekről nyújt részletes képet. Bevezetőjében a nevek sokféleségét érzékeltetve a tátorjánt emeli ki, mielőtt a „virágzó” és „magot” hozó, misztikus páfrányról írna (tudva lévő, hogy a páfrány nyitvatermő növény, sem virágja, sem magja nincs, spórával terjed): „Az Alföldön a pásztorok ezelőtt 60-70 esztendővel még sokféle lisztes gumót, gyökeret fogyasztottak, amely náluk a kenyeret, a tésztát helyettesítette. Ezek a gumók, gyökértörzsek a népnyelvben ázsdó, bakacs, böndő, bösövény, cötke, csella, elecske, juhászmogyoró, tukorca, zsiók, zsiku stb. néven ismeretesek. Csupán a tátorjánról (Crambe tataria) szólok. 1779-ben már latin nyelvű disszertációt írt róla a törökszentmiklósi Sebeők Sándor. 1781-ben a pozsonyi Magyar Hírmondó írja, hogy a Tisza mentén a parasztok, csikósok, gulyások hetekig a tátorján gyökértörzsével táplálkoznak. A botanikus Kitaibel Pál az Alföld különböző vidékén még temérdek tátorjánt látott. A virágzó növény a pusztákon úgy fehérlett, mint a juhnyáj. A Hortobágyhoz tartozó bogotai legelő északi szegélyén 1964-ben még két virágzó tátorjántövet láthattam. De termőhelye azóta a szántás áldozata lett. Kiveszett a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Botanikus Kertjében viruló tő is. Napjainkban – a szigorúan védett növény – már csak Balatonkenese mellett és a Hernád völgyében található. Feltűnik az erdélyi Mezőségen is. A románok a magját, gyökértörzsét, virágját összetörve tüdőbaj ellen fogyasztják.” Gunda sokrétű etnobotanikai tudását a természetes növénytakaró és ember kapcsolatáról szóló, igen sok szakirodalmi

hivatkozással ellátott, monográfikus dolgozata (1990) tükrözi legjobban. Ebben különböző csoportosításban bőséges példát olvashatunk az általa gyűjtött és más kutatóktól származó etnobotanikai adatokról. Témái, megállapításai: 1. „A termesztett növények elnevezése nagy területen egyező. De a táplálkozásra, gyógyításra, mágikus célokra összegyűjtött vadnövények népi terminológiája gyakran már falvanként is eltérő lehet.” 2. Vad növények fogyasztása (ínségeledek), pl. lisztpótló tölgymakk, tölgyfakéreg, bükkmakk, nádgyökér, gyékény-gyökértörzs, vadalma-törköly, vadrózsatermés, mogyorórugy. 3. Palóc és székely pásztorok sok erdei gyümölcsöt, bogyót fogyasztanak. 4. Pákászok életmódja. 5. Gyűjtött termések, levelek, gombák: szelídgesztenye (a cikkhez tartozó képanyag gazdag, köztük látható Andrásfalvy Bertalan több felvétele a zengővárkonyi gesztenyegyűjtésről), sulyom, édesgyökér, vadhagymák, barabolygumó, továbbá főzeléknek, levesnek, salátának használható csalán, sóska, pitypanglevél, galambbegy, salátaboglárka, martilapu, madársóska, fehér libatop, valamint bükkmakk, tölgymakk, harmatkása, vadalma, vadkörte, berkenye, vadcseresznye, csipkerózsa, som, kökény, málna, szamóca, vörös és fekete áfonya, mogyoró, bodza, gombák, édes nedvű fák (nyír, szil, jászor, cser) tavaszi megcsapolása (viricselés), fenyőgyanta (szurok) rágása. 6. Vad növények, gyümölcsök gyűjtéséhez kapcsolódó szokásjog, takarmánynak alkalmas vad növények használata. 7. Festőnövények gyapjú-, kenderfonál és húsvéti tojás festésére: vadalma-, vadkörte-, égerfakéreg, nyírfalevél és -kéreg, kutyatej, zsoltina, festőrekettye, akácvirág, szurokfű (szúrfű), sóskaborbolya gyökere, bengekéreg, festő buzér, kökénybogyó, homoki prosító, orbáncfű, alkörmös, festő csülleng stb. 7. Halbódítók (kutyatej, ökörfarkkóró, zászpa), tejoltók (tejoltó galaj, lórom fajok), taplógombák (toplászok tevékenysége) sapkának, táskának, tűzcsiholásra (más növényekkel együtt is). 8. „A magyar nép kb. 600-650 különböző vadnövényt használ gyógyításra” (példákkal; varázslás, misztikus elemek, füves asszonyok, gyökérásók, olejkárok). 9. Növényekhez fűződő hiedelmek, növényi motívumok, virágok a népművészetben és az egyházi kultuszban. 10. Kultúrába vétel,

a növénytermesztés kezdeti formái.

Gunda Béla etnobotanikai munkássága ma is olyan alapot nyújt, ami lehetővé teszi a további értékeléseket, a hagyományok mindenkori alakulásának elemzését.

KIEMELT MUNKÁI:

Gunda B. 1966. A természetes növénytakaró jelentősége a Gyalui-havasok és a környező hegyvidék népének táplálkozásában. *Ethnographia Carpathica*, Budapest. 13-64.

Gunda B. 1969. Maisdreschkorb in der Alten und Neuen Welt. *Acta Ethnographica* 18: 313-351.

Gunda B. 1986. Gyógynövények, népi gyógyorvosok. Magyar Nemzet, aug. 12. kedd, 4. old.

Gunda B. 1989. A rostaforogató asszony. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest

Gunda B. 1989. Einige ethnobotanische Probleme des Triticum spelta L. István Király Múzeum Közleményei, Székesfehérvár, Ser. A. 29: 185-195.

Gunda B. 1990. A természetes növénytakaró és az ember.

Egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve, Agria 26: 165-219.

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2016. Népi (gyógy)növényismeret magyar kutatói. *Kaleidoscope – J. of History of Culture, Science and Medicine* 7/13: 457-515.

Lukács L. 1997. Gunda Béla és az európai néprajztudomány.

Herman Ottó Múzeum Évkönyve 35-36: 417-421.

HALMAI JÁNOS

(1903-1973)

86

A 100 éves budapesti gyógynövény- és drogismereti oktatás első intézetvezetői orvosok voltak. Hiszen a gyógyszerismeret korábban a hatás ismeretén kívül a hatást gyakorló, akkor még főleg növényi anyagok, mérgek morfológiai és kémiai ismeretére is kiterjedt. A nagy orvoselődök: Vámosy Zoltán (1868-1953), Jakabházy Zsigmond (1867-1945), id. Issekutz Béla (1886-1979), Lipták Pál (1887-1949). Közülük Lipták professzor emelhető ki. 1939 és 1949 között volt a Gyógyszerismereti Intézet vezetője, „Gyógyszerismereti Vizsgálatok” c. könyvében gyógynövényekről van szó!. A neves gyógyszerésszel, Deér Endrével alapították meg 1924-ben a Magyar Gyógyszerésztudományi Társaságot. Később, főtitkári beosztását követően, 1947-től 1949-ig Lipták Pál volt a Társaság elnöke. Ő jelentette az átmenetet Magyarországon a farmakognózia önálló gyógyszerészeti tárgyként való megjelenítésében. Utóda a Budapesti Orvostudományi Egyetemen intézetigazgató egyetemi docensként, 1949-től, már a gyógyszerész Halmai János. Az intézet új nevet kapott: Gyógynövény- és Drogismereti Intézet.

Mint hallgató, 1964-ben az általa vezetett intézetben voltam demonstrátor Kéry Ágnessel együtt, aki máig is itt oktat, mint Halmai professzor legismertebb tanárutóda. Nagy hatást gyakorolt rám az Üllői út 26-ban található, legfelső emeleten elhelyezkedő „drogintézet” félszintes, meglehetősen homályos, hatalmas szobája, benne töménytelen sok könyvvel, irattal.

A különös „elvarázsolt barlang” mindig ott-található „őre” Zboray Bertalan volt, aki hosszú élete folyamán még Augustin Béla intézetében is szolgált. Halmai János 1903. március 3-án, Nyitrán született. 1921-22-ben Bonyhádon volt gyógyszerészgyakornok. 1925-ben szerzett gyógyszerési oklevelet a Pázmány Péter Tudományegyetemen. Ezután két évig vidéki gyógyszer-tárakban dolgozott. Budapestre kerülve a Pázmány Péter Tudományegyetem Növényélettani Intézetébe került, ahol a világhírű Paál Árpád, az auxin felfedezője volt az igazgató professzor. Feladata a gyógyszerészhallgatók növénytani oktatása lett. 1931-ben itt készítette el gyógyszerészdoktori disszertációját.

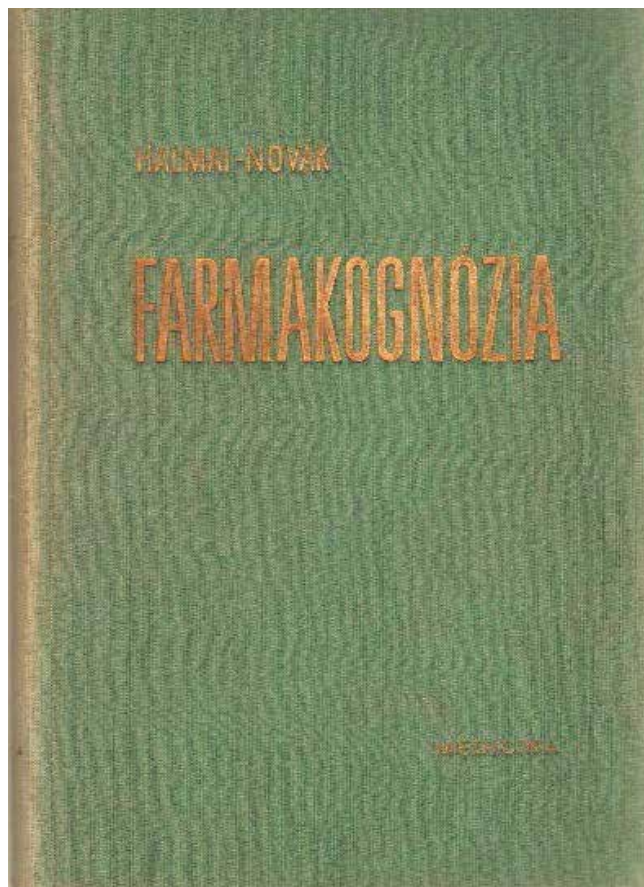
1939-ben került tanársegédnek az orvoskarhoz tartozó Gyógyszerismereti Intézetbe. 1940-től adjunktusként oktatott. 1942-ben magántanári képesítést szerzett. Különösen sokat foglalkozott a drogok szennyeződésével, hamisításának kérdéseivel. A minőségi vizsgálatok precíz kidolgozásával megalkotta az V. és VI. Magyar Gyógyszerkönyv gyógynövénycikkelyeit. A farmakognózi-ai albizottságoknak nélkülözhetetlen tagja lett, folytatva Augustin Béla törekvéseit. A Magyar Szabványok sorozatban közel 50 gyógynövénysszabvány kidolgozása is nevéhez fűződik. Igen értékes feldolgozása a gyógynövény- és drognevekről szóló „Kossuth-csillag, Vénusz-sarucska” c. műve (Magyar Gyógyszerészek Centenáris Bizottsága kiadása, Budapest, 1948), ami ma már forrás értékű ritkaság.

1957-től 1971-ig, nyugdíjba vonulásáig egyetemi tanárként vezette az Intézetet. 1963-ban a szegedi Novák István professzorral máig is kiváló tankönyvet írtak. A Farmakognózia című monográfia a legrészletesebb és legmegbízhatóbb magyar nyelvű szakkönyv.

Halmai János elévülhetetlen érdemeket szerzett a magyar gyógyszerészettörténeti kutatás úttörőjeként. Mintegy 150 publikációjának nagyobbik fele történeti témájú. Már 1943 és 1948 között, majd 1954-től rendszeres előadója volt a „Gyógyszerészet története” tárgynak. 1956-ban e témakörből nyerte el a gyógyszerészeti tudományok kandidátusa fokozatot.

A Magyar Gyógyszerészeti Társaság Gyógynövény Szakosztályának, majd az 1968-ban megalakult Gyógyszerészettörténeti Szakosztálynak első

87

↑ 1. kép

Ma is nélkülözhetetlen alapkönyv Halmai János és Novák István monográfiája (1963, Medicina); az Intézet könyvtára különösen gazdag régi, alapvető jelentőségű művekben, gyógyszerésztörténeti forrásokban (L.: Szóke Éva, 100 éves a Semmelweis Egyetem Farmakognóziai Intézete, 2014)

elnökeként nagy érdemeket szerzett, többek között az Ernyey Gyógyszerésztörténeti Könyvtár és Múzeum létrehozásával, és fontos szerepe volt a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár kialakításában. Vezetőségi tagja volt a Nemzetközi Gyógyszerésztörténeti Társaságnak.

Eredményeit több kitüntetéssel ismerték el: Jakabházy emlékérem (1940), Kabay emlékérem (1956), Weszprémi emlékérem (1966).

1973. július 23-án, Budapesten hunyt el.

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2015. A magyar gyógynövénykutatás kiemelkedő alakjai

– visszatekintés a Gyógynövény Kutató Intézet centenáriuma alkalmából II. rész. Gyógyszerészet 59: 93-100.

HÁZNAGY ANDRÁS

(1913-1987)

1978-ban barátommal, Kóczián Géza (1942-1987) nagyatádi főgyógyszeressel, neves etnobotanikussal látogatást tettünk Szegeden. Doktori témaválasztás ügyben fogadott minket Háznagy András adjunktus, a Szegedi Orvostudományi Egyetem Gyógynövény- és Drogismereti Tanszékének mb. tanszékvezetője. Géza barátomnak egy izolációs fitokémiai témát ajánlott, miközben megvitattuk a pirrolizidin-alkaloidok „valós veszélyeit”. Több kg nyers martilapu-leveél elfogyasztása már toxikus a májra, de ki az, aki ennyit elfogyaszt? Végül is a témaválasztás más egyetemen (Mosonmagyaróvár, Agráregyetem Növénytani Tanszék) történt, etnobotanikai témakörből.

Háznagy András 1976-tól 1978-ig helyettesítette Szendrei Kálmán professzort, aki abban az időben többet volt Svájcban (majd Bécsben) ENSZ-állásban, mint idehaza a szegedi tanszéken.

Háznagy András 1913. március 22-én, a Szeged melletti, határ menti Kiszomborban született. Édesapja, Hofbauer Andor itt volt az 'Isteni Gondviselés' patika tulajdonos gyógyszerésze.

Az érettségét Szegeden tette le, 1935-től 1937-ig Makón és Szegeden volt gyógyszerészgyakornok, majd a Ferenc József Tudományegyetemen 1938-ban szerzett gyógyszerészi oklevelet. 1940-től 1942-ig a szegedi Horthy Miklós Tudományegyetem gyógyszerértárának gyakornokaként készítette el disszertációját („Adatok az Urtica dioica és az Urtica urens vércukorszintet befolyásoló hatásához”). 1942-ben avatták gyógyszerészdoktorrá.

← 1. kép

Háznagy András úttörő kutatást végzett a citotoxikus növények feltárásában, pl. a méreggyilok vagy vadpaprika (*Vincetoxicum hirundinaria*) hatóanyagait vizsgálta

Még ebben az évben kutatóvegyészi állást nyert el a kolozsvári 'Napochemia' gyógyszer- és vegyészeti gyárban, majd a háborúban tábori kórházban teljesített szolgálatot. 1944-ben megnősült, felesége Romvári Olga gyógyszerész volt. Boldog házaságából később 3 gyermek született (gyógyszerész, orvos, erdőmérnök). 1944-től 1948-ig orosz hadifogságban volt. Hazatérve átélte az államosítás miatt földönfutó gyógyszerészek megalázó sorsát: 1948-tól két évig szülőhelyén, Kiszomborban volt gyógyszerészsegéd, majd 1957-ig Makón beosztott gyógyszerész.

A forradalom leverése után kezdődött egyetemi pályája. 1957-től 1962-ig a Gyógynövény- és Drogismereti Tanszékre került Novák professzor mellé, itt lett adjunktus 1979-ig, nyugdíjba vonulásáig. Az Intézetben művelt tudományos témák szinte mindegyikében részt vett, számos közös dolgozatban szerepelve. Ugyancsak társszerzője volt farmakognóziai egyetemi jegyzeteknek és gyógyszerkönyvi gyógynövény-cikkelyeknek. Különösen sokat foglalkozott a hazai kenderfajták hatóanyag-tartalmi változatosságával és a méreggyilok vagy vadpaprika (*Cynanchum* vagy *Vincetoxicum*) antifungális és citotoxikus vizsgálatával. A hatóanyag-extrakcióban bevezette az általa kidolgozott, félautomata Craig-készüléket, amit mindig nagy büszkeséggel mutatott be a látogatóknak.

1977-ben elkészített kandidátusi dolgozatát („Gyógyhatású anyagok farmakognóziai értékelése”) megvédve, 1979-ben megkapta a kémiai tudományok kandidátusa fokozatot. 1984-ben c. egyetemi docensi rangot kapott. Különösen jó szakmai együttműködést épített ki németországi egyetemi oktatókkal. Itthon különösen a pécsi Baranyai Auréllal ápolt meleg szakmai és baráti kapcsolatot. 1986-ban a Magyar Gyógyszerészeti Társaság 'Societas Pharmaceutica Hungarica' emlékérem odaítélésével fejezte ki iránta való megbecsülését.

Menye, unokája nagy becsben tartják emlékét, a szegedi gyógyszerészszakon folytatják a példás nagyapa hivatását.

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2015. A magyar gyógynövénykutatás kiemelkedő alakjai

– visszatekintés a Gyógynövény Kutató Intézet centenáriuma alkalmából II. rész. Gyógyszerészet 59: 93-100.

HORVÁT ADOLF OLIVÉR

(1907-2006)

Horvát Adolf Olivér tanár úr olyan egyéniség, akinek szellemi kisugárzása folyamatos. Ezt olyanok is érzékelik, akik személyesen már nem ismerhették. 2007-ben, születésének 100. évfordulóján méltattuk életpályáját, hiszen a megelőző évben, 2006-ban, 99 éves korában távozott el közülünk. E centenáriumi évben a Mecsek Egyesület évi közgyűlésén, a Baranyaház dísztermében Baronek Jenő és Nagy Gábor emlékezése hangzott el, közölve a gyászjelentést a 10., „új” évkönyv 83. oldalán. Közös emlékezést tartott a Magyar Biológiai Társaság és a Pécsi Akadémiai Bizottság. A Pécsi Tudományegyetem Növényrendszertani és Geobotanikai Tanszékén a herbáriumtermet 'Horvát Olivér Adolf' tanteremnek nevezték el. Születésnapján, március 6-án avatta fel Borhidi Attila professzor. Másnap Páva Péter, a Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnázium igazgatója adta át a „Horvát Olivér Adolf” termet, ami addig a természetrajzi előadó volt. Itt kiállítási szekrényben kaptak helyet a tanár úr tárgyi emlékei, a falon pedig az a Krisztus-feszület, amelyet e sorok írójának ajándékozott, s amelyet méltóbbnak tartottam arra, hogy örökölni adjam a Gimnáziumnak. Lakóházának falára még ebben az évben emléktábla került a Pécsi Városszépítő és Városvédő Egyesület kezdeményezésére, Pécs város anyagi támogatásával. Ma is ott van, miközben az épületet az enyészet lassan porrá teszi. A pécsi püspök ígérete szerint van rá remény, hogy renoválása 2020-ban befejeződik, s a lakás helyén egyháztörténeti kutatóhely létesül.

Könyvek és előadások sora tanúsítja, hogy a tanár úr megbecsülése az elmúlt 10 évben tovább tartott. Népszerűségét nem csak páratlan tudásának, hanem a Mecsek és Pécs iránti hűségének köszönhetette. E mögött Isten, haza és a család szeretete állt. Szinte a város „minden polgára tanítványa” volt. Abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy a Széchenyi Gimnázium befejezése óta tanítványi kapcsolatban voltam vele (akárcsak életpályájának lelkes feldolgozója, Temesi Endre Miklós), s amikor botanikusként kezdtem el tevékenykedni, alkalmam volt az általa végzett szervezőmunkában közreműködni. Így ragadt rám az a „rang”, amire most is büszke vagyok, ahogyan nevezett: „Szabó Laci, a titkárom”. Kötelességemnek érzem, hogy e szervezőmunkának a legértékesebb eredményeire emlékezzem.

Alkalmas háttérnek adódott, hogy a Pécsi Akadémiai Bizottságon belül megalakult a Környezetvédelmi és Urbanisztikai Szakbizottság Dénesi Ödön Ybl-díjas építész elnökletével és Fodor István titkári közreműködésével. Ezen belül 1969-ben, 50 éve kezdte el szoros együttműködését a Biológiai Szakbizottsághoz tartozó Alkalmazott Növénytan Munkabizottság és az előbb említett szakbizottsághoz tartozó Természetvédelmi Munkabizottság.

Gyakorlatilag titkári közreműködésemmel Horvát A. Olivér irányította a szervező munkát. Fontos szakülést tartottunk 1977. február 1-én a PAB-székházban. Idézve a jegyzőkönyvből: „A Természetvédelmi és az Alkalmazott Növénytan Munkabizottságok egyesítve a hatékonyabb és eredményesebb munkát célozzák. Az 1977-79. évekre vonatkozó munkatervünkkel minden tag egyetértett...” A legsürgetőbb feladatok Pécsre és a városi parkerdőre vonatkoztak. Összesített javaslatok közül említésre méltók: 1. A zöldterületek gyors növelése Pécs levegőszennyeződésének ellensúlyozására. A városra irányuló szél miatt az év minden harmadik napján mérgező füstmennyeiség veszélyezteti a lakosságot (Kollwintz Ödön, Gyurkó István, Szabó Lajos). Ezért a város zöldterületeit növelni kell (Kalla Gábor), pl. szanált területek parkosítása, belvárosi udvarok fásítása, közparkok létesítése a kiszabadított városfal környékén (Dénesi Ödön), keresztgátas-teraszos kialakítás lehetősége (Vöröss László Zsigmond), Észak-Dél irányban minél előbbi erdőtelepítés (Buchert Ádám, Kalla Gábor), idős fák védelme, kikerülése (Tóth Imre).

← 1. kép
Növényteni és természetvédelmi
szervező munkájáért 1991-ben
'Grastyán-díj' kitüntetést vesz át
Romhányi György akadémikustól,
a Baranya megyei MTESZ
elnökétől

94

2. kép →
A PAB székházban tárgyal
(háttérben az ajtónál
Tigyi József, a PAB elnöke,
az asztalnál mellette Újvári
Jenő múzeumigazgató)

← 3. kép
90. születésnapján Borhidi Attila
köszönti a PAB székházban
(a kép bal szélén oldalról
Kollwenz Ödön)

2. Elengedhetetlenül fontos a mélységi vizek további táplálása és szennyező-
déstől való megóvása; a távlati mélységi ivóvíz-felhasználás és az erős erózióve-
szélyesség miatt összefüggő erdők létesítése (Kassai Miklós). A nagyfokú építke-
zés következtében történelmi szőlőültetvényeink pusztulnak a Mecsekoldalban
(Diófási Lajos), még jelentősebb a híres pécsi őszibarackosok beépítése (Horvát
A. Olivér). Építkezési tilalomra van szükség! Jelentős levegő- és vízszennyező
forrás az Állatkert, amit fokozatosan vadaskertté kellene átalakítani (a Mecsek-
ben honos állatok és növények szabadabb tartásával), új és korszerű állatkertet
a „Lvov-kertvárosi és a majdani siklói lakótelepek közelségében” kell létesíteni
„csatlakozva az új parkhoz”.

A szemléletformáló tanácskozások új lendületet vettek, amikor 1979-ben meg-
alakult a Magyar Biológiai Társaság Pécsi Csoportja, melynek elnöke Horvát A.
Olivér, titkára pedig Szabó László lett. A vezetőség tagjainak többsége ma már
bevonult a tudománytörténetbe: Boros István múzeumlámpa, herpetológus,
Nidetzky Antal biofizikus, Tihanyi Jenő botanikus, Uherkovich Gábor algológus,
Vöröss László Zsigmond botanikus, Weber Mihály zoológus. Elsők között tartott
előadást Csapody István erdészbotanikus (Sopron) és Móczár László zoológus.
Emlékezetes, amikor 1982. március 4-én a Magyar Biológiai Társaság Pécsi Cso-
portjának 42. szakülésén ünnepélyes keretek között köszöntöttük fel 75. szü-
letésnapja alkalmából. A Mecsek növényvilágának nemzetközi hírű kutatóját
meleg szavakkal üdvözölte Máthé Imre akadémikus az MTA biológiai osztály
névében, továbbá Törő Imre akadémikus, a Magyar Biológiai Társaság elnöke,
Grastyán Endre professzor, a TIT Baranya megyei Szervezetének elnöke, vala-
mint Bihari Ottó akadémikus, a PAB elnöke.

1986-ban a PAB Növényteni és Biológiai-természetvédelmi Munkabizottsága
Horvát tanár úr vezetésével a Biológiai Szakbizottsághoz került, ennek elnöke
Gallyas Ferenc professzor (az Idegklinika vegyész-hisztológusa) minden segít-
séget megadott, hogy eredményesen működhessünk. A munkabizottság tagjai
között volt Bayer Albert, Kalla Gábor, Böjte Tibor, Buchert Ádám, Farkas Béla,
Kádár Géza, Kevay Balázs (ma az MBT Pécsi Csoportjának elnöke), Millner Jenő,
Pallai Gábor, Papp Tivadar, Kollwenz Ödön, Rumszauer János, Szerémy György,
Tillesch György, Tóth Imre és mások. Az átszervezés után szoros kapcsolatban

95

← 4. kép
Horvát Adolf Olivér Emléktúra
a Mecseken, Egyesületünk
szervezésében: Temesi Endre Miklós
méltatja Horvát tanár úr botanikai
és természetvédelmi tevékenységét
(2015. március 7.)

5. kép →
A Pécsi Akadémiai Bizottság kiadásában
jelent meg újra (1989) kedves kis könyve „A
Mecsek ritka virágai”, Csapody Vera színes
akvarelljeivel (e képen: magyar kikerics,
majom kosbor, bakszarvú lepkeszeg, bánáti
bazarózsza, illatos hunyor

maradtunk a Környezetvédelmi és Urbanisztikai Szak-
bizottsághoz tartozó Természetvédelmi Munkabizottsággal, amelyet Leh-
mann Antal irányított (később ő lett a pécsi természetvédelmi hivatal vezető-
je). Néhány kiemelkedően fontos eseményt hadd emeljek ki.

1986. április 22-én a Nemzetközi Clusius Társaság Pécssett tartotta szakülését,
amelyen részt vett prof. Franz Wolkinger grazi botanikus. A PAB székházban
Horvát A. Olivér tartott előadást, Flerkó Béla akadémikus elnökletével.

1987. március 6-án a tanár úr 80. születésnapja alkalmából a PAB székházban
nemzetközi növényföldrajzi szakülést rendeztünk. A volt tanítványok nevében
Jobst Kázmér akadémikus köszöntötte az ünnepeltet, a külföldiek közül pedig

Linskens professzor (Nijmegen, Erlangen) méltatta a jubiláns nemzetközi ered-
ményeit. A PAB ebből az alkalomból jelentette meg a Studia Phytologica Nova
nevű tanulmánykötetet. (Itt érdemes megemlíteni, hogy külföldi kongresszu-
sokon rendszeresen latin nyelven tartott előadásokat és hozzászólásokat. A
Magyar Tudományos Akadémia viszonylag későn, 1991-ben tette lehetővé aka-
démiai doktori téziseinek megvédését Szentágothai János biztatására).

1987. október 23-án a TIT előadótermében (a szaküléseket rendszeresen itt,
a Janus Pannonius u. 11. alatt tartottuk) Rockenbauer Pál tartott filmvetítéssel
egybekötött előadást az Antarktiszi természeti képről.

1989. február 24-én a munkabizottság közös szervezésben a PAB Gyógyszeré-
szeti Munkabizottságával tudománytörténeti megbeszélést rendezett a pécs-
váradai vár és kolostorkert jelentőségéről. Ezen előadást tartott Lárencz László
gyógyszerésztörténész is. A felkért hozzászólók között szerepelt Gállos Orsolya
és Kárpáti Gábor.

1989. március 14-én a hagymák biológiájáról és felhasználásáról volt tanácskozás
a PAB székházban. Előadók voltak: Priszter Szaniszló, Andrásfalvy András, Kevey
Balázs, Botz Lajos. 1989-ben jelent meg a PAB kiadásában Horvát A. Olivér „A
Mecsek ritka virágai (a baranyai flórajárás különlegességei” című könyvének 4.
átdolgozott és bővített kiadása. Ebben a szerző emléket állított Csapody Vera
híres botanikus-festőművész emlékének, akinek mecseki növényekről készített
akvarelljei díszítik a művét. A PAB ezeket képeslap formájában is közzé tette.

A felsorolt, legjelentősebb eseményekre ma is érdemes emlékezni. Példát ve-
hetünk belőlük ma is, amikor tudományszervezésről beszélünk, s próbáljuk
életben tartani a szaküléseket. A hagyományokat folytatjuk. Tanítványa, Kevey
Balázs professzor ma is a Magyar Biológiai Társaság Pécsi Csoportjának élén –
lelkes titkárunk, Ötvös Károlyné, Ida ügybuzgó munkája révén – ma is évről évre
előadásokat toboroz, minden alkalommal a Pécsi Akadémiai Bizottság Növény-
tani Munkabizottságával közös szervezésben.

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2019. Horvát Adolf Olivér történelmi szerepe Pécs és a Mecsek természetvédelmében
– 50 éve alakult meg a Pécsi Akadémiai Bizottság Növénytani és Biológiai-természetvédelmi Munkabizottsága.
A Mecsek Egyesület évkönyve a 2018-as egyesületi évről (szerk. Baronek Jenő) p. 37-42.

JÁKY MIKLÓS

(1903-1987)

A Farmakognózi Hírek Szerkesztősége új sorozatot indít. Szabó professzor szívesen vállalta, hogy emlékeiből válogat és olyan kutatókról ír, akik hozzájárultak a magyar gyógynövénykutatás eredményeihez.

98

A VIII. Magyar Gyógyszerkönyvben hivatalos növényolajok: Amygdalae oleum raffinatum, Amygdalae oleum virginale, Arachidis oleum hydrogenatum, Arachidis oleum raffinatum, Carthami oleum raffinatum, Coccois oleum raffinatum, Gossypii oleum hydrogenatum, Helianthi annui oleum raffinatum, Lini oleum virginale, Maydis oleum raffinatum, Olivae oleum raffinatum, Olivae oleum virginale, Rapae oleum raffinatum, Ricini oleum hydrogenatum, Ricini oleum raffinatum, Ricini oleum virginale, Sesami oleum raffinatum, Soiae oleum raffinatum, Triticici aestivi oleum raffinatum, Triticici aestivi oleum virginale.

A 20 cikkely megegyezik az Európai Gyógyszerkönyvben szereplőkkel. Ennél jóval több növényi zsíros olaj használatos a világon étkezési, kozmetikai vagy gyógyászati célra. Erről Kiss Béla, olajipari kutató, az Olaj Szappan Kozmetika folyóirat örökös szerkesztője írt monográfiát (Olajnövények, növényolajgyártás. Mezőgazda Kiadó, Budapest, 2006). Magyarországon sok kisebb olajkivonó üzem létesült az utóbbi évtizedekben is. A néprajzi szakirodalomban sok adatot találunk az olajütésről, az olajütőkről. Újabban

modern kisüzemi sajtolóüzemekben állítják elő az étkezési bioolajokat. Legismertebb a tökmagolaj (ipari formája a Peponen kapszula).

A magyar növényolajipar fő tevékenysége a napraforgó, az olajrepce és az olajlen feldolgozása, mivel e szántóföldi növények magjai szolgáltatják az étolajok és a margarinok zömét. Elvileg bármilyen zsíros olaj ipari feldolgozása lehetséges hazánkban, ennek valóra váltása kizárólag gazdaságossági kérdés.

Mint ismeretes, a poláros természetű lipidek alapvetően fontos növényi sejtépítők, akárcsak az állatok és gombák világában. Gyógyászati szempontból közismert a lecitinek felhasználása (pl. szójalecitin). Újabban a telítetlen, esszenciális zsírsavak fiziológiai szerepe vált izgalmassá, pl. az arachidonsav az endokannabinoid-rendszer fontos építőköve (az anandamid és 2-AG jelemolekulákban). Az apoláros lipidek zsírsavmolekulái pedig nemcsak a magvak csírázásához nélkülözhetetlen energiaforrást jelentik, hanem a konzumensek legfontosabb tápanyagát adják a keményítőn kívül (pl. a cinkék különösen kedvelik a napraforgómagot!). Gyakorlati szempontból igen fontos, hogy a telítetlen zsírsavak idővel oxidálódnak, peroxidok képződnek, emiatt az avasodó magvak étkezésre vagy olajkivonásra alkalmatlanná válnak (emiatt az olajos magvak hamarabb elvesztik csírázókéességüket, hiszen a képződő szabadgyökök endogén membránkárosítók). Emiatt a gyógyszerkönyvi minőségvizsgálat különös hangsúlyt fektet a növényolajokban nem kívánatos zsírsavperoxidok gázkromatográfiás kimutatására.

Az olajok kivonása préseléssel vagy oldószeres extrakcióval és a kivont olajok tisztítása, minőségellenőrzése magas szintű technológiai és analitikai tudást igényel. Magyarországon úttörő ipari szaktekintélyek tették lehetővé a hazai növényolajipari kutatást. E sorok írójaként szerencsésnek érzem magam, mivel a nagy elődökre, Jáky Miklósról és Perédi Józsefre személyes emlényeim alapján tudok emlékezni. Az ezredfordulót megelőző évtizedekben akkori munkahelyemen, Iregszemcsén, a Takarmánytermesztési Kutató Intézetben volt a magyar napraforgó, olajrepce, ricinus és szója, továbbá a hüvelyes takarmánynövények (borsó, lóbab, tehénborsó,

99

csicseriborsó stb.) nemesítésének központja (később Szegeden, a pályáját Iregszemcsén kezdő Frank József nemesített kiváló napraforgóhibrideket). Kurnik Ernő (1913–2008) akadémikus, az intézet igazgatója felismerte, hogy az olajipar igényét már a nemesítés során figyelembe kell venni. Az intézet főleg a napraforgóhibridek nemesítésében ért el úttörő eredményeket. A termésmennyiség mellett fontos szempont, hogy a hibridnemesítésben alkalmazott napraforgó-vonalak kaszataiban (magjában) mekkora a telített és a telítetlen zsírsavak mennyisége. A főleg genotípustól függő spektrum nemesítéssel módosítható. Szakértőnek eleinte Jáky Miklóst, majd később Perédi Józsefet kérte fel, hogy a gázkromatográfiás vizsgálatok irányításával „minőségi” hibridek egész sora születhessen. Néhai Vörös József növénypatológus professzor, majd Walcz Ilona mikológus főmunkatárs részvételével fontos gyakorlati összefüggéseket állapítottak meg a kórtani rezisztencia és az olajminőség között. Ezáltal neves vegyészmérnök-kutatókkal igen hasznos együttműködés alakult ki. Akkoriban úttörő tevékenységnek számított a hibridnapraforgó-nemesítés, ma már sok külföldi cég reklámozza saját vetőmagját, a hazai hibridek visszaszorultak.

Jáky Miklós, majd Perédi József hozzájárult ahhoz is, hogy sikerült több olyan olajrepcefajtát létrehozni, amelyek magja nem tartalmaz antinutritív erukasavat. Az ilyen repceolajok hasonló minőségűek, mint az olívaolaj. Növénynemesítési és vegyipari technológiai úton a visszamaradó, takarmányértékű pogácsa izotiocianát-tartalmát is csökkenteni lehetett.

Jáky Miklós Eperjesen született 1903. február 17-én. Apja Janicsék József művészettörténész, az eperjesi római katolikus főgimnázium tanára volt. Itt volt diák.

Budapesten, a Magyar Királyi József Műegyetemen 1927-ben szerezte vegyészmérnöki oklevelét. Közben egy éves ösztöndíjjal a berlini Friedrich Wilhelm Universität kémiai intézeteiben folytatott tanulmányokat.

1927-től 1934-ig a Budapesten, a Gyógynövénykísérleti Intézetben eleinte klorofill, illóolaj, keményítő és alkaloidok mennyiségi meghatározásával foglalkozott, majd mestere, Augustin Béla (1877–1954) igazgató indíttatására megkezdte a ricinusmag olajkinyerését és feldolgozását célzó kutatásait.

A ricinuskutatás történetéről sok érdekességet megtudunk, ha fellelőzzük az 1983-ban megjelent ricinus-monográfiát (Magyarország Kultúrflórája 53. Akadémiai Kiadó). Ebből idézek néhány részletet kiegészítve általam tett megjegyzésekkel: A latin ricinus szó először Pliniusnál bukkan fel, és eredetileg kullancsot jelent (Ixodes ricinus). A vérrel teleszívódott kullancs alakja, nagysága és színe ugyanis valóban emlékeztet a ricinus különleges magjára. A halálosan mérgező mag (ricin toxalbumin és ricinin alkaloid miatt) a felületen szemlélőnek hasonló a tarka babmaghoz. Különösen veszélyes gyermekekre nézve. Emiatt dísznövénynek olyan fajtákat vetnek, amelyek nem hoznak magot. A kivont ricin por formájában gyilkos szer (pl. levélbomba), viszont monoklonális ellenanyaghoz kötve számításba jöhet citosztatikumként való alkalmazása.

Sok magyar neve közül már Melius is megemlíti: csodafa, Krisztus tenyere (termete néha fához hasonló, lomblevele tenyérszerű).

A ricinus elsődleges géncentruma trópusi Kelet-Afrika, elsősorban Abesszínia. Igen változatos megjelenésű faj, kb. 80 alakja fordul elő a trópusi Afrikán kívül a Közel-Keleten. Egész Ázsiában elterjedt. Termesztésére Magyarországon csak az ország déli fele alkalmas, mivel melegigényes. Törpe, simatokú nemesített fajtái (pl. Knapp-Kurnik-féle tuskementes) bő termést hoztak pl. az iregyszemcsei intézet bicsérdei telepén (saját tapasztalat, 1978). Az 1930-as években közbejött egy honvédelmi probléma. A magyar kormányzat zömében olasz konstrukciós repülőgéptípusokat és -motorokat vásárolt és tartott üzemben. Ezek üzemeltetési előírásaiban kizárólag ricinusolaj volt engedélyezve kenőolajként. Ez azt jelentette, hogy a hazai ricinusolaj-szükséglet hirtelen többszörösére emelkedett. Az akkori Földművelésügyi Minisztérium egyetértésben a Honvédelmi Minisztériummal az Augustin Béla által vezetett Gyógynövénykísérleti Állomást bízta meg a ricinus nemesítésével, termesztésének megszervezésével és az olajgyártás technológiájának kidolgozásával. Ezzel kezdődött a ricinus felhasználásának hazai története, Jáky Miklós munkássága.

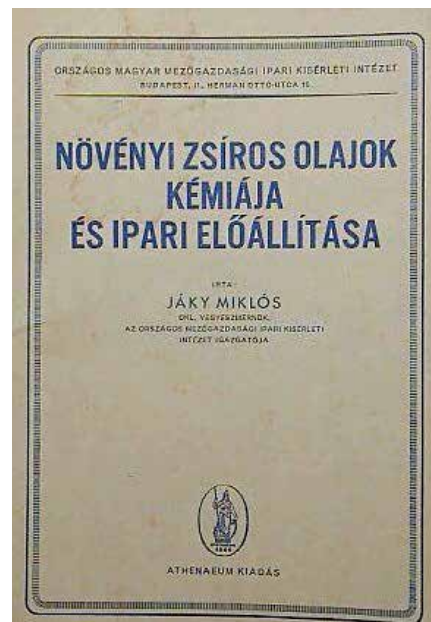
A M. Kir. Olajsajtoló Üzem (OSÜ) fő terméke a repülőgépkénő ricinusolaj volt. Ennek minőségi előírását a M. Kir. Légügyi Hivatal (LÜH) készítette el

és szigorúan ellenőrizte. Ipari alkalmazása előnyös, mert nem száradó jellege miatt, ásványolajjal keverve kitűnő kenőolaj repülőgépek és motoros járművek részére.

A M. Kir. Olajsajtoló Üzemben (OSÜ) nemcsak új technológiákat dolgoztak ki, hanem olyan termékeket is állítottak elő, melyek világviszonylatban is újszerűek és figyelemre méltóak voltak. Ezek mind Jáky szabadalmainak alapján voltak védve. Köztük talán legnagyobb jelentőségű a méregtelen ricinusogácsa, ill. dara volt, melyet „Antiricin” néven állattakarmányozási célra hozott az OSÜ forgalomba...Tangl Harald biológus kutatóval együttműködve sikerült az ún. hőkezeléses méregtelenítési elvet üzemszerűen megoldani. Ha nincs méregtelenítve a ricinusogácsa, akár rágcslók irtására is alkalmas. Ma tilos erre használni, nehogy végzetes bajt okozzon. Népi tapasztalat, hogy a ricinusmag vakondriasztásra is jó, de mai időkben az állatok védelme miatt nem indokolt alkalmazása.

A ricinusolaj gyógyszerészeti felhasználása jól ismert, ugyanis az olajban nem oldódó ricin forró vizes kezelésen alapuló ipari technológiával teljes mértékben eltávolítható az olajból, vagyis a gyógyszerkönyvi ricinusolaj nem tartalmaz sem mérgező ricint, sem ricinin alkaloidsót. Az előzményről megtudjuk: 1938-tól az OSÜ bevezette a gyógyricinusolaj gyártását. Azonban nehéz volt áttörni a gyógyszerészeti kar elavult, merev álláspontját, mely szerint a gyógyászati ricinusolaj előállítása „kizárólag” hidegen sajtolt, kiváló minőségű, nyers ricinusolajból történhet. Ezt az értelmetlen előírást sajnos az akkori gyógyszerkönyvek is tartalmazták. Midőn Schulek Elemér gyógyszerész professzor előtt sikerült bizonyítani, hogy a meleg sajtolású nyersolaj kellő finomításával a gyógyszerkönyvi előírásoknak teljesen megfelelő ricinusolaj állítható elő, engedélyezték az OSÜ által előállított olaj gyógyászati célra történő forgalmazását.

Jáky Miklós 1934-től 1940-ig az Országos Mezőgazdasági Ipari Kísérleti Intézet igazgatója. Ebben az időszakban rendszeresen közölt cikkeket a Herba és a Kísérletügyi Közlemények folyóiratokban a növényi zsiradékok kinyeréséről és kémiai természetéről (pl. napraforgó, szőlőmag és -törköly). 1940-től 1945-ig az Országos Kémiai Intézet fővegyésze, majd egy évig az

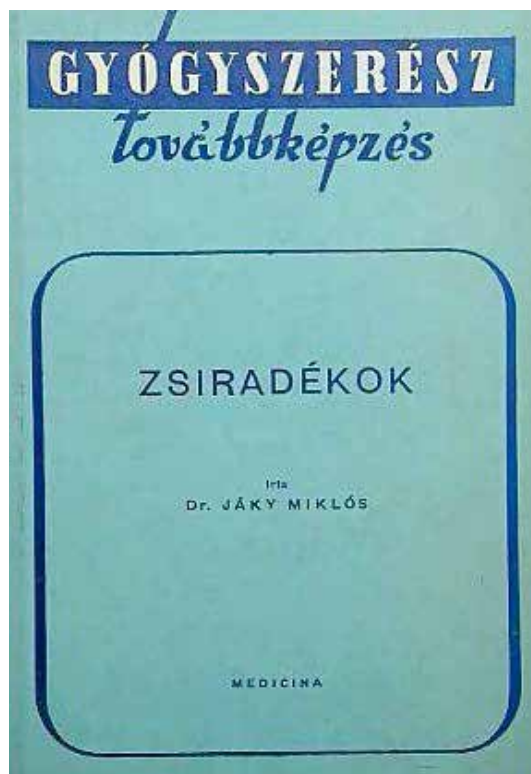

← 1. kép
Jáky Miklós kiadványa a növényi zsírokról

Országos Mezőgazdasági Ipari Kísérleti Intézet osztályvezető fővegyésze, 1946-tól 1950-ig pedig újra igazgatója. Ekkor írta meg fő művét „Növényi zsíros olajok kémiaja és ipari előállítása” (Athenaeum, 1946) címmel. A könyv bevezető, ajánló sorait idézem: „E munka anyagának megírásához a szükséges lelkiert és önbizalmat Fivérem, Dr. Jáky József honvéd mérnök-vezérőrnagy iránti megbecsülés és kegyelet érzése kölcsönözte, aki küzdelmes, de eredményekben annál gazdagabb pályafutása derekán fiatalon költözött el az élők sorából. Az Ő emlékének ajánlom e munkámat. Budapest, 1946. A szerző.”

A Szappanipari Kutatóintézet munkatársaként 1950-ben a szappangyártásról írt jegyzetet az Állami Műszaki Főiskola részére.

Az Országos Mezőgazdasági Ipari Kísérleti Intézet általa alapított növényolajipari osztályából alakult meg a Növényolaj- és Háztartásvegyipari Kutató Intézet, melynek tudományos főmunkatársa (1951–1957), majd nyugdíjba vonulásáig igazgatója (1957–1963). 1952-ben Meister Imre és Stris Miklós társszerzőkkel jelent meg könyve a növényi olajok és állati zsírok gyártás-ismeretéről. Tudományos tevékenységének elismeréseként 1952-ben az MTA Tudományos Minősítő Bizottsága a kémiai tudományok kandidátusa fokozatot adományozta számára. Az Állami Műszaki Főiskolán és a BME Vegyészmérnöki Karán a zsírkémia előadó tanára, professzora. 1957-ben Jónap Lajossal írt könyvet az olajipari növények feldolgozásáról.

← 2. kép
Jáky Miklós továbbképző
kiadványa

104

Érdeklődése kiterjedt a zsiradékok orvosi biológiai és gyógyszerészeti alkalmazására is. 1959-től egyre több olyan közleménye jelent meg a zsírok és növényi olajok, valamint a minőségi gyógyszerészeti készítmények analitikai vizsgálatáról (Élelmiszervizsgálati Közlemények, Gyógyszerészet, Acta Pharmaceutica Hungarica, Orvosi Hetilap, Kísérletes Orvostudomány). Nevéhez fűződik a növényi olajok papírkromatográfiás és gázkromatográfiás vizsgálatának bevezetése Magyarországon. 1960-ban jelent meg a gyógyszerész-továbbképzés sorozatban a zsiradékokról szóló könyve (sorozatszerkesztő: Végh Antal, lektor: Kedvessy György). Meleg barátság fűzte élete végéig Végh Antal gyógyszerészprofesszorhoz, akinek szakmai tanácsaira és tudására alapozva készülhetett el a VI. Magyar Gyógyszerkönyv zsiradékok vizsgálatára vonatkozó része. Korányi András orvosprofesszorral együtt éveken át tanulmányozta a növényi zsiradékok táplálkozásélettani tulajdonságait, rámutatva, hogy a napraforgóolaj és a tokoferol előnyös hatást gyakorol a vérlipidek szintjére.

Nyugdíjas szaktanácsadóként került közel a növényneveléshez. Iregszemcsén a Takarmánytermesztési Kutató Intézetben megszervezte a gázkromatográfiás, később a mágneses magrezonanciás módszerrel végzett zsírsavanalitikai sorozatvizsgálatokat a szelekciós nemesítés céljából. Jáky Miklós Budapesten 1987. július 3-án hunyt el. Fia, ifj. Jáky Miklós kutatóvegyész, a kémiai tudomány kandidátusa, fizikokémikus. Számomra a legnagyobb ajándék, hogy a Kultúrflóra-sorozatban 1983-ban megjelent ricinus-monográfiát együtt írhattuk. Hálával gondolok rá.

105

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2019. Farmakognózia-történeti emlékek (adatok)

1. A magyar növényolajipari kutatás úttörői: Jáky Miklós és Perédi József. Farmakognóziai Hírek XIV/49: 5-9.

JÁNOSSY ANDOR

(1908-1975)

A gyógynövények eredményes nemesítése sem nélkülözheti a genetikai sokféleségben rejlő gazdasági értékeket. A keresztezéssel előállított származékok közül kiválogathatók a hatóanyagban bővelkedő törzsek, amelyekből új, termesztésre alkalmas fajták születhetnek. Így sikerült előállítani pl. magas morfintartalmú mákfajtákat, vagy pl. CBD-ben (kannabidiolban) gazdag és THC-ban (tetrahidrokannabinolban) szegény kender-kemotípusokat. A növénynemesítő tehát felhasználja a génbankban őrzött genetikai alapanyagot. Hazánkban – széleskörű nemzetközi kapcsolatokat kialakítva – a tápiószelei Országos Agrobotanikai Intézet volt a leggazdagabb fajtagyűjtemény és génbank fenntartója. A gazdag génanyag mikroparcellás fenntartása mellett az életképes magvak (magtételek) tartós tárolását világszinten berendezett klímakamrákkal biztosították. Jelenleg a génbankmunkát régi helyén a Növényi Diverzitás Központ végzi, tevékenységét kiterjesztve az ismeretterjesztésre is. Jánosy Andor akadémikus a tápiószelei Országos Agrobotanikai Intézet alapítója és haláláig igazgatója. Mai szemmel nézve, irányító tevékenysége a növényi géntartálék megőrzése szempontjából, a mezőgazdasági kutatás, különösen a szántóföldi és kertészeti növények nemesítésében alapvető. Kutatói pályámat ebben az Intézetben kezdtem, amikor biológus státust betöltve – Sárkány Sándor professzor javaslatára – felvételre jelentkeztem az intézet botanikai osztályán, melynek vezetője akkor Mándy György professzor,

a mezőgazdasági botanika kiemelkedő tudósa volt. Ezáltal ismerhettem meg az Országos Agrobotanikai Intézet igazgatóját, aki „megértéssel” fogadta a „különleges” érdeklődésű, kezdő gyógyszerészt, akit a kultúrnövények botanikai kutatása vonzott. Később egész pályámat e döntés szabta meg.

Jánosy Andor az Intézet megalakulásától (1959) kezdve olyan szakembereket gyűjtött maga mellé, akiket a szocialista rendszer bizonyos fokig mellőzött kritikai megnyilvánulásuk és anti-liszenkói nézetük miatt. (Ma már kevesen vannak, akik átértékelték a szovjet genetika szégyenkorát, amikor Sztálin és Berija hírhedt csatlósa, Liszenko politikává aljasította a genetikát, hirdetve sok kárt okozó alaptételét, miszerint az egyed öröklődését a környezet meg tudja változtatni. Micsurin, az ügyes kertész sorra állította elő oltással a vegetatív hibrideket, „bizonyítva” az ideológiát.)

Az Intézet Botanikai osztályát Mándy György vezette, akit eltávolítottak a Kertészeti Főiskola Növénytan Tanszékéről, ahol fiatalon lett egyetemi tanár. A Főiskola a korábbi Műszaki és Közgazdasági Egyetem Mezőgazdasági Karából vált ki. Mándy nem hódolt be a szovjet genetikai ideológiának, kiállt Mendel és Morgan tanai mellett. Ezért felfüggesztették állásából. Átmenetileg Érdre került a dohánykutató állomásra, majd Vácra került, ezután Iregszemcsén Kurnik Ernő alkalmazta. Innen került Tápiószelére, Jánosy Andor meghívására. Sárkány Sándor professzor, akinél később doktoráltam, megismertetett Mándy professzorral, aki szívesen támogatta álláspályázatomat az Országos Agrobotanikai Intézetbe. Ide kerülve, tőle tanultam az alkalmazott növénytan minden ágát, a fajtarendszerantól kezdve a csírázásélettanig és a fenológiaiáig. Ezeken a területeken maradandót alkotott, máig hivatkozunk egyedülálló munkásságára. A mellette töltött hét év félért számomra egy nyugati tanulmányúttal. (Akkor csak a KGST országok lehettek ilyen úti célok a mezőgazdasági botanikusok számára.) Mándy professzor később Debrecenbe került az Agráregyetem Növénytan és Növényélettani Tanszékére. Korai halála ürt hagyott maga után. Ma szobra utolsó munkahelyének parkjában áll.

Nagy ajándéka a sorsnak, hogy Tápiószelén együtt dolgozhattam az intézet nyugdíjas kutatójával, Boros Ádám professzorral, a magyar mohakutatás és

flóraismeret kiemelkedő tudásával. Az agrobotanikai szempontból értékes vad rokonfajok lelőhelyeit jártuk be szerte az országban. Magot és szaporítóanyagot gyűjtöttünk génbankunk számára. Tőle sokat tudtam meg a Gyógynövény Kutató Intézet tevékenységéről, ahol igazgató volt mindaddig, amíg a kommunista vezetés le nem váltotta. A Tápió menti, szemlélődő botanikai sétákhoz csatlakozott az akkor még egyetemi hallgató Szabó István is, aki később a keszthelyi kar növényteni tanszékének vezető professzora lett.

Az Intézetben dolgozott Vinczeffy Imre, a gyepek és legelők iskolateremtő kutatója, aki megelőzően Máthé Imre akadémikus gödöllői tanszékén volt docens. Később a Debreceni Agrártudományi Egyetemen folytatta a hazai gyepek cönológiai és hasznosítási kutatását. A fűfélék gyűjteménye tartozott hozzá. Tőle Heszky László vette át a kutatást, aki később megalakította az intézet biotechnológiai laboratóriumát. Mint Maróti Mihály professzor tanítványa, a szakterület elismert tudósa, jelenleg is professzor Gödöllőn. Az MTA rendes tagja.

108 Egy ideig itt dolgozott Pozsár Béla növénybiokémikus, aki a fehérjeszintézist fokozó regulátorok kutatása terén ért el úttörő eredményeket. Innen került az MTA Izotóp Intézetébe, ahol folytatta témáját.

A legnagyobb fajtagyűjteményt Mesch József hozta létre, a búzafajtáknak ő volt a legjobb ismerője. Kiváló német és orosz nyelvtudása miatt a KGST kapcsolatok felelőseként minden csatlós országban ismerték nevét. Vele többször voltam csereúton a Prága melletti Ruzinyében, a csehszlovákiai társintézetben.

Az ipari növények (olaj-, rost-, gyógyszeripari növények) fajtagyűjteményének irányítója Koch Béla kertészmérnök volt, aki műegyetemi vegyészkapcsolatai révén előszeretettel vonzódott a mezőgazdasági kémiai technológia iránt. A gyógyszeripari szempontból ígéretes orvosi csucsor (*Solanum laciniatum*) fajtáit szteroid alapanyag szempontjából értékelte a laboratórium, melynek felelőse Kota Marianna volt. A produktóbiológiai vizsgálatokat – együttműködő partnerként – az ELTE Alkalmazott Növényteni és Szövetfejlődéstani Tanszéke végezte Stieber József docens vezetésével, aki később Németországba távozott. (Testvére volt Stieber Gyula, a Gyógynövény Kutató Intézet

← 1. kép
Az orvosi csucsor
(kép: Wikipedia
fajtagyűjtemény
a tápiószelvi tenyészertben
lehetővé tette a magas
szteroid glükokalkaloid-
tartalmú törzsek
kiválogatását.
A biotermesztudományi
vizsgálatokat Máthé Imre
akadémikus alapozta meg
Magyarországon, ő írta
a *Solanum laciniatum*
kultúrflóra-monográfiát is.

munkatársa.) A növénykórtani laboratóriumban Komlóssy György – korábban kísérletügyi főadjunktus – alapozta meg a magas szintű kutatást. A betegségek megjelenési formáit országos vonatkozásban is kiválóan ismerte. Tanítványa, Lelley Iván örökölte az osztály vezetését, de Németországba távozott (ott a mikológiában, a termesztett nagygombák kutatása terén ért el úttörő eredményeket). Így Holly László vette át az irányítást. Különösen a kórokozó mikrogombák és baktériumok gyűjteményét gazdagította, és a *Trifolium* fajok megfertőző *Sclerotinia trifoliorum* gazda-parazita interakcióját tanulmányozta. Később, a nagynevű igazgatók sorához csatlakozott, az ő vezetése alatt érte el az Intézet nemzetközi kapcsolatainak csúcsát. Halála után emlékérmét neveztek el róla a szakma tekintélyei. Ezen az osztályon kezdte pályáját Walcz Ilona, aki később a napraforgó kórtanában és a fitopatogén mikrogombák ismerete terén vált szaktekintéllyé.

A Botanikai osztályhoz tartozó citológiai laboratóriumot Paál Huba vezette (később az MTA Támogatott Kutatócsoportok Irodájának lett az igazgatója), aki a növényanatómiai (embriológiai) kutatás terén vált szaktekintéllyé, továbbá részt vett a tetraploid vöröshere kolchicines előállításában és citológiai ellenőrzésében. Erre az osztályra került Horváth Zsuzsanna (az Állatorvosi Egyetem Növényteni Tanszékén folytatta pályáját) és Pintér István (az ELTE Genetikai Tanszékének főmunkatársa lett). A külön helyiségben elhelyezett herbáriumban, nagyrészt a helyben gyűjtött fajták faszczikusai között kiemelkedő értéket jelentett a Degen Árpád-féle *exsiccata* (Magyar Füvek Gyűjteménye, Thaisz Lajos és Alföldi Flatt Károly közreműködésével); a magok és termések azonosítását segítette elő a fiolákban és dobozokban tárolt,

főleg Zsák Zoltán által gyűjtött muzeális értékű gyűjtemény. Ezen az osztályon kezdte pályáját Németh Ferenc (kiváló természetvédelmi szakemberré vált, korán elhunyt) és Gyurkó Gizella (később növényi biotechnológia terén ért el eredményeket). A génbank magtétételeinek csírázásélettani vizsgálatát (életképesség, magélettani tulajdonságok, nyugalmi állapot) a csírázásélettani laboratórium végezte, kezdetben Schmidt Gabriella (Kolozsváron Györffy Istvánnál doktorált algtatémában, paprikanemesítőként is elismert kutató volt), később Papp Erzsébet irányításával; őket követte személyem. Papp Erzsébet akvarell-sorozatot készített, ami az intézet kiadásában meg is jelent. Ez a mű a fajtagyűjteményben szereplő nevesebb fajták és tájfajták színes képekkel való ábrázolásával párját ritkítja.

A legnagyobb értéket a fajtagyűjtemények képviselték. A kertészeti növények felelőse Lun László volt, aki az intézet agrometeorológiai mérőhelyének vezetését is ellátta. Később e területre került ifj. Kiss Árpád, a borsófajták felelőse (apja, id. Kiss Árpád a Triticale nemesítés terén ért el kiemelkedő eredményeket Martonvásáron, majd Kecskeméten). A zöldséggyűjtemény különösen gazdag volt paradicsom- és paprikafajtákban, továbbá tök- és uborkafajtákban. A silótakarmánynak különösen alkalmas cirok-, szudánifű- és kölesfajták felelőse Bánya László volt, aki a takarmányértékű pillangós fajok legjobb szakértőjeként is kitűnt. Fontos témát vezetett Székács Gabriella és Bárdy Ágnes, hozzájuk a kukoricafajták tartoztak. A hüvelyesek közül gazdag babgyűjteményt létesített Szűcs Árpád (emellett a lencse-, csicseriborsó-, tehénborsó-, lóbab-, szója-, és bükkönygyűjtemény is bővült), míg a pillangósvirágú lucerna- és vörösherefajták fenntartásában Sulyok István és Enyingi Klára jeleskedett. Az Intézetben fontos feladatot végzett Sajó Zoltán, aki az introdukciós osztályt vezette. A magcsere lebonyolításának irányítása és az Index Seminum szerkesztése mellett, a Tápió mentén kiépített rizstelepen, a gazdag rizsfajtákból álló gyűjtemény fenntartását is ellátta. Nagyszerű, úttörő munkát végzett a biometriai csoport élén Sváb János.

Három kísérleti telepe volt az Országos Agrobotanikai Intézetnek. A Szombathelyhez közeli Táplánszentkereszten volt a herefajok (pl. bíborhere, alexandriai here, perzsa here), az árpa- és zabfajták gyűjteménye Deutsch Miklós és

↑ 2. kép

Fajtabemutató a tápiószelvi tenyészkertben a 1960-as évek végén (foto: Mesch Józsefné; Paál Huba fényképgyűjteményéből; köszönet érte!). Felismerhető balról jobbra: Paál Huba, Deutsch Miklós, Mesch József, Jánoossy Andor, Bálint Andor gödöllői genetikus professzor, Kapás Sándor a Fajtakísérleti Intézet igazgatója, Szabó László, Sulyok István, Heszký László, Székács Gabriella (hátról), Jakabffy Vilmos, Stenger András lókuti telepvezető, Sajó Zoltán (hátról), Lun László (kalapban), Papp Erzsébet (hátról)

Karsai István vezetésével, előbbi kiváló vetőmagtermesztő szakember lévén eredményesen kamatoztatta tudását a Jánoossy Andor által nemesített, államilag elismert vöröshere- és tetraploid vöröshere fajták vetőmag-előállítására terén. A bakonyi Lókút adott helyet az igen gazdag burgonya-fajtagyűjteménynek. Szakmai vezetését az akkori legnevesebb burgonya-szakértő, Csák Zoltán látta el. A harmadik telepet Szabó Ambrus irányította, e nagykállói telepen történt a csillagfürt, lóbab és számos más hüvelyes fajgyűjteményének fenntartása. A kellő dokumentáció biztosításához a központban fotolaboratórium járult hozzá Mesch Józsefné lelkes munkája révén. A kutatómunkát gazdag könyvtár segítette elő Gyenes István könyvtáros segítőkész munkájával. Akkoriban a legtöbb világhírű folyóirathoz (pl. Z. f. Pflanzenzüchtung, Plant Physiology, Phytochemistry, Phytopathology, Economic Botany) folyóiratcserevel jutottunk, ugyanis az Intézet folyóiratát, az Agrobotanikát minden folyóiratkiadó elismerte. Nekünk pedig hivatkozást biztosító publikálást tett lehetővé. Fontos gyakorlati feladatokat látott el az országos szaporító feladatokat végző agronómiai részleg Jakabffy Vilmos, Both Tamás és Virányi Sándor közreműködésével.

Jánoossy Andor Szombathelyen született 1908. augusztus 20-án. Apja Jánoossy Gábor, a celldömölki választási kerület országgyűlési képviselője

volt. Anyja Magassy Sarolta. Elemi és középiskolai tanulmányait Szombathelyen végezte. Az érettség után, 1926 őszén felvették a budapesti Műszaki és Közgazdasági Egyetem Mezőgazdasági Karára, ahol 1930 júniusában végzett. 1931-ben gazdasági segédtsízt a nyírbátori Mándy-féle uradalomban, majd 1933-tól 1937-ig a Mezőhegyesi Állami Ménesbirtokon gyakornok. Érdeklődése a növénytermesztés és nemesítés felé fordult. A fajtakérdést Székács Elemér útmutatásai alapján kezdte tanulmányozni. A magyar búzafajták kialakulásával és élettani problémáival foglalkozott. Az egyetemi doktori címet 1933-ban, még gyakornokként szerezte meg. Disszertációját agrár-gazdaságtani témában írta. Mezőhegyesről Miskolcra került a Megyei Gazdasági Felügyelőséghez, majd 1938 szeptemberében Budapestre helyezték az Állami Növénytermelési Hivatalhoz, ahol, mint termesztési és elitvetőmag-termesztési gazdasági segédfelügyelő bizonyította szervezőképességét. Itt az állami növénynemesítő telepek és az elitvetőmag-szaporítások irányítása volt a fő feladata. Ebben az időszakban szervezte meg Fleischmann Rudolf irányítása mellett az állami növénynemesítő telepek és a magánnemesítő-telepek közül Bánkút, Lovászpátona, és Hatvan elitvetőmag-szaporítási tevékenységét. 1940 és 1945 között gazdasági felügyelő, majd 1944-ben a Növénytermelési Hivatal vezetőjévé nevezték ki.

1939-ben házasodott meg, felesége Ulbrich Ilona. Három fiúgyermekük született: András (1940), Gábor (1944) és Balázs (1947).

A háború után részt vett a nemesítő telepek munkájának beindításában és átszervezésében. Az állami kezelésbe vett magánnemesítő telepeken megszervezte és elindította a minőségi vetőmagtermesztést. A Növénytermelési Hivatal 1949. szeptember 1-én beolvadt a Növénynemesítési és Növénytermesztési Kutató Intézetbe, ahol Jánossy Andor a Fajtaelismerési osztály vezetője lett. Az osztályt 1951-ben az FM Kísérletügyi Központjával, majd 1952-ben az Országos Vetőmagvizsgáló Intézettel vonták össze, és ezzel egy időben Jánossy Andort az Intézet igazgatójának nevezték ki. A Fajtaelismerési osztály tovább működött, majd 1953-tól önálló költségvetési szervként a Kertészeti Kutató Intézet keretében folytatta tevékenységét „Általános Növényfajtakísérleti Osztály” néven. Ebből az osztályból alakították ki 1954-ben

← 3. kép
Trifolium resupinatum
– perzsa here

az Országos Növényfajtakísérleti Intézetet. Már az ötvenes évek elején foglalkozni kezdett a fajtakísérletezés és a növényfajta-minősítés kérdéseivel. Kidolgozta ennek korszerű módszereit és szabályzatát. Felhasználta ehhez a munkához a nagy elődök (pl. Fleischmann Rudolf, Baross László, Székács Elemér, Grábner Emil) tapasztalatait. A Fajtakísérleti Intézetet 1959-ig vezette, közben a fenti beosztás mellett megbízták, 1955 és 1957 között, az FM Kísérletügyi Főigazgatóságának vezetésével is.

Mezőgazdasági kandidátusi értekezését 1956-ban védte meg „Adatok egyes kultúrnövények nemesített és tájfajtáinak értékeléséhez” címmel. Ebben és más munkáiban Magyarországon az elsők között mutatott rá a tájfajták értékére a növénynemesítésben, a kutatásban és az oktatásban. 1959. május 16-án megbízást kapott az Országos Agrobotanikai Intézet megszervezésére. Az intézet az Országos Növényfajtakísérleti Intézet Fajtagyűjteményes osztályából alakult. Jánossy Andor felismerte, hogy a tájfajták begyűjtését sürgősen el kell végezni, mert a nagyüzemi gazdálkodás terjedésével ezek rövid idő alatt eltűnnek a köztermesztésből. Az Országos Agrobotanikai Intézetben munkatársaival gyűjtőutakat szervezett, elsősorban a magyar kukorica, vöröshere és lucerna tájfajták felkutatására és megmentésére. A vöröshere tájfajtákat felhasználta az Európa több országában is elismert és termesztett Hungaropoly és Tápiopoly (Tápiói tetraploid) vörösherefajták előállításához. Ezek a fajták 1967-ben és 1970-ben kaptak állami elismerést.

Különös gondot fordított az Intézet nemzetközi kapcsolatainak fejlesztésére. Elindította és kiadta az Intézet tudományos folyóiratát, az „Agrobotanikát” (1959), és a társintézetekkel folytatott alapanyag(mag)cserét szolgáló intézeti

↑ 5. kép
János Andor plakett

← 4. kép
1968-ban jelent meg János Andor és munkatársai monográfiája

magkatalógust, az "Index Seminum"-ot. Az eltérő klímaigényű gyűjtemények fenntartására és vizsgálatára három telep (Táplánszentkereszen, Lókúton és Nagykállón) létesült. 1965-ben védte meg akadémiai doktori értekezését "A vöröshere termelésfejlesztés kérdései, nemesítési kiindulási anyag előállítás" címmel. Számos tudományos és ismeretterjesztő cikke jelzi munkásságát. "A magyar kukoricafajták és termesztésük" című könyve 1957-ben jelent meg. 1963-ban adták ki "A vöröshere termesztése és nemesítése" c. könyvét, majd – munkatársai közreműködésével – a „Herefajok termesztése és nemesítése” (1968), valamint a "Vicia fajok termesztése és nemesítése" (1971) akadémiai monográfiát. 1966-ban jelent meg a Biometria értelmező szótár (Muraközy Tamás és Aradszky Géza társszerkesztésével).

Deutsch Miklóssal közösen állították elő a Táplánszentkereszi vörösherefajtát, mely 1958-ban kapott állami elismerést. A tetraploid vöröshere fajtákon kívül János Andor nevéhez fűződik a Tápiószéki 1-es és Tápiószéki 2-es lucernafajták, a Kemenesaljai bíborhere és a Tápláni tavaszi árpa előállítás. A Magyar Tudományos Akadémia 1969-ben levelező tagjává választotta. Aktívan vett részt az Akadémia bizottságaiban (MTA Növénytermesztési Bizottság, Mezőgazdasági Metodikai Munkabizottság). Szerkesztő bizottsági tagja volt az Acta Agronomica, az Élet és Tudomány című folyóiratoknak és Magyarország Kultúrflórája akadémiai monográfia-sorozatnak. Utóbbi szerkesztőbizottságába javasolta személyemet, akárcsak Heszky Lászlót. Jelenleg ketten

← 6. kép
A János Andor által alapított, tápiószéki Országos Agrobotanikai Intézet jogutódja a Növényi Diverzitás Központ, ami jelenleg Nemzeti Biodiverzitás- és Génmegőrzési Központként működik. A képen a régi főépület látható.

vagyunk élő állapotban a „rég” szerkesztőbizottságból, mindketten János Andor munkatársaként. Csaknem tíz éven át tartott előadásokat a Debreceni és a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen, és részt vett a vizsgáztató bizottságok munkájában is. A Debreceni Agrártudományi Egyetem 1968-ban címzetes egyetemi tanári címet adományozott részére oktatói munkásságának elismeréseként, majd 1971-ben az Európai Növénytermesztők Szövetségének (EUCARPIA) alelnökévé választották meg. 1974-ben Budapesten megszervezte a szövetség kongresszusát. Ettől kezdve haláláig volt az EUCARPIA elnöke. Munkásságáért 1972-ben a magyar növénytermesztők legnagyobb kitüntetésében részesült, megkapta a Fleischmann Rudolf-emlékérmet. 1975. május 4-én, rövid betegség után hunyt el Budapesten.

Születésének századik évfordulóján, 2008-ban alapította meg az Öko-Forrás Közhatalmú Alapítvány a János Andor-díjat, amellyel a biodiverzitás megőrzéséért végzett, kiemelkedő tevékenységet ismerik el. (5. kép)

János Andor emlékét a magyar növénytermesztők hálával őrzik. Az agrobotanika, a magyar mezőgazdasági botanika és a növénytermesztés szemléletformáló nagy alakjának felidézése napjainkban még nagyobb szükség van.

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2020. Farmakognózia-történeti emlékek (adatok) 4. Genetikai sokféleség, génbank és agrobotanika – János Andor (1908-1975) és munkatársai. Farmakognóziai Hírek XV. évf. 52. sz.: 12-16.

KERESE ISTVÁN

(1911–1981)

Kerese István 1911. aug. 13-án Pécsen született és 1981. máj. 31-én, 70 éves korában Budapesten hunyt el. Budapesten 1933-ban szerzett gyógyszerészi oklevelet. Pécsen, a nevezetes Fridrich Sándor-féle Petőfi-patikában dolgozott 1933-tól 1941-ig. Eközben a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen a híres, természettudós-biológus Gorka Sándornál doktorált biológiából (1937, „Vitamin-hatások a paraméciumokon”), aki 1937-ben volt a Biológiai Intézet vezetője és éppen az egyetem rektora is. 1941-től Budapesten, a Richter Gedeon Vegyészeti Gyárban dolgozott három évig, majd két évig újra gyógyszerészként tevékenykedett a pécsi Petőfi-patikában (1944–46). 1946-ban a Pécsi Egyetem Orvostudományi Karán, a Gyógyszertani Intézet nemzetközi hírű intézetvezetője, Mansfeld Géza farmakológus professzor hívta meg tanársegédnek (1946–48). Mint ismeretes, Mansfeld Géza 1934-ben rektor volt, 1944. márciusban Auschwitzba vitték, ahonnan csodával határos módon (korábbi németországi náci orvosok felismerték és kijárták az általuk tisztelt professzor haza juttatását) 1945. júniusban visszatért Pécsre, az 1945/46-os tanévben dékán lett, 1947-ben Budapestre költözött. Mansfeld akadémikust 1948-ban Méhes Gyula egyetemi tanár követte a Farmakológiai Intézet élén. (Méhes Gyula fia a gyermekklinikus-genetikus Méhes Károly akadémikus!) Kerese István 1948-tól a Pécsi Bőrgyár laboratóriumvezetője lett, ahol Tóth Géza vegyész (Zechmeister László tanítványa, később a kémiai tudományok doktora) munkatársaként (1948–56) sajátította el a bőripari vegyészet speciális alapjait. Tóth Géza a baranyai vegyészek neves szellemi irányítója volt, a Pécsi Bőrgyár

← 1. kép

A pécsi Petőfi Patika a vasútállomástól északra, a Zsolnay-szoborral szemben volt, híres patikusa, Fridrich Sándor. Nála dolgozott Kerese István és Baranyai Aurél is. A patika várostörténeti szerepéről Baranyai Aurél fia, Baranyai Pál és unokája, Baranyai Bálint készítettek CD-összeállítást („A kigyó, a kehely és...Fridrich Sándor Petőfi Patikája”, Tüke Akadémia, Pécs, 2019. március 26.). Ma dohánybolt van a patika helyén

tudományos tanácsadójaként számos eljárás és szabadalom kidolgozása révén a bőripari kémia elismert szaktekintélyének számított. Kerese 1956-tól 1967-ig a budapesti Bőripari Kutató Intézet tudományos munkatársaként az izotóplaboratóriumot vezette. Közben, 1959-ben a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség ösztöndíjával fél évig Münchenben, a Technische Hochschule Radiokémiai Intézetében folytatott radiokémiai és fehérjeanalitikai kutatást. 1960-ban lett a műszaki tudományok kandidátusa bőripari technológia témakörből („A meszezés hatása a póre duzzadási feszességére”). 1967-től 1971-ig az Állatorvosi Egyetem Takarmányozástani Tanszékén volt tudományos munkatárs, emellett szakértőként is kamatoztatta sokrétű gyakorlati tudását, laboratóriumi tapasztalatait a kaposvári Állattenyésztési Főiskolán és a Takarmánytermesztési Kutató Intézet bicsérdi kutató állomásán. Úttörő eredményeket ért el a táplálék- és takarmányfehérjék in vitro lebonthatóságának kutatásában és bevezette a korszerű takarmányfehérje-analitikai értékelést. 1969-től kezdve a szegedi József Attila Tudományegyetem Biokémiai Tanszékén Matkovics Béla tanszékvezető professzor meghívására címzetes egyetemi docensként speciálkollégiumot tartott fehérjevizsgálati módszerek tárgykörből (1969–81). Számos, nemzetközi folyóiratban megjelent fehérjeanalitikai publikációja mellett maradandó értékű könyvet írt „Fehérjevizsgálati módszerek” címmel (1975, Műszaki Könyvkiadó, Budapest). Az angol kiadását (Ellis Horwood, Chichester, 1981) nem érhetette meg. A Mecsek Egyesület Természetvédelmi Osztályának titkáraként 1936-ban, Horvát A. Olivér mellett aktiv szervező feladatot látott el, miután a korábbi osztályelnök, Reuter Camillo híres ideggyógyász professzor és amatőr botanikus a Mecsek Egyesület alelnöke lett. Pécshez és a Mecsekhez élete végéig ragaszkodott. Kegyelettel emlékezünk különös pályát átívelő kiváló gyógyszerész elődünkre!

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2000. Pécs tudós gyógyszerészei. Kerese István. Pécsi Szemle III/3: 61–62.

Szabó L. Gy. 2011. 100 éve született Kerese István pécsi gyógyszerész, fehérjeanalitikus. Farmakognózi Hírek VI/22: 4.

KÓCZIÁN GÉZA

(1942-1987)

118

Ahogy múlik az idő, egyre jobban kirajzolódik előttem Kóczyán Géza alakja. Mint egyetemi évfolyamtársa, barátja és munkatársa emléke elevenen él emlékezetemben. A botanika sajátos területét művelte, a gyógyszerészi etnobotanika legjelesebb magyar tudósának tartjuk. Alkotásai, dolgozatai ma is nélkülözhetetlenek. A jelen etnobotanikusai már egy átalakulóban lévő, „internetes” népi tudást tudnak megörökíteni és elemezni. A tiszta forrás ritkán tűnik elő, beárnyékolják a betolakodó és erőszakos idegenföldi gyomok. Kiváló észbeli képességei, rendkívüli természettudományos és történelmi műveltsége mellett szerves kémiai szaktudása alkalmassá tette Kóczyán Gézát arra, hogy egyetemi vagy kutatói pályán is kitűnhessen. Meghívást kapott Clauder Ottó szerves kémikus professzortól, hogy a Szerves Vegytani Intézet oktatója legyen. Azonban a családi kötelességvállalás, a gyógyszerési hivatás hazaszólitotta. Apjától, Kóczyán Dezsőtől átvette a nagyatádi gyógyszertár vezetését. Ősei apai és anyai (Sperlágh) ágon is neves gyógyszerészek voltak, családja története magába foglalja szinte egész Kárpát-Európa történelmét. Kereste a magyarság és a testvéri szomszéd népek kapcsolatait, s ez a tudatos törekvés vezette érdeklődését a népi orvoslás, a gyógynövényhasználat és az etnobotanikai kutatás felé.

Kóczyán Géza 1942. április 11-én, Zalaegerszegen született. 1965-ben gyógyszerész oklevelet szerzett a Budapesti (később Semmelweis) Orvostudományi Egyetemen. Apja, Kóczyán Dezső mellé került Nagyatádra. Három

testvére közül Ákos, szintén gyógyszerész lett, az ő taníttatását Géza bátyja támogatta (Pécsett gyógyszerértárvezető). 1979-ben a nagyatádi járás főgyógyszerésze lett és átvette a gyógyszertár vezetését. Részt vett a helyi kulturális életben is, Nagyatád értelmiségi körének egyik meghatározó egyénisége volt. Judittal kötött házasságából született gyermekük, Zoltán Gergely – édesapja halála után – sokat tett e családtörténeti emlékek megmentése és ápolása terén. Feldolgozta a Kóczyán-Sperlágh gyógyszerészdinasztia történetét, mint fotográfus és könyvtáros édesapja emlékére rendezett kiállítások fő közreműködője, neki köszönhető Kóczyán Géza nagyszabású doktori disszertációjának könyv alakban való megjelentetése is.

Történelmi műveltsége Kóczyán Géza érdeklődését egyre jobban a néprajz felé irányította. Szlovák, orosz, román nyelvtudását kiaknázva a népgyógyászat és népi növényhasználat kutatása lett az a terület, ami tudományos tevékenységét élete végéig kitöltötte. Botanikus barátait (e közlemény szerzőjén kívül: Szabó Istvánt, Pintér Istvánt, Gál Miklóst, Macalik Ernőt) bevonva felmérő etnobotanikai gyűjtő utakat szervezett. Somogy megyén kívül 1973-ban a Kászoni-medencében, 1974-ben Gyimesben, Gelencén és Csernátonban, 1975-ben Kalotaszegen, 1976-77-ben Máramarosban, 1978-ban Ájban és Falucskában, 1979-ben Kisbaconban és Répáshután végzett gyűjtést. Somogyban 20 éven át kutatott, Nagyatádon kívül Bodvicán, Bélaváron, Vízváron, Taranyban, Háromfán, Berzencén, Csurgón, Gyékényesen. Utolsó előadása Szekszárdon volt 1987-ben, a somogyi cigányok népi orvoslási szokásairól.

Adatközlői között megtaláljuk a magyarokkal szoros társadalmi és kulturális kapcsolatban élő népek (szlovák, román, ukrán, délszláv) polgárait is. Adatgyűjtései során különös figyelmet fordított a Kárpát-medence területén élő különféle roma csoportokra és kultúrájukra. Önállóan és kutatótársaival együtt számos előadást tartott és szakcikket jelentetett meg vezető magyar folyóiratokban (pl. Agrártörténeti Szemle, Orvostörténeti Közlemények, Botanikai Közlemények, Gyógyszerészet).

Fő műve az 1045 oldal terjedelmű, „A hagyományos parasztgazdálkodás természetű, a gyűjtögető gazdálkodás vad növényfajainak etnobotanikai értékelése” című egyetemi doktori értekezése.

119

← 1. kép
Kóczyán Géza orosz nyelven
tart előadást a népi orvoslási
konferencián.

A disszertációt a mosonmagyaróvári Mezőgazdaságtudományi Kar Növényteni és Növényélettani Tanszékén Czímber Gyula tanszékvezető terjesztette elő. Sikeres szigorlat nyomán, 1986-ban Keszthelyen, az Agrártudományi Egyetemen kapott mezőgazdasági doktori címet.

Alkotó ereje teljében, hirtelen halt meg Nagyatádon, 1987. november 24-én. Sírja a zalaegerszegi Kálvária Temetőben, a családi sírboltban található. Mint a Magyar Orvostörténelmi Társaság Népi Orvoslási Szakosztályának alapító tagjára és alelnökére 1988. október 27-én a későbbi miniszterelnök, Antall József, a Semmelweis Orvostörténelmi Múzeum, Könyvtár és Levéltár főigazgatója emlékezett meg. 1992-ben Nagyatád város első ízben őt választotta posztumusz díszpolgárrá. Szintén posztumusz kapta meg a 'Somogy gyógyszerészetéért' díjat 2000-ben a Gyógyszerészi Kamarától. Emlékét ápolva 2014-ben a Nagyatádi Kulturális és Sport Központ kiadta doktori disszertációját. Ebben megtalálható méltatása és publikációinak teljes jegyzéke is.

Etnobotanikai munkássága

A Kárpát-medence népi orvoslásában használt gyógynövényeket az országban, sőt nemzetközi viszonylatban is elsőként osztályozta hatástani szempontok szerint. Az így csoportosított növények és növényi készítmények ezzel könnyebben áttekinthetőbbé váltak a kritikai értékeléshez. Fő műve, doktori disszertációja (1985) olyan adattár és hatástani értékelő feldolgozás, amely pótolhatatlan értéket jelent a jövő kutatói számára is: A hagyományos parasztgazdálkodás termesztett, a gyűjtögető gazdálkodás vad növényfajainak etnobotanikai

↑ 2. kép
Az adatközlés fontos része a növényazonosítás hitelességét bizonyító herbáriumkészítés

értékelése. Doktori értekezés, Agrártudományi Egyetem Keszthely Mosonmagyaróvári Mezőgazdaságtudományi Kar Növényteni és Növényélettani Tanszék, Nagyatád, Nagyatádi Kulturális és Sport Központ kiadása, 2014. (szerk. Kóczyán Z. G., 1045 oldal).

A doktori értekezésben a felhasználásra vonatkozó adatok és értékelések a következő pontok szerint tagolódnak: Élelmezésre használt növények (gabona-, zöldség-, főzelék-, fűszer-, olaj-, gyümölcsnövények, gombák, befőzéssel, házi konzerválással tartósított növényi részek, italkészítésre, savanyításra használatos növények); Takarmánynövények;

Gyógyításra használt növények:

Humán célra: 1. Központi idegrendszerre hatók, 2. Simaizom-görcsoldók, 3. Szívre, érrendszerre hatók, 4. Vérképzésre hatók, vérzéscsillapítók, 5. Gyomor és bélrendszer megbetegedéseire hatók, 6. Légúti megbetegedésre hatók, 7. Az anyagcsere és táplálkozás szereje, 8. Vitaminok, 9. Méhre ható szerek, 10. Kórokozókra hatók, 11. A bőrgyógyítás szereje, 12. A szem, orr, fül, gége, szájüreg betegségeinél használatos szerek, 13. Gyulladásra hatók, 14. Afrodiziákum.

Állatorvoslásra: 1. A bőrgyógyítás szereje, 2. Emésztőrendszerre ható szerek, 3. Ivarzásra hatók, 4. Ingerterápiás szerek, 5. Légúti megbetegedésre hatók, 6. Parazita ellenes szerek, 7. A szem betegségeiben használatosak, 8. Hiányos tejelválasztás, tejhiány, tőgybetegségek gyógyítására használatosak, 9. Vizelethajtók, 10. Betegség megelőzésére használatosak.

Sokat hivatkozott munkái közül idézek néhány részletet. A hallucinogén növények használatáról szóló tanulmánya nagy érdeklődést váltott ki. Magnetofonnal rögzített hangfelvételeit nagy pontossággal jegyezte le.

„A magyar nyelvterület egyes vidékein a boszorkányhit ma is él, nemcsak az öregek meséiben, hanem a fiatalok is hisznek a boszorkány természetfeletti erejében. Máramaros megyében a boszorkány ma is kettős műveletet végez, ront is, de segíteni is tud, gyógyít is. Láber Miklósné, Steczka Erzsébet Hosszúmezőn élő adatközlőnk a következőket mondta erről: A boszorkány nagyon sok rosszat és jót is cselekedett.” Ehhez hozzáfűzi a következőket: „A pszichiáter minor trankvillánst ad szorongó betegének. A beteg a gyógyszer segítségével felszabadul gátlásai alól, a pszichiáter közvetlen kapcsolatot tud vele teremteni, verbálterápiát folytathat. Amikor a boszorkány rontó vagy gyógyító cselekedeteit végzi, a maga szintjén, pszichoterápiát végez. A tropánvázas alkaloidokat tartalmazó növényeket már az ősi idők óta alkalmazták bódítószerek, bájitalok, boszorkánykenőcsök készítésére. Használatuk a magyar nyelvterületen is elterjedt. Az atropin, szkopolamin központi idegrendszeri hatása ismert. Szubtoxikus adagokban hallucinációt okoznak. Ez a hatás reverzibilis, a szer adagolásának megszüntetése után a psychosisra jellemző tünetek megszűnnek.,,

„Kalotaszegen az *Atropa belladonna* L. az ismert és felhasznált növény. Pál linkás kivonatát élvezeti szerként fogyasztja a valkói magyar és román lakosság. Így kevesebb alkohol szükséges a mámoros állapot eléréséhez. Kocsis Erzsébet Pituj valkói adatközlőnk a következőket mondta: 'Matraguna...pál linkába teszik lakodalmakkor, hogy bolonduljanak meg.' Tőle hallottuk azt is, hogy Zöld Marcika azzal védekezett, amikor nem érkezett esténként haza időben, hogy boszorkány lovagolta meg, és Gyerőmonostor határában ébredt fel. A növényt szándékos mérgezésre is használták. Bálint Bandikó Andrásné, Bálint Erzsébet valkói adatközlőnk a következőt mondta: 'Ki az urát nem szereti, matragunát főzzön neki.' Somogy megyében a taranyi vendek mérgező növénye a *Datura stramonium* L. Taranyban is ismerték a Valkón hallott szöveg változatát: 'Ki az urát nem szereti, maszlangmagot főzzön neki.' ...Máramarosban Pankovics Mihályné, Mokány Erzsébet ukrán anyanyelvű adatközlőnk

szerint a következőképpen gyűjtik be a növényt: 'Szent György napja gazoló nap. Kimentek a mezőre, ott levetkőztek pucérra. Fiatalok is mentek ki. Pál linkát vittek magukkal. Tácoltak pucéron. Hej, gyere Péter, Vasile! Vedd el a lányonkat! Terítették le kendőket, pál linkát, tésztát...Körültáncolták. Pál linkát öntöttek a tövére, tésztát rászórták a matragunára. Hazamentek, és akkor vittek haza a matragunából. Megmosták, és beadták a fiúnak, és elvette a lányt. Pál linkába, ételbe. Ragaszkodott a lányhoz!...'”

Sok más példa felsorolása után így ír: „Az elbeszélésekből megállapítható, hogy a történetek atropin okozta hallucináció élményei. A boszorkány itt 'jót' cselekszik. Pártában maradni szégyen volt. A nehezen elkelő leányokon segített a boszorkány, nadragulyával 'megcsinálta' a legényeket.”

Számos, általa lejegyzett történetet idéz még a boszorkányok rontó tevékenységéről. Ezek során is a javasasszonyok maszlagot vagy nadragulyát használtak, általában pál linkás kivonat formájában. Nemcsak embert, hanem állatot is megrontottak. Teheneknek például búzakorpába keverték a nadragulya gyökerét Máramarosban.

Az Orvostörténeti Közleményekben megjelent dolgozata pedig a hunyorfajok népi orvoslási alkalmazásával, főképpen ingerterápiás, állatgyógyászati felhasználásával foglalkozik. A monográfikus feldolgozás kiterjed a népi nevekre is. A szakirodalmi áttekintésben helyet kapnak a Kárpát-medencében gyűjtő etnográfusok (pl. Kiss Géza ormánsági, továbbá Aumüller, Markus, Szabó és Péntek, Rácz G.) adatai is. A cikkből néhány részlet: „...a hunyor gyökerének gyulladást előidéző hatását használják fel a népi állatorvoslásban lovak, szarvasmarhák, sertések, juhok egyes fertőző betegségeiben. Az eljárást ingerterápiás eljárásnak nevezzük. A gyökeret lovak és szarvasmarhák húsába szúrják, sertések és juhok fülébe húzzák, az így keletkező helyi gyulladás fokozhatja az állat szervezetének ellenállását.”

Néhány példa: „...Erdélyben is ismeretes a lovak gyógyítása hunyorral. 'Gyökerét a ló szügyibe húzták, odahúzta a gennyet. Rózsaszínű virágja van az eszpenznek.' (Csilip János, Gyimesközéplek, Barackos)”. Erdélyben a pirosuló hunyort (*Hel-leborus purpurascens* W. et K.) használják, mert ez fordul elő. Gyimesben főleg eszpenz a neve, Kalotaszegen pedig paponya vagy néhol kigyófü.

← 3. kép
Kalotaszegen paponya
(Helleborus purpurascens) Erdély
egész területén használatos
a népi orvoslásban.

124

4. kép →
Kóczyán Géza botanikai
kirándulást szervezett
Nagyatád környékén,
1970-ben vendégei
között volt (jobbán,
a képen balról jobbra:
Vajda László, a Növénytár
mohagyűjteményének
vezetője, híres
növényfotós, Boros Ádám
professzor és felesége,
sz. Kenyeres Júlia

← 5. kép
Doktori disszertációjának
borítólapja. A könyvet
2014-ben a Nagyatádi
Kulturális és Sport Központ
adta ki (szerkesztette fia,
Kóczyán Zoltán Gergely)

Somogyban a humorgyökér vagy tálgyögyökér a kertekbe ültetett Helleborus dumetorum W. et K., Baranyában viszont az ökörérőfű a Helleborus odorus W. et K. Korábbi szakirodalmi adatok szerint az európai népgyógyászatban a fekete hunyort vagy karácsonyi rózsát (fehér virágú, de fekete gyökerű) is használták hasonló célból. Főleg Erdélyben lázas, tüdőgyulladásos, pestises sertéseket próbáltak meggyógyítani ingerterápiával. Az igen sok felsorolt idézetből egy példa: „...’disznyó fülbe húzzák, megbogasodik a füle, olyan luka marad, hogy az ujja ki es férne.’ (Tankó György, Gyimesközélpok, Kápolnapataka)”

„A Somogy megyei községekben is őrzik még a növényt... Taranyban Papp (Birkás) Mihályné Fülöp Katalin a termelőszövetkezetnek is felajánlotta a növényt: ’De mikor a téesznek eevótam ajánlani, hogy sok ló bent vót, mondtam a könyvelőnek, ez a könyvelő vót, aki most is, azt monda, köszönjük, ha a doktor úr mögengedi, akkor mögpróbáljuk. De a doktor úr nem engedte, injekcióval gyógyította.’ Papp Mihályné így kivágta a növényt. Fuisz Mihály Korenyás őrzi még a ’lopott’ növényt, ’hiszen ott nincs, jó, hogy megtakarítottam.’ – mondta. Háromfán Basa Dezső is óvja a ma már nem használt növényt, hiszen dicsőséget hozott neki, amikor ’összemérte tudását’ az állatorvosával a háromfai termelőszövetkezet baratini lóistállójában.” Több közép-európai szimpóziumon és hazai konferencián tartott előadást. Halála után még közel 10 publikációja jelent meg, pl.: a taranyi cigányok gyógyító és mérgező növényeiről, a népi teakeverékekről, a gyógyborokról és a pálinkával készített kivonatokról, a nadragulya babonás felhasználásáról Máramarosban, az állatorvoslás népi gyógynövényeiről, a szlovákiai Áj és Falucska népeinek gyógynövényhasználatáról, a népi orvoslás értékelési problémáiról.

Gyűjtött adatai a hazai néprajz és etnobotanika maradandó értékei. Értékelési módszere máig példaként szolgál követőinek.

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2016. Népi (gyógy)növényismeret magyar kutatói. Kaleidoscope – J. of History of Culture, Science and Medicine 7/13: 457-515.

125

KURNIK ERNŐ

(1913-2008)

2013. augusztus 17-én lenne 100 éves az 5 éve elhunyt, pécsi Kurnik Ernő. A 2010-ben megjelent Pécsi Lexikonban ezt olvashatjuk róla (a szócikk szerzője azonos e sorok írójával, aki 12 évig volt munkatársa):

„Kurnik Ernő (*1913. aug. 17. Mecsekszabolcs, †2008. márc. 3. Pécs) agrármérnök, növénynemesítő. A József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen szerzett agrármérnöki oklevelet (1939) és doktori címet (1942). A háborúban katona, hadifogoly (1943-45). Az iredszemcsei Mauthner Ödön Rt. növénynemesítő telepén Knapp Oszkár mellett kutató (1939), a telepből kialakult DK-Dunántúli Mezőgazdasági Kísérleti Intézet, majd a bicsérdi teleppel kibővülő Takarmánytermesztési Kutató Intézet igazgatója (1939-83). Emellett az FM Kísérletügyi és Propaganda Főosztályának vezetőjeként (1952) megszervezi a mezőgazdasági kutatás tájintézeti rendszerét. A Keszthelyi Agrártudományi Egyetem c. egyetemi tanára (1962). Az MTA r. tagja (1976), a Szent István Akadémia r. tagja (2000), az MTA Növénynemesítési Bizottságának tb. elnöke, az Eucarpia és egyéb nemzetközi növénynemesítési társaságok vezetőségi tagja. A magyar növénynemesítés kiemelkedő egyénisége, 74 államilag minősített fajta (főleg szója, napraforgó, borsó, olajrepcse) nemesítője, 150 szakcikk, könyvfejezet, tanulmány írója. Fő művei: A szója (1962), Étkezési és abraktakarmány-hüvelyesek termesztése (1970). Kitüntetései: Fleischmann Emlékérem (1974), Állami-díj (1978), Baranya megyei Tanács Kutatói Díj (1988), Tolna megyei Önkormányzat Beszédes József Díj (1992),

Magyar Köztársaság Középkeresztje (1994), Pécs város Millecentenáriumi-díja (1996), PAB emlékérem (1997), Baross-emlékérem (1999), Iredszemcse Díszpolgára (2006).”

A háborút honvédként túlélő, sebesüléseket és súlyos hastífuszt átvészelő mecsekszabolcsi fiatalember – vallomása szerint – ugyan vegyész szeretett volna lenni, mégis értékes agrármérnöki diplomát szerzett a gödöllői egyetem jogelőd intézményében, a József nádor Tudományegyetemen, amikor a rektor Doby Géza, a neves növényi biokémikus, akadémikus (a Szerb utcai patikus, Bp.) volt. Kémia iránti érdeklődése nagy szerepet játszott abban, hogy az 1970-es években az iredszemcsei nemesítő intézetben (kutató intézetben) és ennek kutató állomásán, Bicsérden volt az akkori hazai növénynemesítő helyek közül a legtöbb modern analitikai műszer (mágneses magrezonancia spektroszkóp, atomabszorpciós spektrofotométer, aminosav-analizátor, több gázkromatográfiás készülék), külön 2-es kategóriájú izotóplaboratórium biokémiai vizsgálatokhoz, kiegészítve gammasugár forrással, mutációs nemesítés céljából. A fotoperiódusos kísérletekhez külön üvegház épült, később Bicsérden olyan nagy növényház, amelyben a törzseket télen is tovább lehetett nevelni. Kórtani, citológiai és biotechnológiai laboratóriuma az országban mintaszerű volt. Minderre az olaj- és fehérjenövények nemesítéséhez volt szükség. Ki kell emelni, hogy mindkét telephelyen kiváló folyiratokkal rendelkező szakkönyvtár állt a kutatók rendelkezésére.

Kurnik Ernő éles elméje, jövőbe tekintő meglátásai még életében kezdtek kibontakozni. Munkatársai bevonásával elsőként nemesített napraforgó hibridfajtákat (ma csak ilyeneket termesztünk), a ma újra időszerűvé váló szójatermesztéshez is alkalmas, viszonylag szárazságtűrő fajtákat nemesített, sőt, az alacsony növésű és simatokú ricinusfajtákat is fenntartotta (ma nincs erre szükségünk, mert „olcsóbb” importálni a gyógyszerkönyvi minőségű ricinusolajat).

A gyógyszerkönyvünkben hivatalos napraforgó- és szójaolajat szolgáltató fajták mind az intézetében születtek.

Kurnik Ernő arról is nevezetes volt, hogy amikor csak meglehet, igazgató-

← 1. kép
Az iregszemcsei
Takarmánytermesztési Kutató
Intézet épületgyűjteményének
udvarán Mándy György
vezetésével látogatást tettünk
a tápiószzei Országos
Agrobotanikai Intézetből
(1960-as évek második felében)
– Mándy professzortól jobbra
Parragh Judit iregszemcsei
napraforgónemesítő és citológus,
Papp Erzsébet tápiószzei kutató,
Mészáros László az iregszemcsei
intézet igazgatóhelyettese
és Paál Huba tápiószzei kutató

ként az intézetében alkalmazta a politikai okokból mellőzött tudós kutatókat. Így dolgozhatott mellette Mándy György professzor, a legnagyobb magyar agrobotanikus (akinek a közelmúltban emlékülést rendeztek 100. születési évfordulója alkalmából a Magyar Tudományos Akadémián, valamint szobrot avattak a Debreceni Agrártudományi Centrumban), továbbá Kuthy Sándor professzor, neves agrokémikus, Jáky Miklós olajipari vegyész, Pozsár Béla radiobiológus-biokémikus, Kerese István fehérjekémikus (eredetileg gyógyszerész), Horvát Adolf Olivér botanikus, hogy csak a legnagyobbakat említsem. Nagy tervei között haláláig foglalkoztatta a bicsérdi állomás „Növényi Fehérjekutató Intézeté” való átalakítása. Ebből a célból kereste a kapcsolatot a Pécsi Egyetemmel, de a vezetők egyike sem merte vállalni az új kihívást. A 100 hektáros, kiváló adottságú kísérleti helyet épülettel és állománnyal együtt a Kaposvári Egyetemhez csatolták. Az előállított szója- és napraforgó-vetőmag biztos bevételi forrást biztosít a kaposváriaknak jelenleg is. Ma egy leromlott telep képe tűnhet elő egy pillanatra a bicsérdi vasútállomáson áthaladó vonatok ablakából.

Így lett Kurnik Ernő álmából torz. Az iregszemcsei intézet is a kaposváriakhoz jutott. Kurnik Ernő az iregszemcsei temetőben nyugszik. Életműve azonban példás és maradandó. A mecsekszabolcsi bányászösktől származó kisdíák a magyar növénynevelés egyik legnagyobb alakja lett. Pécszet, szülővárosát úgy szerette, hogy Mikszáth Kálmán utcai házában kertjében egész sor mecseki növény vette körül. Még 95 évesen is, tolókcserjájából szemlélődve, szerető családi gondoskodással körülveve, szellemi fiatalsággal ezekben gyönyörködött és fantáziáját szabaddá engedve a biotechnológia új lehetőségeiről elmélkedett.

KURNIK ERNŐ

← 2. kép
Szója A kínai császárok idejéből
származik a rajz
(forrás: Fazzioli, E. 1989.
Des Kaisers Apotheke – Die
altchinesische Kunst, mit
Pflanzen zu heilen. G. Lübke
Verlag, Bergisch Gladbach)

Kurnik Ernő nagy érdeme, hogy Magyarországon bevezette a régi és újabb, amerikai szójafajták szántóföldi termesztését. Több, Iregcsemcsén nemesített szójafajta született. A szója géncentruma Mandzsúria, a modern nemesítés amerikai tudósok érdeme, a Mississippi mentén van a világ legnagyobb szójatermesztési területe.

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy.: Személyes emlékek a pécsi tudós akadémikusról, Kurnik Ernőről. Prof. Dr. Kurnik Ernő akadémikus születésének 100. évfordulója alkalmából rendezett tudományos emlékülés 2013. október 11-én, a Kaposvári Egyetem Takarmánytermesztési Kutató Intézet tanácstermében, Iregszemcse

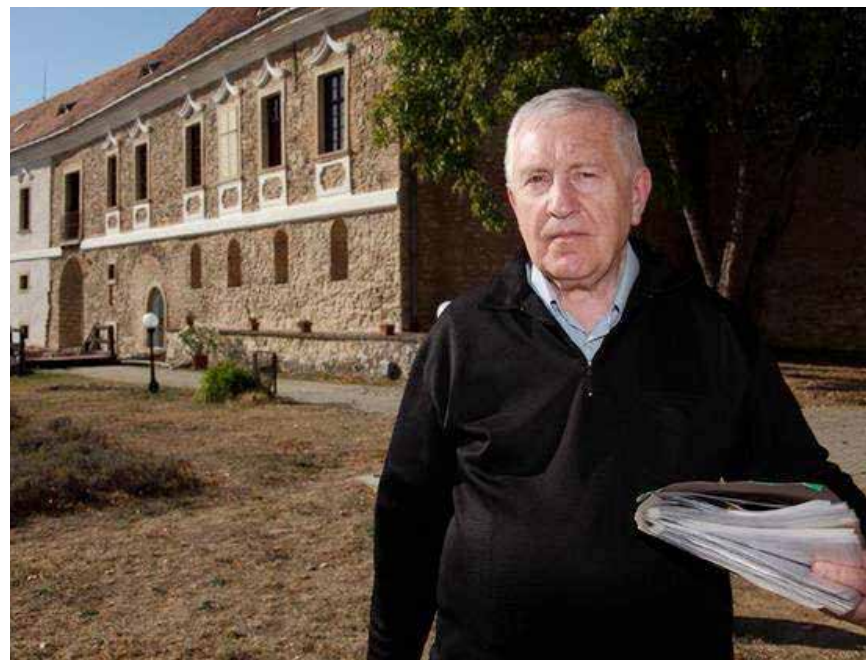
LÁRENCZ LÁSZLÓ

(1940–2014)

Megdöbbenve értesültünk a nyár közepén, hogy a sohasem panaszkodó, mindig lelki erőt és katonai fegyelmet sugárzó, mosolygó arcú Lárencz László barátunk 74 éves korában váratlanul, de lélekben felkészülve bevonult a tudomány időtlen történetébe. Magyar hazáját, mint honvéd, és mint gyógyszerész a szó legnemesebb értelmében mindvégig hűséggel szolgálta. Mint negyedik gyógyszerész Lárencz László, magával hozta a hivatás gazdag hagyományvilágát, az „agyonkínzott” gyógyszerészek minden gondját és a megaláztatásokkal teli életpálya „csak azért is” kötelességtudatát. Mint deklasszált értelmiségi gyermeket nem vették fel az egyetemre, mégis megszerezte a gyógyszergyártó szakmunkás bizonyítványt. Végre 4 év múlva sikerült bejutnia a budapesti egyetemre gyógyszerészhallgatónak.

Kedves barátja és kollégája, Szmodits László a Magyar Gyógyszerésztörténeti Társaság és a Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság honlapjain már is, pontos adatokkal ellátott emlékezést írt róla. Ezek a sorok mindannyiunk szívéből valók. Magam, a magyar gyógyszerészek nevében csak néhány szubjektív hangú, baráti mondattal próbálom érzékeltetni gyászomat, közös gyászunkat.

A Jánoshalmán született és Bácsbokodon nevelkedett Lárencz László, oklevelét kiérdemelve hamarosan Pécsre került. Kerbolt Kornél laboratóriumában elsajátította a galenusi gyógyszergyártás alapjait. Erre

↑ 1. kép

Lárencz László lelkesen kutatta a pécsváradai monostor gyógyszerésztörténeti vonatkozásait

az időre mindig büszkén emlékezett. A szintén Pécssett élő és korábban katonagyógyszerészi tevékenységéről híres Kenderes János példáját követve 1973-ban honvédgyógyszerészi szolgálatba állt. Lelkes és szorgalmas munkával elsajátította a tábori kórházak gyors felállításának minden titkát, a katonai gyógyszerellátás szervezését, miközben oktatta a tartalékos orvostiszt-jelölteket. Ami jellemző volt rá, a fegyelem megkövetelése mellett mindig megmaradt segítőkész, jó indulatú főtisztnek, alezredesnek. A vezetése alatt katonáskodó egészségügyiek kivétel nélkül a legnagyobb szeretettel emlegették később is. Ő megszerette ezt a szolgálatot. Hihetetlen erővel hozzájárult a katonai egészségügy és a pécsi Honvéd Kórház történetével kapcsolatos dokumentumok gyűjtéséhez. Pécs város helytörténeti kutatásában és a híres gyógyszerészek, gyógyszerárak történeti adatgyűjtésében kiemelkedő szorgalmat tanúsított. Közben a Semmelweis Orvostudományi Egyetemen doktorált. Disszertációjában a leghíresebb magyar polihisztor gyógyszerész, Kazay Endre munkás-

↑ 2. kép

Kazay Endre (1876–1923) polihisztor gyógyszerész maradandó alkotása a négykötetes Gyógyszerészi Lexikon (Az összes gyógyszerészeti tudományok encyclopédiája, Nagybánya, 1900). A nagy tudós emlékeit a vértessacsai Kazay Patikamúzeumban őrzik. Az emlékszobában látható a róla készült kép és gyűjtemény (foto: funiQ)

ságát dolgozta fel. Ettől kezdve mindenki úgy ismerte, hogy a vele való beszélgetés előbb-utóbb Vértessacsára vezet, a „nagy Kazay” emlékhelyére. Másik kedves témáját is folyamatosan gazdagította, a pécsváradi bencés kolostor ispotályának és az első patika alapításának kutatása még pár hete is élénken foglalkoztatta.

Rendkívüli gyógyszerésztörténeti dokumentum-gyűjteménye kivágott, pontosan datált és dossziékban rendszerezett szakkikkek, újságcikkek, rengeteg fénykép- és magnetofon-felvételből áll. Enélkül nem jelenhetett volna meg pár hónapja a „Dél-Dunántúl neves gyógyszerészei” c. könyv (Pécsi Tudományegyetem, Általános Orvostudományi Kar kiadása).

Értékes gyűjteményének majdani elhelyezéséről beszélgettünk halála előtt két hónappal. A Gyógyszerészeti Intézetre gondoltunk. Hiszen ebben az intézetben és a Gyógyszertechnológiai-Biofarmáciai Intézetben, mint

kutató és oktató rendszeresen köztünk volt.

A híres szentlőrinci Brantner-Házat feleségével, Hajnalkával rendszeresen felkeresték, segítséget nyújtottak a szakkönyvtár állagmegóvásában.

Úgy tűnik, hogy több ifjú gyógyszerész kedvet kapott a szaktörténeti kutatáshoz, disszertációk, tanulmányok készítéséhez. Tehát példás élete, szemlélete, eredményei itt maradnak köztünk, közkinccsé váltak. Ezt kötelességünk ápolni, továbbadni, az értékmentést folytatni. Lárencz László, a szeretetet úgy adta, hogy nem várt cserében hálát. Magában hordozta a krisztusi hitet. Életével a Mindenható megajándékozott minket. A sok emberi baj és probléma ellenére életereje sugárzott. Szerencsés volt, mert mindenki szerette. Így marad köztünk, még ha a mi életünkben mozgékony és lelkes egyénisége mindig hiányozni fog.

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. : Búcsúbeszéd 2014. augusztus 14-én a pécsi köztemetőben, dr. Lárencz László honvéd gyógyszerész-alezredes, a Magyar Gyógyszerészeti Társaság szenátora katonai temetésen

MÁNDY GYÖRGY

(1913–1976)

Mándy György biológiai szemlélete, követésre méltó igényessége, széles látókörű botanikai, genetikai és ökológiai tudása kivételes értéket jelent számunkra. Szerencsésnek érezhetjük magunkat, hogy ismerhettük, hogy együtt dolgozhattunk vele.

134

Tehetsége, kiváló memóriája, tiszta és lényegre törő gondolkozóképessége, gördülékeny és szabatos fogalmazókészsége tették lehetővé, hogy mindig magabiztosan álljon ki a tudományos igazság mellett. A fiatal egyetemi tanárt emiatt fosztották meg katedrájától a sztálini-liszenkoi korszak érdekemberei, mert a tudomány tisztasága oldalán maradt – akkor oly kevesen....

De Ő mégis talpon maradt és bámulatos szívóssággal kutatta a kultúrnövények sokszínűségének világát. Tanítványokat nevelt, szinte ontotta meg-alapozott ötleteit. Több száz tudományos közleménye bizonyítja kivételes tudását, a fajtarendszertantól kezdve a fenoökológiáig. Alapító tagja lett az Országos Agrobotanikai Intézetnek. Alkotó életszakaszának java itt telt, miután 1958-ban a Vácrátóti Botanikai Kutató Intézetből koholt vádak alapján eltávolították, mint ellenforradalmárt.

Sohasem vesztette el alkotókedvét. Tudományos szakírói teljesítménye ma is párját ritkítja. Könyvei csak felsorolásszerűen: Rendszeres gazdasági növényalaktan, Örökléstan, Szántóföldi és kertészeti növények nemesítése táblázatokban, két kötetben, magyarul – majd német nyelven, Hogyan jöttek létre kultúrnövényeink? – két kiadásban. A bő termés biológiai alapjai,

← 1. kép

Mándy György szobra (Györfi Sándor Munkácsy-díjas szobrász alkotása, Tarjáni József fényképe) a Debreceni Egyetem Agrár- és Gazdálkodástudományok Centruma szoborparkjában

Mezőgazdasági gyakorlati és elméleti jegyzetek (DATE). Első szerkesztője volt „Magyarország Kultúrflórája”-nak, de az említett politikai vád alapján ugyan felmentették, mégsem törte meg, rendkívüli aktivitással, szinte ontotta magából az Akadémiai Kiadónál a könyvsorozat monográfiáit: kukorica, baltacím, paprika, kender, búza, répa és rokonai, burgonya, komló, lencse, borsó.

Akadémiai doktori disszertációja az általa bevezetett komplex fenoökológiai módszerről szólt, amelynek használhatósága a fajták leírásában, jellemzésében és a nemesítésben ma sem veszített jelentőségéből.

Boldog volt, amikor sikeres pályázat révén a Debreceni Agrártudományi Egyetemre nevezték ki egyetemi tanárnak. A Növénytan és Növényélettani Tanszék vezetőjeként tele volt oktatási és kutatási ötletekkel, legtöbb

135

tanártársa örömére. 1973-ban igen sikeres agrobotanikai tanácskozást rendezett Debrecenben. Az előadók között olyanok szerepeltek, akik becsülték tudását, a magyar mezőgazdaságért tett erőfeszítéseit, Jánossy Andor, Sárkány Sándor, Pozsár Béla, Czimber Gyula, Gracza Péter, Almádi László, Borbély György, Maliga Pál, Surányi Dezső, Kárpáti István, Kiss Árpád, Kiss István, Manninger István, Dániel Lajos, Balázs Ferenc, Grábner Erna, Hortobágyi Tibor, Újhelyi József.

Nyitottsága, kapcsolatteremtő képessége és ötletgazdagsága a magyar biológiai kutatásban, különösen a mezőgazdasági növénytan területén egyedülálló. Mai rohanó életünkben csendben, meghatottan, de büszkén gondolunk Rá, és most már a szobra előtt. Nagyon szerette a Debreceni Agrártudományi Egyetemet, az oktatást, s a tanítványait, ahogy szellemi örökösei és tanítványai is Őt.

(Szoboravató beszéd, 2013. szept. 9., Debrecen)

MÁNDY GYÖRGY KÖNYVEI

- Mándy Gy. 1939a. Növénynemesítéstan. KT jegyzete, Bp.
 Mándy Gy. 1939b. Növényrendszertani jegyzet. KT jegyzete, Bp.
 Mándy Gy. 1940. A magyar mezőgazdaság szakoktatásának és közigazgatási rendjének tervszerű tervezete. Centrum Kiadó, Bp.
 Mándy Gy. 1941a. Gazdasági növénytan gyakorlatok vezérfonala. 1. rész – Mikroszkópiai vizsgálatok. Kézirat, Bp.
 Mándy Gy. 1941b. Gazdasági növénytan gyakorlatok vezérfonala. 2. rész – Gazdasági növények alaktana, termésének és magjának vizsgálata. Kézirat, Bp.
 Mándy Gy. 1943. Gazdasági növénytan. Sejtten, szövettan és alaktan ismeretei mezőgazdasági hallgatók részére. Bp.
 Mándy Gy. 1944. Rendszeres gazdasági növényalaktan. Szerző kiadása, Bp.
 Mándy Gy. 1947. Az alkalmazott növénytan alapjai I–II. Szerző kiadása, Bp.

← 2. kép

Mándy György egyik legkeresettebb könyve ritkán kapható antikváriumokban.

Az 1971-ben megjelent első kiadást hamarosan, 1972-ben követte a második kiadás.

A címlapon a kukorica azték istene látható

Mándy Gy., Rajháthy T. 1948. Örökléstan. Szerző kiadása, Bp.

Mándy Gy. 1953. Dohánybiológia. Élelm. és Begyűjt. Könyv- és Lapkiadó V., Bp.

Mándy Gy. 1955. A paprika. Akadémiai Kiadó, Bp.

Surányi J. – Mándy Gy. 1955. A kukorica. Akadémiai Kiadó, Bp.

Mándy Gy., Karkovszky G. 1959. Csemegekukorica-fajták összehasonlító alaktani és fejlődésélettani vizsgálata. Bp.

Mándy Gy., Bócsa I. 1962. A kender. Akadémiai Kiadó, Bp.

Lelley J., Mándy Gy. 1963a. A búza. Akadémiai Kiadó, Bp.

Mándy Gy. 1963b. Szántóföldi növények nemesítése táblázatokban Mezőgazdasági Kiadó, Bp.

Mándy Gy. 1964. Kertészeti növények nemesítése táblázatokban. Mezőgazdasági Kiadó, Bp.

Mándy Gy., Horváth L. 1964. A répa. Akadémiai Kiadó, Bp.

Simon T., Mándy Gy. 1967. A komló. Akadémiai Kiadó, Bp.

Mándy Gy. 1969. Pflanzenzüchtung, kurz und bündig. Akademie Verlag, Berlin

Mándy Gy. 1971. Hogyan jöttek létre kultúrnövényeink? Mezőgazdasági Kiadó, Bp.

Mándy Gy., Kiss B. 1971. A lencse. Akadémiai Kiadó, Bp.

Mándy Gy. 1972. Hogyan jöttek létre kultúrnövényeink? (2. kiadás) Mezőgazdasági Kiadó, Bp.

Mándy Gy. 1974. A bő termés biológiai alapjai. Mezőgazdasági Kiadó, Bp.

Mándy Gy., Szabó L. Gy., Ács A. 1980. A borsó. Akadémiai Kiadó, Bp.

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2014. Emlékezés Mándy György professzorra (1913–1976). Szoboravató beszéd. Bot. Közlem. 101/1–2: 29–30.

ID. MÁTHÉ IMRE

(1911-1993)

138

A Magyar Tudományos Akadémia Agrártudományi Osztálya 1959-ben Máthé Imrét a választotta „Magyarország Kultúrlőrája” sorozatmonográfia főszerkesztőjévé. A szerkesztőbizottságnak 45 éve vagyok tagja. Így – nagy szerencsémre – közelebbről is volt alkalmam megismerni a magyar botanikusok által köztiszteletnek örvendő tudóst. A partiumi gyökerű Máthé Imre (apja érmihályfalvai, előneve: értarcsai) szikár, büszke tartású, határozottságot és jóindulatot sugárzó arca ma is előttem van. Igazi tudós volt, távol állt tőle mindenfajta önteltség és erőszakosság. A tudományt – a szó legnemesebb értelmében – alázattal szolgálta. Mindenre kiterjedő figyelmessége, tapintatossága, segítőkészsége felejthetetlen.

Máthé Imre, mint botanikus hosszú időn át gyógynövénykutatással is foglalkozott.

Debrecenben született 1911. január 21-én. Iskoláit az elemitől az egyetem befejezéséig Debrecenben végezte. Kiváló tanárainak példája és gyermekkori érdeklődésének kibontakozása tették botanikussá. Tanári szakdolgozatát a klorofillról és a szén-dioxid-asszimilációról írta. Bölcsészdoktori értekezését a hortobágyi Ohat-erdő botanikai-cönológiai elemzéséből készítette 1933-ban. Figyelme a Tisza menti szikes ártéri erdők tanulmányozására irányult. Közlemények sorát jelentette meg a Tisza, Körös és Berettyó menti ártéri erdők botanikai-cönológiai sajátosságairól.

Egyetemi magántanári habilitációját Magyarország flóraelemeinek kutatása

témakörből tartotta. Ezt követte 1940-től egyetemi magántanári és adjunktusi tevékenysége Debrecenben, anyaegyetemén, az akkor még Királyi Magyar Tisza István Tudományegyetemen, ahol florisztikai növényföldrajz tárgyat adott elő.

1942-ben meghívást kapott a pallagi Mezőgazdasági Akadémiára növényteni előadások és gyakorlatok rendszeres megtartására. Így került kapcsolatba a mezőgazdasági kutatással. Megtartva tudományegyetemi feladatait, Pallagon is oktatott és itt megalapította az agrobotanikai kertet fajtagyűjtemények létesítése céljából. Különösen gazdag génbankot hozott létre rizsből és szójából. A rizzzel szárazságtűrési kísérleteket végzett és Magyarországon elsőként nemesített olyan rizsfajtát, amely öntözés és árasztás nélkül is termést hozott.

A pallagi Gazdasági Akadémia, ill. Főiskola megszüntetésekor főiskolai tanári állása is megszűnt. Azonban kinevezték a Budapesti Agrártudományi Egyetem Mezőgazdasági Karának Növényteni Tanszékére nyilvános rendes egyetemi tanárnak. Itt munkatársaival és számos tanítványával együtt a hazai rétek, legelők és gyepek botanikai kutatását végezte, ezzel is úttörő példát mutatva.

1954-ben az MTA levelező tagjává választották elismerve elméleti és gyakorlati kutatási eredményeit és irányító tevékenységét. Közben két alkalommal a már Gödöllőn működő Agrártudományi Egyetem rektoraként látott el áldozatos feladatot. 1955-ben Kossuth-díjban részesült. A korra jellemző módon, helytállása következtében, 1957-ben egyetemi állása megszűnt.

1957-től a Gyógynövény Kutató Intézethez került tudományos munkatársként. Hamarosán több, fontos tanulmánya jelent meg, pl. „Vadon termő gyógynövényeink arealgeográfiai viszonyai”, „Gyógynövények és a modern növényföldrajz”. Leginkább a hatóanyag-képződés ökológiai összefüggéseit kutatta. Intenzív munka alakult ki a kamilla, cickafark, az üröm, majd az 1950-es évek végén a kis télizöld meténg vonatkozásában.

Miközben a kultúrlőrá monográfia-sorozat főszerkesztője lett, több monográfia főszerzőségét is elvállalta: orvosi csucsor (1965), réti ecsetpázsit (1968), réti komócsin (1972), görögcséna (1975), kamilla (1979).

139

← 1. kép
Orvosi székfű (kamilla)

← 2. kép
réti ecetpázsit

← 3. kép
görögszéna

Közben új munkahelyre került, 1964-től nyugdíjba meneteléig a vácrátóti MTA Botanikai Kutató Intézetében működött főmunkatársként, majd tud. tanácsadóként. Itt folytatta vegetációkutató és hatóanyag-produkciós kutatásait társulva fiával, ifj. dr. Máthé Imrével, aki ugyanitt dolgozott fitokémikus főmunkatársként. Nemzetközileg is elismert eredményeket értek el kemotaxonómiai vonalon (pl. *Solanum* nemzetség, Apocynaceae, különösen *Amsonia*, *Rhazya*). Az Intézet gyógynövény-gyűjteménye lehetővé tette, hogy 1964-től 25 éven át közel 150 tanulmány jelent meg hazai és külföldi szaklapokban.

1986-ban, az MGYT – a Gyógynövény Szakosztály 25 éves jubileumán – Augustin Béla emlékérem kitüntetésben részesítette.

1970-ben Máthé Imrét az MTA r. tagjává választották. „Növények, növényegyüttesek produkció vizsgálata különböző környezeti körülmények között” című székfoglaló előadásában nagyszámú fitomassza- és hatóanyag-produkcióbiológiai vizsgálatait összegezte.

Számára a békés családi környezetén kívül legnagyobb örömet az okozta, hogy mindkét fia gyógynövény szakterületen lett professzor: ifj. Máthé Imre Szegeden, Máthé Ákos Budapesten, majd Mosonmagyaróváron.

Tartalmas, példás élete 1993. május 2-án ért véget. Kutatása által alakult ki Magyarországon a modern, gyógynövényekre is alkalmazható produkcióbiológia.

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 1993. Emlékezés Máthé Imre akadémikusra. Gyógyszerészet 37: 583-584.

NÉMETH MÁRTON

(1910–1986)

142

Németh Márton 100 éve született. Emlékére 2010. augusztus 24-én ünnepi ülést rendezett több tudományos szervezet és intézmény, egykori munkahelye, a pécsi szőlészeti kutatóállomás vezetőjének, ifj. Kozma Pál kezdeményezésére. A megbecsülés jele az is, hogy a Pécsi Akadémiai Székházban, hasonló címmel megtartott előadásom most írásban jelenhet meg a tisztelt Olvasó előtt.

Olyan emberről emlékezünk, aki az élővilág sokféleségének megőrzését már akkor életcéljának tekintette, amikor ez a feladat még nem volt annyira sürgető! Megszállott alkotó típus volt. Vonzották a finom különbségek, a formák és színek variációja. A gömbölyű és gömbölyded a növény morfológiában kibővül a tojásdad jelzővel. A tökéletes geometriai test, a gömb varázsa – szinte öntudatlanul – két nagy tudományterület felé irányította éles megfigyelő készségét. A szőlő(bogyó) és a madártojás, a „szőlőtő” és a repülni képes madár bölcsője! Az ampelográfia és a zoológia! Úgy közelítette meg mindkét tudományterületet, hogy sohasem vezérelte a karrierépítés. Szolgálatot teljesített, semmiféle címszerzés vagy uralomvágy nem vezérelte. Ha élne, tiltakozna, hogy természettudósnak nevezzük.

Ő „csak” leírta a formákat, rendszerezte és megörökítette. Könyvekben és gyűjteményben. Olyan értékeket mentett meg, melyek pótolhatatlanok a szegényedő jelenkorban. Sok kutató számára teremtette meg a teljesen hiteles és megbízható alapokat. Lelkesedés, szorgalom és erős akarattal

végzett munka tette lehetővé, hogy maradandót alkothasson. Honnan kapta a hitet, tehetséget és szemléletet? 1910. november 8-án, kis Vas megyei faluban, Nemesládonyban született. 11 gyermek született a családban! Apja Vasegerszegen volt tanító. A gyermek Marci nyitott szemmel és éles ésszel csodálta a természetet, hamar megismerte a madarakat, más állatokat, de a növényeket, gombákat is. Tanító édesapja könyvei között bőven talált olvasnivalót. 1921-ben beiratkozott a Soproni Evangélikus Líceumba. Érettségi után Budapestre került a Kertészeti Tanintézetbe. Elvégezte a felsőfokú szőlő- és borgazdasági tanfolyamot, végül megkapta 1933-ban a műkertész oklevelet. 1935-ben szőlész lett, majd 1936-ban sikerült kijutnia közel egy évre Olaszországba, a déli gyümölcsök és a szőlő hazájába. Hazatérve 1937-től a Gyümölcsstermesztők Országos Egyesületének hegyközségi intézője Kaposvár központtal. Itt kötött házasságot Babó Évával (felesége később, Pécsen, 42 éves korában meghalt, az özvegy apa három fiú gyermekét egyedül nevelte fel nagy szomorúsággal, de példás küzdelemmel).

1942-ben a budapesti Kertészeti Akadémián kertész oklevelet szerzett, 1944-ben, 34 éves korában, már a háborús viszontagságokból kikerülő Kertészeti Főiskolán kertészmérnökké avatták.

Döntő lépés következett életében. A Vas megyei kertészmérnök és szőlész 1949-ben rövid ideig Villányba került borásznak, majd még ebben az évben sikerült állást kapnia a pécsi Minőségi Szőlőselektációs Törzstelepen. Családjával együtt Pécsre költözött. Innen kezdve pécsi! A telep átszervezése után a Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet vezetősége alkalmasnak találta a pécsi telep vezetésére, hamar munkatárs, majd igazgató lett. 20 év intenzív munka következett. Kialakította a fajták, törzsek gyűjteményét, hozzálátott az ampelográfiai kutatómunkához. Kora reggeltől késő estig a szőlőfajták morfológiai, fenológiai és terméshiológiai jellemzőinek feljegyzését végezte, miközben a telep minden ügyes-bajos dolgát (irányítását) is intézte. Egyenes beszédű, őszinte ember volt. Sajátos humora, humánus természete miatt hamar kiérdemelte közvetlen munkatársainak megbecsülését és szeretetét. Mellette mindenki boldogult, aki szorgalmasan és lelkiismeretesen végezte munkáját.

143

← 1. kép
'Szőlőskertek királynéja'
Csapody Vera festménye
Magyarország Kultúrtörvénye
Színes Atlaszából

144

A gyűjtemény létesítését 1950–51-ben hazai fajtakutatással kezdte. A Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet egri, miklóstelepi, villányi (volt Teleki-gyűjtemény), katonatelepi, bicskei, budaörsi és keszthelyi gyűjteményeit tanulmányozta és sok, kipusztulásra ítélt, értékes borszőlőfajtát átmentett Pécsre. Bejárta az ország bortermő vidékeit. Különös értékeket talált öreg, még filoxéra-vész előtti szőlőkben. Közben lejegyezte a népi neveket és tapasztalatokat is.

A hazai szőlőfajtákon kívül hozzákezdett az ismert külföldi fajták beszerzéséhez. Az általa 1952 és 1970 között létrehozott fajtagyűjtemény – kb. 1150 fajtaival – világszinten is az egyik legnagyobb és legértékesebb szőlőgénbank lett. A gyűjtemény lehetővé tette, hogy munkatársaival klónszelekciós nemesítési módszert dolgozzon ki. Így kerülhetett köztermesztésbe több klón és honosított fajta (pl. Hárslevelű, Olaszrizling, Furmint, Királyleányka, Pinot Blanc, Pintes Merlot, Fűszeres Kadarka).

Az alkotómunka eredményeit szerencsére könyvek sorának megjelenése bizonyította. Nem hallgathatjuk el, hogy a könyvek megjelenését a neves tudós, a Kertészeti Főiskola szőlészprofesszora, Kozma Pál akadémikus

(ifj. Kozma Pál édesapja) segítette elő. Első könyvének (Borszőlőfajták határozókulcsa. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1966) bevezetőjében ezt írja: „Mátfél évtizedes fajtagyűjtő útjaimon, barangolásaim során többször bejártam hazánk neves borvidégeit, számos bortermőhelyét. Megismertem a hegyes-köztörmelékes szőlőtalajokon, az enyhe dombhajlatokon és a síkvidéki homokokon szőlőt művelő népünket és verejtékben fürdő munkáját. Megpihentem egyszerűségben is ékes szőlőlugasaiban, és csodálattal szemléltem fából készült sajtóházainak furfangos pincezár-szerkezetét. Gyakran élveztem magyaros vendégszeretetét, s nemes italú borának tüzeiből merítettem erőt a további bűvázkodásra. A borszőlőfajtákat népszerűsítő könyvemet a magyar szőlőtermesztő népnek szánom. Használja egészséggel ismeretei bővítésére, okulására.”

Kozma Pál akadémikus felkérésére bekapcsolódott Magyarország Kultúrtörvénye sorozatmunkába. A szőlő monográfia 1966-ban jelent meg Hegedüs Ábel, Kozma Pál és Németh Márton neve alatt, az Akadémiai Kiadó gondozásában, sok szerző közreműködésével. Ez a mű alapul szolgál a mai kutatók számára is.

E könyvet egyedülálló, a hazai és nemzetközi szakirodalmat is értékelő három kötetes, színes akvarellel ékesített monográfia kiadása követte a Mezőgazdasági Kiadó gondozásában: 1967-ben „Ampelográfiai Album – Termesztett Borszőlőfajták I.”, 1970-ben „Ampelográfiai Album – Termesztett Borszőlőfajták II.”, 1975-ben „Ampelográfiai Album. Függelék. Alany-, direkttermő és csemegeszőlő fajták”. A színes, egyoldalas táblákat Strauss Pál természet után készítette Németh Márton útmutatásai alapján. Strauss halála után a III. kötetet Bíró Krisztina egészítette ki.

(Az összes eredeti festményt a pécsi intézet könyvtárában őrzik.)

A szerző mindig hálát érzett közvetlen munkatársai iránt, akik a gyűjtésben, rendszerezésben és feldolgozásban vettek részt: Roxer Egonné, Pfaff András, Cseresznyés Szilárdné, Grassy Rezsőné, Havrán István, Kazi Józsefné, Paróczy Györgyné, Végh Ödön, Visontai Ferenc. Művében méltatta a századforduló leghíresebb fajtaismerőjét, Gábor Józsefet, aki nem hagyott maga után nyomtatásban fajtaleírást.

145

A nagy mű elkészítéséről így írt: „A fajták vizsgálatát az Országos Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet Pécs-máriai telepén 1955-ben kezdtem meg, s megfigyelésüket tovább folytatom. A fajtagyűjtemény Berlandieri X Riparia T5C alanyra oltott, s fajtánként 50 (2-szer 25) tőkéből áll. 1952-1953-ban telepítettem. A terület tengerszint feletti magassága 145-164 m, fekvése keleti, lejtése általában mérsékelt, 10-20%-os. Talaja középkötött. A szőlő ültetési távolsága 1x1 m. A tőkék bakművelésben a fajtának megfelelő rövid- (1-2-rügyes), illetve hosszúcsapos (3-5-rügyes) metszést kaptak. A fajtákat évenként külön-külön szüreteltem, s borukat elemeztem és bíráltam. Az adatokat tízéves (1955-1964) átlagból állítottam össze. A fajtákat természetes rokonságuk szerint, a nemzetközi nomenklatura egységei (taxonjai) alapján ismertetem, s leírásukat fajtacsoport, fajta, alfajta, klón szerint rendszerezem. A fajta hasonnevei közül csak a hazánkban ismertebb és külföldön elterjedtebb neveket tüntetem fel. A fajták magyar nyelvű leírói közül csak azokat említem, akik részletes és nem árjegyzékszerű leírást adtak. A fajták illusztrálására megalkottam a fajta ún. botanikai képét, amely a fajta tenyészidő alatti, legjellegzetesebb 12 bélyegét tartalmazza.

A színes festmények a következő részeket ábrázolják: a feslett rügyből fejlődött fiatal hajtást, a vitorlát, a levelet, a levél fonákát, a virágot, az éretlen hajtás szártagjait, az éretlen fürt részét, az érett fürtöt, az ecsetet és a kék bogójú fajták bogójának levét, a levél őszi színeződését, a vesszőt, a magot elől-, oldal- és felülnézetben. Az eredeti festmények természetes nagyságban készültek, kivéve a virágot, a levél fonákát és a magot, amelyek négyszeres nagyításúak.”

1969-ben – elméleti és gyakorlati munkájának elismeréseként – a kertészek közül elsőként – a magyar növénynevelők legnagyobb kitüntetésében részesítették, megkapta a 'Fleischmann Rudolf emléklakett'-et.

A szőlészek, különösen Kozma akadémikus ösztönzésére, 1972-73-ban – 63 éves korában – elkészítette és megvédte kandidátusi értekezését „A szőlő fajtakutatása és klónszelekciós nemesítése” címmel. Így lett Németh Márton a mezőgazdasági tudományok kandidátusa. Még ebben az évben nyugdíjas kutatóvá válik. Szaktanácsadó marad a

← 2. kép
Németh Márton tojásgyűjteménye
megtalálható a Solti Béla madártani
gyűjteményében

kutatóban, de számára megvalósíthatóvá válik kedvenc, régebbi hobbi, a madártojásgyűjtés. Ez az értékmentő munka került előtérbe egészen 76 éves koráig, amikor 1986. július 11-én Pécsen elhunyt.

Az ornitológiai-oológiai megfigyeléseket és gyűjtést összekötötte a szőlőfajta-kutatással, hiszen a hazai terepet járva kitűnő alkalom nyílt a rendszeres gyűjtésre, megfigyelések feljegyzésére. (A teljesség kedvéért meg kell még említeni, hogy kiváló gombaismerő is volt, megszerezte már korábban a felsőfokú gombaszakértői képesítést!)

Személyesen aktív pályafutásának vége felé ismertem meg. Akkor az Országos Agrobotanikai Intézetben voltam kutató. Ennek az intézetnek már akkor is az volt a fő feladata, hogy néhai Jánossy Andor akadémikus irányításával génbankban őrizze meg kultúrnövényeink sokféleségét, tájfajtáinkat és nemesített fajtáinkat. Pécsi lévén felkerestem Németh Mártont, aki szívesen látott és nyitott volt a felkérésre. Megírta az Agrobotanika folyóirat számára „Régi magyar borszőlőfajták” című cikkét (1973. 15. szám). Rendszeres találkozásainkra főként a Búza téren lévő lakásán került sor, ahol sok magyar és külföldi kutató fordult meg korábban és később is. Most, a 100. születésnapjának alkalmából tisztelői felavatták a Búza téri háznak a falán elhelyezett emléktáblát, ahol lakása volt.

Hatalmas dolgozósobájában tudósra jellemző nagy rendetlenség uralkodott. Ő azonban a könyvhalmok és dobozok között hamar eligazodott. Különös alakú, nagy szekrényekben tárolta féltett madártojás-gyűjteményét és a hozzá tartozó katalógust.

Utazásainak egyik rendszeres célpontja volt balatonberényi nyaralója. Ez volt a Nagybereken végzett megfigyelő útjainak kiinduló pontja. Míg én Balatonmáriáig utaztam, alkalmunk volt a vonaton beszélgetni. Megvitattuk a szőlőkutatás és a természetvédelem aktuális problémáit. Tréfásan jegyezte meg, hogy a tokaji aszú egyes években csak borotválkozó víznek alkalmas. (Akkor még nem volt divatos kozmetikai krémeket gyártani tokaji aszúból!) Külön érdeme, hogy gyűjtőútjain lejegyezte a régi népi neveket, akár szőlőfajtára, akár madárra vonatkozott. Helytörténeti érdekességeket is leírt. Például néhány, nagyrészt a fajtaelnevezésben is helyet kapó szőlőfajtanév: Ágasfark, Bakszem, Betyárszőlő, Cudarszőlő, Demjén, Fehér tökszőlő, Fekete tökszőlő, Fügér, Gorombaszőlő, Gyűszűszőlő, Halhólyag, Kecsecsecsű, Ködös, Kőporos, Mélyvölgyű, Papsapka, Polyhos, Rókafark, Tótika, Tulipiros, Tüskéspúpú, Zöld hajnos. Hadd idézzem fel néhány feljegyzését a régi magyar vagy magyarrá váló tájfajtákról szóló cikkéből (Agrobotanika 1973):

A 'BETYÁRSZŐLŐ' HASONNEVEI, TÖRTÉNETE ÉS ELTERJEDÉSE

Hasonnevei: Betyár, Fügér, Fügeszőlő, Mélyvölgyű, Nagy fügér, Nagyvölgyű, Öreg fügér, Sárga fügér. Találó neve egy kis-somlyói öreg szőlősgazda szerint onnét ered, hogy némelykor termését betyárul elrúgja (rosszul termékenyül), máskor meg betyár sokat, fél puttonnyit is terem (jól termékenyül). Mai nevével az irodalomban először a „Hegyaljai szőlőlajstrom”-ban (1853) találkozunk, majd Kővágó kéziratos fajtaleírásaiban (1955) és Németh borszőlőfajták határozójában (1966). Az irodalomban különféle „Fügér” neveken fordul elő a múlt század közepétől szinte napjainkig. Nőjellegű virágú létre vegyesen telepítve idegen fajták virágporával jól termékenyül, ezért nálunk már a régi időkben is termesztették. Jankó János kárászi plébános szerint a „Fügér” neve „Figelia pannonica” ősi fajtára utal. Mások a Függer

↑ 3. kép
1910-ben Pécsen, a Búza téren piac volt; nyugati szegélyén (képen jobbra) látható az akkori Magyar Állami Közpince (forrás: Régi Pécs). 1949-től 1972-ig itt volt a szőlészeti kutatóintézet központja.

lengyel borkereskedő cég nevéből vélik leszármazónak. Minthogy a nálunk ismeretes fügérek csak névrokonok (nem képeznek egy fajtacsoportot), az összetévesztés elkerülésére a Fügér elnevezést egyedül a Zöld fügérre használok. A többinél a régebben használatos magyar nevet tartottam meg, mégpedig a Betyárszőlőt a Nagy fügér, a Fekete tökszőlőt a Fekete fügér, a Tihanyit a Sárga fügér helyett. Szétszórtan az országban fellelhető, különösen a kötött talajainkon, főképpen a Mecseki borvidéken és Tokaj-hegyalján. Feltehető, hogy korábban vegyes telepítésben termesztették. Pécssett azonban nem ezt, hanem a Sárga fügérnek vagy másképpen Galamblábnak nevezett Tihanyi fajtát termesztették.

A 'TULIPIROS' HASONNEVEI, TÖRTÉNETE, ELTERJEDÉSE

Hasonnevei: Bakator, Pécsi dinka, Piros dinka, Piros tökös, Rózsa, Rózsás bakator, Rózsás veres, Rózsás világos veres, Sárpáros, Sárfekete gömbölyű, Szegszárdi, Szeredi, Turi piros, Veres bákör, Vörös dinka. Tuli piros néven, Csókakőn a Piros muskotályt, Ménesen (Erdély) a Piros bakatort, Pécssett a Vörös dinkát nevezik. Rezin és Neszmélyen a Turi piros névvel illetik. Mai nevével Görög szőlőlajstromában (1829), Haller kéziratos szőlő-szótárában

(1832), Legrády szőlőlajstromában (1844), Gyürky borászati szótárában (1861), Entz és Molnár kézíratos szőlőfajta-leírásában (1867), az Országos Magyar Gazdasági Egyesület budai szőlőiskolájának fajtagyűjtemény-jegyzékében (1872) és Németh pécsi szőlőfajta-gyűjteménye jegyzékében találkozhatunk. Később a fajta nemcsak az irodalomból, de a gyűjteményekből is eltűnt, a termesztésben pedig nyoma veszett. Az 1960-65. évi statisztikai szőlőösszeírások alkalmával találtam meg 1960-ban a Duna-Tisza közti homoki szőlőkben több helyütt is (Tiszakécske, Nagykőrös, Cegléd, Kecel). Innét került a pécsi gyűjteménybe. Hazánkban csak a Duna-Tisza közti régi homoki szőlőkben találhatók szétszórtan tőkéi. Rossz termékenyülése, kevés hozama következtében sohasem terjedhetett el. Külföldön sem ismert, a gyűjteményekből is hiányzik.

Mennyire bölcs és elgondolkodtató jellemzések! Németh Márton nemcsak az elődök munkáit ismerte behatóan, hanem felhívta a figyelmet arra, hogy a sokféleségben nincs „értéktelen”! A mai klimatikus szélsőségeket átélve, mindenki tapasztalhatja, hogy az életben maradás csakis a sokféleség megőrzésében lehetséges! Ez a szőlőnemesítésre is érvényes!

Különös élmény ért 2002-ben, amikor egyik tanárhallgatónk diplomavédésén elnökölhettem.

Gergely Csaba a védésen olyan CD-t mutatott be „Adatok a hazai madárfauna költési szokásaihoz” címmel, amit Németh Márton tojásgyűjtési naplójának számítógépes feldolgozásával készített el. Ebben mintegy 150 hazai madárfajról 2616 fészkalj adatot (pl. madárfaj neve, gyűjtés helye, időpontja, tojások darabszáma, kotlottság foka) dolgozott fel számítógéppel. Kérdésemből kiderült, hogy a gyűjtő személyéről a tanárjelöltnek fogalma sem volt. Mégis a legjobb érdemjegyet kapta, miután felvilágosítottam, hogy ki is volt Németh Márton. Később Gergely Csaba e-mailben közölte velem, hogy a megfigyelési naplók alapján a következő helyekről gyűjtött madártojásokat (a hazai hegyek közül főként a Mecsekről, a Vértesből és a Gerecséből, többnyire vizes élőhelyek közelében): Abaliget, Alsó-Gemenc, Apátvarasd, Aranyosgadány, Babarc, Badacsony, Baja, Balatonberény, Balatonlelle, Bába, Besence, Bicsérd,

↑ 4. kép

Németh Márton, Király Ferenc és Diófási Lajos emléktáblája a Búza téri épület homlokzatán. Itt volt Németh Márton lakása és madártojás-gyűjteménye is.

Bócsa, Bodrogkeresztúr, Bogád, Borjád, Budapest, Cserkút, Csór-Nádasladány, Diósvizsló, Dunaszekcső, Dusnok, Ecsegfalva, Ellend, Erdősmárok, Erzsébet, Felnémet (Eger), Felsőszentmárton, Fonyód, Fülöpháza, Fülöpszállás, Gárdony, Gemenc, Gyoma, Gyöngyfa, Görcsöny, Harkány, Hird, Izsák, Jakabszállás, Kővágószőlős, Kecskemét, Kerekegyháza, Keszű, Kézdimartonfa, Kisvaszar, Komló, Kunbaracs, Kunmadaras, Kunszentmiklós, Kölked, Középrigóc, Lánycsók, Magyaregregy, Málom, Máriagyúd, Martonfa, Mohács, Nagyiván, Nagynyárád, Nagytarcsa, Ócsa, Ohat, Orfű, Orgovány, Páprád, Pécel, Pécs, Pécsvárad, Pellérd, Pereked, Pörboly, Rajka, Romonya, Sárkeresztúr, Sárkeszi, Sárszentmihály, Sátoraljaújhely, Siklós, Sumony, Szabadszállás, Szaporca, Szellő, Szigetvár, Szilág, Szőny, Szulimán, Tarcál, Várpalota, Vasegerszeg.

A dolgozat témavezetőjétől, Majer József egyetemi tanártól megtudtam, hogy az értékes naplót és tojásgyűjteményt szinte az utolsó pillanatban mentették meg a kidobástól. A Madártani Egyesület (ma Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület) lelkes pécsi vezetői, tagjai biztosították,

hogy a „kincs” megfelelő helyre kerüljön. A pécsi múzeum helyhiányra hivatkozva hozzájárult, hogy a vidéki múzeumok egyik leggazdagabb természettudományi osztálya vásárolja meg a katalogizált gyűjteményt. Így került a nagy érték 1990-ben a gyöngyösi Mátra Múzeumba, ahol hozzáértő, nemzetközileg is elismert ornitológusok már addig is számos oológiai gyűjtemény megőrzésére és tudományos rendszerezésére vállalkoztak.

Nagy örömmre szolgált, hogy az internetes böngészés pillanatok alatt eredménnyel járt. Éppen a centenáriumi ünnepre „időzítve”, 2010-ben jelent meg dr. Solti Béla ornitológus-főmuzeológus 275 oldalas monográfiája a gyöngyösi Mátra Múzeum kiadásában „A Mátra Múzeum madártani gyűjteménye III. Németh Márton tojásgyűjteménye” címmel. A borítón szereplő gulipánt és fészekalját ábrázoló színes fényképet Solti Béla készítette (L. a borító belső oldalán!). A szerző óriási adatrögzítő és értékelő munkát végzett! A monográfia („Folia Historico Naturalia Musei Matraensis Supplementum 5”) bevezetőjéből – többek között – megtudjuk, hogy a tojásgyűjteményben számos neves ornitológus, oológus gyűjtései is megtalálhatók. Közülük kiemelkedő Cseresnyés Szilárd pécsi tanár anyaga, melyet már 1959-ben hivatalosan „nemzeti értékű védett magángyűjteménnyé” nyilvánítottak. Németh Márton levelezésben állott dr. Wolfgang Makatsch, neves német ornitológussal, akitől levelezés útján megtudta a gyűjteménytől elvárando, kartonon rögzítendő adatokat (fajnév, gyűjtési hely, időpont, gyűjtő neve, fészekalj gyűjtésének körülményei, tojások hossz- és keresztmérete, héjsúly). Ennek köszönhető, hogy a megőrzött gyűjtemény ma is tudományos értékű.

SOLTI BÉLA KÖZLI A GYŰJTEMÉNY MÉRETÉT,
A KATALÓGUSBAN PEDIG A VONATKOZÓ JELLEMZŐKET

Vadmadár

246 faj 6672 fészekalj 32923 tojás

Fogságban tartott madár (állatkertek, magántenyésztők díszmadarai):

94 faj 313 fészekalj 2003 tojás

← 5. kép
A PTE Szőlészeti és
Borászati Kutatóintézet
központjának (Mária-
telep) főbejárata

Domesztikált faj (házi szárnyasok):

47 fajta 133 fészekalj 1189 tojás

A monográfiában a gyűjtött anyag ismertetésénél a fajnév után a lelőhelyet (község, terepi név), a gyűjtés körülményeit, időpontját, a gyűjtő nevét, a tojások számát, a kotlottság fokát (tisztá, vérekes, lágy embrió, embrió stb.), a tojások méreteit (Németh Márton saját mérési adatai a tojások hossz- és keresztmetszetére öt század mm pontossággal, valamint a héjsúlyra század, ill. ezred gramm pontossággal) és a fészekalj-számot. A leltárszámmal ellátott gyűjtemény a gyors tájékozódást teszi lehetővé. Németh Márton nemcsak a határokon túlélő szakterületeken, az ampelográfiában és az ornitológiában öröközte meg nevét, hanem példamutatásával, emberi helytállásával, kitűnő megfigyelőkészségének kamatoztatásával, pontosságra és hitelességre törekvő igyekezetével méltán tarthatjuk természettudósnak. Olyan magyar kutató volt, akire büszkék lehetünk Pécsen, de az egész országban is! Emlékének szellemében a hazai szőlészek együttműködése révén új tudományos eredményekkel és gyakorlatban hasznosítható nemesítéssel gazdagodhat a magyar szőlészet!

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2010. Németh Márton, a pécsi természettudós. Megemlékezés. Kertgazdaság 42 (3-4): 166-170.

NOVÁK ISTVÁN

(1906-1978)

1906. szeptember 25-én született, Nagyenyeden. Szamosújvári, örmény eredetű családból származik. A kereskedő Novák ősei között vannak Issekutz és Dávid nevű családtagok is. István édesapja és annak Sándor öccse, mindketten Kézdivásárhelyen születtek és Kolozsváron, a Ferenc József Tudományegyetemen kaptak gyógyszerészi oklevelet. Id. Novák Istvánnak kisebbik fia, Novák Ernő is gyógyszerész volt, akinek változatos és gazdag életpályája úgy alakult, hogy Szegeden gyógyszerészi doktorátust szerzett (témavezető: Dávid Lajos), majd orvosi diplomát is kapott a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen 1944-ben. Itt a Közegészségtani Intézetben két évig dolgozott, miközben magántanárrá habilitált.

Az idősebb fiú, Novák István iskoláit Gyergyószentmiklóson kezdte meg, majd a család Szegedre települt át, így Szegeden érettségizett 1924-ben a Klauzál Gábor Főgimnáziumban. 1924-től 1926-ig Szegeden, Barcsay Károly gyógyszer-tárában volt gyógyszerészgyakornok. Gyógyszerészi tanulmányait Szegeden, a Ferenc József Tudományegyetemen végezte, ahol 1928-ban kapott gyógyszerészi oklevelet. Már tanulmányai alatt Dávid Lajos mellett, az egyetemi gyógyszer-tárban lett gyakornok, majd tanársegéd. Itt készítette el doktori disszertációját is („A morphin meghatározó módszerekről általában, egy új morphin meghatározási módszerről”), melynek alapján 1930-ban gyógyszerészdoktori fokozatot kapott. 1931-től a Richter Gedeon Gyógyszergyárba került analitikus vegyésznek. Hamarosan osztályvezetőként nagy gyakorlatra tett szert. 1937-ben visszahívták

Szegedre a gyógyszerésképzés fejlesztése érdekében. Mint a Gyógyszerészeti Intézet és Egyetemi Gyógyszertár fővegyésze bekapcsolódott a gyakornoki, hallgatói és doktoranduszi oktatásba. A háborút is átvészelve 1944-ben magántanárrá habilitált („Nem hivatalos gyógyszerek, gyógyszerkészítmények előállítására és vizsgálata”). 1950-ben megbízták a Gyógyszerismereti Intézet vezetésével, 1953-ban egyetemi tanárnak nevezték ki. 1953-tól 1977-ig volt a Gyógynövény- és Drogismereti Intézet igazgatója, miközben 1953 és 1956 között dékánhelyettesi tisztséget is betöltött.

A farmakognózián kívül sok más szaktárgyat is előadott, pl. gyógyszerésztörténetet, gyógyszerellenőrzést, jogszabály-ismereteket. Egyetemi jegyzeteken kívül megjelent fő műve, a Halmai Jánossal együtt írt nagyszerű monográfia „Farmakognózia” címmel (Medicina, Budapest, 1963). 146. zömmel társszerzőkkel írt tudományos cikke főleg hatóanyagok izolálásával foglalkozik (pl. kerti ruta, szürke repcsény, kender). Számos doktori dolgozat témavezetőjeként adta át sokoldalú tudását. Kitűnő kapcsolatokat épített ki a Gyógyszerészeti Kar többi vezetőjével, különösen a pécsi származású Minker Emil orvosprofesszorral, aki farmakológiai vizsgálatok révén kapcsolódott az új fitokémiai felfedezésekhez. Tehetséges tanítványai (pl. Szendrei Kálmán, Tóth László és „unokatanítványai”) a mai napig folytatják az általa megkezdett oktatást és kutatást. Rengeteget dolgozott a szegedi gyógyszerészoktatás feltételeinek megteremtéséért, ennek érdekében több tanéven át rektorhelyettesként és dékánként is sokat tett. Aktívan részt vett az MGYT Gyógynövény Szakosztály és Gyógyszerkutató Szakosztály vezetésében. Emellett német, amerikai és más nemzetközi társaságok és bizottságok tagjaként szerzett elismerést a magyar gyógynövénykutatásnak. Munkásságát a Munka Érdemrend arany fokozatával kétszer is elismerték. 1977-ben nyugalomba vonult, rövidesen, 1978. november 28-án elhunyt. Novák István a magyar gyógyszerészet egyik legszínesebb egyénisége, legsokoldalúbb tudós művelője volt.

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2015. A magyar gyógynövénykutatás kiemelkedő alakjai – visszatekintés a Gyógynövény Kutató Intézet centenáriuma alkalmából I. rész. Gyógyszerészet 59: 93-100.

NYIREDY SZABOLCS

(1950–2006)

Nyiredy Szabolcs 1950. június 7-én született Budapesten. Ősei erdélyi unitárius család tagjai. Apai ágon: dédapja Nyiredy János ügyvéd, nagyapja dr. Nyiredy Géza (1861–1914), aki a Kolozsváron, a Ferenc József Tudományegyetemen szerzett természetrajz-földrajz szakos tanári oklevelet, majd Fabinyi Rudolfnál doktorált kémiából, és aki gyógyszerész-gyakornokokat oktatott 25 éven át Kolozsváron, nagy megbecsülést érdemelt ki szűkebb hazájában. Végül édesapja, a Budapesten született id. dr. Nyiredy Szabolcs (1922–2005) vegyészmérnök, c. egyetemi docens, aki fizika-kémia szakos tanárként vívott ki nagy érdemeket a Richter Gedeon Gyógyszergyár Központi Analitikai Laboratóriumának vezetőjeként.

1971-ig vegyészmérnök-hallgató volt a Budapesti Műszaki Egyetemen, majd a Semmelweis Orvostudományi Egyetemen folytatta tanulmányait, ahol 1975-ben gyógyszerészi oklevelet, majd 1976-ban doktori diplomát kapott. 1975-től 1983-ig a SOTE Gyógynövény és Drogismereti Intézetében – Verzárné Petri Gizella vezetése alatt – volt tanársegéd, majd adjunktus. Már akkor elkezdte a modern műszeres analitikai vizsgálatokat és a rétegekromatográfiás módszerek magas szintű fitokémiai alkalmazását.

1983-ban tudományos ösztöndíjként Zürichbe került, ahol az ETH Gyógyszerészeti Intézetében dolgozott Sticher professzor irányításával. Közben itthon, 1985-ben kandidátusi fokozatot szerzett. Folytatva svájci munkáját, hamarosan egyetemi docensként kapcsolódott be az ottani oktatásba. Nyolc éves zürichi

tanulmányútja meghatározta további karrierjét. Igen sok kutatási kapcsolatot létesített azáltal is, hogy a Journal of Planar Chromatography főszerkesztői feladatát látta el. Az analitikai kémiai elválasztás technikai tökéletesítésével számos új eredménnyel gazdagította a tudományterületet és a fitokémiát.

Hazatérve megpályázta a Gyógynövény Kutató Intézet igazgatói állását. Előtte felkeresett Pécsen és véleményemet kérte, tudván, hogy rövid ideig ennek az intézetnek a minősítési csoportját vezettem. Miután elnyerte a beosztást, 1991-től haláláig látta el az Rt-vé alakult intézet elnök-igazgatói feladatait. A hagyományokat folytatva magas szintre fejlesztette a modern kémiai analitikai módszerek növénynevelésben való alkalmazását. Sorra rendezett nemzetközi konferenciákat és kongresszusokat (pl. „Balaton Symposium on High-Performance Separation Methods”). 13 elvlasztási eljárást szabadalmaztatott, mintegy 150 cikk szerzője vagy témavezetője volt. 1991-ben a kémiai tudományok doktora, 1992-ben a Semmelweis Orvostudományi Egyetem c. professzora lett. 1996-ban az ELTE habilitált doktorrá, egyetemi magántanárrá avatta. 1996-ban alapította meg az önálló Magyar Elválasztástudományi Társaságot. 2004-ben az MTA Kémiai osztályának javaslatára az MTA levelező tagjává választották (székfoglalója: Elválasztástudomány a gyógynövénykutatás szolgálatában). Ő lett az MTA Kémiai Osztályának legfiatalabb akadémikusa.

Öt könyve közül a legnagyobb elismerést a „Planar Chromatography – a retrospective view for the Third Millennium” c. mű (Springer, 2001) váltotta ki.

Eközben, 2000 után hallatlan szorgalommal és pontos időbeosztással felfrissítette az MGYT munkáját, eleinte főtítkárként, majd elnökként. Többek között nevéhez fűződik a „Magyar Gyógyszerészeti Társaság” nevének „Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság” elnevezésre való hivatalos bevezetése, továbbá a gyógyszerészek foglalkozási doktori címének kivívása. Munkáját, eredményeit mindenhol nagyra értékelték. Ez a tény önmagában a legnagyobb elismerés. 2005-ben Gábor Dénes-díjban részesült.

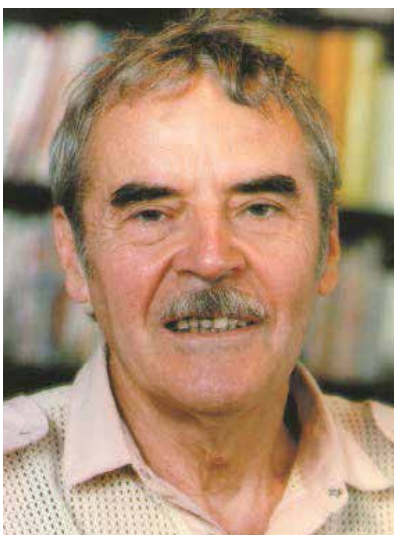
A Pécsi Tudományegyetem Gyógyszerésztudományi Szakán – Szolcsányi János akadémikus, akkori szakvezető kezdeményezésére – terveztük, hogy bevonjuk a gyógyszerészoktatásba. Ez a vágy már nem teljesülhetett. 2006. október 30-án hosszú, türelemmel viselt betegség után Budapesten elhunyt. Nyiredy Szabolcs munkássága a magyar gyógynövénykutatás csúcspontját jelentette.

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2015. A magyar gyógynövénykutatás kiemelkedő alakjai – visszatekintés a Gyógynövény Kutató Intézet centenáriuma alkalmából I. rész. Gyógyszerészet 59: 24–31.

Péter H. M. 2002. Az erdélyi gyógyszerészet magyar vonatkozásai. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár

Görög S. 2007. Nyiredy Szabolcs (1950–2006). Magyar Tudomány 167: 387–388.

OLÁH ANDOR

(1923-1994)

Természetgyógyásznak tartotta magát. Valójában gyakorló orvos volt, aki „körzetén” túl a magyar népet kívánta gyógyítani. Nemcsak a betegségeket ismerte, hanem a beteg embert is. Életreformot vezetett be, de a lélek gyógyítását is végezte. Értett a gyógynövényekhez, a fitoterápiát úgy alkalmazta, hogy ismerte a népi növényismereti tudást is. Néprajzi gyűjtéseket végzett, megszállottan hirdette a természetes gyógymódok jótékony hatását.

1923. szeptember 26-án született Budapesten. Apja orvos volt. A Budapesti Orvostudományi Egyetemen 1949-ben szerzett orvosi diplomát, közben két évig hallgatott előadásokat a bölcsészkar magyar-francia szakán. 1950-ben megnősült, felesége Kállai Klára (1923-1995), aki politikai okok miatt nem fejezhette be orvosi stúdiumait, de természetgyógyászati tanulmányokat folytatva, férje mellett mindvégig szolgálta a gyógyítás ügyét, főként a reformtáplálkozás kidolgozása terén. Hat gyermekük született.

Orvosi pályáját 1951-ben Békéscsabán, a kórház belgyógyászati osztályán kezdte, majd laboratóriumában és kórbonctani osztályán folytatta letéve a patológusi szakvizsgát. 1953-ban megismerte Lükő Gábort, aki nagy hatással volt rá. A Gyulára száműzött néprajz tudós biztatására kezdte gyűjteni a népi orvoslási adatokat, először a kórházban fekvő falusi betegektől, majd szabad idejében a Békés megyei falvakat és tanyákat járva.

Saját elhatározásból falusi orvosi hivatást választott. 1961-ben Dobozra került körzeti orvosnak. Így alkalom nyílt arra, hogy tovább folytassa a

← 1. kép
Oláh Andor első jelentős művének
címlapja (Fűbe-fába az orvosság!
Békés megyei népi orvoslás
I-II., 1984)

megkezdett népgyógyászati gyűjtést. Gyarapította szakirodalmi tájékozottságát, megkezdte az összegyűjtött adatok feldolgozását, rendszerezését és publikálását.

1973-tól Szentendrén lett körzeti orvos. A praxisban mind jobban kezdte alkalmazni a népi orvoslásban használt természetes gyógymódokat. Különösen nagy értéket fedezett fel a gyógynövényekben. Tapasztalatait később könyv formájában is közzé tette. Szentendrén dolgozott 1983-ig, nyugdíjazásáig.

1983-tól teljes energiával a természetgyógyászat felé fordult. A 80-as évektől kezdve egyre több könyve jelent meg: Fűbe-fába az orvosság Békés megyei népi orvoslás I-II. (1984), Biogógyszerek, a gyógyító növények (1985), Reformkonyha (társszerző: Kállai Klára, Vadnai Zsolt, 1985), Az idő a gazda mindenütt – Népi természetismeret, időjósító megfigyelések és hiedelmek (1986), Újhold, új király! – A magyar népi orvoslás életrajza (1986), Reforméletmód-étrend – A természetgyógyászat (1986), Zöld varázslók, virág-orvosok – Népi gyógynövényismeret Békés megyében (1987), A gyógyító víz (1987), A természet patikája (1987), Házipatika gyógynövényekből (1989), A rák természetes

gyógymódja és megelőzése (1989), Vitaminok és nyomelemek az életerő forrásai (1990), A lazítás, mint megelőző és gyógyító módszer (1991), Szép-ségdiéta, belső kozmetikumok (1991), India üzenete. Mahátma Gandhi természetgyógyászati tanácsai (1991), Gyógyítás illóolajos növényekkel (társszerző: Domokos János, 1991), A reuma gyógyítható! – A reumatikus betegségek megelőzése és természetes gyógymódja (1991).

Intenzív szervező munka nyomán 1984-ben megalapította Török Szilveszterrel együtt a „Magyar Természetgyógyászok és Életreformerek Tudományos Egyesület” nevű szervezetet, melynek elnöki feladatát is elvállalta. Az egyesület számos természetgyógyászati előadást, tanfolyamot szervezett, következetesen képviselve az orvosi szemléletet. 1993-ban Török Szilveszterrel megalapította az „Életerő” című havilapot. Ennek első számában olvashatjuk hitvallását: „Egy embertelen világban legyünk emberek, ne romboljuk, építsük magunk, higgyünk, reméljünk, együtt egymásért éljünk!”

A megfeszített munkát gyenge fizikuma – rendszeresen végzett jogagyakorlatai és vegetáriánus étrendje ellenére – nem győzte. 1994. február 13-án, Budapesten hunyt el. Felesége, Kállai Klára másfél év múlva, 1995. augusztus 13-án követte.

ETNOBOTANIKAI MUNKÁSSÁGA

Egész élete során a holisztikus gyógyítás híve volt. Ebben az ember megértésén kívül fontos szerepet töltött be a gyógynövények és a diétás táplálékok alkalmazása. Szorgalmasan végzett adatgyűjtései és a nemzetközi szakirodalom folytonos nyomon kísérése a gyógyítás szakavatott mesterévé tették. Így tudta felhasználni praxisa során a természetes gyógymódokat.

Etnomedicinai érdeklődésére már az 1970-es évek elején felfigyelt Antall József és Buzinkay Géza, az Orvostörténeti Közlemények szerkesztői. Ennek következtében jelent meg tanulmánya a „Népi Orvoslás Magyarországon” kötetben, 1975-ben: „Szemelvények Békés megye népének járványtani megfigyeléseiből, elképzeléseiből”. Ebben így írt: „A fertőző betegségek népi gyógymódjairól szólván, érdemes külön megemlékeznünk a fokhagymáról és a vereshagymáról.

Fertőtlenítő, ragadós betegséget hatékonyan megelőző és gyógyító orvosságnak tartja Békés megye népe. Kolera ellen fokhagymaevéssel védekeztek: 'erős az a hagyma, valószínű, hogy azt a bacilust megölte. Ha nem is ölte meg, korlátozta.' Kolera, azt meg fokhagymával orvosolták. Fertőtlenített a fokhagyma! Állatorvoslási adat is bizonyítja a nép ilyen nézetét: 'fokhagyma disznónak is jó. Ha moslékjába teszünk, megöli benne a bacilust.' A battonyai bába a század elején vereshagymával fertőtlenített. Megreszelte a hagymát és levébe mosta kezét és műszereit...Az öregek rengeteg fokhagymareceptet őriztek meg a kolerás időkből...

Igen érdekes az a közleménye (1979), ami az öregekről szól („népi gerontológia”). Néhány idézet: „Fábián Gábor receptje 'agyérszűkület', öregkori gyengeség, vérszegénység ellen: 'kivesz egy kiló seprőt a bor alól, leszűri, beleteszi egy üvegbe, aszt akkor tölt rá vizet. Egy kiló mézet egy kiló seprővel feleleszt ugyanannyira ízlés szerint, hogy más aztat összetörve úgy folyadéknak. 12 liter víz. Hát átforrik 10-12 nap alatt. Akkor azt átszítja gumicsövön kis szájú üvegbe. Mikor már nem pezseg. Ebből egy pájinkás pohárral, nem szabad inni többet. Ez olyan erős, hogy rettenetes. Ez a borseprő orvosság...'” Gyakori öregkori betegség a 'reoma, rehome, mindene fáj', 'Fáj nekem mindenem: se kezem, se lábam', 'Egész forgóig fáj a lábam, meg aztán hasgatózik. A szeles időt úgy észreveszi, akkor jobban hasgatózik'. A fájós rész 'válaszol erre az időre, jó időben jobban van.' Rendkívül sokoldalúan gyógyítják természetes gyógymódokkal: fürdővel, melegítéssel, méhszúrás-kúrával, csalánozással, köpölyözéssel, nadályragasztással. Gyógyfürdőnek leggyakrabban főzi a paradicsom indáját, szárát magában vagy paprikaszárral, tökindával, pattanókóroval, keserűlapuval, tormával. Ezen felül: vadtatogató, csontfű, diófalevél, napraforgó kóró és fej, szarkaláb, kakukkfű, csalánfű, zsálya stb. A kenés se maradhat említés nélkül, ha kiveszőben is vannak már a régi híres kenőasszonyok...” Az idült tüdőtágulás és hörghurut fulladással jár, főképpen ha szívelégtelenség is társul hozzá. Leggyakrabban a következő teákkal orvosolják: szíkfűvirág, bodzavirág, kámforfű, fodormenta, akácfavirág, édesgyökér, ibolyalevél, gyöngyajak, hagymahéj, torma, hársfavirág, kakukkfű, pipacsvirág, apróbojtorján. Tejben főtt fokhagyma.”

Később tudományos igényű cikkeket írt a német Curare szaklapon kívül több hazai folyóiratban, lapban (Természetgyógyászat, Új Elixír, Egészség, Nők Lapja stb.).

Figyelme kiterjedt a népi meteorológiára is, hiszen a betegség megnyilvánulása az időváltozástól erősen függ. 1986-ban megjelent könyvében ezt írja: „Az idő a gazda mindenütt – mondották bölcsen Békés megyében, ami azt is jelenti, hogy igyekeznek kiismerni az idők járását, hogy az ismerethez igazodva, minél több eredményt várhassanak munkájuktól, s minél kevesebb kárt szenvedjenek a 'Gazda' haragjától. Ez a szólásmondás ősi bölcsességet, magatartásmódot rejt magában. Ugyanazt a bölcsességet és alázatos magatartást, amit a gyógyító ember is követ: 'Ami természetes, az a valódi'; 'fűbe-fába adta az Isten az orvosságot'. A természet tanítványa, tudatos szolgálja a gyógyító ember éppúgy, mint a munkáját végző parasztember és pásztor is. Elismerik, hogy az idő a gazda, és nem állítják gőgösen, hogy az ember a természet ura és legyőzője. Mivel elszakadtunk a természettől és szembefordultunk vele, a kapcsolat helyreállítása érdekében szükségünk van arra, hogy a néptől is tanuljunk természetsszeretetet és természetismeretet, hogy visszanyerjük érzékelő- és megfigyelőképességünket, önállóságunkat, és többre legyünk képesek az időjárás-jelentés passzív meghallgatásánál (de azt sem mulasztva el).”

Etnobotanikai szempontból különösen értékes a magyar népi orvoslásról szóló könyve (1986). Ebben megadja az általa Békés és Szatmár megyékben feljegyzett (kb. 150) gyógynövények népi, hivatalos magyar és latin neveinek jegyzékét. A jegyzékhez megjegyzi: „A meghatározás gyűjtött, préselt növények alapján történt. A gyűjtők: Béres István, Grynaeus Tamás, Győrffy István, Lükő Gábor, Oláh Andor. A meghatározást végezték: Béres István, Grynaeus Tamás, Győrffy István, Papp József”. E munka közel 400 irodalmi hivatkozást tartalmaz! A hitelesség igénye Oláh munkáinak fontos jellemzője. A saját gyűjtéseiből származó számos idézettel érzékelteti a népi gyógyítás és növényhasználat gazdagságát.

Oláh Andor elérte azt a csúcst, ami keveseknek adatik: a népi orvoslás legjavát saját orvosi gyakorlatában kamatoztatta. Gyógynövények alkalmazásáról

szóló kis könyvei máig hasznosak és méltán népszerűek. A ma is terjedő, élő népgyógyászat megbízható forrásai.

KIEMELT MUNKÁI:

- Oláh A. 1979. „Eddig dolgom után, ezután hitem után élek” A magyar népi gerontológia tanulságai”. Comm. Hist. Artis Med. Suppl. 11-12: 179-206.
- Oláh A. 1986. „Az idő a gazda mindenütt...” Népi természetismeret, időjósuló megfigyelések és hiedelmek. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest
- Oláh A. 1986. „Újhold, új király” A magyar népi orvoslás életrajza. Gondolat Könyvkiadó, Budapest
- Oláh A. 1987. Zöld varázslók virág-orvosok. Népi növényismeret Békés megyében. Békés Megyei Tanács V. B. Tudományos-Koordinációs Szakbizottsága, Békéscsaba
- Oláh A. 1989. Házipatika gyógynövényekből. Planétás Könyvek, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2016. Népi (gyógy)növényismeret magyar kutatói. Kaleidoscope – J. of History of Culture, Science and Medicine 7/13: 457-515.

PAPP ERZSÉBET

(1923–2011)

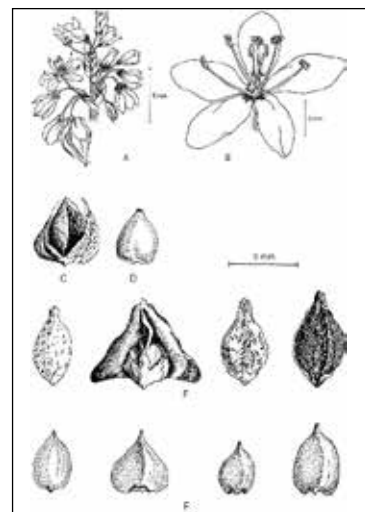
164

Papp Erzsébetet keresztényi hitből fakadó türelem, megértés és jóság jellemezte. Ragaszkodott származásának hagyományaihoz, élete végéig bibliaolvasó reformátusként buzgó tagja volt az 'Erdélyi Örmény Gyökerek' Kulturális Egyesületének. Segítőképzés és szeretettel megáldott természete, kedves naivitása mindenkiben megbecsülést és viszonzszeretet váltott ki. Ragaszkodott az élővilág értékeihez, a népi kultúrához, különösen erdélyi kapcsolataihoz (Budapestről gyakran utazott budakalászi kis kertjébe, nyaranta meglátogatta rokonait Máramarosszigeten stb.). Szerény, csendes természete ellenére erős akarat és küzdőképesség jellemezte.

Különös adottsága volt az apró részletekre is kiterjedő, éles megfigyelőkészség. Kiválóan és gyorsan rajzolt akár portrékat is (pl. Csapody Veráról, Boros Ádám-ról), de a növényábrázolásban csúcsosodott ki festőművész tehetsége. Egyedi módon, művészi lényegre látással, a fény és árnyék tökéletes érzékelésével főként magvakat és morfológiai rajzokat, akvarelleket készített különféle, kultúrnövényekről szóló tudományos művekhez.

A növényi magok csodálatos változatosságának szenvedélyes szemlélete élete végéig tartott. Kutatta a magvak nyugalmát, „alvó állapotának” jellemzőit, csírázását, a dormancia endogén ritmusát.

A magyar kultúrnövények génbankjának fajtagyűjteménye alapján elkészítette azt a két kötetes atlaszt, ami sokáig megőrzi nevét. Kitartó akarata és szorgalma eredménnyel járt, fontos értékmentést végzett.

← 1. kép
A pohánka és tatárka virágja, termése
(Kárpáti I., Bányai L. kultúrflóra-
monográfiájából)

Mint nevelő pedagógus tanítványainak háláját mindvégig érezte, sokat emlékezett pilisi tanítói éveire. Mint kutató kertész-botanikus védelmébe vette a tápiószelei régió védelemre érdemes növényeit, növénytársulásait.

165

Papp Erzsébet 1923. szeptember 1-én született máramarosszigeti szülők gyermekeként. 2011. november 10-én, 88 éves korában Budapesten hunyt el. Apja Papp Lajos, akinek ősei, mint örmények 1670-ben jöttek Dél-Erdélybe. Apja Nagynyeden született, Máramarosszigeten jogakadémiát végzett, anyja máramarosszigeti. Nagypapa Csiszár István, nagyanyja Szilágyi Eszter. Nagyszüleire mindig a legnagyobb szeretettel emlékezett. Náluk töltötte minden szabadidejét. Anyja testvére, Csiszár Sándor gazdasági akadémiát végzett, a hegyi legelők botanikai gazdagságát – kislánként – általa érzékelte először.

Elemi és polgáriskolai évei után a Práter utcai Zrínyi Ilona leánylíceumban tanult. 1942-ben, a Kecskeméti Református Tanítóképző elvégzése után átmenetileg két évig Őrszentmiklóson (Őrbottyán) tanított mintegy 80 gyermeket osztatlan iskolában. A háború után a Szegedi Polgári Iskolai Tanárképzőre járt és 1947-ben tanári oklevelet szerzett. Mint tanár a Pest megyei Pilisen, majd 8 évig Budapesten tanított és nevelt állami

gondozottakat. Szerette munkáját, mégis, kétszer is megkísérelte a felvételt a Képzőművészeti Főiskolára. A szakmai próba sikerült, mégis – politikai okokból – elutasították. A Kertészeti Kutató Intézetben helyezkedett el technikusként. Az Út- és Vasúttervező Vállalatnál is dolgozott. Munka mellett, levelező hallgatóként, 1959-től 1962-ig elvégezte a Kertészeti Főiskolát. Mint okleveles kertészmérnök a Kertészeti Kutató Intézetbe került Kovács Zoltán, híres dísznövény-nemesítő mellé. Rövid ideig a Gyógynövény Kutató Intézetben is dolgozott. 1965-ben Jánossy Andor felvette az Országos Agrobotanikai Intézetbe tudományos kutatónak. Ettől kezdve foglalkozott kultúrnövények botanikai kutatásával, melyet élete végéig folytatott. Itt olyan kiváló munkatársai voltak, mint néhai Boros Ádám botanikus professzor, neves moha- és flórakutató, továbbá néhai Mándy György professzor, a magyar mezőgazdasági botanika legnagyobb alakja. A csírázásélet-tani vizsgálati módszereket Schmidt Gabriella, korábbi laboratóriumvezető útmutatásával sajátította el.

166 Doktori dolgozatát 1972-ben növényélettanból írta, „Búzafajták ökológiai vizsgálata a szemfejlődéssel kapcsolatban, Mándy György módszerével” címen, az ELTE Növényélettani Tanszékén, Frenyó Vilmosnál. Közben, 1971-ben az Országos Ösztöndíj Tanács pályázatát elnyerve hét hónapot töltött Koppenhágában, a dániai magvizsgáló intézetben. Előzőleg szorgosan tanulmányozta Zsák Zoltán maggyűjteményét az akkori Országos Vetőmag Felügyelőségen (Schermann Szilárd főleg ezt a maggyűjteményt használta nevezetes magatlaszának elkészítéséhez). Papp Erzsébet a dániai intézetben a káposztafélék magvizsgálatával foglalkozott. Egyre több magról készített morfológiai képeket. Ennek eredménye, hogy magrajz-illusztrációi (kb. 300 magról, illetve termésről) ékesítik a dániai Hans Arne Jensen magmorfológiai bibliográfiáját (Bibliography on Seed Morphology, Barkema Publ., Rotterdam, 1998).

Tápiószelén a magvak tartós tárolásának, életképességének csírázási jellemzőit kutatta. 1982-ben Kew-ban előadást tartott a magnyugalom megszakításának lehetőségeiről „Methods appropriate to breaking dormancy” címmel (Szabó L. Gy. társszerzővel), az Eucarpia szervezésében

(in: Seed management techniques for genebanks – Proceedings of a Workshop held at the Royal Botanic Gardens, Kew, 6-9 July 1982).

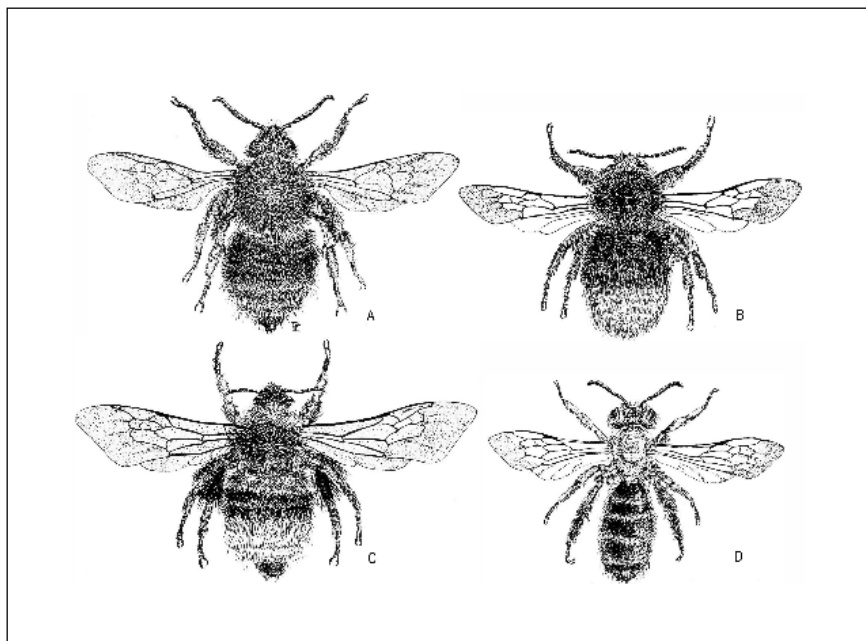
Papp Erzsébet kutatási munkájának nagy része volt abban, hogy kialakulhatott a mezőgazdasági növények génbankja Tápiószelén, az Országos Agrobotanikai Intézetben (később: Növényi Diverzitás Központ). 1982-ig volt aktív munkatársa az Intézetnek.

Nyugdíjasként lelkes buzgalommal állította össze az Országos Agrobotanikai Intézet történetét 1958-tól 1974-ig, a rendelkezésére álló irattári adatok alapján. Ez az időszak volt az Intézet hőskora, Jánossy Andor munkásságának kiteljesedése. Ezek az adatok megalapozhatják egy későbbi, pontos, tudománytörténeti visszatekintés megírását. Külön érték, hogy tanulmányt írt a „Tessedik Brigád működésének 10 évéről” (Agrártörténeti Szemle 2003).

Rajz- és akvarellkészítés terén különleges tehetségnek számított. Számos akadémiai kultúrflóra-füzetben és könyvben (eleinte Jánossy Andor herefélékről, majd Vicia-fajokról írt könyveiben) jelentek meg szép festményei és pontos botanikai rajzai. Levélbeli közlését figyelembe vevő, a növényábrázolás hazai történetét is tárgyaló, monográfikus cikk (Balogh L., Víg K. 2002: Vízkeleti Vargha Andor növényábrázolásai 1924-26, a szombathelyi Savaria Múzeumban. Savaria – a Vas Megyei Múzeumok Értesítője, Szombathely 26/2001, pp. 7-40.) alapján nem túlzó az a vélemény, hogy kultúrnövényekről (fajtákra is kiterjedően!) készült illusztratori és kb. 400 akvarellre tehető festőművészi munkássága a hazai növényábrázolásban kiemelkedőnek tekinthető. (Ebben a számban nincs benne a későbbi atlasz 760 akvarellje!)

Illusztratori életművéből időszakos kiállítások megrendezésére is sor került. 1997-ben Szabó István rendezésében Keszthelyen „Az ember teremtette növénycsodák – festmények és rajzok” címmel (in Szabó I. szerk.: Aktuális flóra- és vegetációkutatás a Kárpát-medencében. VI. kiadvány 3. füzet – összefoglaló értékelés, Kiállítók és kiállítások, Keszthely, 2004. február 26-29.), majd ugyanez Szabó T. Attila rendezésében Szombathelyen is.

↑ 2. kép

A napraforgót látogató vadméhek (Frank J., Szabó L. Gy. kultúrfióra-monográfiájából)

168

Örök vágya maradt a megporzás mechanizmusának, a virágbiológia rejtélyeinek megörökítése. Szeretett volna kisebb, gyerekeknek szóló kultúrnövény-magatlaszt készíteni, felkeltve a figyelmet a termesztett növényfajták sokféleségére, a magvakban megmutatkozó sajátos szépségekre. Rendkívüli akarásának és töretlen hitének köszönhetjük azt a példás munkát, ami maradandó emléket állít az Agrobotanikai Intézet génbank szerepének. Két kötetben színes akvarellekből álló atlaszt (760 képet festve) és fajtaleírásokat készített fontos kultúrnövényekről: borsó, burgonya, búza, cirok, csicsóka, csillagfűrt, sárgadinnye, görögdinnye, lencse, mák, muhar, napraforgó, paprika, paradicsom, uborka. A nagyszabású és maga nemében egyedülálló atlasz a Mezőgazda Kiadó gondozásában és a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával, korlátozott példányszámban jelent meg 2007-ben „Haszonnövények színes atlasza – képek és fajtaleírások” címmel. A művet 'az Év Szerzője'-díjjal ismerték el. (Megtekinthető a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban más, hátrahagyott munkáival együtt.) Munkásságáért 'Széchenyi István emlékérem' kitüntetésben részesült.

3. képek

Papp Erzsébet növény festményeiből

169

Buzgó tagja volt a Magyar Biológiai Társaság Botanikai Szakosztályának. Kedves, kollegiális kapcsolatot tartott élete végéig Paál Huba igazgatóval, Surányi Dezső kutatóprofesszorral, Szabó István keszthelyi professzorral, Walcz Ilona mikológussal, Bárdy Ágnes agrobotanikussal, Balogh Lajos botanikus muzeológussal, Szabó T. Attila professzorral és e sorok írójával.

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2013. Emlékezés Papp Erzsébetre, az agrobotanikus festőművészre. MBT Botanikai Szakosztály, 2013. nov. 11., 1457. szakülés, ELTE Füvészkert

Szabó L. Gy. 2014. Emlékezés Papp Erzsébetre, az agrobotanikus festőművészre. Bot. Közlem. 101/1-2: 1-7.

PERÉDI JÓZSEF

(1922-2018)

Kispesten született 1922-ben. Vegyészmérnöki diplomáját 1944-ben szerezte a Budapesten, a József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen. Még ebben az évben a kőolaj feldolgozására létesített Magyar Olajművek Rt.-nél kapott állást. Több vidéki telephelyen végzett ásványolajipari kutatómunkát, később üzemi laboratóriumvezetőként.

Budapestre kerülve az Országos Mezőgazdasági Ipari Kísérleti Intézetben helyezkedett el kutatóvegyészként. Gyorsfagyasztási technológiák kidolgozásában vett részt a Mirelite Magyar Hűtőipari Vállalat nyersanyagainak kiválasztása céljából. 1952-ben az intézetből több iparági kutató intézet mellett kialakuló Növényolaj- és Háztartás Vegyipari, illetve annak átszervezése után a Növényolajipari- és Mosószergyártó Országos Vállalat (később Cereol Rt, majd Bunge Zrt) Kutató Intézetének, későbbi nevén a Növényolaj- és Mosószeripari Kutatóintézet tudományos munkatársa, majd osztályvezetője, később igazgatója 1979-től 1986-ig, nyugdíjba vonulásáig. 1992-ig ugyanitt tudományos tanácsadóként tevékenykedett. 1967-ben lett a kémiai tudomány kandidátusa, 1995-ben pedig a kémiai tudomány (MTA) doktora.

1989-ben Gasztonyi Kálmán professzor meghívására az akkori Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetemen megalakult Gabona és Iparinövény Technológia Tanszéken egyetemi docensként kamatoztatta széleskörű tudását megszervezve a növényolajipari szakág oktatását. Számos tanítványt nevelt. 2004-ben a Nyugat-Magyarországi Egyetemen habilitált. A Corvinus Egyetem

(ma Szent István Egyetem Élelmiszer tudományi Kar) c. egyetemi tanárnak ismerte el. Munkássága során főleg termesztett olajnövények (napraforgó, olajrepcse) feldolgozási kérdéseivel és az olajminőség javításával foglalkozott. Új gyakorlati eredményekkel járult hozzá a hazai olajtermékválaszték bővítéséhez. Szorosan együttműködött a hazai nemesítőkkal, főként iredszemcsei kutatókkal. Jelentős eredményeket ért el az olajrepcse-, napraforgó- és szójadarak minőségének javítása terén. Tevékenységét több száz belföldi és külföldi tudományos előadás, cikk, szabadalom, könyvfejezet és egyetemi jegyzet jelzi.

Több mint 40 éven át az Olaj-Szappan-Kozmetika folyóiratnak a szerkesztő bizottsági tagja, sokáig rovatvezetője volt. Munkássága révén a fiatal szakemberek publikációs tevékenységét is segítette, vezetésével az egyetemen számos szakdolgozat készült.

Személyes élmény, hogy az iredszemcsei találkozásokon kívül, már egyetemi oktatóként is kapcsolatban maradtunk. Szakmai irányításával a medvehagyma és a feketebirizske magjának olajkémiai jellemzőit állapítottuk meg, eredményeinket Kiss Béla felelős szerkesztő biztatására az említett folyóiratban közzétűk. Az Olaj-Szappan-Kozmetika folyóiratban rendszeresen jelentek meg gyógynövénytárgyú közlemények. Illóolajkutatási vonatkozásban élenjáró szerzőként kell megemlíteni Héthelyi B. Éva vegyészmérnök műszaki szakértőt, aki a növényi illatanyagok kémiai azonosításában elért úttörő eredményeiről rendszeresen e lapban számolt be.

Perédi professzor hazai és külföldi tudományos bizottságok tagjaként kiváló kapcsolatteremtő tulajdonságáról adott tanúbizonyságot. Ebben szerepet játszott pontossága, lényegre látó tudása, gyakorlati érzéke, zsírkémiai-analitikai jártassága. Minden szakmai kérdést igazi természettudósról valló szerénységgel közelített meg. Számos szakmai és állami kitüntetéssel ismerték el eredményeit (pl. 'Sigmond Elek'-emlékérem, a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje).

Életének 95. esztendejében, 2018. március 4-én, Budapesten hunyt el. Jákó Miklós és Perédi József vegyészmérnökök kutatásai hozzájárultak a magyar gyógyszerészet hírnevének öregbítéséhez.

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2019. Farmakognózia-történeti emlékek (adatok) 1. A magyar növényolajipari kutatás úttörői: Jákó Miklós és Perédi József. Farmakognóziai Hírek XIV/49: 5-9.

PETRI GIZELLA

(1927-2006)

Verzárné Petri Gizella igen csinos fiatalasszony volt, amikor az ELTE TTK Alkalmazott Növénytan és Szövetfejlődési Tanszékén dolgozott Sárkány Sándor adjunktusaként. A fíuhallgatók nála mindig szívesen vizsgáztak és ő is, mintha engedékenyebb és megértőbb lett volna irántuk. Büszke volt fiaira, boldog anyja és feleség volt. Sajnos később sok családi tragédia érte, de emberi tartása példás maradt. Csak megjegyzem, hogy ezen a tanszéken voltam tudományos diákköri titkár, itt is készítettem egyetemi doktori dolgozatomat Sárkány Sándor és Dános Béla témavezetésével.

Petri Gizella 1927. július 2-án Hevesen született. Tanulmányait a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen végezte, 1950-ben kapott gyógyszerészi oklevelet. (1950 őszén a gyógyszerészképzés már a Budapesti Orvostudományi Egyetem Gyógyszerészi Karán folytatódott.) Rögtön végzés után az előbb említett tanszéken maradt. Docensi beosztásáig mindvégig gyógyszerészhallgatókat oktatott. 1960-ban egyetemi doktorátust („A hazai természetben szereplő Datura metel szisztematikai vizsgálata”, ELTE, dr. rer. nat.), 1964-ben pedig biológiai kandidátusi fokozatot szerzett („Gyógyászati jelentős Datura-fajok alkaloidtartalmának alakulása az egyedfejlődés alatt”). 1973-ban elnyerte a biológiai tudományok doktora akadémiai fokozatot („Alkaloidák képződése és lokalizációja a növényi szövetekben”). Úttörő eredményeket ért el Magyarországon az alkaloidok és illólajok képződésének biokémiai és hisztokémiai kutatásában (pl. Datura, Valeriana). Halmi János nyugdíjba vonulását követően 1971-ben – sikeres pályázat

← 1. kép
A Semmelweis Egyetem Üllői út 26. számú központi épületének legfelső szintjén található ma is a Gyógynövény- és Drogismereti (ma Farmakognóziai) Intézet, ahol Halmi János professzor idejében, 1963-ban demonstrátorként tevékenykedtem.
Itt volt intézetigazgató 1971-től Petri Gizella.

nyomán – egyetemi tanári kinevezést kapott a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Gyógynövény- és Drogismereti Intézetébe, melyet 1996-ig intézetigazgatóként irányított. Több mint öt évtizeden át oktatta a gyógyszerészhallgatókat. Fél száz doktorandusz és 15 hazai, valamint külföldi aspiráns témavezetését látta el. 1998-tól a Semmelweis Egyetem professor emeritája.

Bevezette a fitokémia és a fitoterápia külön tárgyként való oktatását. 1991-ben megalapította a Magyar Fitoterápiás Társaságot, majd a Fitoterápia szakfolyóiratot. Munkatársaival közösen írt, több mint kétszáz tudományos közleményének javát világszerte ismerik. 15 szabadalom társszerzője. Könyvei a farmakognózia-oktatásban fontosak: Farmakognózia gyakorlati jegyzet (1975), Drogatlasz (Medicina, 1979), Farmakognózia (Medicina, 1982), Fitokémia jegyzet (1985), Gyógynövények korszerű terápiás alkalmazása (Nyíredyné Mikita K. és Nyíredy Sz. társszerzőkkel, Medicina, 1989), Gyógynövény és Drogismeret (Medicina, 1989), Pharmacognosy textbook for pharmacy students, jegyzet (1991), Fitoterápia az orvosi gyakorlatban (Springer, 1999), Phytotherapy in medicine, jegyzet (2002), Gyógynövények és készítmények a terápiában (Galenus, 2006). 1982-től 10 éven át az Acta Pharmaceutica Hungarica felelős szerkesztőjeként tevékenykedett. Aktív tagja volt a Gyógynövény Szakosztálynak, élete utolsó éveiben pedig az MGYT szenátusának. Számos kitüntetéssel ismerték el munkásságát, csak néhány közülük: Kabay János emlékérem (1980), Winkler Lajos emlékérem (1993), Kazay Endre emlékérem (2003).

2006. június 18-án hunyt el a magyar gyógynövénykutatás szeretetnek örvendő, kiváló egyénisége, Baranyai Aurél szavával élve „a gyógynövények nagyasszonya”.

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2015. A magyar gyógynövénykutatás kiemelkedő alakjai – visszatekintés a Gyógynövény Kutató Intézet centenáriuma alkalmából II. rész. Gyógyszerészet 59: 93-100.

POZSÁR BÉLA

(1922-1981)

Súlyos veszteség érte a magyar növényélettant és mezőgazdasági kutatást. Pozsár Béla István, a biológiai tudományok kandidátusa, radiobiológus, a Botanikai Szakosztály vezetőségi tagja 1981. július 22-én, 59 éves korában súlyos betegség következtében elhunyt.

174 1922. augusztus 15-én Budapesten született. Édesapja mezőgazdasági munkás, majd szerény jövedelmű adóhivatali altiszt volt, szülei három gyermeküket nagy áldozatok árán taníttatták. A budapesti Fáy A. reálgymnáziumban érettségizett, majd a szegedi Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán 1945-ben kémia-biológia szakos tanári oklevelet szerzett. Ez év októberétől a fővárosban volt tanár. 1947-ben megnősült és mindvégig harmonikus családi légkörben élt feleségével és Béla fiával. Közben a Pázmány Péter Tudományegyetemen tovább folytatta természettudományi tanulmányait, s négy félév szabályszerű elvégzése után 1950-ben természettudományi doktorátust szerzett növényélettan fő tárgyból, biokémia és állattan melléktárgyakból. Doktori disszertációjának címe: „Az etilénhatás növényfisiológiai jelentősége”.

1949-től 1954-ig a Pázmány Péter (később Eötvös Loránd) Tudományegyetem Növényélettani Intézetében és Botanikus Kertjében néhai Gimesi Nándor professzor tanársegédeként működött. Elsősorban fejlődésélettannal és biokémiával foglalkozott, de tanulmányozta a sejtek ionfelvételét és a floem transzportfolyamatait is. Később is büszkén vallotta magát Gimesi

Nándor tanítványának, mindig szeretettel emlékezett rá. Gimesi akadémikus halála után hagyatékából sajtó alá rendezett egy egész sor, nagyjelentőségű – főleg citológiai, kolloidkémiái és biokémiai témájú – dolgozatot, és az Acta Biologica-ban (1957, VII/2-3: 131-133) közreadta tanítómestere tudományos munkáinak jegyzékét.

1954-től 1958-ig az Akadémiai Kiadó enciklopédia-szerkesztőségénél teljesített szolgálatot biológiai szakszerkesztőként, csoportvezetői minőségben. Közben, 1956-ban izotóptanfolyamot végzett az MTA Agrokémiai és Talajtani Intézetében, melynek izotóplaboratóriumában, valamint a Genetikai Intézet izotóplaboratóriumában megkezdte azt a radiobiológiai kutatómunkát, melyet 25 éven keresztül élete végéig folytatott. Kezdetben az előbb említett laboratóriumokban a lipidanyagcsere fotoszenzibilizációval kapcsolatos kérdéseit tanulmányozta abból a célból, hogy jobban megismerje a rezisztencia-mechanizmusok biokémiai természetét.

1958-tól fél évig az Országos Mezőgazdasági Minőségvizsgáló Intézetben dolgozott tudományos munkatársként, itt elsősorban takarmányok kémiai analízisével foglalkozott. Ettől az évtől kezdve 1963-ig az iregsemcsei Délkelet-Dunántúli Mezőgazdasági Kísérleti Intézetben volt tudományos kutató, majd izotóplaboratórium-vezető. Közben a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen szigorlatokat tett le, és 1962-ben – mint okleveles mezőgazdasági mérnököt – agrártudományi doktorrá avatták (növénykórtan fő tárgyból), „A rozsdabetegség toxikológiája” című disszertációjának megvédése alapján. E dolgozatban az oxidatív foszforilálást lekapcsoló toxikus vegyületeknek, a decanoátnak és a lizolecitinnek tulajdonított bioenergetikai jelentőséget.

Iregsemcsén elsősorban a bétasugárzó izotópok köztes anyagcserében vitt szerepét vizsgálta másrészt a gammasugárzás és neutronfluxus biokémiai és élettani hatását tanulmányozta. Itt a fehérje- és nukleinsav-szintézisnek a növényi hormonokkal való összefüggéseire számos új, nemzetközileg is figyelemreméltó eredmény született.

1964-ben védte meg kandidátusi értekezését radiobiológiai tárgykörből „A gamma sugárzás hatása a növények anyagcseréjére” címmel, s elnyerte

a biológiai tudományok kandidátusa fokozatot. Vizsgálatai során kimutatta, hogy a magasabbrendű zöld növények aránylag sugárérzékenyek az állati szövetekhez képest és a heterotróf, kloroplaszt nélküli szövetekkel szemben éppen a fotofoszförilálás viszonylagos érzéketlensége miatt. Az ionizáló besugárzásnak a hatására fokozódik a dehidrogenázok aktivitása, ami részben magyarázza a radiostimuláció jelenségét.

Kandidátusi munkájának védeése előtt, 1963-ban a Növényvédelmi Kutató Intézetbe került és itt 7 évig, 1970-ig tudományos főmunkatársként dolgozott. Már korábban is egyre inkább kórélettani problémák foglalkoztatták, s ebben az intézetben eredményesen tanulmányozhatta a vírusfertőzött levelek nukleinsav- és fehérje-anyagcseréjét, továbbá a rozsdafertőzött levelek oxidatív foszförilálásának csökkenését. Különösen részletesen tanulmányozta a szintetikus citokininek és az endogén citokininszerű biológiai aktivitások speciális hatásait, mint a fotoszintetikus széndioxid fixálásra gyakorolt serkentést, valamint a levélfehérje szintekre gyakorolt fokozódást. A későbbiekben párhuzamosságot sikerült kimutatnia munkatársaival (Király, El Hammady) együtt a szintetikus citokininek okozta fehérje- és nukleinsav-szintézis között levelekben. Közvetlenül bizonyította, hogy a szintetikus citokininek és az endogén citokininszerű biológiai aktivitások jelentősen növelik a kis molekulású, 0,5%-os nátriumklorid-oldatban oldódó fehérjefrakciók abszolút és relatív mennyiségét, és így közvetve fokozzák a levelekben a kórtani rezisztenciát. A citokininek a fehérjeszintézis serkentésén keresztül indukálnak a növényi szövetekben rejuvenizáló jellegeket, és az immunbiológiai aktív fehérjefrakciók szintjének növekedése okoz rezisztenciát a gombabetegségeknél és a vírusfertőzéseknek.

Munkatársaival (Király, Matolcsy, El Hammady) igazolta, hogy a purintípusú citokininek mellett a benzimidazolnak és a 6-metil-uracilnak is van citokininszerű hatása.

1970-től 1974-ig az Országos Agrobotanikai Intézet Élettani és Biokémiai osztályát vezette, majd 1974-től 1975-ig a MÉM Információs Központjában főelőadó munkakörben az Agrártudományi Szemle rovatvezetője volt. Beosztásai lehetővé tették a Növényvédelmi Kutató Intézetben kibontakozó munka

folytatását. Sikerült bizonyítania (Horváth Lászlóval), hogy a benzimidazol és származékai közvetlenül serkenti a fotoszintetikus széndioxid-fixálás intenzitását viszonylag rövid expozíciókban, ami még nem indukált serkentést a fehérjefrakciók szintjén.

Munkája nyomán az Országos Agrobotanikai Intézet szolgálati szabadalmát („Eljárás zöldtakarmány fehérje tartalmának dúsítására, betakarítás alatti karbamid kezeléssel és a kivitelezésre szolgáló szer”) bejegyezte az Országos Találmányi Hivatal. A Plantprotam nevű szer (fő hatóanyaga N-propil-benzimidazol só) a levélfehérje-szintet eredményesen fokozta. A szer és az eljárás szabadalmi oltalmat nyert Angliában, Ausztriában, Dániában, Franciaországban, NSZK-ban, Olaszországban és Svájcban.

1975-ben a Magyar Tudományos Akadémia Izotóp Intézetébe került tudományos főmunkatársként. A Szerveskémiai osztály mezőgazdasági csoportjában tevékenykedett 1979-ig, amikor kerkedvezménytel nyugdíjba vonult. Ezután haláláig még fokozottabb tempóban szakadatlanul szervezte a szer-teágazó kísérleteket. Ebben az intézetben találta meg azt az alkotóléggkört, melyre egész életében annyira vágyott.

Előzőleg munkatársainak (Matus, Opauszky, Horváth L.) közreműködésével stabil nitrogén-(N 15)-atommal jelzett vegyületek felhasználásával olyan mérés technikát fejlesztett ki, mely alkalmas volt növényi szövetekben a nitrogén-anyagcsere vizsgálatához. Ezzel a technikával is sikerült igazolnia munkatársaival (Iglewski, Szarvas) a szintetikus citokininek hatását, elsősorban a levélfehérje szintek emelkedésére vonatkozóan.

Részletesen tanulmányozta az endogén citokininszerű vegyületek szintjeit és azok szerepét a levelek fehérje-nitrogén anyagcseréjére, valamint a fotoszintetikus széndioxid fixálásra. Jelentős az az összefoglaló tanulmánya, amelyet a 6-metil-uracil és peszticid karakterű származékainak hatásmechanizmusáról készített. Értelmezte a kémiai szerkezet és a biológiai aktivitás kapcsolatát. Ugyancsak előremutató és jelentős eredmény, hogy Szarvas Tiborral együtt bizonyította dimedon felszívásával a szabad endogén formaldehid szinteket levelekben (1979: Formation of formaldehyde via photosynthesis in maize leaves. Detection of endogenous formaldehyde. Proc.

178

↑ 1. kép

Az MTA Izotópkutató Intézet Szerves Kémiai Főosztályán kutatott pályája utolsó éveiben Pozsár Béla radiobiológus, növényfiziológus.

19th Hung. Ann. Meet, Biochem. Budapest). A C1, a C2 és a C3 aldehidekkel a dimedon in vitro reagál, aminek elválasztása és radiokémiai azonosítása után igazolni lehetett azok fotoszintetikus eredetét. A fotoszintetikus eredetű formaldehidet triciált víz (HTO) fotolitikus bomlásával is bizonyították és ennek mennyiségét összehasonlították a glükózszintekkel.

A szintetikus citokininekkel végzett sokoldalú, elméleti alapozottságú munka és a preparatív szerves kémiai eredmények lehetővé tették, hogy az MTA Izotóp Intézete – együttműködve az Észak-Magyarországi Vegyiművekkel – szolgálati szabadalmat nyújtson be 1980-ban. A bejelentés címe: „Növényi produktivitást, fehérje nitrogén szintet, anion felvételt fokozó, továbbá kinetint helyettesítő citokinin-szerű és membrán-aktivitású készítmény”. Ezzel kezdetét vette munkájának gyakorlati hasznosulása, melyet már nem érhetett meg. Még életében bebizonyosodott, hogy a gyakorlatban – különösen a szőlő- és a takarmánynövény-termesztésben – igen eredménye-

sen használják a különféle szereket (hatóanyaguk főleg benzimidazol-, piridin-, ftalazin-származékok). Az akut és krónikus toxicitási adatok is alátámasztják biztonságos használatukat. Ezáltal napjainkban az általa irányított növényi regulátorkutatás eredményei közvetlenül a növénytermelés hozamnövekedésében realizálódnak. Pozsár Béla jelentős szakirodalmi tevékenységet fejtett ki. Tudományos publikációi (dolgozatok, előadások, könyvfejezetek, pályázatok) megközelítik a háromszázat. Több monográfia társszerzőjeként is közreműködött. Magyarország Kultúrflórája sorozatban rendszeresen írt növény-kémiai, biokémiai fejezeteket. A gombák világa különösen érdekelte. Kedvenc elképzelése volt a városi szerves hulladék gombatermesztésben való hasznosítása. Foglalkozott a mikorrhízás gombák domesztikálásának kérdéseivel, és – mint felsőfokú gombaszakértő – lelkes híve volt a nagygombák megismertetésének. Mint a Botanikai Szakosztály és a Mikológiai Szakosztály vezetőségi tagja, sok éven át aktív irányítója volt a Magyar Biológiai Társaság Pécsi Csoportjának is. Szerteágazó tevékenysége, kiváló emberi kapcsolatai megsokszorozták erejét. Élénk kapcsolatot tartott fenn külföldi kollégáival is. Sok jelentős külföldi és belföldi tudományos tanácskozáson vett részt. Rövidebb-hosszabb tanulmányutat tett Ausztriában, az NDK-ban, az NSZK-ban, Franciaországban, Angliában, Finnországban, Hollandiában, Egyiptomban és az USA-ban. Munkáit gyakran idézték és idézik, a legnevesebb külföldi kutatók is.

Pozsár Béla rendkívüli egyéniség volt. Óriási munkabírása a hazai növényeltanban szinte egyedülálló teljesítményre tette képessé. A tudományos problémákat kikristályosodva látta és mindig megérezte az elvontnak látszó elméleti kérdések mögött a gyakorlatot közvetlenül szolgáló összefüggéseket. Szerénysége érzékeny önérzettel párosult. Előzékenységből, segítőkészségből nem lehetett megelőzni.

Rövid, tartalmas élete mindannyiunk számára kincset jelent, szellemi hagyatéka a tudományok művelői által hatványozódni fog. Egyéniségének, kedves lényének képe bennünk él tovább. Emlékét és életművét kegyelettel őrizzük.

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. 1982. Megemlékezés Pozsár Béláról. Bot. Közlem. 68/3-4 (1981): 153-164.

179

PRISZTER SZANISZLÓ

(1917–2011)

180

A gyógynövénykutatásban is alapvetően fontos, hogy tudjuk a tárgyalt taxon pontos tudományos nevét. Korunkban nagy segítséget jelentenek a számítógépes adatbankok. Ha beütjük például a „The Plant List” keresőszót, rögtön áttekinthetjük a nemzetségek és fajok (taxonok) elfogadott és társneveit. A pontos tájékozódás csak ezután következhet. Nem könnyű eligazodni a sokféle és sokszor bizonytalan információ között. Újabban sok „idegenföldi” gyógynövényről kaphatunk hírt, nem egy közülük „csodanövény”. Felhasználásuk tévútra vezethet, tehát a szakembernek kötelessége, hogy utánanézzon, mi is az igazság.

A régi, híres botanikai munkák közül a pécsi „Klimo-könyvtár” egyik legékesebb ritkaságát ajánlotta tanulmányozásra Móró Mária Anna (Móró Marianna) egyetemi főkönyvtáros, mivel minden növény botanikai jellemzését csodaszép színes rajzok kísérik, teljes tükörméretben. Mint ismeretes, Klimó György (1710–1777) pécsi püspök (1751-től haláláig), korábbi esztergomi kanonok fő érdeme a pécsi püspöki könyvtár felépíttetése, megalapítása. Tanulmányunk el is készült, eredményeit 2001. szeptember 28-án mutattuk be „A Klimo-könyvtár a tudományos kutatások szolgálatában” témájú konferencián (megjelent a PTE Könyvtárának kiadásában): Móró M. A., Priszter Sz, Szabó L. Gy., „Plantae Asiaticae rariores”, a Pécsi Egyetem Klimo-gyűjteményének ékessége a mai magyar botanika tükrében – néhány megjegyzés N. Wallich három kötetes művéhez (1830–1832) címmel, az 53–90. oldalon.

Móró Mária Anna a könyv pontos bibliográfiai adatait megadva (Wallich, N., 1830,

1831, 1832, *Plantae Asiaticae Rariores*; or, descriptions and figures of a select number of unpublished east Indian plants I., II., III. Treuttel and Würtz, London, Paris, Strasburgh), idézésre érdemes munkalevéllel járult hozzá munkánkhoz:

„Nathanie Wallich 1787 január 28-án Koppenhágában született (eredeti neve Nathan Wolff), ott tanult az egyetem orvosi karán, húsz évesen, mint egészségügyi tiszt utazott Indiába, a Fredericknagor nevű dán kolóniára, amit érkezésük idejében vett át az angol Keletindiai Társaság. Ennek szolgálatába állt, és mivel elbűvölte a vegetáció gazdagsága, a flóra kutatásába kezdett. 1814-ben az ő kezdeményezésére jött létre a kalkuttai Indian Museum. Tevékenységei elismeréseként 1815-ben kinevezték a kalkuttai botanikus kert igazgatójává. 1816-ból ismert első könyve: *Descriptions two new species of Sarcolobus*.

1819-ben az ő közreműködésével hozták létre a szingapúri botanikus kertet Sir Stamford Raffles rezidenciája mellett. (Raffles – 1781–1826 – a brit Kelet-Indiai Társaság szolgálatában állt 14 éves korától, részt vett a hollandok elleni harcokban Jáván, Szumátrán, jelentős szerepe volt Szingapúr elfoglalásában és az ottani kereskedelmi kikötő megteremtésében. Szorgalmazta a szigetvilág tudományos megismerését, Jáva történetéről írott munkája halála után, 1830-ban jelent meg a *Flora Indica* két kötete Seramporeban).

Hogy angol szolgálatban állva sem feledkezett meg hazájáról, bizonyítja, hogy 1821-ben Koppenhágában Rasmus Nyerup összeállította és kiadta a könyvjegyzéket: *Catalogus librorum Sanscritanorum, quos Bibliothecae Universitatis Havniensis vel dedit, vel paravit Nathaniel Wallich*.

1823-ban *Description de l'arbre qui produit le bois de ripul et l'écorce de sassafras* (ezt csak a francia lexikon hozza, könyvtárakban nem találtam, furcsállnám, ha franciául írt volna). 1824–26 között a *Tentamen florae Nepaliensis* – ez 50 táblát tartalmaz, folytatása nem jelent meg, 1825-ben a *Prodromus florae Nepaliensis*.

1825–27-ben Burmában tett felfedező utakat, egészsége meggyengült, visszatért Európába, 7683 növényből álló gyűjteményt hozott (a duplumokból Európa fontosabb gyűjteményei is kaptak), ezek jegyzékét is kiadta két kötetben Londonban 1828–29-ben: *A numerical list of dried specimens of plants in the East India Compenys Museum*. Ezután főműve, a *Plantae Asiaticae rariores*

181

← 1. kép
Móra Mária Anna könyvének
(„A Pécsi Egyetemi Könyvtárban őrzött
Klimó-könyvtár katalógusa I.”)
bemutatóján

182

kiadásán dolgozott. 1832-ben Londonban jelent meg: *Upon the preparation and management of plants during a voyage from India*. 1834-ben visszatért Bengáliába, majd Assamba, ahol a teakultúrát tanulmányozta. Egészségi állapota rohamosan romlott, 1847-ben elhagyta Indiát, véglegesen Londonban telepedett le, ahol hosszas betegeskedés után, 1854 április 28-án halt meg.

A *Plantae Asiaticae rariores* megtalálható a bajor állami könyvtárban Münchenben, a württembergi és a szász tartományi könyvtárban Stuttgartban, ill. Drezdában, a hallei, göttingeni, tübingeni, lipcsei, jénai egyetemi könyvtárban, a brit közös katalógus szerint a glasgowi és manchesteri egyetemi könyvtárban. A *Flora Indica* Oxfordban és Göttingenben, a *Prodromus* Edinburghban és Glasgowban – a magyarországi előfordulást még próbálom tudakolni. A washingtoni kongresszusi könyvtárnak a *Tentamen florae Nepaliensis*nek egy 1984-ben Dehra Dumban (India) megjelent példánya van.”

Kutatása nyomán kaptunk választ arra, hogy miként került Wallich könyve a Klimó-gyűjteménybe. A munka elején felsorolt 185 előfizető közül az első, a brit Kelet-Indiai Társaság 40 példányt vett meg. Angol főrendek, indiai hivatalnokok, európai egyetemek, könyvtárak, botanikus kertek, könyvkereskedők szerepelnek a névsorban. Magyarországi előfizető egy van: Alexander Prónay Baron, Pest. A pécsi püspöki könyvtár példányáról nem tudjuk, honnan került ide, alighanem valamelyik bécsi könyvkereskedőtől. Mit tudunk az értékes illusztrációról?

A 295 illusztráció négy rajzoló munkája. Többségüket Gorachand és Vishnupersaud jegyzi, valószínűleg indiai művészek. Néhányat Charles M. Curtis (1796-1839, a Linnean Society tagja, természettudományos könyvek illusztrátora) és John Lindley (1789-1865, angol botanikus, 1829-1860-ig a londoni egyetem professzora). Valamennyi rajzot Maxim Gauci (litográfus, könyvillusztrátor és portrékészítő, 1810 és 1846 között tevékenykedett) litografálta.

MÓRÓ MÁRIA ANNA

(PÉCS, 1944. JÚNIUS 4. – PÉCS, 2010. MÁJUS 8.)

A Klimó-gyűjteményt mutatta be botanikusoknak, amikor megismerhettem. Felhívta a figyelmemet a leghíresebb botanikai könyvekre. Tudása mély benyomást gyakorolt rám, ezért felkértem, hogy az egyik leghíresebb könyvről szóló elemzésnek legyen társszerzője; tartsunk közös jubileumi előadást Priszter Szaniszlót is bevonva. Így érhetett az a megtiszteltetés, hogy mindketten szívesen társultak kezdeményezésemhez, anélkül, hogy személyesen ismerték volna egymást.

Alap- és középiskoláit Pécsen, egyetemi tanulmányait Szegeden, a József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán végezte. 1967-ben itt kapott magyar-történelem szakos tanári oklevelet. Egy évig az úrkúti általános iskolában tanított, majd 1968-ban visszatért Pécsre, ahol az Egyetemi Könyvtárban kapott állást. 1972/73-ban a Baranya Megyei Szakszervezetek Tanácsa Könyvtárában dolgozott, majd 1976-ig a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Kihelyezett Pécsi Nappali Tagozata Könyvtárának munkatársa volt. Ekkor munkája mellett könyvtárosi oklevelet szerzett az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. 1976-ban a Baranya Megyei Levéltár munkatársa, majd osztályvezető levéltárosa lett. 1989-ben visszatért a Pécsi Egyetemi Könyvtárba, ahol nyugdíjba vonulásáig hivatásának élt. Fő kutatási területe Pécs és Baranya vármegye 18-19. századi gazdasági és társadalmi élete, valamint Klimó György pécsi püspök munkásságának és az általa alapított könyvtár történetének kutatása, állományának katalógizálása volt. Csaknem 10 éves áldozatos munkával ő készítette el Magyarországon első nagy nyilvános könyvtárának, a Pécsi

183

↑ 2. kép

Nem csak a kertjében telepített évelők (tulipánok, sáfrányok, hagymák és sok más évelő, főleg hagymás- és gumós növény) gyűjteménye, hanem értékes magánkönyvtára jelentett számára meg-megújuló örömet (fotó Prizster Andrea)

184

Püspöki Könyvtárnak (Klimó Könyvtárnak) a teljes feltáró katalógusát: A Pécsi Egyetemi könyvtárban őrzött Klimó-könyvtár katalógusa I. (2001). Elvégezte a bibliográfiai azonosításokat, az adatkiegészítéseket, többféle segédanyagot szerkesztett, amelyek mutatóként szolgálnak mind a mai napig. Rendszeresen közölt tanulmányokat a Baranya Megyei Levéltár Baranyai helytörténetírás c. évkönyveibe. Egyéb munkái mellett évtizedekig dolgozott a Pécsi Egyetem Jogtörténeti Tanszékének megbízott előadójaként. 'Pécs Város Tudományos Díja kitüntetésben' kétszer részesült (2000-ben és 2010-ben posztumusz).

Hagyatéka 2010 őszén került a Pécsi Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemények Osztályára, hajdani munka- és kutatóhelyére. Értékes könyvtári és levéltári kutatómunkájának jegyzeteit, adatfeltárásait, különlenyomat-gyűjteményét utódai nagy becsben tartják.

Munkatársai így emlékeztek rá, amikor elhunyt: „Egész életét a tudománynak szentelte, akik ismertük, mind tudtuk, hogy gondolatai mindig valami új feladat körül szálnak. Ha a folyosón összefutottunk, megállt, és elmesélt egy régi-régi történetet, színes anekdotákkal és adomákkal, vidáman bocsátott útra bennünket. Amihez nyúlt, arannyá lett... Évtizedeken át hallottuk a történész-hallgatók meggyőző suttozását, mikor egymásnak tanácsolták, hogy kihez kell

fordulni, „mert Ő mindent tud, ráadásul még segít is”. Segített és segített... Sohasem hagyott kérdést megválaszolatlan, soha nem hagyott senkit kétértelműségek között...”

PRISZTER SZANISZLÓ

(TEMESVÁR, 1917. SZEPTEMBER 8. – BUDAPEST, 2011. JANUÁR 13.)

Boros Ádám, nagyhírű mohakutató, agrobotanikus és gyógynövénykutató atyámesteremnek köszönhetem, hogy fiatal kutatóként megismerhettem. 1967-ben részt vehettem azokon a botanikai kirándulásokon, amelyeken Boros Ádám és Vajda László, a híres növényfotográfus-muzeológus mellett Prizster Szaniszló is jelen volt. Kelebián megtaláltuk a ritka *Bulbocodium versicolort* és a *Crocus variegatust*. Olyan közel jártunk az országhatárhoz, hogy a katonák a laktanyába kísérték minket, hogy kiderítsék, nem vagyunk-e diverzánsok.

Prizster Szaniszlóval ettől kezdve jó barátságba kerültem. Mesteremmé vált, a kultúrflóra monográfiák szerkesztési titkait is tőle tanultam.

Emlékezetes, hogy a Szársomlyóra minden évben ellátogatott, amikor a tavaszi kikerics elkezdett virítani, gyakran már tél végén. Minden alkalommal lefényképezte a tavasz első hírnökét. Az egész Balkánt bejárta, mindenhol csodaszép diákat készített a magas hegyi évelőkről. A Botanikai Szakosztály előadásain vetítette le a képeket, ámulatba ejtve a közönséget, akik között mindig ott volt Csapody Vera, hazánk legnagyobb növényfestő botanikusa is.

A magyar botanika rendkívüli alakja. Polihisztor, szerkesztő, nyelvész, flórakutató, botanikus a legjavából, noha jogász alapképzettségű. Budapesten érettségizett, a Pázmány Péter Tudományegyetemen 1940-ben szerzett jog- és államtudományi doktorátust. Egyetemi éveiben a Bölcsészeti Kar biológiai tárgyú előadásait is felvette. A Természettudományi Társulat Botanikai Szakosztályának 1938 óta volt tagja. A második világháborúban hadifogságba került, utána banktisztviselőként dolgozott. Pontossága a botanika művelése során bontakozott ki igazán. 1950-ben került az akkor még budapesti Agrártudományi Egyetemre: a Máthé Imre által vezetett Növénytan Tanszéken tanársegéd, majd adjunktus volt. 1957-ben kandidátusi minősítést kapott *Amaranthus*-kutatásait összegző

185

↑ 3. kép
Aconitum ferox (Ranunculaceae)
 (forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Aconitum_ferox)
 – Az évelő himalájai faj auktora Wall. (Wallich), érvényes magyar neve: kelet-ázsiai sisakvirág. Indiai vagy himalájai sisakvirágnak is nevezhető. A szárított gumóból halált okozó nyílmérget vontak ki.

← 4. kép
Dillenia ornata, *D. scabrella* (Dilleniaceae)
 (forrás: <https://indiabiodiversity.org/species/show/225695>) – A trópusi nemzetség neve magyarul is dillénia, de használatos a rózsacitrom vagy rózsacitrom is. Dís- és gyümölcsnövények.

5. kép →
Eugenia formosa (Myrtaceae)
 (forrás: http://plantillustration.php?id_illustration=10824) – A trópusi cseresznyemirtusz fajok közül e fajnak is Wallich az auktora. Kínában termesztik. Apró magja fűszer.

← 6. kép
Roxburghia viridiflora (Roxburghiaceae)
 (forrás: http://plantillustrations.org/species.php?id_species=975996)
 – Jelenlegi neve *Stemona tuberosa* Lour. Korábbi nevét William Roxburgh angol orvos (1759-1815) nevére kapta, aki a kalkuttai botanikus kert igazgatójaként India flóráját kutatta. Rovarölő vegyületeket tartalmaz.

← 6. kép
Roxburghia viridiflora (Roxburghiaceae)
 (forrás: http://plantillustrations.org/species.php?id_species=975996)
 – Jelenlegi neve *Stemona tuberosa* Lour. Korábbi nevét William Roxburgh angol orvos (1759-1815) nevére kapta, aki a kalkuttai botanikus kert igazgatójaként India flóráját kutatta. Rovarölő vegyületeket tartalmaz.

← 7. kép
Hedychium speciosum
(Zingiberaceae) (forrás: <https://picclick.com/Hedychium-Speciosum-White-Red-Ginger-lily-Gardenia-fragrance-273824413997.html>)
– A trópusi ázsiai gyömbérliliom-fajok gyökértörzséből illatszereket készítenek. A Wallich által jellemzett taxon mai neve H. spicatum.

disszertációja alapján. 1957 és 1964 között a Keszthelyi Mezőgazdasági Akadémián az Állattan-Növénytan Tanszék növényteni részlegét vezette docensként. 1964-ben visszakerült Budapestre Soó Rezső meghívására. Itt az ELTE Botanikus Kertjének irányítója, 1966-tól megbízott vezetője, majd 1969-től 1981-ig igazgatója volt. Az ugyanitt megalakított MTA kutatórészlegét 12 éven át vezette. 1980. december 31-ével került nyugdíjba. Továbbra is végezte kutatásait és a szerkesztési munkákat. Fenológiai eredményeit összegezve 1992-ben szerezte meg az MTA biológiai tudományok doktora fokozatot. Idős korában is minden, hozzá forduló kollégának önzetlenül segített, magánkertjének (Kamaraerdő, Pék u. 7.) ritka értékeit boldog örömmel mutatta be. Családjának szeretetével övezve, békés nyugalomban hunyt el 2011. január 13-án. A budafoki temetőben nyugszik.

Eredményekben gazdag pályája során foglalkozott florisztikával (adventív gyomfajok, ritka, védett növények elterjedése, botanikus kerti telepítése), továbbá szak-

← 8. kép
Ilex diphylla (Aquifoliaceae)
(forrás: http://plantillustrations.org/species.php?id_species=550427)
– A magyal-nemzetségnek közel 30 faja ismert hazánkban, köztük a Wallich által jellemzett I. diphylla, a himalájai magyal is. Hazájában (India, Kína, Indokína) faanyagát éppúgy értékelik, mint díszítő értékét vagy gyógyító hatását. Dél-Indokínában honos a Wallichról elnevezett I. wallichii Hook, melynek kérge porítva tonizáló és lázcsillapító.

monográfiák szerkesztésével. Például Soó Rezső „A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve” című művének hat kötetét név- és tárgymutatóval látta el, a szerző halála után összeállította a 7. kötetet. 1959-től 2000-ig szerkesztette, illetve név- és tárgymutatókkal látta el az MTA Agrártudományi Osztálya által elindított „Magyarország Kultúrflórája” sorozat kötetét. Nyugdíjas éveiben Christopher Brickell „Dísnövény enciklopédia – az Angol Királyi Kertészeti Társaság Kézikönyve” címen magyarul megjelent könyvének szakmai szerkesztőjeként végzett maradandó munkát.

Florisztikai feltáró és rendszerező kutatásai mellett – Gombocz Endrét követve – őt tartjuk a magyar botanikatörténet egyik legnagyobb ismerőjének. Számos új ismeretet közölt a Fűvészkert első tudós igazgatóinak (Winterl József Jakab, Kitaibel Pál, Haberle Károly, Sadler József) életéről, munkásságáról. Kiemelkedő munkát végzett a botanikai szaknyelv művelésében. 1961-ben jelent meg háromnyelvű, növénymorfológiai szakszótára. 1966-ban adta ki a

9. kép →
Valeriana hardwickii (Valerianaceae)
 (forrás: <http://botanicalillustrations.org/species.php?idspecies=1049439&mobile=0>)
 – Auktora Wallich, Indiában, Kínában
 és Indonéziában honos. Az ottani népi
 orvoslásban stimulánsnak használják.
 Az indiai macskagyökér (*V. wallichii* DC.)
 mai neve *V. jatamansi*.

190

← 10. kép
 A pécsi Klíma-könyvtár őrzi a kutatók
 számára a múlt örökbecsű értékeit.

Mezőgazdasági Kiadó Csapody Verával összeállított szótárát a magyar népi növénynevekről. 1983-ban adták ki a társszerzőkkel közösen összeállított nyolcnyelvű növénynév-szótárát 1200 európai fa-, cserje- és félcserje-fajról. Tagja volt az MTA Helyesírási Bizottságának, részt vett Halász Előd német-magyar nagyszótárának megalkotásában a növénytani szavak összegyűjtésével. 1986-ban megírta a „Növényneveink” című magyar-latin szógyűjteményt. 1988-ban a nagygyűjtés magyar és latin névjegyzékét is összeállította. A „Növényneveink” bővített változatát (alcíme: „A magyar és a tudományos növénynevek szótára”) 1998-ban a Mezőgazda Kiadó jelentette meg. Máig egyedülállóan értékes alkotás!

Szakmai kitüntetései (Jávorka Sándor-díj 1988-ban és Kitaibel Pál Emlékérem 1997-ben) mellett a legnagyobb megbecsülést a magyar botanikusok iránta érzett tisztelete és szeretete jelentette.

Wallich kb. 250 növényfaj botanikai jellemzését és rajzát adta meg nagy könyvében. Közel 50 taxon azonosítása még nem sikerült, a többi Priszter Szaniszló pontosítása alapján hivatkozott tanulmányunkban közzé tettük. Kiegészítést is végeztünk a felhasznált hazai forrásmunkák és internetes adatbázisok alapján. Csak néhány példát emelek ki a tárgyalt kb. 70 gyógynövény közül, internetről közölhető kép kíséretében.

A két tudósra emlékezve ma is szükséges hangsúlyozni, hogy könyvtár és szakavatott kutató nélkül az internetes adatgyűjtés csak alaptájékozódásra alkalmas. Pályámon igyekeztem e példát követni. Móró Mária Anna és Priszter Szaniszló emlékét a farmakobotanikusok tovább őrzik.

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2019. Farmakognózia-történeti emlékek (adatok) 2. N. Wallich *Plantae Asiaticae Rariores* című művének 3 kötete (1830-32) a pécsi Klíma-könyvtárban – Móró Mária Anna könyvtáros és Priszter Szaniszló botanikus együttműködése. *Farmakognóziai Hírek* XIV/50: 4-9.

191

RÁCZ GÁBOR

(1928–2013)

Iskolateremtő egyéniség, aki a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet professzoraként vált híressé, nemcsak Romániában, de egész Európában is. A szintén ott oktató feleségével, Rác-Kotilla Erzsébettel együtt 1991-ben áttelepültek Magyarországra és Pécsre költöztek. Jelentős eredményeket ért el a kárpát-medencei népi orvoslásban használt növények biológiai és farmakológiai bizonyítékokon alapuló újra értékelése terén.

Rác Gábor 1928. jún. 15-én Aradon született. Apja Rác Sándor ügyvéd, anyja Zerkowitz Johanna művészettörténész volt. Középiskolai tanulmányait 1946-ban az aradi Római Katolikus Főgimnáziumban végezte. Hamar elsajátította a francia, német és angol nyelvet. Az érettségi után Rozsnyay Mátyás egykori aradi gyógyszerértárába került gyógyszerész gyakornoknak. Egyetemi tanulmányait 1948-ban kezdte meg Kolozsváron, a Bolyai Tudományegyetemen, majd folytatta Marosvásárhelyen a megalakult, önálló Orvosi és Gyógyszerészeti Intézetben (OGYI). Itt szerzett gyógyszerész oklevelet 1950-ben. 1949-től gyakornok a Gyógyszerészeti Növénytani Tanszéken, majd tanársegéd a Drogismereti (Farmakognóziai) Tanszéken. Mestere Kopp Elemér volt, nála doktorált 1958-ban. 1960-tól átvette a tanszék vezetését. 1964-től a botanikus kert vezetését is ellátta. Négy évtizeden át végzett oktató- és kutatótevékenységet felesége segítségével, aki a gyógynövények farmakológiai vizsgálatában vált specialistává. Neves tanítványai közé tartozott: Füzi József, Kisgyörgy Zoltán, Csedő Károly, Péter H. Mária, Zágoni Elemér, Gyéresi Árpád, Németh Tibor. Szakkönyveinek, jegyzeteinek és könyvfejezeteinek

száma közel 30, tudományos közleményeinek száma meghaladja a fél ezret. Népgyógyászati szempontokra is kiterjedő gyógynövény-botanikai gyűjtőmunkájának eredményeiről a „Plante medicale din flora spontană a Bazinului Ciuc” (Csíkszereda 1968) és a „Kovászna megye gyógynövényei” (Füzi Józseffel, Sepsiszentgyörgy, 1973) c. gyűjteményes kötetekben számolt be. Fejezetet írt a Csedő Károly által szerkesztett „Hargita megye gyógy- és fűszernövényei” (Csíkszereda, 1980) c. kézikönyvbe. A két kiadást megért magyar, majd román nyelven is megjelent „Korszerű gyógynövényhasználat” (Kolozsvár, Korunk füzetek, 1982; 1983) c. gyűjteményes kötetekbe több fejezetet írt. 1972-ben Pécsen főreferátumot tartott a Magyar Gyógyszerészeti Társaság Gyógynövény Szakosztályának szervezésében „A népies gyógyászat szerepe a modern gyógyszerkutatásban” témakörrel. A népi gyógynövényhasználatra vonatkozó adatok értékeléséhez máig érvényes szempontokat adott meg (1979).

Számos romániai, magyarországi és nemzetközi szakforum és tudományos társaság tagja volt. Pápai Páriz díjjal, Augustin Béla emlékéremmel és a marosvásárhelyi, valamint a nagyváradi egyetem részéről doctor honoris causa címmel ismerték el munkásságát. Madridban a Nemzetközi Gyógyszerésztörténeti Akadémia tagjává választották. Rác Gábor és felesége vendégtanári minőségben 1991-től több évig a Pécsi Orvostudományi Egyetemen fitoterápia kurzusokat tartott orvostanhallgatóknak. Ettől kezdve a tudományos igényű természetgyógyászat területén fejtettek ki kivételes aktivitást. 2013. június 17-én Pécsen hunyt el. Sírja a pécsi nyaradtetőn található.

ETNOBOTANIKAI MUNKÁSSÁGA

Rác Gábor értékelésre vonatkozó összefoglaló tanulmánya (1979) bőséges tapasztalaton és szisztematikusan felépített kísérleti munkán, bőséges szakirodalmi tájékozottságon alapul. A fő elveket érdemes megemlíteni. Leszögezte, hogy az adatgyűjtés általános szempontjai és módszerei ugyanazok, mint az etnográfiaiban. A népies gyógynövényhasználatra vonatkozó kutatások során azonban alapos növénytani és orvosi ismeretekre is szükség van. Minél többször jegyezhető fel ugyanaz a használati mód, annál értékesebb a növényre vonatkozó adat. „A gyűjtés adatait csoportosíthatjuk tájegységenként, hiszen a népi növényismeret a vidék néprajzi jellemvonásainak része. Ebből a szempontból mindig érdekes, miben egyezik meg és miben tér el az adott területen élő emberek növényismerete a nagyobb tájegységtől...Rendkívül nehéz eldönteni,

vajon az egyes adatok régi orvosi könyvekből kerültek-e a népgyógyászatba, vagy fordítva.” Minden egyes fajnál utána kell nézni, hogy mit írnak a régi szerzők (pl. görögök) és fűvészkönyvek (pl. Fuchs, Bock, Matthioli, Melius). „A régi fűvészkönyvekben nem szereplő, napjainkig kísérletesen nem vizsgált növények képezik a tudományos kutatás következő fokozatának legértékesebb kiindulópontját...másfele nem használt növény a Maros megye egyes helyein 'vadgörögdinnye' néven ismert varjúmák (*Hibiscus trionum*), melynek vízhajtó hatását kísérletesen igazoltuk.” „Páter Béla érdeme, hogy a századunk harmincas éveiben szakirodalmi szinten már feledésbe merült gyöngyajak (*Leonurus cardiaca*), számartövis (tulajdonképpen kék iringó, *Eryngium planum*), pénzlevelű lizinke vagy fillérfű (*Lysimachia nummularia*) népgyógyászati alkalmazását jelezte, ezzel felhívta a figyelmet e három régi gyógynövényre melyet azután ismét bevezettek a gyógyászatba.” Marosvásárhelyen a kísérletes munkába Rácز bevonta feleségét, továbbá munkatársait (pl. Péter H. Máriát), doktoranduszait és a mikrobiológus Péter Mihály professzort. „A laboratóriumi körülmények között igazolható hatás sem jelenti mindig azt, hogy a népgyógyászati szert ésszerű embernél használni. A Nyárád mentén, de másfele is, az *Agrimonia eupatoria* nevű növényt 'tüdőfű'-nek ismerik, holott a növényteni szakmunkákban párlófűnek nevezik (a tüdőfű a könyvek szerint *Pulmonaria officinalis*). Kíváncsiak voltunk esetleges hatására a tüdőbaj (tüdőtuberkulózis) kórokozójára, a Koch-bacilusra. Péter Mária és Péter Mihály vizsgálatai kifejezett tuberkulosztikus hatásra utalnak, jelenleg mégsem merül fel a tüdővész kezelése párlófűvel.” „A népgyógyászatban használt tavaszi nyírfalevet (Csíkban 'virics' néven ismerik), a fekete retek présnedvét, a tövises iglic egyik rokonának (*Ononis pseudohircina*) gyökérkivonatát adagoljuk a kísérleti állatoknak. Eredmény: a húgykövek súlya 40-80%-kal kisebb, mint az ellenőrző csoportnál. Természetesen az állatkísérleti modell nem egyezik meg teljesen az emberi szervezetben lezajló kórfolyamattal, a kövek összetétele is más. De a lassabban növekedő, apróbb húgykövek minden bizonnyal könnyebben ürülnek a szervezetből, vagy eredményesebben hajthatók el, mint a nagyobbak.” „Ma világszerte nagyarányú vizsgálatok folynak az egyes növényfajok vagy egész növénycsaládok anyagainak elkülönítésére és szerkezetük megállapítására.

Ezeket a természetes vegyületeket azután megvizsgálják, az említett szűrővizsgálatok keretében, biológiai hatásuk feltárására. Ezen a téren is célszerű népgyógyászati adatokból kiindulni. Példaként említhetjük a tetemtoldót (napvirág, *Helianthemum nummularium*), melyet Moldovában köhögés csillapítására használnak. Valószínűleg nem jutott volna eszünkbe e növény kémiai vizsgálatát elvégezni, ha erre a népgyógyászati alkalmazásra nem figyelünk fel. Négy, különböző jellegű hatóanyagcsoport jöhetett számításba. Máthé János elő is állította az egyiket, egy nagy molekulású szénhidrátot (növényi nyálkát), melynek összetételét sikerült megállapítania.”

Rácз Gábor – elsők között Kárpát-Európában – kijelölte azt a kutatási utat, ami a népi adat hiteles feljegyzésétől kezdve a bizonyított hatással rendelkező gyógyszerészeti készítményig vezet.

KIEMELT MUNKÁI:

- Rácз G. 1979. A népgyógyászati adatok értékelése. Comm. Hist. Artis Med. Suppl. 11-12: 51-60.
- Rácз G., Rácз-Kotilla E., Józsa J. 1980. Hypotensive activity, a possible pharmacotaxonomic character of *Solidago* sp. Acta Horticulturae 98: 15.
- Rácз G., Fazakas B., Rácз-Kotilla E. 1980. Trichomonazid und antihelminthische Wirkung in der rumänischen Volksmedizin verwendeten Pflanzen. Planta Medica 39: 257.
- Rácз G., Rácз-Kotilla E., Szabó L. Gy. 2012. Gyógynövények ismerete. A fitoterápia és az alternatív medicina alapjai. Galenus Kiadó, Budapest
- Rácз-Kotilla E., Fórika M., Rácз G. 1965. A népgyógyászatban használt néhány növény diuretikus hatásáról. Orvosi Szemle 11: 396.
- Rácз-Kotilla E., Rácз G. 1970. Növényi kivonatok hatása kísérletes gyomorfekélyre. Herba Hungarica 9/2: 125-130.
- Máthé J., Rácз G., Csedő K. 1976. Die Schleimstoffe der *Helianthemum*-Blätter. Planta Medica 29/3: 295-300.
- Rácз-Kotilla E., Józsa J., Rácз G. 1980. Sedative action of certain species of Labiatae (Lamiaceae). Revista Medicala 29: 125.

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2015. A magyar gyógynövénykutatás kiemelkedő alakjai – visszatekintés a Gyógynövény Kutató Intézet centenáriuma alkalmából II. rész. Gyógyszerészet 59: 93-100.

RÁCZ-KOTILLA ERZSÉBET

(1925-2019)

196

A volt megyei kórház (Pécs legrégebbi kórháza) udvara ismerős. Itt feküdt a pulmonológián Erzsébet férje, Gábor is, nem sokkal halála előtt. A minaret mellett vezet az út. A Pulmonológiai osztály I. emeletén, a 211. számú kórteremben, jobbra az első ágyban Erzsébet ébren volt, amikor 10 óra körül odaértem. Felismert. „Szabó Laci....”- mondta.

Tömören fogalmazott, mintha egyetemi előadását tartaná. Szinte magyarázva, kissé mélyebb hangnemben, mint korábban. Olyan határozottságot tapasztaltam, ami lényének korábban is eleme volt. Hihetetlen akarat ereje és erős istenhite most még jobban kifejeződött. A lábtörést helyrehozó operáció sikerült, láza megszűnt, optimista remény töltötte el, s már a rehabilitációt emlegette. Szeretne megerősödni, mert Nagypénteken lánya, Zsóka újra jön Németországból.

A főorvosnő „megtanította” újra enni, a levegőt újra szabadon veszi. Örült a jó levegőnek és meg volt elégedve az ápolókkal, akik mind kedvesek és figyelmesek.

Erzsébet sorra vette azokat, akik rendszeresen látogatják. Köztük Papp Nórát és Mayer Klárát, akiket kiemelt figyelmességük és segítő kezük miatt. Mosolyogva mesélte, hogy Gabinak egyetemista korában nem ment a matematika és fizika, de már iskolásként is kisebb problémák jelentkeztek ezen a téren, amin szülei úgy segítettek, hogy a kisgyermekkel bélyegeket küldtek a korrepetáló tanároknak, akik mindig örömmel vették a titokzato-

san lezárt, szép ajándékokat. Nem sejtette, hogy a borítékban más volt... Később, amikor már házasság volt és a vizsgált gyógynövények hatását kellett bizonyítani, Gabika irtózott a vértől és sajnálta a kísérleti állatokat. Mindent neki kellett csinálni, Gabika csak az eredményeket összegezte.... Említette, hogy tanítványai közül pl. Zágonyi Elemér mindig ott volt az állatkísérleteknél és vele együtt végezték a méréseket.

Annyit meg kellett állapítanom a látogatás alapján, hogy 93 évesen, rossz hallással és gyenge látással, műtéten átesve szinte csoda, hogy valaki ilyen reménnyel akar élve maradni. A fő célt is megjelölte: könyvének már a felét lediktálta Ildikónak (rendszeres látogatója és baráti ápolója, segítsége), s ezt akarja befejezni. Címe: „Szivárvány”. A másik, ami örömmel tölti el, Papp Nóra közbenjárásával hamarosan újra kiadják Erdélyben a gyógynövény-akvarelleket, amelyeket oly nagy szeretettel festett.

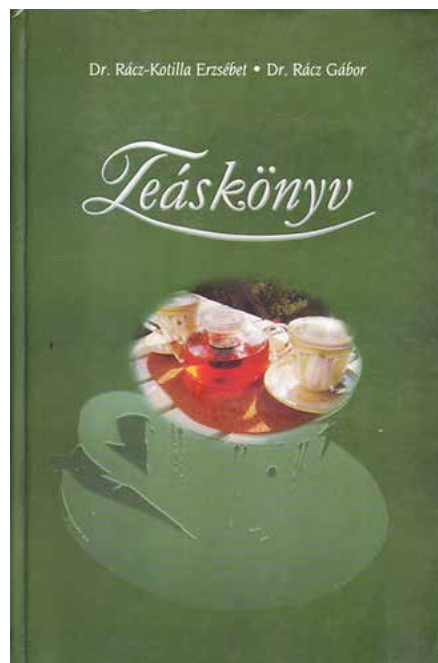
Élete még most is példaadó. Többször hangsúlyozta: a Jóisten szeret minket és megsegít. Bízni és akarni kell, ragaszkodni kell az élethez. Imádkozni kell a Krisztusi szeretet jegyében.

Reménykedünk, pedig tudjuk, hogy egyszer eljön az örök hazatérés....

Egy éve jegyeztem fel. A hazatérés most megtörtént. 2019. szeptember utolsó napján, 94 éves korában megtért a Teremtőhöz.

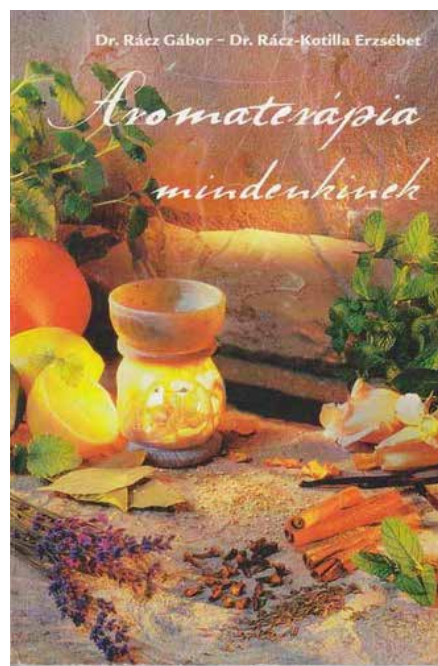
Kotilla Erzsébet Aradon született 1925-ben. A Bolyai Tudományegyetemen, majd az időközben létesült Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemen végezte tanulmányait (1950). Kopp Elemér professzornál doktorált 1961-ben, akinek 10 évig volt főmunkatársa a Farmakognóziái Tanszéken. 1963-ban hozta létre az önálló Gyógyszerhatástani Tanszéket, amelyet nyugdíjazásáig vezetett (1990). Az orvos- és gyógyszerészoktatásban bevezetett (1975) speciális kollégiumai közül úttörőnek számít „A modern gyógyszeres kezelés buktatói és a gyógyszeres kölcsönhatások (interakciók)” c. tárgykör. Hatástani kutatási tapasztalatai birtokában sikerrel vezette be a növényi farmakotaxonómiának elnevezett új vizsgálati módszert,

197

← 1. kép

Egy különleges könyv egy különleges emberpártól. Benne van gyakorlatilag minden, amit a teákról, a teázásról tudni érdemes – a Rácz házaspártól megszkott tudományos alaposággal leírva.

← 2. kép

Az aromaterápia az illatos növények és az illóolajok használatán alapuló gyógyeljársok összessége. Együttesen hat a testre és a lélekre – összeköti a jó közérzet fenntartásának igényét a kisebb-nagyobb egészségi panaszok orvoslásának igényével. A könyvet a szerzők 50 év tapasztalatán nyugvó szakértelemmel állítottak össze.

amely a növényrendszertant a fitoterápiás hatással hozza összefüggésbe. Új „házjukban” férjével, Rácz Gábor professzorral számos előadást tartottak orvos-gyógyszerész továbbképző tanfolyamokon. Emlékezetes marad mindenkinek, akik az általuk tartott tanfolyamokon vettek részt, Budapesten, Pécsen, Szegeden, Keszthelyen, fitoterápia, homeopátia, fitofarmakológia és klinikai fitoterápia tárgykörökben. A pécsi orvostudományi egyetem meghívására, 1993-ban kezdték meg magyarországi tevékenységüket, elsőik között tartottak orvostanhallgatóknak fitoterápia kurzusokat a pécsi karon. Lélekben marosvásárhelyiek maradtak, de új otthonukat szeretettel fogadták.

Erzsébet asszony férje halála (2013) után folytatta a munkát, nagy gond- dal készítette el fitoterápiás cikkei a Természetgyógyász Magazin sorozatába. A pécsi Gyógyszerésztudományi Szak, ma már Kar munkáját nagy buzgósággal segítették. Özvegyen is minden tudását kész volt átadni a Farmakognóziái Intézet fiatal oktatóinak. Gyógynövény-akvarelljei ma is a folyosó díszei.

E sorok írójaként hálás szívvel emlékezem azokra az évekre, amikor nagy gonddal újra formáltuk többször megjelent könyvüket. Társ szerzője lehettem a „Gyógynövények ismerete – a fitoterápia és az alternatív medicina alapjai” c. monográfiának.

Rácz-Kotilla Erzsébetre tanítványai, munkatársai szeretettel emlékeznek.

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2019. Virágvasárnapi látogatás Rácz-Kotilla Erzsébetnél. Emlékezés. Természetgyógyász Magazin 2019/november

IFJ. REUTER CAMILLO

(1920-1987)

200

Pécs kiemelkedő tehetségű és példamutató erkölcsű polgárai, id. Reuter Camillo és ifj. Reuter Camillo különös vonzalmat éreztek a természettudományok, főként a botanika iránt. Róluk, tevékenységükről, érdemeikről már sokan írtak kisebb-nagyobb tanulmányt, méltatást, de botanikus szemszögből érdemes példájukat, szellemi örökségüket ismét felidézni!

Noha más pályát választottak, mindketten: apa és fia hivatást teljesítettek. Azok közé a kivételes képességű emberek közé tartoztak, akik pécsvé váltak. Pécsset megszerették és otthonuknak tekintették. Nem a meggazdagodás vezérelte cselekedeteiket, hanem a természet és a hozzá kapcsolódó helytörténeti vonatkozások szorgos kutatása, az igazi értékek felismerése és megmentése!

Id. Reuter Camillo 1874. február 11-én született az egykori Krassó-Szörény vármegyei Resicabányán. Édesapja, Reuter Károly az 1848-as magyar szabadságharc után került Selmecebányára, a történelmi Magyarország egyik legnevezetesebb, de mindenképpen legrégebb bányavárosába, melynek környékén az ércbányák egészen a Garam-völgyig, mintegy 360 km hosszan, elszórtan húzódtak. Főként arany-, ezüst-, ólom- és rézércet bányásztak és dolgoztak fel a sokféle elterülő bányatelepeken, zúzóknak és kohókban. Az akkor szabad királyi város legnevezetesebb intézménye – nem véletlenül – a híres bányászati és erdészeti akadémia volt. Itt tanult Reuter Károly, id. Reuter Camillo édesapja, aki minden bizonnyal megszerette Selmecebánya festői szép környezetét. „A város felette hegyes vidéken, hegyeken és völgyekben, rendkívül festői vidéken fekszik; házai

a völgyektől fölfelé körszerűen épültek, kertekkel tarkítva, festői rendetlenségben. Az utcák legnagyobb része felette lejtős, a közlekedés rajtuk nagy nehézségekkel jár...már a rómaiak űzték itt bányászatot. Béla király a 12. században várossá emelte és flandriai s alsó-szászországi bevándorlókkal telepítette be. Későbbi századokban nagyon eltótosodott és csak újabb időkben magyarosodik ismét...” (Pallas Nagy Lexikon XIV. 1897. 1038-1039).

Reuter Károly bányamérnöki tanulmányait befejezve először visszakerült Resicabányára, ahol akkor a Monarchia egyik legnagyobb vasbányája és acélfeldolgozója volt. Ebben, a szintén festői környezetben fekvő városkában született id. Reuter Camillo. Apja természetrajongása, ásványgyűjtő szenvedélye, a kirándulásokon szerzett élmények meghatározták később kibontakozó életszemléletét. Iskoláit is Resicabányán és a szomszédos oravicai járásban fekvő, hegyi utakban, völgyekben és hidakban igen gazdag Stájerlak-Aninán végezte (Anina románul egrest jelent!). További tanulmányait Temesvárott, a kegyesrendiek gimnáziumában végezte. A gyermekkori élmények, a természet szeretete miatt leginkább a botanika érdekelte, de anyagi megfontolások miatt végül családja amellett döntött, hogy az orvosi pályát válassza. Így került a Budapesti Tudományegyetemre, ahol – mint általában más orvosi fakultásokon is – az orvostanhallgatóknak is kötelező volt növénytanból vizsgát tenni. (Akkor még a gyógyszerek nagy része is növényi eredetű volt!). Id. Reuter Camillo, akárcsak az orvos végzettségű Kitaibel Pál, arra törekedett, hogy a kötelező növénytani stúdiumokon kívül a lehető legalaposabb tudást szerezzen a botanika minden területéről.

Szorgalmas és becsületes tanulás révén kiváló eredménnyel szerezte meg az orvosi diplomát 1901-ben. A természet, különösen a botanika szeretete azonban további pályája során is meghatározó maradt.

A természet megismerése mellett, mint fiatal orvost az emberi elmekörtan vonzotta leginkább. Szerencséjére a hazai pszichiátriai klinikák közül a leghíresebbre, a budapestire nyert felvételt, ahol akkor a legnevesebb hazai pszichiáter, Moravcsik Ernő Emil (1858-1924) professzor volt az igazgató. Itt tanult és dolgozott tanársegédként 1918-ig, de közben, az I. Világháború idején katonorvosként teljesített önfeláldozó és lelkiismeretes szolgálatot Zágrábban, a helyőrségi kórház ideg- és elmeosztályának vezetőjeként.

201

Sikeres habilitációját követően 1918-ban, már mint egyetemi magántanár megpályázta és elnyerte a Pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem Ideg- és Elmeorvógyászati Klinikájának nyilvános rendes tanári állását, amelyet 1923-ig ott töltött be. Ebben az időszakban, 1920. július 18-án, Budapesten született meg fia, ifj. Reuter Camillo.

1924-től már a Pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem (Universitas Scientiarum Regiae Hungaricae Elisabethinae) Orvosi Karának nyilvános rendes egyetemi tanára. 1923. október 24-én gróf Klebelsberg Kuno miniszter ünnepélyesen megnyitotta a pécsi egyetemet. Ekkor a többi kar mellett az orvosi kar két első évfolyama leköltözött Pécsre, de a három felső évfolyam átmenetileg még Budapesten maradt (Benke J. 1992: A POTE története). Alapító igazgatóként megszervezte a Rét utca 2-ben, a volt városi elmeorvógyintézet átalakításával a mai formájában is működő Ideg- és Elmeklinikát.

Az 1925/26. tanévben az orvoskar dékánná választotta. Id. Reuter Camillo professzor évnnyitó szavai nemcsak az akkori egyetemi ifjúság számára jelentettek erkölcsi erőt, hanem újra olvasva nekünk is. Ezért érdemes idézésre: „Mint a madarak a vihar előtt, úgy nyugtalanodtak az emberek. Mint napfogyatkozáskor homályosul a látásunk, úgy akkor kezdtünk nem tisztán látni, nem ösmertük föl az igaz és az álnok barátokat. Míg azután a tornyosuló felhőkből, mint a villám, egy gyilkos tör fénye bevilágított a sötétbe s látni engedett tisztán. Nagy zűrzavar támadt erre, az álnok, a hamis szívűek megijedtek, félve a leleplezéstől arcukat elfedve, homályosságban reméltek maradni, mások mint a kígyók, zajtalanul, némán siklottak tova s sziszegtek hamisságokat az emberek fülébe, ismét mások a zavart igyekeztek fokozni, hogy rejtett céljaikat elérhessék....E hazában soha senki sem bántotta egymást, nem bántotta soha senki a szomszédot, megelégedtünk azzal amink volt, s nem kívántuk a másét, nem haragudtunk senkire.... Ahol egész férfi kellett, mindenütt ott volt a magyar, ahol a hősök termettek, ahol a veszedelem a legnagyobb volt. Nem volt a világegésnek egy talpalatnyi területe sem, melyet magyar hősök vére nem áztatott volna....S midőn úgyszólván már csak asszonyok és gyermekek voltak idehaza, undok férgek, utálatos varangyok bújtak elő odúikból, mérges leheletükkel megfertőzték a levegőt s elbódították az embereket. Csak ezt lesték az álnok barátok, kik azelőtt

meghunyáskodva csúsztak a magyar előtt, most a megsebzett oroszánt rugdosták, mint a mesebeli számár. Északról és délről, keletről és nyugatról megrohanták védekezésre képtelen drága hazánkat, darabokat téptek ki testéből, s ezért ma Csonka-Magyarországon kell élnünk. Ezer éve a Kárpátoktól az Adriáig a mienk volt ez a föld, hogy azután Abdera, akarom mondani Trianon bölcsei a rablást szentesítették...Mi nemsokára eltávoztunk a földi létből s a ti vállaitokra hármlík visszaszerezni azt, amit ezer éve bírtunk. Azonban e küzdelemhez erő kell s ebben az erőgyűjtésben akarjuk mi kivenni a részünket, hogy azután fölverteztve teljesíthessék a föladatot. Az egyetem a tudomány fegyvereit akarja nektek nyújtani, azonban csak úgy használhatjátok az egyetem tanításait, ha azok véreteké válnak....”

1928-ig volt dékán, addig az évig, amikor az Erzsébet Tudományegyetem tervszerű fejlesztése érdekében Nendtvich Andor polgármester felhívással fordult Dunántúl valamennyi lehetséges mecénásához. 1928-tól 1930-ig, Entz Béla dékánása idején a prodékáni tisztet töltötte be. Még egy alkalommal, 1943-tól 1944-ig választották dékánná. Utóbb is nehéz, háborús év jutott osztályrészéül. 1944-ben meghalt Gorka Sándor, a pécsi elméleti biológiai iskola alapítója, ugyancsak 1944-ben hurcolták el Mansfeld Géza professzort, a gyógyszer-tani tanszék vezetőjét Auschwitzba, ahonnan 1945-ben csodával határos módon visszatért és ismét átvette tanszéke irányítását.

1944 szeptemberében, 70 éves korában id. Reuter Camillót nyugállományba helyezték. Ekkor a kormány a kar valamennyi intézetét és klinikáját hadiüzemmé nyilvánította. Reuter professzor még egy évig állt a klinika élén. 10 év múlva, 1954-ben a 80 éves professzort utóda, Környey István (később az MTA r. tagja) felterjesztésére az új szocialista rendszer még kitüntetésre is méltónak tartotta, így „érdemes orvos” címben részesült! 1954. december 5-én Pécsen hunyt el. Viszontagságos pécsi éveibe családján kívül a legnagyobb megnyugvást és örömet a Mecsek nyújtotta számára. A természet és a botanika szeretete azonban nem csupán passzió volt felelősségteljes hivatása teljesítésén kívül, hanem aktív szerepvállalás is. Id. Reuter Camillo alighogy Pécsre került, belépett a már élénken tevékenykedő Mecsek Egyesületbe. 1926-tól rendes tag, 1927-35 között választmányi tag, 1928-tól örökös tag. 1930-35-ig a Szépítő, illetve a Munka

← 2. kép

Gyakran már decemberben, leginkább januártól március elejéig tömegével virít a Szársomlyó oldalában a magyar kikerics (foto: dr. Erdei Zsolt, Terra Alapítvány) – A múlt században Vajda László, később Prisztner Szaniszló minden évben Budapestről a helyszínre utazott, hogy lefotózhassa a „csodát”.

204

osztály elnöke, 1935–48 között a Mecsek Egyesület alelnöke (az elnök 1922–1946 között Nendtvich Andor, Pécs polgármestere). 1941-től tiszteletbeli tag. Mecseki kirándulásain – Horvát Adolf Olivér szóbeli közlése szerint – gyakran vett részt Jávorka Sándor akadémikus, a legnagyobb magyar flórakutató botanikus. Ifj. Reuter Camillo özvegyének szóbeli közlése szerint Budapestre, a Természettudományi Múzeum Növénytárába 6 nagyméretű ládában vitték fel növénygyűjteményét (becslésem szerint mintegy 10 ezer herbárium példányt). Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc leverése idején ez a gyűjtemény is a lángok martaléka lett. Mind ez ideig nincs tudomásom arról, hogy maradtak-e példányok a jelenlegi növénytári herbáriumban, Budapesten.

Reuter professzor nyelvészeti érdeklődése is hatást gyakorolhatott fiának később kibontakozó etimológiai kutatásaira. A Mecsek Egyesület 1932. évi (1933-ban jelent meg) évkönyvének 1–6. oldalán olvasható a Szársomlyó és vára című tanulmánya. Horvát a Mecsek ritka virágai c. könyvében erről ezt írja: „Id. Reuter négy levéltári író alapján kimutatta, hogy a 13. század végéi okmányok szerint a Harsányi-hegység régi szép magyar neve Szársomlyó volt. Szár régi magyar nyelven kopaszt jelent (szlávul pilis, mint Pilis nevű hegységünk), a somlyó név pedig, mint a somos név is, a sárga virágú húsos somra utal. A hegyen vár volt, ezt a középkori okmányok „Castrum Harsan” néven emlegetik, de csak a várat nevezték így, sohasem a hegyet. 1289 óta említik a vár tartozékaként Harsány falut. A 15. század végéig vannak okmányok a Szársomlyóról és a várról. A vár bizonyára a török időkben elpusztult (ez Horvát véleménye). Nagyharsány a történelemben az 1687. augusztus 12-i, ún. második mohácsi csata alkalmából szerepel, amikor a törököt kiűztük és Lotharingiai Károly a hegyről nézte a csatát. Reuternek ezért az volt a kívánsága, hogy a Harsányi-hegy helyett ősi magyar nevét állítsák vissza a térképen, ami idővel meg is történt. A másik óhaja

is teljesült. „A legszigorúbb állami növényvédelmet kérem e hazánk kincsére, vagyis a Szársomlyó flórájára.”

Id. Reuter Camillo úttörő munkát fejtett ki azzal, hogy a Mecsek Egyesület keretén belül 1935-ben megalakult a Munka- és Természetvédelmi Osztály elnöki tisztségét nemcsak elvállalta, hanem óriási lelkesedéssel cselekvésbe fogott a természetvédelem érdekében! Titkára a ma is szellemi frissességnek örvendő, 97. életévébe lépett Horvát Adolf Olivér, az akkori fiatal, ciszterci gimnáziumi biológiatest. Az általa előbb hivatkozott évkönyvben, a természetvédelmi osztály jelentésében ez olvasható: „A természetvédelem célja az, hogy az ősi adottságokat, sziklákat, forrásokat, tájakat, erdőket, ritka és kiveszőben levő növény- és állatfajokat megóvja a pusztulástól. Nem az a célja a természetvédelemnek, hogy megakadályozza a kultúra terjedését, hanem az, hogy ahol ez nehézség nélkül lehetséges, ősi természeti értékekből rezervációt teremtsen. Így Baranyában osztályunk védetté nyilvánította a nagyharsányi (szársomlyói) *Colchicum hungaricum*ot.”

1934-ben id. Reuter Camillo sürgetésére és Horvát A. Olivér kutatása nyomán, az országgyűlés által elfogadott erdő- és természetvédelmi törvény lehetővé tette, hogy a szársomlyói *Colchicum hungaricum* még 1934-ben megkapta az első, hatóságilag védett növény státusát!

1936-ban, miután id. Reuter Camillo az Egyesület alelnöke (társelnöke) lett, a természetvédelmi osztály elnöki tisztségét Horvát Adolf Olivér vette át. Érdemes külön megemlíteni, hogy 1935 októberében a Magyar Turista Szövetség Pécsen tartotta vándorgyűlését. A résztvevőket különvonat hozta Budapestről. A gyűlést a városháza közgyűlési termében tartották. Ekkor választotta a Szövetség alelnökké id. Reuter Camillót, Kiss Józsefet pedig tiszteletbeli taggá. Ugyancsak fontos eredmény, hogy ekkor létesített kis botanikuskeretet a Természetvédelmi Osztály a Nendtvich Andor-menedékház területén, a madárvédelmi mintatelep mellé.

Hangulatosak lehettek a rendszeresen megtartott baráti találkozók, amelyek már 1890-ben elkezdődtek. A Péntek Asztal 1927-ben Kiss József asztaltársasággá alakult. A legaktívabb turistatagok élén id. Reuter Camillo állt, a legbuzgóbb résztvevők között volt még Csekey László (Reuter adjunktusa),

205

← 3. kép
17 évvel később: összefogással, Sólyom László, akkori köztársasági elnök patronálásával sikerült megakadályozni a lokátor megépítését. A Zengőn ma is virít a bánati bazsarózsa (foto: Mánfai György). Ezt a növényt választotta szimbolumnak a volt elnök (egyébként gimnáziumi osztálytársam) 3 kötetes, 2019-ben kiadott jogtudományi könyve egyik, „a közéleti dokumentumok” kötetének borítójára.

Szigriszt Lajos, Graef János, Karg Norbert, Kaltneker Pál, Kiss Ernő, Kraft János, Pintér János, Igaz Béla és sokan mások. A kedélyes asztaltársaságnak nem volt „vezetősége”. Az egyetlen tisztség az Asztalfő volt. E funkciót haláláig Kiss József töltötte be. Utána ügyvezetőként id. Reuter Camillo foglalt helyet az akkor már Kiss-József-asztal élén. Becsülendő, hogy e baráti kis társaság működése alatt mintegy hétszáz összejevetelt és kirándulást tartott, tevékenységének fő célja pedig a turista utak kijelölése, túrák és vándorgyűlések szervezése volt a természetvédelem ügyének szolgálatában.

A példa követendő! Ma ott tartunk, hogy változó világunkban még azt sem tudjuk elérni, hogy a tájvédelmi körzetnek nyilvánított Kelet-Mecsek ékességén, a Zengőn ne létsüljön betonúttal megközelíthető NATO-lokátor! Megszűnik az ország egyik legszebb és legvédendőbb ritkaságának, a bánati bazsarózsnak (*Paeonia banatica*) és sok más védett növénynek ősi termőhelye! Szükség lenne az emberi kapcsolatokra, az érdeklődő barátságra, amit a Természet szeretete és tisztelete hozna létre!

Id. Reuter Camillo rendszerező hajlamát tükrözi az a néhány példa, amelyet Csekey István jogászprofesszor sorolt fel bibliográfiai munkájában (Csekey I. 1964. Baranya és Pécs bibliográfiája, Pécs; megjegyzés: Csekey István alkotmányjogász és Csekey László ideggyógyász anyai ágon rokonaim).

Id. Reuter Camillo életművének szinte közvetlen folytatását jelenti fiának, ifj. Reuter Camillo erdőmérnöknek az életútja. A „génforrás” azonos: a Selmec-

bányán tevékenykedő nagypapa, a hegyek és völgyek változatos természeti képe, a Kitaibelt is leigéző ásványok, állatok és növények gazdagsága! Ifj. Reuter Camillo azonban már „igazi” pécsi. Bár Budapesten született, 1920. július 18-án, már 25 évesen végleg Pécsre került. Nem orvos lett, hanem erdőmérnök. Szinte édesapja hajdani vágyát váltotta valóra. Mint az Országos Erdészeti Egyesület Erdészettörténeti Szakosztályának egyik alapító tagja rendkívüli tudományos, főként magyar nyelvtörténeti kutatást végzett. Életművét nemcsak a Dél-Dunántúli Természetvédelmi Felügyelőség megszervezése, hanem mintegy 150 tudományos közlemény megjelenése jellemzi (Kollwenz Ödön tudós pécsi erdőmérnök véleménye, 1993).

Középiskolai tanulmányait a pécsi reáliskolában végezte, ahol 1938-ban érettségizett. Még ebben az évben felvételt nyert a József Nádor Műszaki- és Gazdaságtudományi Egyetem soproni Erdőmérnöki Karára. 1943-ban szerzett erdőmérnöki diplomát. Végzés után néhány hónapig a marosvásárhelyi Magyar Királyi Erdőgazgatóságon teljesített szolgálatot, majd katonai kiképzésen kellett résztvennie. 1944 novemberében leszerelt. Még ebben az évben a veszprémi püspökségtől elvett, államosított kisbárapáti, majd szőlősgyöröki erdőgondnokság vezetője lett. 1945-ben házasságot kötött, feleségével 3 fiúgyermeküket példásan felnevelték. 1947-től 1951-ig a Magyar Állami Erdészet pécsi erdőgazdasága kárászi erdőgondnokságának lett a vezetője. Itt megtervezte a feltáróút-hálózatot és megkezdte az útépítést. 1951-ben áthelyezték a vajszlói erdőgazdaság központjába. Újabb átszervezés miatt 1954-ben szervező erdőmérnökként feltáró utak építését vezette a Mecseki Állami Erdőgazdaságnál. Státusa 1956 végén megszűnt. Ekkor más kollégákkal együtt erdészeti irodát alapítottak, de a forradalom utáni helyzet nem kedvezett a magántervezésnek. Így került 1960-ban ismét a Mecseki Állami Erdőgazdasághoz, ahol a műszaki csoport vezetőjeként hét év alatt közel 50 km erdei feltáró út építését irányította. Részen ekkor épültek a kisvaszari, kárászi és pécsváradi erdészetek útjai. 1968-ban áthelyezéssel az ekkor megszervezett Állami Erdőrendezési Felügyelőséghez került igazgatóhelyettesnek. Kiemelkedő tárgyaló- és szervezőképesség, pontos és lelkiismeretes munka jellemezte. Mindezt felismerték az Országos Természetvédelmi Hivatal vezetői is.

1973-ban ezáltal kapott megbízást az Országos Természetvédelmi Hivatal Dél-Dunántúli Természetvédelmi Felügyelőség felállítására és vezetésére. Mint főfelügyelő egyedül végezte azt a sokrétű és bonyolult tevékenységet, amit ma egy egész sereg természetvédelmi hivatalnok és őr. Kis irodája a Bajcsy-Zsilinszky Endre u. 5. alatt volt.

Ifj. Reuter Camillo már ismerte a Tettyén található Pintér-kert értékeit, főként növényritkaságait. Szentágothai János pécsi akadémikus közreműködésével kezdeményezése sikerrel járt: az Országos Természetvédelmi Hivatal a Pintér-kertet megvásárolta. Áldozatos, lelkes munka vette kezdetét. A közelmúltban elhunyt kiváló erdőmérnök, Tilesch György geodéziai felmérést végzett, néhai Vöröss László Zsigmond főiskolai tanár (Növénytani Tanszékünkön dolgozott) és Debreczy Zsolt botanikus pedig összeírta a dendrológiai értékeket.

Pécs m. j. Város Tanácsa Végrehajtó Bizottsága 129/1974. (XII. 23.) számú határozatával a Pintér-kertet védetté nyilvánította. A védettség 1975. január 1-én lépett életbe. 1977-ben az Országos Természetvédelmi Hivatal elnöke országos jelentőségű természeti értékke nyilvánította (18/1977 OtH-határozat). A Tettye tér 9. szám alatti terület különös értéke, hogy északon és keleten parkerdő, délen a Tettye-park határolja. A sajátos mikroklimatikus adottságok nemcsak a telepített szubmediterrán és örökzöld fajoknak, főleg fenyőknek kedvezők, hanem a Mecseken honos ritka fajok továbbélésének is. Nem kis gondot jelentett ifj. Reuter Camillónak, amikor hozzá kellett látni a Pintér-kert rendbehozatalához. A gondos és figyelmes tisztításban, gallytalanításban pár lelkes erdőmérnökön kívül az egész Reuter-család résztvett. Így vált lehetségessé, hogy számos védett, Orchidaceae családba tartozó kosbor és sok más, ritka mecseki faj néhol állományszerűen megmaradt. Sajnos később, a politikai hatalom természeti értékeket észre nem vevő országos és helyi „nagyságai” más rendezési elveket követve nem törődtek a szakvéleménnyel, a botanikai értékekkel. Erőszakos átrendezéssel jelentős károkat okoztak a többnyire védett, évelő-lágyszárú fajokban gazdag élőhelyeken. Főfelügyelői munkája folyamán mintegy 40 ezer ha természetvédelmi területet lett jogilag védetté. A legjelentősebbek: Mecseki Tájvédelmi

Körzet (9 ezer ha), Melegmányi Természetvédelmi Terület (700 ha), cún-szaporcai Holt Dunaág (nemzetközileg is védett terület). A legnagyobb problémát a Szársomlyói Természetvédelmi Terület jelentette, hiszen édesapjától örökölte a hírneves, „unikális specialista” növényfaj, a magyar kikerics sorskérdését. A hegy törmelékes agyagtalaja alatt levő mészkőből álló alapkőzet a beremendi cementgyár kiváló minőségű alapanyagát szolgáltatta. A terület megmentéséért minden erejét latba vetve harcolt. Annyit sikerült elérnie, hogy a kőbányászat a növény előfordulási helyét közvetlenül nem veszélyezteti a mai napig sem.

Az is foglalkoztatta, hogy az egész Villányi-hegység védelmét elérje. Az 1970-es évek végén a Pécsi Akadémiai Bizottság Környezetvédelmi és Urbanisztikai Szakbizottságának Természetvédelmi Munkabizottsága (elnöke: Horvát A. Olivér, titkára e sorok írója volt) hivatalosan is támogatta a gondosan kidolgozott terven alapuló előterjesztését. Sajnos a megvalósulás gazdasági és katonai okok miatt elmaradt. Ebben az időben harcát egyébként is a szocialista iparral szembeni ellenállásnak tekintették, politikai kifogásokat kerestek, és igazgatói beosztásából felmentették. Emiatt, ahogy elérte 60. életévét, 1980-ban nyugdíjazását kérte.

Mint nyugdíjas az Építésügyi Tájékoztató Pécsi Központjánál dolgozott szaktanácsadóként, és teljes erővel végezte kedvenc helytörténeti kutatásait.

Ifj. Reuter Camillo legmaradandóbb tudományos eredményeit a növény- és helységnév-kutatásban érte el.

Személyesen még nem ismertem, amikor kezdő kutatóként megtudtam Boros Ádám professzortól (1900-1973), hazánk egyik legnevesebb botanikusától és mohakutatójától, aki első munkahelyemen (Országos Agrobotanikai Intézet, Tápíószele) egyik tanítómesterem volt, hogy legbecesebb pécsi levelezőpartnere ifj. Reuter Camillo erdőmérnök. Rendszeresen írtak kisebb hozzászólásokat, vitacikkeket a Magyar Nyelvőrbe, mivel Boros Ádám is érdeklődött a növénynevek etimológiai rejtélyei iránt. Személyesen sohasem volt alkalmuk találkozni, de szinte barátokká váltak.

Kutatási eredményeit a Magyar Nyelvtudományi Társaság már 1959-ben elismerte, amikor rendes tagjai közé felvette. A földrajzi nevek, növény- és

állatnevek gyűjtésében és a névtörténeti értelmezésekben nagy hasznát vette a német, szláv, latin és török nyelv ismeretének. Ifj. Reuter Camillo irodalmi munkásságának bibliográfiai összeállítását Kollwenz Ödön kísérte meg. Ennek alapján megállapítható, hogy legtöbb cikkét a Magyar Nyelvőrben, a Magyar Nyelvben, Az Erdő című folyóiratban publikálta. Első cikke a mecseki erdők rovarellenségeiről szólt (Mecsek Egyesület Évkönyve LII. Pécs, 1942). Szakmai közleményeire is pontosság, alapos szakmai tudás és lényegrelátás jellemző. Ha téma szerint próbálunk felmérést végezni, akkor egyértelmű, hogy nyelvtudományi-etimológiai közleményeinek zöme helynév-és növénynév-gyűjtésekkel kapcsolatos. (Reuter C. 1960. Baranya megyei helynévgyűjtéseim. Névtudományi Vizsgálatok, Budapest, p. 75-81.) Közülük az egyik legjelentősebb Magyaregregy helyneveiről szóló adattára (Reuter C. 1961. Magyaregregy helynevei. Dunántúli Tudományos Gyűjtemény. MTA Dunántúli Tudományos Intézete, Értekezések 1960: 1-43). E tanulmány földrajzi monográfiaként is kiváló. Egyben jó példa arra, hogy a növényneveknek milyen nagy szerepe van a helynevek kialakulásában. Például Magyaregregy neve, szerinte az égerfa régibb egír, egür alakjából -gy képzővel származik. Így ír erről: „Az éger szó eredete ismeretlen, de ősi szavunk. E magyarázat tökéletesen fedi községünk nevének megfejtését is. A falun átfolyó patak felső részét, egészen a lakott részekig, majd a helység alatt is, valamint kisebb mellékvízeit mindenütt égerfákból álló fasorok, ligetek kísérik (kis galéria erdők)”. Ugyanebben a tanulmányában másutt ezt írja: „Gyűjtésemet Szabó T. Attila közismert helynévgyűjtési módszere szerint végeztem, de elsőrendűen figyelembe vettem Kniezsa István munkáiban a helynévgyűjtésekkel kapcsolatban elmondottakat. A fellendülő magyar helynévkutatás a település- és népiségtörténet, nyelvészet és néprajz részére értékes adatokat szolgáltat. Munkám is ezt a célt szolgálja – azon kívül, hogy az erősen haladó bányaművelés, iparosodás Magyaregregy helynévanyagának összegyűjtését sürgette s ezt az utolsó percekben végeztem el.” Szemléletét tükrözi másik, általam kiemelt közleményének néhány idézett gondolata: „A megye helyneveivel először a közismert Pesti János-féle gyűjtésen kívül Németh Béla pécsi ügyvéd foglalkozott, aki 1894-1904 között

írt tízkötetes kéziratban maradt helytörténeti közleményei az ő gyűjtésén alapulnak. Nagy kár, hogy a nemzetiségi faluk helynévanyagát alig-alig vette figyelembe. Leginkább ott is a kuriózumokat jegyezte fel. Ebben azonban a helynévkutatás akkori elgondolásait követte. Ennek ellenére kéziratos munkája ma is jelentős forrás, s jelen gyűjtőmunkámban is lépten-nyomon idézem és felhasználom. Rajta kívül Berze Nagy János népmesegyűjtő és Kiss Géza, az ormánysági Szótár alkotója figyelt fel a helynevekre.”

A rendkívül érdekesen, szinte izgalmasan megfogalmazott cikkének olvasása élmény! Ugyaninnen idézem: „A helynévkutatással kapcsolatban hangsúlyozom, hogy a történeti és élő helynévanyag értelmezéséhez, megfejtéséhez elengedhetetlenül szükséges a történelmi személynévanyag ismerete, de ismernünk kell a növény- és állatneveket is. A Sinkalányahalála, Medegödre, Rubingödre, Vókó helyneveink a Sinka, Mede, Rubin és Vókó vezetéknevet, a Jézuskajárása, Besefészek, Budogahegy a tarkajézus, bese és budoga madárnevet, a kapotnyakas és Poszhajmás erdőrészek pedig népi növénynevet őriznek. Ezek feljegyzése kiegészítésképpen segítséget nyújt a nyelvészeknek, de a poszhajma-saláta elkészítési módja néprajzkutatóknak is újdonság.” A Magyar Nyelvőrben megjelent egyik kis cikke példa arra, hogy mennyire pontos munkát végzett (Reuter C. Magyar Nyelvőr 94/1: 108). Egy-egy ilyen rövid közleménye olyan, mint egy csiszolt drágakő. Teljes terjedelmében érdemes idézni és figyelmesen elolvasni a szurkoscseresznyéről írt magyarázatát: „Szurkoscseresznye. A Nyr. 88: 198-200. lapján megkísértem a garamszentbenedeki apátság birtokösszeírásában szereplő Surkuscher földrajzi névnek magyarázatát adni. Ezzel kapcsolatban két kötelességemnek kell eleget tennem. Egyrészt elkerülte figyelmemet Pais Dezső állásfoglalása e kérdésben (NytudÉrt. 30. Szer. 54), aki szintén a 'sarkas'-cser olvasat mellett döntött. Másrészt Bendefy László hibás olvasaton alapuló névmagyarázatát említem. Tanulmányában (LtSzle. 1961: 3-4. a 7. lap) a tévesen Szurkosér-nek olvasott név [surkuscher-er téves tagolás alapján!] eredetét olyan patakról [származtatja], amelynek partoldalából ugyancsak földiolaj (földi szurok) szivároghatott a patak vizébe. E magyarázatnak a hibás olvasat miatt létjogosultsága nincsen; egyébként szónk földiolaj (földi szurok)

← 4. kép
Kitaibel Pál szobra (Trischler Ferenc
alkotása, 1999) a Pécsi Tudományegyetem
Botanikuskertjében
– Kitaibel Pál követői id. Reuter Camillo
és ifj. Reuter Camillo

212

jelentését az adat korából nem igazolhatjuk. Hiányolhatóan éreztem azt is, hogy nem tudtam hasonló szóösszetételt bemutatni, amely vitathatatlanul igazolja a szurkos olvasatot. Csak *Calepinus picea* 'Zurok auag fenyoe [!] vias termoe fenyoe' és PPB 1782 eléggé kései *Resinaceus* 'Gyantás, Enyves, Mezgés, Szurkos' adatára hivatkozhattam, hogy a magyarban a szurok-nak 'növényi gyanta, mézga' jelentése is volt. Azóta került elő a következő adat egy aránylag korai oklevélből: 1328: „exhinc procedendo versus aquilonem circa Sukoscheresne vulgariter nuncupate... usque ad supradictas arbores Sukoscheresne dictas...” (ZalaOkl. 1: 218 – Szentandrás-páh birtok határjárásából). A közismerten mézgás törzsű *Prunus* fajok (genus) tagja a cseresznye '*Prunus avium* L.' (azután a szilva, barack, mandula stb.), amelynek egy feltűnően szurkos 'mézgás törzsű' jellegzetes példányát használták fel határjelnek. Nyilvánvaló, hogy fáról nem mondhatták, hogy „sarkos”. Ha pedig a meta angularist jelölte, akkor neve sark- összetétellel alakult volna (vö. Surkufyzv, Surkfiz, ad vnum Sork, Thwyssessark OklSz.). – Az adatot az OklSz. csak cseresznye címszó alatt közli, így kerülhetett el az eddigi kutatók és az én figyelmemet is. Az oklevél „sukos” írásában (írashibájában?) – feltehetően – nem ismerték fel a magyar szurkos szót. A fentiek alapján úgy látom, hogy magyarázatomat adat kiegészítéssel ugyancsak megerősítettem.”

Gazdag névtörténeti gyűjteménye korai, Pécsen 1987. május 13-án bekövetkezett váratlan halála miatt nem bővíthetett tovább. Így is olyan nagy kincs, hogy

összesített kiadása rendkívül fontos lenne akár nyelvészeti, akár földrajzi vagy biológiai szempontból. Így szeretné ezt legifjabb Reuter Camillo is, aki nyugalmazott könyvtáros édesanyjával együtt gondosan őrzi a gazdag szellemi hagyatékot. Nem lenne teljesebb a méltatás, ha nem emliteném meg nagyszabású tervét, amelyet elkezdett. A budapesti Természettudományi Múzeum Növénytárának Csapody Vera által lejegyzett népi növénynév-adatokat tartalmazó cédulakatalógusát saját költségén lemásolta, hogy később feldolgozhassa. Sajnos ez a terv sem valósulhatott meg. Megjegyzendő, hogy Jávorka Sándor a Magyar Flóra című nagyszabású és a maga nemében egyedülálló határozókönyvében ugyan sok népi és népies magyar nevet felsorol, de semmit sem tudunk arról, hogy melyik név honnan, a Kárpát-medence mely területéről származik. Csapody Vera mint növényfestő és rajzoló azonban még sok növénynevet jegyzett fel a történelmi Magyarország egész területéről, vagyis várható lett volna az általa tervezett elemzés és összehasonlító nyelvészeti búvárkodás eredményessége.

Jelenleg egyedüli alapmunka Csapody és Priszter „Magyar növénynevek szótára” c. könyve (Budapest, 1966). A jelenleg 85 éves neves botanikusunk (megjegyzés: akkor még élt), aki a növénynevek legszakavatottabb ismerője, Priszter Szaniszló még ma is gyakran megemlíti ifj. Reuter Camillo nevét, bár személyesen ő sem ismerte. Fontos megemlíteni, hogy a pécsi egyetemi (korábban főiskolai) tanárok közül különösen a Magyar Nyelvi Tanszék oktatói – Pesti János, Temesi Mihály, Rónai Béla – elismerték kutatási területükhöz szorosan kapcsolódó nyelvtudományi munkásságát.

Öröm, hogy a legifjabb Reuter-utódok egyike orvosként virológiából szerzett PhD-fokozatot azon az egyetemen, ahol annak idején dédapja neves professzor volt. Neki és mindannyiunknak, akik szellemi értékek megmentésén fáradozunk, példaképek a hazájukat igazán szerető és a tudományt szolgáló pécsi tudós egyéniségek, id. Reuter Camillo és ifj. Reuter Camillo, Kitaibel Pál szellemi örökösei!

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2003. Id. Reuter Camillo és Ifj. Reuter Camillo Kitaibel Pál természettudós pécsi követői. Pécsi Szemle VI/3: 90-101.

213

SÁRKÁNY SÁNDOR

(1906-1996)

Sárkány Sándor pályámra meghatározó egyéniség volt. Nemcsak azért, mert növénytan főtárgyból Nála tettem le a doktori szigorlatot és védtem meg disszertációm, hanem azért is, mert biológusi státusra – első kutatóintézeti munkahelyemre – engem ajánlott Mátyás György professzornak, az Országos Agrobotanikai Intézet botanikai osztályvezetőjének. Így lettem gyógyszerész létemre „az alkalmazott botanika” szolgálója.

Sárkány Sándor 1906. március 18-án, Désen született. Apja, dr. Sárkány Loránd gimnáziumi tanár, majd igazgató volt. Édesanyja Réthy Erzsébet. Iskoláit Désen, Fogarason, Makón és Budapesten végezte. 1926-ban felvételt nyert a Pázmány Péter Tudományegyetemre, ahol 1930-ban igen értékes diplomát, biológia, földrajz és kémia szakos tanári oklevelet szerzett. Felfigyelt rá Mágocsy-Dietz Sándor professzor, és meghívta a tanszékre gyakornoknak. 1929-ben a híres növényfiziológus, Paál Árpád lett az Általános Növényzeti Intézet, majd hamarosan Növényélettani Intézet vezetője. Ide kapott tanársegédi kinevezést. A biológus- és gyógyszerészhallgatók növénysszervezetani oktatásában vett részt.

1934-ben doktorált („A szállítószövet-rendszer kifejlődése a Ricinus communis szárában”).

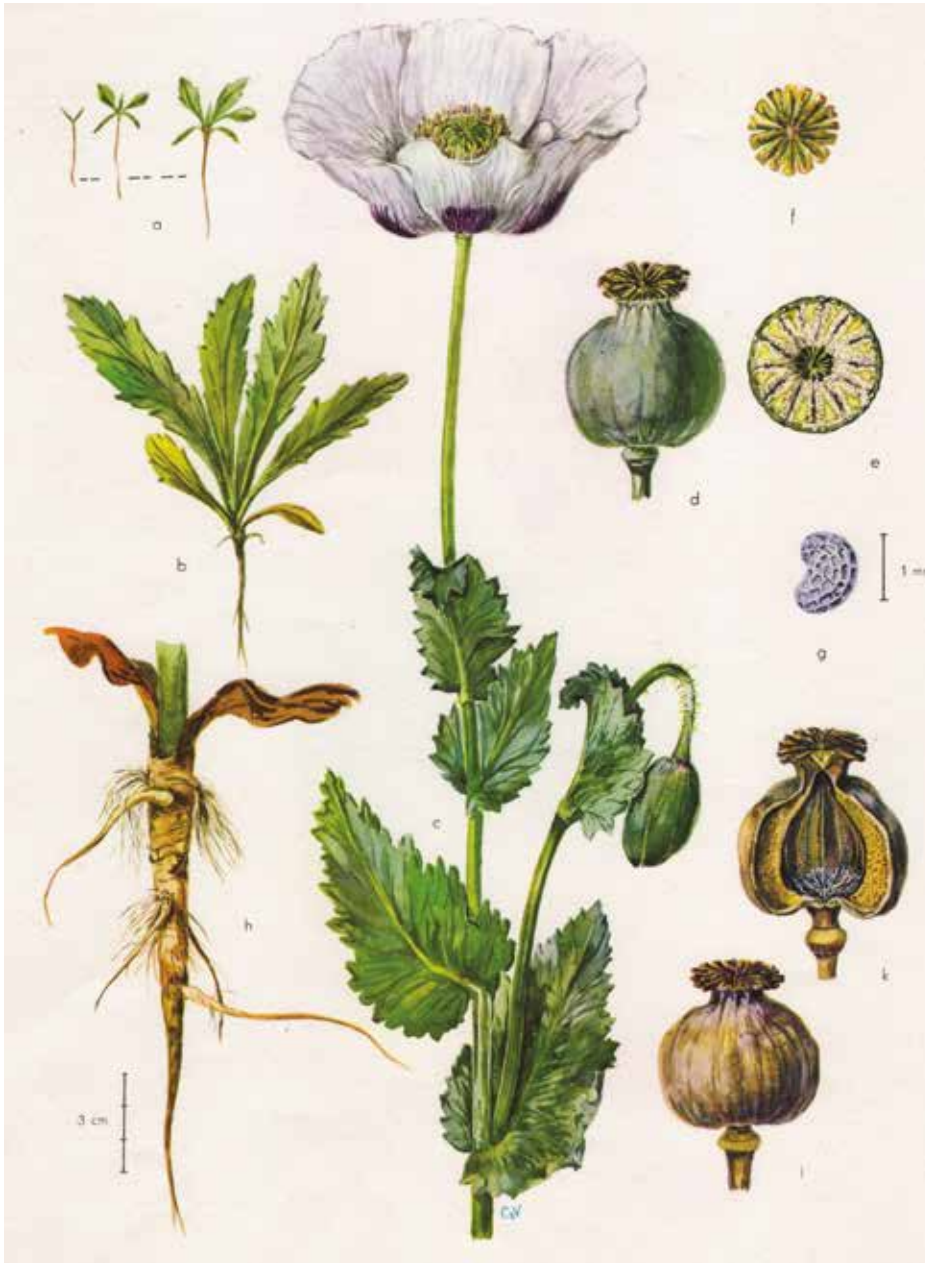
Az egyetemi munka mellett 1936-tól 1942-ig a farsori evangélikus gimnáziumban is tanított. 1941-ben a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán növénysszövettan tárgykörből egyetemi magántanár

habilitált. Még ebben az évben magyar állami ösztöndíjjal a bécsi Collegium Hungaricum tagjaként tanulmányúton Bécsben, Drezdában, Tharandban és Berlinben xilotómiai-antrakotómiai kutatást végzett.

Hazatérve – Paál Árpád hirtelen halála miatt – 1943-ban a Magyar Királyi Növényörökléstani és Nemesítéstani Kísérleti Intézet szövettani osztályára került kísérleti főadjunktusként, majd 1947-től kísérletügyi igazgatóként.

A Növényélettani Intézet új vezetője, Gimesi Nándor akadémikus (ciszterci szerzetes) kezdeményezésére jött létre a Gyógyszerészeti Növényzeti Tanszék, melynek élére 1947-ben Sárkány Sándor került egyetemi nyilvános rendes tanárként. Ez a tanszék volt a jogelődje az ELTE Alkalmazott Növényzeti és Szövetfejlődéstani Tanszékének. Itt tevékenykedett 1973-ig, mint tanszékvezető, majd tovább, haláláig, mint tanácsadó. Már 1952-ben az MTA Tudományos Minősítő Bizottsága – tudományos eredményeit elismerve – a biológiai tudományok doktora fokozatot ítélte oda számára. Nemcsak a xilotómiában és antrakotómiában ért el nemzetközileg elismert eredményeket, hanem a növénysszövettan többi területén is (embriológia, alkaloidképződés, szekréció, szállítószövetrendszer, elektronmikroszkópia, drogismeret stb.). Különösen jó kapcsolatot alakított ki a világhírű Mothes professzorral a mákalkaloidok biogenezisének kutatása terén. Számos világkongresszuson és hazai fórumon tartott előadásokat. Nevéhez fűződik a Növényanatómiai Szimpóziumok rendszeres megszervezése. Közvetlen tanszéki munkatársai kiváló anatómusokká váltak, pl. Fridvalszky Loránd, Stieber József, Verzárné Petri Gizella, Dános Béla, Dánosné Juhász Gabriella, Baranyai Elemérné, Gracza Péter, Andrásfalvayné Vicenti Mária, Kerekesné Liszt Katalin, Babos Károly, Keresztes Áron.

Számos tankönyve és jegyzete közül legmaradandóbb az 1957-ben (és még kétszer) megjelent „Növényzeti Praktikum I. Növénysszervezetani Gyakorlatok”. Külön ki kell emelni, hogy Sárkány Sándor elévülhetetlen érdemeket szerzett a hazai máknemesítés terén is. Fő munkatársa felesége, Sárkányné Kiss Irén biológus volt. Kiss Irén Székelykeresztúron született és már Kolozsváron, Kopp Elemér munkatársaként a mákkal foglalkozott. A munkába később, nagy erővel Dános Béla is bekapcsolódott.

↑ 1. kép

A mák táblaképe Csapody Vera „Színes Atlasz Magyarország Kultúrflórához” című akvarell-sorozatából (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961)

A több évtizedes szorgalmas nemesítés magas morfintartalmú fajták állami elismerését eredményezték. Elméleti és gyakorlati munkásságát számos elismerés és kitüntetés kísérte: Kabay János emlékérem (3-szor, 1956, 1958, 1967), Kazay Endre emlékérem (1976), Eötvös Loránd emlékérem (1976), Széchenyi István emléktábla (1986), Herman Ottó-díj (1992), Honoris causa doctor (ELTE, 1995), Societas Pharmaceutica Hungarica emlékérem (1996). Sárkány Sándor professzort rendkívüli pontosság és megbízhatóság jellemezte. Élete fő művét, a mákról szóló akadémiai monográfia kéziratát hosszú éveken át tökéletesítette. Mindaddig, amíg élete lehetővé tette. Megjelentését (2001, Magyarország Kultúrflórája 71. V/22., Akadémiai Kiadó) már nem érthette meg. 1996. május 10-én, mindennapi, rendszeresen végzett szellemi tevékenységét abbahagyva, csendesesen elhunyt.

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2015. A magyar gyógynövénykutatás kiemelkedő alakjai – visszatekintés a Gyógynövény Kutató Intézet centenáriuma alkalmából II. rész. Gyógyszerészet 59: 93-100.

SZÁSZ KÁLMÁN

(1910–1978)

218

Mint egyetemi hallgató, megismerhettem személyét. Dános Béla, aki „gyógyszeripari növények” speciális kollégiumot tartotta nekünk, látogatást szervezett a Kőbányai Gyógyszergyár Növénykémiai Kutató Laboratóriumába és Növénykémiai Üzemébe. Nagy élmény volt belelátni a kutatás és a gyakorlat összefonódásába.

Szász Kálmán és munkatársa, Lőrincz Csaba lelkes bemutatkozása a mai napig emlékezetes számomra. Akkor még nem sejthettem, hogy a Vinca-alkaloidokból készült gyógyszerek (pl. Devincan, Cavinton) előállításában és szabadalmaztatásában játszott kulcsszerepük példaértékű lesz a magyar gyógyszeripar történetében.

Szász Kálmán 1910. október 7-én, Sepsiszentgyörgyön született. Édesapja, a híres református Székely Mikó Kollégiumban volt tanár. Fia ebben a gimnáziumban tanult és érettségizett 1928-ban. Gyógyszerészi tanulmányokat a Bukaresti Egyetemen folytatott, ahol 1934-ben gyógyszerészi oklevelet kapott. Hazatérve szülővárosába, Csergi Pap Viktor 'Szent György' gyógyszertárában dolgozott 1936-ig. Ekkor beiratkozott a Kolozsvári Tudományegyetemre, ahol 1938-ban kémia-fizika szakos tanári oklevelet kapott.

1939-ben Budapestre költözött. Rövid ideig ösztöndíjként a Pázmány Péter Tudományegyetem Ásványtani Intézetében dolgozott, majd 1939-től 1944-ig a Dr. Wander Gyógyszer- és Tápszergyár újonnan létrehozott analitikai laboratóriumának vezetését vállalta el. A háború idején, 1944 közepén a Szatmár megyei

Nagysomkútra került gyógyszertárvezetőnek, de hamarosan katonai szolgálatra kellett bevonulnia. A 11-es helyőrségi kórház gyógyszertárában teljesített parancsot. Csapatával együtt hadifogságba esett, de sikerült szerencsésen, épségben kiszabadulnia.

A háborút követően, 1945-ben a Richter Gedeon Vegyészeti Gyár államosítása miatt új nevű, Kőbányai Gyógyszerárugyár Növénykémiai Üzemének vezetésével bízták meg. 1954-ben ugyanitt, a Növénykémiai Kutató Laboratórium élére került. Haláláig itt végezte felfedező munkáját. Munkatársaival együtt számos új, növényi hatóanyagot izolált, új technológiákat alkalmazott, melyeket félüzemi és üzemi módszerekre tudtak fejleszteni. 12 szabadalmaztatott újítás közül a legnevezetesebb az U-alakú vibrációs extractor, amelyet sok külföldi ország is elismert és átvett. Nevéhez fűződik a Digitalis lanataból izolált, Neodigant szolgáltató glikozid kristályos állapotban való üzemi előállítása. 1950-ben ezért kapta a Munka Érdemrend bronz fokozatát (később még kétszer részesült hasonló elismerésben). Főképpen neki köszönhető az anyarozs alkaloidok ipari technológiájával történő előállítása. 1954-től, mintegy 50 publikációja jelent meg. Rendszeres előadásokat tartott a budapesti és szegedi egyetemeken „Gyógynövények az iparban” témakörben. Ennek alapján lett címzetes egyetemi docens 1976-ban a Semmelweis Orvostudományi Egyetemen.

Közismert volt sziporkázóan élénk és gyors észjárása. Óriási lelkesedéssel ragadta magával munkatársait, tanítványait és beszélgető partnereit. Szakirodalmi tájékozottsága és a publikálható eredmények közlésére nyitott természete több nyelv (magyar és román nyelven kívül francia, angol, német) vitaképes tudásával párosult.

1965-ben védte meg kandidátusi értekezését („A diffúziós folyamatok vizsgálata gyógynövények oldószeres kivonásával”). Ennek alapján kapta meg a kémiai tudományok kandidátusa akadémiai fokozatot.

Ebben az időben már sikerült több olyan alkaloidot izolálni a Vinca minorból, amelyek egyike, a vinkamin vérnyomáscsökkentőnek bizonyult. Munkája nyomán, 1960-ban a kis télizöld meténg gyógyszeripari növénné vált, megszületett a védjegyzett, vérnyomáscsökkentő gyógyszer, a Devincan.

219

↑ 1. kép

A kis télizöld meténg (*Vinca minor*) fitokémiai kutatása jelentős szerepet töltött be a vérnyomáscsökkentő gyógyszerek kifejlesztésében

220

↑ 2. kép

Rokona, a rózsameténg (*Vinca rosea*, érvényes mostani neve *Catharanthus roseus*) kedvelt parknövény, ipari gyógynövény; citosztatikus vegyületei gyógyszereket szolgáltatnak.

A temetőben és kertekben, kultúrában is megélő, de árnyékkedvelő faj azonban nagy méretekben, szántóföldön nem eléggé produktív. Előállításához más, többnyire trópusi növények szolgáltathatnak nyersanyagot. Végül, a viszonylag egyszerű szerkezetű molekula szintézise látszott gazdaságosnak. Szász Kálmán ötlete alapján a vinkamin származékait kezdték el vizsgálni, hogy hatásosabb molekulákat találjanak. A gyár egyik legkiválóbb kutatóvegyésze, a peptidhormonok szintéziséről híres Kisfaludy Lajos akadémikus többféle szerkezetváltoztatást javasolt. Az egyik, amit Szász Kálmán legtehetségesebb gyógyszerész munkatársa, Lőrincz Csaba szintetizált a vincaminből, különösen kitűnt újszerű farmakológiai hatása miatt. Ez a származék, a vinpocetin lett az 1977-ben forgalomba hozatalra engedélyezett Cavinton hatóanyaga. Később Szántay Csaba akadémikus vezetésével kidolgozták a vinpocetin olcsóbban elvégezhető totálszintézisét, így nem volt már szükség sem Vinca minorra, sem drágán behozott trópusi nyersanyagra. A Richter Gedeon Gyógyszergyár mai napig tartó világsikeréről nem beszélhetnénk, ha Szász Kálmán nem kezdte volna el a kis télizöld meténg fitokémiai kutatását! Több kutató közös gyümölcsét még éppen megérte.

A rózsameténg (*Catharanthus roseus*) citosztatikus alkaloidjainak (vinkrisztin, vinblasztin) hazai kutatását már utódai folytatták. A láng kialudt. 1978. augusztus 23-án hunyt el Budapesten.

Megbecsülését két nagy értékű szakmai kitüntetés jelzi: Kabay János emlékérem, Wartha Vincze emlékérem (1967).

221

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2015. A magyar gyógynövénykutatás kiemelkedő alakjai

– visszatekintés a Gyógynövény Kutató Intézet centenáriuma alkalmából III. rész. Gyógyszerészet 59: 157-165.

TÉTÉNYI PÉTER

(1924–2009)

Tétényi Péter 1924. június 8-án, Budapesten született ügyvédcsaládban. A Bolyai Gimnázium befejezését követően 1943-ban felvételt nyert a Kertészeti Főiskolára. A háborús viszontagságok után 1947-ben tanulmányait befejezve okleveles kertészmérnök lett. Utána Svédországban és Belgiumban tartózkodott, majd hazatérve 1950-től az Agráregyetemre került, ahol 1957-ig tanársegédként, majd adjunktusként dolgozott. Közben a földimogyoró egyedfejlődéséről összeállított értekezésével 1955-ben kandidátusi fokozatot szerzett.

1957-ben a Földművelésügyi Minisztériumban kinevezték a Gyógynövény Kutató Intézet igazgatójának, felváltva Boros Ádámot. Ezt a státust töltötte be 1990-ig. Az új, modern intézet Budakalászon alakult ki és – a gyógyszeripari növények kutatása miatt – a Nehézipari Minisztérium felügyelete alá került. Mások mellett kiváló munkatársai közül Vágújfalvi Dezső biológus, később az ELTE Növényélettani Tanszékének docense (1931–1990) és Tyihák Ernő kémikus tudását kiaknázva, elkészítette és 1964-ben megvédte akadémiai doktori értekezését („Infraspecifikus kémiai taxonok és gyógynövénynevelés”), amelynek nyomán az MTA a biológiai tudományok doktora fokozatban részesítette. Művét 1970-ben jelentette meg „Infraspecific chemical taxa of medicinal plants” címen. Ezáltal – mint kemotaxonómus – nemzetközi hírvé vált. Ebben nagy szerepet játszott francia, angol és német nyelvtudása és széleskörű nemzetközi kapcsolatrendszere. Leginkább társszerzőkkel közösen számos (közel 300) cikket, könyvfejezetet írt, mintegy fél-száz szabadalom jelzi gyakorlatorientált tevékenységét.

← 1. kép
Autóbalesetben tragikusan elhunyt Rolf Dahlgren (1932–1987) svéd-dán botanikus, a Koppenhágai Egyetem professzora, a növények kémiai rendszertanának világhírű kutatója; a róla elnevezett Dahlgrenogramok alapján létesítette Tétényi Péter a budakalászi kemotaxonómiai kertet.

1973-ban a szegedi József Attila Tudományegyetemen c. egyetemi tanárrá választották. A tudományos és társadalmi közéletben számos vezető pozícióra kérték fel (pl. MAE Gyógynövénytermesztési Szakosztály, MGYT Gyógynövény Szakosztály, MTA Tudományos Minősítő Bizottság stb.). Tagja lett a barcelonai Királyi Gyógyszerészeti Akadémiának, a Francia Nemzeti Gyógyszerészeti Akadémiának, 1972 és 1980 között alelnöke, majd elnöke a FIP Gyógynövény Szekciójának, 1977-től 1992-ig az ISHS Gyógynövény Munkacsoportjának. 1972 és 1978 között az ENSZ Kábítószer Bizottságának is tagja volt. Igén sok tanulmányúton, tanácsadói kiküldetésen és nemzetközi konferencián vett részt szerte a világon, Kenyától és Madagaszkártól kezdve Amerika és Távol-Kelet számos országáig. Több külföldi és hazai szaklap szerkesztőbizottsági tagjaként működött közre. Kiemelhető, hogy 1962 és 1991 között a Herba Hungarica és a Newsletter of Medicinal and Aromatic Plants főszerkesztőjeként ért el nagy érdemeket. Munkatársai közül Bernáth Jenő professzor említhető meg, mint igazgatóhelyettese. Ismeretes, hogy Bernáth Jenő később a Kertészeti Egyetemen, az önállóvá vált Gyógynövénytermesztési Tanszék vezetőjeként folytatta Hornok László (1941–1991), fiatalon elhunyt egyetemi docens kiemelkedő tevékenységét. (Korábban a Zöldségtermesztési Tanszékhez tartozott.) Tétényi Péter 2009. február 26-án Budapesten hunyt el. Az általa létesített és Dahlgren kemotaxonómiai rendszere szerint felépített botanikus kert őrzi emléket Budakalászon, a mai kft udvarán.

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2015. A magyar gyógynövénykutatás kiemelkedő alakjai – visszatekintés a Gyógynövény Kutató Intézet centenáriuma alkalmából I. rész. Gyógyszerészet 59: 24–31.
Bernáth J. 2009. In memoriam prof. dr. Péter Tétényi 1924–2009. J. of Herbs, Spices and Medicinal Plants 15/2: 129–130.

TÓTH ISTVÁN

(1913-1992)

2015. szeptember 19-én rendeztük érettségi találkozóinkat. 55 éve érettségiztünk a pécsi Széchenyi István Gimnáziumban. Osztályfőnökünk dr. Tóth István irodalomtanár volt, aki később a Tanárképző Főiskola Magyar Irodalom Tanszékén lett főiskolai tanár.

224

A találkozón Szabó László osztálytársunk bemutatta azt a két alkotást, amelyet Tóth István készített. Mindkettő stencilezett munka, gyűjteményes kötet: Tollseprűk – Hogyan írjunk? Hogyan mondjuk? (1979) – 203 oldal Villanások – Adatok Pécs-Baranya irodalmi életéből (1980) – 216 oldal Kiadásuk néhai dr. Marton István ügyvédnek köszönhető, aki a Mecseki Ércbánya Vállalatnál (MÉV) dolgozott jogászként és módjában állt anyagilag támogatni a stencilezés költségeit. Mint a Pécsi Városvédő és Városszépítő Egyesület elnöke pontos névmutatót is készített mindkét kötethez. A korlátozott példányszámú kiadványok egyik párja Schultz Lászlóné nyugdíjas főnővérhez került, aki átadta Szabó Lászlónak, hogy alkalom adtán próbálja kiadatni, nehogy sorsuk zúzdában végződjön.

A tények megismerése arra az elhatározásra juttatott minket, hogy állást foglaljunk a kivételesen értékes tanulmánykötetek kiadása érdekében. Súlyom László osztálytársunk közölte, hogy a kiadás költségeire anyagi fedezetet tud biztosítani. Olyan pécsi civil szervezetet találtunk, aki városunkban a hagyományok ápolásában élen jár. Megkeresésünkre Vincze Csilla, a Civil Közösségek Háza igazgatója szívesen vállalta, hogy a szervezet legyen a felelős kiadó.

← 1. kép

A pécsi Lyceum templom mellett, a Király utcában található a Széchenyi István Gimnázium (a képen a bal torony mellett, menet irányában)

Köszönjük Neki és a kiadást kivitelező munkatársainak a két kötet elektronikus változatának valóra válását. Ebben a formában könnyen eljutnak Tóth István egyedül állóan értékes írásai könyvtárakhoz, egyetemi kutatóhelyhez és érdeklődő olvasókhoz. Reméljük, hogy sokáig maradandó kincset jelent a magyar nyelv és irodalom művelőinek és minden érdeklődő pécsi és nem pécsi polgárnak.

Az Új Dunántúli Napló így emlékezett róla: „Mielőtt bement a klinikára, felhívta a szerkesztőséget, elküldött két Tollseprűt, – ne legyen gondunk, míg újra nem lát... Most is, mint súlyos betegsége óta, másfél éve mindig, így köszönt: Morituri te salutant. – Tiltakoztunk.

S szombat délután csendesen, észrevétlenül elaludt dr. Tóth István, egyetemi docens, irodalomtörténész, közéleti férfiú és nyelvművelő. A 919.-nél megszakadt a Dunántúli Napló legismertebb, legolvasottabb sorozata, a Tollseprű. Dr. Tóth István 1913-ban született. A gimnáziumot a jezsuitáknál végezte, és a Piushoz évtizedek múltán is elválaszthatatlanul kötődött. Nem múlt el pünkösdi találkozó az ő szervezői közreműködése nélkül. Az ő javaslata volt, hogy az alapító Zichy püspök szobrát újra helyezték el az Alma Materben és az elsők között írta alá: adják vissza az iskolát a Rendnek.

225

↑ 2. kép

A kép a Szigetvári Városi Könyvtárban készült az 1972. márciusi Janus-ünnepségeken. Balról Pálólit István, Várnai Ferenc zeneszerző, Tóth István, Csorba Győző Kossuth-díjas költő, Molnár Imre tanár, helytörténész, Szigetvár múltjának jeles kutatója. (Csorba Győző Társaság 210. körlevele, Pintér Lászlótól, 2019. aug. 20.)

- Megjelent: Új Dunántúli Napló, 1992. július 14. Szerkesztőség tollából

Eminens tanuló, ismert sportoló, mindvégig oszlopos tagja a cserkészcsapatnak. A pécsi Erzsébet Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán szerzett diplomát, – az első. Kolozsváron és Szegeden a bölcsészettudományt végezte el, az ELTE-n történelemből, nyelv és irodalomból kapott tanári oklevelet. Dolgozott az egyetem Kisebbségi Intézetében, a Tankerületi Főigazgatóságon, tanított kisiskolában, nevelte az ifjúságot a Széchenyi Gimnáziumban – s milyen büszke volt sok-sok értékes tanítványára évek múltán is –, és végül tovább adta tudását a tanárjelölteknek a főiskolán.

Irodalomtörténész volt. Ismereteink Janus Pannoniusról és Balassi Bálintról az ő római levelezései és bécsi levéltári kutatásai révén váltak teljesebbé és főleg pontosabbá. Ott volt a Batsányi Társaság alapítói között, majd évek múltán új életre keltette a Janus Pannonius Társaságot.

Különösen vonzotta szűkebb környezete, az Aranyhegy, a daidolok, – számos tanulmányt írt Pécsről, és sorra vette az utcák névadóit Pécsi utcák – híres emberek címmel. A Városszépítő Egyesület alapító tagja és spiritus rectora. Szívesen és meggyőzően szállt síkra választókerületének érdekeiért, boldog volt, amikor elérte, hogy a Mikes Kelemen utcát megnyissák.

Nekünk, a Dunántúli Naplónak 33 éve a külső munkatársunk. 1959-ben jelent meg az első Tollsöprű, és az utolsó majd most szombaton. Ez a rovat az énjéből fakadt. Túlléphetett az iskola keretein, teret talált és a legszebbre taníthatott – édesanyánk nyelvére. És még egyre: igényességre.

A város Pro Urbe, Pécs emlékplakettel tüntette ki, irodalomtörténeti munkásságát SZOT-díjjal jutalmazták, tanári pályafutását az idén tavasszal az Apáczai Csere János díjjal ismerték el. Kitüntetése után gratuláltunk. S ha már latin, a köszöntés új formáját javasoltuk: Sic itur ad astra. Ez az út a csillagokhoz vezet.

Állócsillagnak tűnt, magasan s mégis közel, világított, irányt mutatott, de fénye meleg volt, vonzott és igazodni lehetett hozzá – tanított.

Felhasznált forrásmunkák:

Civil Közösségek Háza, Pécs, 2015. Honlap: Előszó Tóth István tanulmányköteteinek online kiadásához

TYIHÁK ERNŐ

(1933-2017)

Magyarország Kultúrflórája akadémiai monográfia-sorozatban 1964-ben jelent meg Mátyás György és Horváth Alajos szerkesztésében „A répa (*Beta vulgaris* L. s.l.) és rokonai” c. füzet (Akadémiai Kiadó). Benne a cékláról is bőven találunk adatokat. A gazdasági jelentőségéről szóló fejezetben érdekes kiegészítést olvashatunk Máthé Imre akadémikustól, aki akkor a sorozat főszerkesztője volt: „Újabban a cékla rákellenes (tumorgátló) hatásával igen intenzíven foglalkoznak magyar kutatók (Ferenczy 1955, Tyihák 1962), amelynek külföldi reflexiói is több publikációban jelentkeznek.” Mint kezdő tápiószelei kutató az Országos Agrobotanikai Intézetben dr. Komlóssy György kórtani osztály-vezetővel utána néztünk a cékla-génbankban, hogy a gyűjteményben milyen fajták szerepelnek. Megállapítottuk, hogy bőven van választék. A perspektivikus téma arra készítetett minket, hogy az említett forrásmunkák felhasználásával ismeretterjesztő cikket írjunk a cékla gyógyászati felhasználásáról és hatóanyagairól az Élet és Tudományban („A gyógyhatású cékla”, 1975, 30/35: 1612-1615). Ebben felsoroltuk a cékla értékes, tápértékű vegyületei közül a rutint, pektint és a libatopfélek családjára (főleg a céklára) jellemző sötétlila festéket, a tirozinból képződő betanidint (betacianint), valamint glikozidját, a betanint (nem betain!). A betacianinok antioxidáns tulajdonságának is köszönhető a cékla különleges tápértéke. Azonban megemlégtünk azt is, hogy Tyihák Ernő, a Gyógynövény Kutató Intézet munkatársa több metilezett lizin és metilezett arginint különített el a cékla répatest préslevéből. Szende Béla

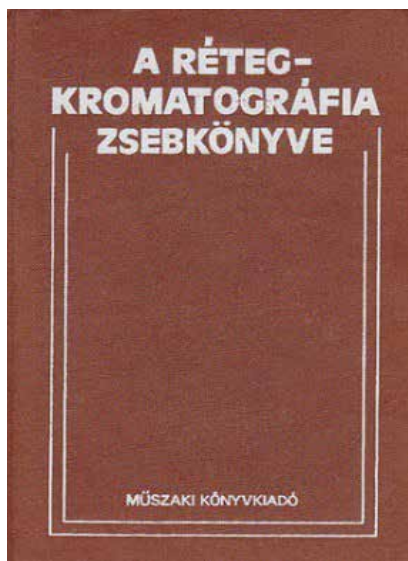

← 1. kép
Céklalé nyerésére különösen alkalmasak a kisebb méretű és sötétlila répatesttel rendelkező céklafajták.
(forrás: <https://www.mercadodasemente.com>)

rákkutató professzorral megállapították, hogy a céklalével megítatott kísérleti állatok tumornövekedése jelentősen csökken. A gátlást azok a céklára jellemző bázikus fehérjék idézik elő, amelyek felépítésében viszonylag sok trimetil-L-lizin vesz részt. Vagyis elsők között tudtuk hírül adni Tyihák Ernő egyik első felfedezését, ami később a metilezés/formilezés és demetilezés, végső soron a formaldehid-ciklus biokémiai szerepének megismeréséhez vezetett! Közismert, hogy a céklát főként salátaként hasznosítják, illetve fogyasztják. Közkezdvelt alapanyaga az energiaszegény étrendnek. Az élelmiszer-feldolgozó ipar jótékony tulajdonságai miatt bébiételek gyártásához is alkalmazza, de készítenek belőle céklaport, valamint sűrítményt is. A céklalé-ivókúra a beteg, legyengült szervezet gyógyulásához eredményesen járul hozzá. Az újabb tapasztalatok szerint a préseléshez társítható a rezveratrolban gazdag vörösbor is.

Tyihák Ernő 1933. január 29-én született Tiszaföldváron. Itt tanult az Evangélikus Elemi Iskolában, majd a Hajnóczy József Gimnáziumban. Kitűnő érettségivel került a Budapesti Műszaki Egyetemre, ahol 1958-ban szerzett vegyészmérnöki oklevelet.

A Gyógynövény Kutató Intézetben (eleinte budapesti, majd budakalászi székhelyén) helyezkedett el. Tudományos kutatóként illóolajok vizsgálatával,

← 2. kép
Tyihák Ernő kiadványa

230

majd tumorgátló hatóanyagok kutatásával foglalkozott. Vágújfalvi Dezsővel együtt bekapcsolódott Tétényi Péter igazgató kemotaxonómiai értékelő munkájába. Módszertani kutatásai főleg a rétegekromatográfia alkalmazására terjedt ki. A rétegekromatográfia „atyjának” neveztük. Erről írt könyve 1979-ben jelent meg és máig is nélkülözhetetlen. Az Intézet gazdag anyarozs-kutatási múltjához csatlakozva, lizin-izopeptideket (klavicepaminokat) különített el. Szende Béla rákkutató patológussal sikerült bizonyítékokat szerezni a poliizolizinek sejtprolifерációt gátló sajátságára, potenciális tumorellenes hatására. Eredményeit összegezve 1978-ban megszerezte a kémiai tudomány kandidátusa címet. A Műegyetem műszaki doktori címet adományozott számára a kandidátusi fokozat alapján. Elméleti és gyakorlati felkészültsége hazai és nemzetközi elismerést váltott ki számára. 1978-ban leírta a formaldehid előfordulását a dohánylevelekben, majd felismerte az élővilágra jellemző formaldehid-ciklust, amit később integrált az általa leírt formaldehidom-rendszerbe.

A biológiai metilezéssel kapcsolatos eredményeit és a lizin-izopeptidek antivirális hatására vonatkozó kutatásait elismerve, 1983-ban meghívást kapott az MTA Növényvédelmi Kutató Intézetébe, ahol megbízták a rezisztencia-biológiai és -biokémiai osztály megszervezésével, majd vezetésével. E vonatkozásban követte egyik példaképét, Pozsár Béla növénybiokémikust (Gimesi Nándor tanítványát), aki egy ideig szintén ebben az intézetben dolgozott.

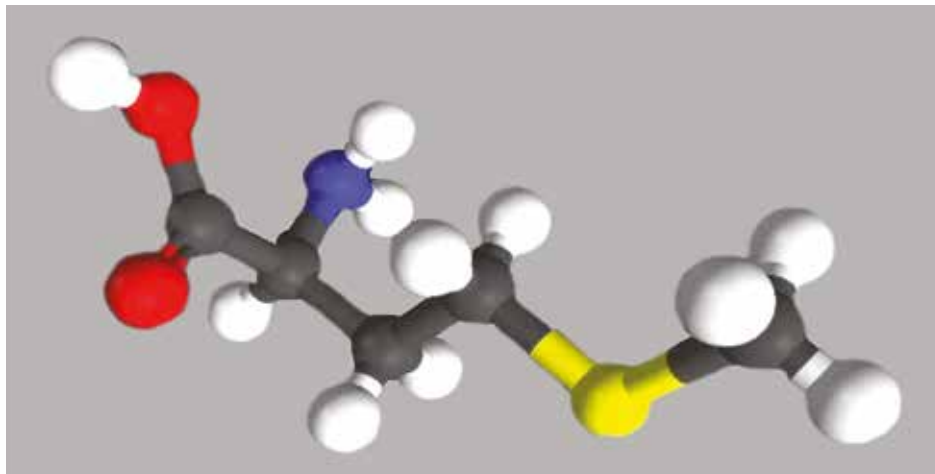
Az indukált rezisztenciát kutatva, egy éven át (1987-88-ban) a Hannoveri Egyetem Növény-egészségügyi és Növényvédelmi Intézetében dolgozott vendég-tanárként. Pályájának kiteljesedését a formaldehid-ciklus kutatása, elméleti és gyakorlati összefüggéseinek feltárása jelentette. A formaldehid-ciklus témában 6 nemzetközi konferenciát szervezett.

Meghonosította a túlnyomásos rétegekromatográfiát, ezzel kapcsolatos újításokban és műszerfejlesztésben végzett úttörő munkát. 1994-ben nyerte el a kémiai tudomány doktora címet túlnyomásos rétegekromatográfia témakörében. Alapvető megállapításokat tett munkatársai bevonásával a normális és kóros sejtszaporodás és az endogén formaldehid turn over kapcsolata terén. Úttörő kutatást végzett a bioautográfia bevezetésével, lehetővé téve a BioArena komplex formájának alkalmazását a bioaktív molekulák azonosításában és elválasztásában. E témában elsőként mutatott rá a transz-rezveratrol és a formaldehid kórtani interakciójára vörös szőlőfajtákat vizsgálva. Hat évig volt a Magyar Biokémiai Egyesület főtítkára. Vezetőségi tagja volt a Magyar Kémikusok Egyesületének, és a Magyar Elválasztástudományi Társaságnak. 1994-től oktatott a Budapesti Műszaki Egyetem szakmérnök képzésében, valamint továbbképző tanfolyamokon. A Semmelweis Egyetem c. egyetemi docense és a Szegedi Tudományegyetem c. egyetemi tanára volt. Aktív szerepet vállalt az évente megrendezésre kerülő szegedi Kromatográfias Továbbképző Tanfolyamokon. A Szegedi Gyógyszerésztudományi Karon szerepet vállalt a farmakognózia PhD programban.

Mintegy 180 publikációja jelent meg, ebből 166 idegen nyelvű. Számos, első-sorban túlnyomásos rétegekromatográfiával és a BioAréna-technikával kapcsolatos szabadalomban társfeltaláló.

Tankó Béla Emlékéremmel (1972), Bruckner Győző-díjjal (2004), Hormesis Award-dal (2007), MTESZ-díjjal, valamint Candin Liteanu Medal-lal (2011) tüntették ki. A Műszaki Egyetem Szenátusa aranydiploma adományozásával ismerte el értékes vegyészmérnöki tevékenységét. Külföldi szakmai elismertsége és kiemelkedő tudása ellenére sem részesült állami kitüntetésben vagy akadémiai tagságban. Számára az igazi megbecsülést a hozzáértő kutatók lelkes érdeklődése jelentette.

231

↑ 3. kép
A létfontosságú L-metionin molekula-modellje. A vegyület ATP által aktivált állapotban a biokémiai metilezés alapmolekulája. (forrás: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Metionin>)

232

Nyugdíjasként élete mindvégig az általa művelt tudományterületek átadása (tanácsadás a Növényvédelmi Kutató Intézetben, előadások hazai és külföldi konferenciákon, továbbá egyetemi fórumokon) jegyében telt.

2017. február 13-án, Budapesten, váratlanul hunyt el.

Tyihák Ernő gyógynövénykutatói tevékenysége idején, aktív szerepet vállalt a Magyar Biológiai Társaság Botanikai Szakosztályának munkájában. Hortobágyi Tibor gödöllői növénytan professzor és algakutató, valamint Frenyó Vilmos növényfiziológus professzor elnöksége és Tóth Sándor mikológus titkársága idején, mint a Botanikai Szakosztály jegyzője végezte lelkiismeretes szervező tevékenységét. Később, mint a Magyar Biokémiai Egyesület főtitkára a kibontakozó hazai biokémiai kutatás szinte minden résztvevőjével kapcsolatot teremtett. Kutatásának csúcsát a biológiai metilezés/formilezés-demetilezés mélyreható megismerése jelentette. Olyan alapvető biokémiai reakcióval foglalkozott, aminek kapcsoltrendszerét Ő ismerte legjobban. A formaldehid-ciklus jelentőségét elsőként a növényélettan oktatásában is kiemeltük (Szabó L. Gy.: 1996. Növényélettan. JPTE, Növénytan Tanszék): „...az aktív metionin (SAM) S-metil csoportjából formaldehid keletkezhet, miközben S-adenozil-L-homocisztein (SAH) képződik, ami L-homociszteinre hidrolizálódik, majd újra L-metionin alakul ki. A Tyihák-féle formaldehid-ciklus során keletkező formaldehid a növényi szövetekben létrejövő hidrogén-peroxiddal együtt gerjesztett formalde-

hid és szinglet oxigén képződését indukálják. Az erősen reaktív aldehid-, hidroxil-, peroxil-aldehid- és oxigén- szabadgyököknek igen nagy szerepük van az antimikrobiális hatás kifejtésében, de supraoptimális mennyiségük a gazdaszervezetben membránkárosító, sőt mutagén lehet. A formaldehid-szint emelkedése tapasztalható fertőzött növényi szövetekben (biotikus stressz) vagy hő- és sóstressz (abiotikus stressz) hatására is. Mennyisége szeneszcencia során is fokozódik.”

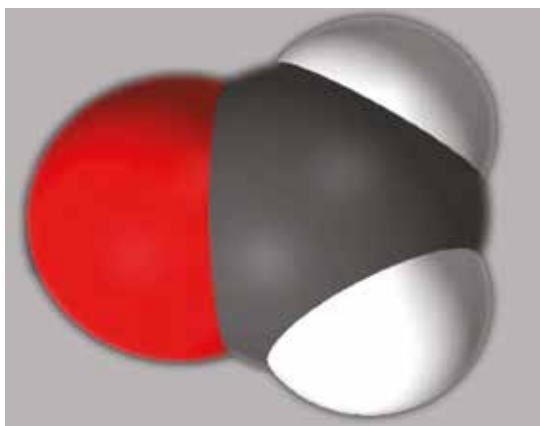
Sok munkatárssal dolgozott együtt, számos tanítványt nevelt fel. Erre nyitott és önzéstől mentes alaptermészete volt a biztosíték. Történeti jelentőségű publikációját a Növényvédelmi Kutató Intézetben fogalmazta meg. Ezt („A formaldehid-ciklus változása biogén és abiogén stresszhelyzetekben”, Biokémia XX/2: 58-65., 1996) felhasználva idézek tőle, érzékeltetve a formaldehid-ciklus elméleti felállításához vezető utat.

„A stressz-szindróma fázisait eredetileg Selye írta le. Növényekben, stresszhelyzetekben lecsökken az S-adenozil-metionin (SAM) mennyisége, továbbá más metilezett vegyületek (pl. kolin, L-karnitin) szintje is, azaz „elhasználódik” a metil-pool, s jelentős mennyiségben halmozódnak fel – többek között – új típusú fehérjék (hősokk-fehérjék). Egyesekben a trimetil-L-lizin (TML) a fő komponens és megtalálható a metil-L-arginin is. A SAM részt vesz különböző endogén anyagok (pl. poliaminok, etilén) bioszintézisében is.

A teljes N-metilezett vegyületeknek (pl. glicin-betain, kolin, TML, L-karnitin, trigonellin) általában fontos szerep jut a biogén és abiogén stresszreakciók során...A különböző eredetű stresszek elleni védelemben a nagy metilezettség-szintű egyedek nagyobb potenciális védelemmel rendelkeznek.

Újabb kutatási eredmények szerint a SAM S-metil-csoportja nem metil-kation vagy metil-gyök formájában jut el az akceptor molekulához, hanem a metil-csoportból metanolon át előbb formaldehid képződik és közvetlenül vesz részt a transzmetilezési reakciókban. Enzimekhez reaktív formájában, hidroxil-metilcsoportként kötődik enzimfehérjék guanidin-csoportjához. Vagyis biológiai folyamatokban a formaldehid nem mérgező melléktermék. Növényi ontogenezis vizsgálatok során – többféle TLC, OPLC és HPLC módszereket alkalmazva – megállapítottuk, hogy a növényi magokban a

233

← 3. kép
A formaldehid, a ciklus
névadójának molekula-modellje
(forrás: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Formaldehid>)

duzzadástól a csíranövény állapoton át – a sejtszaporodás intenzív szakaszában – a mérhető formaldehid és a teljes N-metilezett vegyületek mennyisége nagy szintet ér el, majd a növény növekedésével folyamatosan csökken a mennyiségük. Fás növények (őszibarack-fajták) rügyfakadáskor nagy formaldehid és nagy teljes N-metilezett vegyületszint volt a jellemző a zsege levelekben (nagy sejtszaporodási ráta). A nyári hónapokban jelentősen csökken a formaldehid, a teljes N-metilezett vegyületek tartják a tavaszi értéket, majd ősszel különösen nagy formaldehid-szint a jellemző a teljes N-metilezett vegyületek drámai csökkenésével együtt. Az egyedfejlődési vizsgálatok eredményei azt bizonyítják, hogy a különösen reaktív formaldehid a lombohullás (apoptózis!) alapmolekulája lehet, részt vehet a lombohulláshoz vezető jelenség létrejöttében (pl. a DNS degradációjával).

A formaldehid-ciklushoz kapcsolódó természetes generátorok, pl. metionin, tetrahidrofolát, betain; transzmetiláz akceptorok, pl. nukleinsavak, fehérjék (lizin, arginin), etanolamin, nor-epinefrin, nor-morfin, hisztamin); metilezett vegyületek, pl. N-metilezett lizinek, foszfatidil-kolin, morfin, N-metil-hisztamin. Létezik tehát alapvető, központi szerepet játszó prekursor (ez a SAM) és HCHO akceptor (ez az L-homocisztein). Ezen túl nagyszámú HCHO prekursor (donor vagy generátor) és akceptor fordul elő, de e reakciók a formaldehid-ciklus által szabályozottan játszódnak le. (Szerző megjegyzése: később a káposztafélékben előforduló N-metil-aszkorbigin bizonyult hatásos HCHO-donornak; tumoros emlőszövet-tenyésztésben gátolja a sejtszaporodást). Az abiogén stressz (szárazság- és vízstressz) során a tartós vészfázis (száraz növényeknél kb. 3 nap) idején a formaldehid-pool közvetlenül enzimatis metilezésben használandó el.”

A kémiai analitikai, elválasztástechnikai módszerek fejlődése az utóbbi évti-

← 4. kép
Az MTA Növényvédelmi Kutató
Intézetben sok híres kutató
dolgozott korábban is. Például,
akiket jól ismertem és tiszteltem:
Ubrizsy Gábor, Vörös József,
Pozsár Béla, Tyihák Ernő

zedekben világszerte nagy fejlődésen ment át. Ezt jelzi az is, hogy a kémiai elválasztással (kromatográfiával) foglalkozó kémikusok 2019-ben ünnepelték Szegeden, az ott elkezdett kromatográfiás továbbképző tanfolyamok 50. évfordulóját. Tyihák Ernő ezeken ismertette azokat az új eljárásokat, amelyek az ezredfordulón bontakoztak ki, az akkor Zürichben kutató Nyiredy Szabolcs vezetésével (preparatív planáris kromatográfia, direkt bioautográfia). A formaldehid-ciklussal kapcsolatos elválasztástechnikai tapasztalatai vezettek a BioAréna technika, mint komplex bioautográfia rutinszerű alkalmazásához (2005 körül). A Magyar Kémikusok Lapjában 2010-ben megjelent cikke („Biológiai hatások újszerű vizsgálata adszorbens rétegben – a formaldehidtől az ózonig”, Móricz M. Ágnes, Ott G. Péter, Kátay György és Mincsovics Emil társszerzőkkel) jó példa arra, hogy milyen eredményes kutatást tudott végezni munkatársaival, a lehető legjobb módszereket alkalmazva. Kivételes elméleti tudása kiváló gyakorlati érzéssel és együttműködő készséggel párosult.

Egyetemünk kutatóival is jó kapcsolatot ápol. Különösen Botz Lajos professzorral tartottak értékes munkamegbeszéléseket, főként antibiotikumok autobiográfiás kimutatásáról. Molnár Péter professzor meghívására előadóként vett részt a „Gyógyszerésztudományok Fóruma” című rendezvénysorozatunk egyik tudományos ülésén. Javaslatomra szívesen fogadta belföldi tanulmányútra egykori PhD hallgatómat, Horváth Györgyit, aki ma dékánhelyettes. Emlékét, munkásságát, szeretetre méltó egyéniségét őrizzük.

Felhasznált forrásmunkák:

Szabó L. Gy. 2019. Farmakognózia-történeti emlékek (adatok) 3. Céklától a formaldehid-ciklusig – a fito- és biokémia úttörő egyénisége: Tyihák Ernő. Farmakognóziák Hírek XIV/51: 1-5.

FÜGGELÉK

TÖRTÉNETI CIKKEK, JUBILEUMI MÉLTATÁSOK, EMLÉKEZÉSEK,
SZERZŐTÁRSAKKAL ÍRT VISSZATEKINTÉSEK LISTÁJA:

1973

Szabó L. Gy.: Emlékezés Boros Ádámra, a magyar gyógynövényflóra kiemelkedő kutatójára. Országos Gyógynövény Konferencia, Tata, 1973. május 30–június 2. Előadások összefoglalói, No. 3.

1974

Szabó L. Gy.: Ádám Boros. Chronica. Acta Agron. Hung. 24: 235-236.

Szabó L.: Emlékezés Boros Ádámra, a magyar gyógynövényflóra kiemelkedő kutatójára. Herba Hungarica 13/1-2: 7-9.

1978

Szabó L.: Gondolatok Mátyás György agrobotanikai munkásságáról. Bot. Közlem. 65/1: 3-5.

1982

Szabó L.: Horvát Adolf Olivér 75 éves. Bot. Közlem. 69/1-2: 15-17.

Szabó L.: Megemlékezés Pozsár Béláról. Bot. Közlem. 68/3-4: 153-164.

1985

Szabó L.: Baranyai Aurél (1903-1983). Herba Hung. 24/1: 7-9.

1986

Szabó L. Gy.: Nekrológ – Csapody Vera (1890-1985). Növénytermelés 35/2: 157-159.

1988

Szabó L. Gy.: Szepes Júlia. Nekrológ. Növénytermelés 37/4: 369-370.

1990

Szabó L. : Ny. I. Vavilov és a magyar agrobotanika. Bot. Közlem. 76/1-2 (1989): 7-12.

Szabó L. Gy.: Fejezetek a magyar gyógynövénykutatás történetéből: Boros Ádám, a Gyógynövény Kutató Intézet igazgatója (1945-1957). Gyógyszerészet 34: 429-437.

1991

Grynaeus T., Lázencz L., Szabó L. Gy.: Magyar herbáriumok – Beer János „Flora Budensis”-e. Bot. Közlem. 77/1-2 (1990): 87-96.

1993

Szabó L. Gy.: Emlékezés Máthé Imre akadémikusra. Krónika. Gyógyszerészet 37: 583-584.

1994

Szabó L. Gy.: Emlékezés Dr. Sárkány Sándorné Dr. Kiss Irén gyógynövénykutatóra.

Gyógyszerészet 38: 565.

1995

Szabó L. Gy.: Boros Ádám gyógynövénykutatásban betöltött szerepe. Boros Ádám Emlékülés.

Studia Bot. Hung. 25: 95-97.

1996

Szabó L. Gy.: Nekrológ – Sárkány Sándor (1906-1996). Növénytermelés 45/3: 317-318.

1997

Szabó L. Gy.: Hollendonner Ferenc (1882-1935). In Nagy F. (főszerk.) 1997:

Magyar Tudóslexikon A-tól Zs-ig. BETTER Kiadó, Budapest, p. 391-392.

Szabó L. Gy.: Mágocsy-Dietz Sándor (1955-1945). In Nagy F. (főszerk.)

1997: Magyar Tudóslexikon A-tól Zs-ig. BETTER Kiadó, Budapest, p. 548-549.

Szabó L. Gy.: Emlékezés dr. Kóczián Géza nagyatádi gyógyszerészre,

a magyar etnobotanika jeles kutatójára. Gyógyszerészet 41: 689-690.

1998

Szabó L. Gy.: Rácz Gábor 70 éves. Gyógyszerészet 42: 261-262.

1999

Szabó L. Gy.: Volt egyszer egy múzeum – beszélgetés Horvát Adolf Olivérrel.

Pécsi Szemle 2 (ősz): 91-97.

2000

Szabó L. Gy.: Jánossy Andor és botanikus munkatársai: Boros Ádám (természetes hazai flóra értékei) és Mátyás György (fajták rendszerezése és ökológiai igénye). In Gyulai F. (szerk.) 2000: Az agrobiodiverzitás megőrzése és hasznosítása. Agrobotanikai Intézet, Budapest, Tápiószéle, p. 8-12.

Szabó L. Gy.: Pécs tudós gyógyszerészei. Pécsi Szemle III/3: 55-67.

2001

Surányi D., Szabó L. Gy.: Mándy György, a magyar agrobotanika kiemelkedő egyénisége.

II. Kárpát-medencei Biológiai Szimpózium (Magyar Biológiai Társaság rendezvénye), Budapest, 200. november 20–22. Előadások összefoglalói p. 131–135.

Szabó L. Gy.: Neves pécsi kutató gyógyszerészek. Gyógyszerészet 45: 217–220.

Szabó L.: Wallich: Plantae Rariores. A Pécsi Egyetem Klíma-gyűjteményének ékessége a mai magyar botanika tükrében. – „A Klíma könyvtár a tudományos kutatások szolgálatában”, a Pécsi Tudományegyetem Könyvtára konferenciája, Pécs, 2001. szeptember 28.

2002

Szabó L. Gy.: Pozsár Béla, a korát megelőző növénybiokémikus.

Magyar Biológiai Társaság 24. Vándorgyűlése (2002. ok. 29–30. Bp.) – előadások összefoglalói p. 37–38.

Szabó L. Gy.: In memoriam Uherkovich Gábor (1912–2002). Pécsi Szemle V/1: 114–115.

Szabó L. Gy.: Németh Márton a pécsi szőlészeti kutatás kiemelkedő egyénisége. Pécsi Szemle V/4: 93–103.

Szabó L. Gy.: Horvát Adolf Olivér a mecseki flóra kutatója. Történeti értékű idézetek munkáiból, személyes beszélgetés életéről. In Stirling J. (szerk.) 2002: Hittel és alázattal – köszöntő kötet Horvát Adolf Olivér Ocist 95. születésnapjára. Szent István Akadémia, MTA Pécsi Területi Bizottsága, PTE Növényzeti Tanszék és Botanikus Kert, Pécs, p. 7–22.

2003

Szabó L. Gy., Vargha D.: Emlékkönyv Baranyai Aurél gyógyszerész születésének centenáriumára – gyógyszerészettörténeti tanulmányok. Magyar Gyógyszerész Kamara Baranya Megyei Szervezete, Pécs, 227 p.

Szabó L. Gy.: Baranyai Aurél a baranyai népi gyógynövény-ismeret kutatója. In Szabó L. Gy., Vargha D. 2003: Emlékkönyv Baranyai Aurél gyógyszerész születésének centenáriumára – gyógyszerészettörténeti tanulmányok. Magyar Gyógyszerész Kamara Baranya Megyei Szervezete, Pécs, p. 50–55.

Szabó L. Gy.: Id. Reuter Camillo és ifj. Reuter Camillo Kitaibel Pál természettudós pécsi követői. Pécsi Szemle 6/3: 90–101.

Szabó L. Gy.: Baranyai Aurél a baranyai népi gyógynövény-ismeret kutatója. In Szabó L. Gy., Vargha D. 2003: Emlékkönyv Baranyai Aurél gyógyszerész születésének centenáriumára – gyógyszerészettörténeti tanulmányok. Magyar Gyógyszerész Kamara Baranya Megyei Szervezete, Pécs, p. 50–55.

Szabó L. Gy.: Kurnik Ernő akadémikus 90 éves. Olaj, Szappan, Kozmetika 52/1: 32.

2004

Szabó L. Gy.: A Magyarország Kultúrflórája szerkesztője és szerzője. In Szabó I., Czoma L.-né (szerk.) 2004: Prisztler Szaniszló 85 éves – köszöntések és tanulmányok. Veszprémi Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kara, Keszthely, p. 25–27.

2005

Szabó L. Gy.: Dr. Rácz-Kotilla Erzsébet professzor köszöntése. Gyógyszerészet 2005. június p. 383.

2006

Szabó L. Gy.: Emlékezés Sárkány Sándorra, az alkalmazott növénytan és szövetfejlődéstan 100 éve született kiemelkedő egyéniségére. In Mihalik E. (szerk.) 2006: XII. Magyar Növényanatómiai Szimpózium Sárkány Sándor emlékére (2006. június 22–23., MTA, Budapest). p. 11–16.

Szabó L. Gy.: Garay András emlékeztére (1926–2005). Pécsi Szemle IX/1: 82–85.

Szabó L. Gy.: 100 éve született Sárkány Sándor, a farmakobotanika és a növénysszervezetten kiemelkedő tudósa. Gyógyszerészet 50: 511–513.

Szabó L. Gy.: In memoriam Horvát Adolf Olivér 1907–2006. Pécsi Szemle IX/3: 124.

Szabó L. Gy.: Horvát Adolf Olivér akadémikus emlékére – Gyógynövények a Mecseken és környékén. Farmakognózi Hírek I/1: 9.

Szabó L. Gy.: Gyógyszerészet-történeti kutató könyvtár kitüntető címben részesült a szentlőrinci Brantner-Koncz Műemlék Ház szakirodalmi gyűjteménye. Farmakognózi Hírek I/2: 7.

2007

S. Albert É., Szabó L. Gy., Jakab G.: A Pécsi Tudományegyetem növénytan tanszékei. In S. Albert É. (szerk.) 2007: Növénytan kutatások a Pécsi Tudományegyetemen. Pécsi Tudományegyetem, Pécs, p. 15–22.

Szabó L. Gy., Jakab G.: Növényélettani kutatások – megfigyeléstől a molekuláris biológiai értelmezésig. In S. Albert É. (szerk.) 2007: Növénytan kutatások a Pécsi Tudományegyetemen. Pécsi Tudományegyetem, Pécs, p. 175–179.

Szabó L. Gy.: Fitoterápiai oktatás 1992-től a Pécsi Orvostudományi Egyetemen – Rácz Gábor akadémikus és Rácz-Kotilla Erzsébet marosvásárhelyi professzorok 15 éves pécsi működése és magyarországi tevékenysége. Farmakognózi Hírek I/2: 6–7.

Szabó L. Gy.: A Mecsek első nagy botanikusa: Nendtvich Tamás (1782–1858) gyógyszerész. Farmakognózi Hírek II/5: 7.

2008

Szabó I. L., Szabó L. Gy. (szerk.): Boros Ádám breviárium – Emlékkönyv dr. Boros Ádám tiszteletére. Pannon Egyetem Georgikon Kar, Keszthely. 265 p.

Kevey B., Szabó L. Gy. (szerk.) „Istennel beszélgetek” – Emlékezés Horvát Olivér Adolfra születésének centenáriumán. Mecsek Egyesület Évkönyve (2007). 65: 356–400.

Kevey B., Szabó L. Gy.: In memoriam Horvát Adolf Olivér (1907–2006). Kitaibelia 13/1: 5–16.

Szabó L. Gy.: Köszöntő prof. dr. h.c. Rácz Gábor akadémikus 80. születésnapja alkalmából. Gyógyszerészet 52: 367–370.

Szabó L. Gy.: A gyógynövénykutatás kiemelkedő egyénisége Prof. Dr. h. c. Rácz Gábor akadémikus. Farmakognózi Hírek III/10: 2.

Szabó L. Gy.: A magyar gyógynövénykutatás felemelkedése és átváltozása. Biokultúra 19/5: 24-25.

2009

Szabó L. Gy.: Csapody Vera hatása Horvát Adolf Olivérre. Mecsek Egyesület Évkönyve (2008). 66: 135-138.

Szabó L. Gy.: 150 éve született Hollós László szekszárdi mikológus, az MTA tagja. Farmakognóziai Hírek IV/11: 4-5.

Szabó L. Gy.: Csapody Vera és Horvát Adolf Olivér. Farmakognóziai Hírek IV/12: 12-13.

Szabó L. Gy.: Hollós László szekszárdi mikológus, a Magyar Tudományos Akadémia tagja 150 éve született. Mikológiai Közlemények, Clusiana 48(1): 119-121.

Szabó L. Gy.: 50 éve született a „Magyarország Kultúrflórája” akadémiai sorozat. Kitaibelia 14/1: 13-15.

Szabó L. Gy.: Czímber Gyula barátsága. Kitaibelia 14/1: 9-11.

2010

Szabó L. Gy.: 80 éves a Hargita gyógynövény-kutatója, Csedő Károly professzor. Gyógyszerészet 54/4: 241-242.

Szabó L. Gy.: A gyógynövénykutatás kiemelkedő egyénisége Prof. Dr. Sárkány Sándor. Farmakognóziai Hírek V/15: 2-3.

Szabó L. Gy.: A gyógynövénykutatás kiemelkedő egyéniségei: Dr. Sárkány Sándorné Dr. Kiss Irén (1917-1992) – a magyar máknemesítés úttörői között. Farmakognóziai Hírek V/17: 2.

Szabó L. Gy.: Farmakobotanika a szakrális etnográfiaiban, népi orvoslásban – emlékezés Bálint Sándorra I. rész: Paprika. Farmakognóziai Hírek V/17: 12-13.

Szabó L. Gy.: Farmakobotanika a szakrális etnográfiaiban, népi orvoslásban – emlékezés Bálint Sándorra 2. rész: Gyógynövények. Farmakognóziai Hírek V/18: 11-12.

Molnár P., Szabó L. Gy.: Dr. Rácz-Kotilla Erzsébet köszöntése 85. születésnapján. Gyógyszerészet 54: 632-633.

Szabó L. Gy.: Baranya megyei Gyógyszertári Központ. Baranyai Aurél. Bari Zsigmond. Borhidi Attila. Botanika – Növénytani kutatások. Dávid M. Ferenc. Fejérváry Géza Gyula. Gebhardt Antal. Gorka Sándor. Horvát Adolf Olivér. Kenderes János. Kerbolt Kornél. Kurnik Ernő. Majer Móric József. Nendtvich Tamás. Pásztor György. Reuter Camillo ifj. Salamon Béla. Szabó Pál. Tihanyi Jenő. Uherkovich Gábor. Vöröss László Zsigmond. In: Romváry F. (főszerk.) 2010: Pécs Lexikon I-II. Pécs Lexikon Kulturális Nonprofit Kft. Pécs

Szabó L. Gy.: A gyógynövénykutatás kiemelkedő egyéniségei: Halmai János (1903-1973), gyógyszerész-történész farmakognózia-professzor. Farmakognóziai Hírek V/18: 2.

Szabó L. Gy.: Németh Márton, a pécsi természettudós. Megemlékezés. Kertgazdaság 42 (3-4): 166-170.

Szabó L. Gy.: Hazai orvosbotanikai hagyományok és a világhálás számánok. Ünnepi Előadótűlés Prof. Dr. Csedő Károly 80. születésnapja alkalmából. MGYT Gyógynövény Szakosztály és mások szervezésében, 2010. május 7., Szeged, SZAB színháza

2011

Szabó L. Gy., Turcsányi G., Heszky L.: A magyar növénynevelés eredményei a „Magyarország Kultúrflórája” monográfiásorozatban, Máthé Imre születésének 100. évfordulója tiszteletére. XVII. Növénynevelési Napok (Budapest, 2011. április 27.) Összefoglalók (Budapesti Corvinus Egyetem, Kertészettudományi Kar), előadás, p. 37.

Szabó L. Gy.: Emléksokor a magyar kultúrflórából Máthé Imre botanikus akadémikus születésének centenáriumán. XII. Magyar Gyógynövény Konferencia. Plenáris előadás (PL-1), MGYT Gyógynövény Szakosztály rendezvénye, Szeged, 2011. május 5-7. Program és előadás-összefoglalók. Gyógyszerészet 55. S12.

Szabó L. Gy.: Gyógyszergombák nevei – Prisztner Szaniszló (1917-2011) emlékére. XII. Magyar Gyógynövény Konferencia. E-17, MGYT Gyógynövény Szakosztály rendezvénye, Szeged, 2011. május 5-7. Program és előadás-összefoglalók. Gyógyszerészet 55. S20.

Szabó L. Gy.: 100 éve született Máthé Imre akadémikus, a gyógynövénykutatás kiemelkedő egyénisége. Gyógyszerészet 55: 85-86.

Szabó L. Gy.: Dr. Zágonyi Elemér, Hargita megye főgyógyszerésze 70 éves. Gyógyszerészet 55: 692.

Szabó L. Gy.: Farmakobotanika a szakrális etnográfiaiban, népi orvoslásban – emlékezés Bálint Sándorra 3. rész: Növények és egyházi ünnepek. Farmakognóziai Hírek VI/19: 10-11.

Szabó L. Gy.: Emlékezés Haynald Lajos (1816-1891) bíborosra, kalocsai érsekre, botanikusra, a Magyar Tudományos Akadémia tagjára. Farmakognóziai Hírek VI/20: 2-3.

Szabó L. Gy.: Pécsvárad – kolostorkerttől a gyógyszergyárig. Farmakognóziai Hírek VI/20: 10.

Molnár P., Szabó L. Gy.: Szomorú hír: elhunyt a gyógyszerészeti szerves kémia kiemelkedő egyénisége, Szabó László professzor emeritus. Farmakognóziai Hírek VI/21: 2.

Szabó L. Gy.: Halász Péter etnográfus monográfiája a moldvai magyarok növényismeretéről. Farmakognóziai Hírek VI/21: 2-3.

Szabó L. Gy.: Lipták József professzor, a hazai gyógynövény-alapú termékfejlesztés meghatározó egyénisége 70 éves. Farmakognóziai Hírek VI/21: 7.

Szabó L. Gy.: Suomi gyógynövénykutatatója, Bertalan Galambosi 65 éves. Farmakognóziai Hírek VI/22: 2.

Szabó L. Gy.: 100 éve született Kerese István pécsi gyógyszerész, fehérjeanalitikus. Farmakognóziai Hírek VI/22: 4.

2012

Szabó L. Gy., Gajdos L.: Növényi abortívumok alkalmazása a magyarság körében – emlékezés Gémes Balázs (1939-2002) szekszárdi etnográfusra. Farmakognóziai Hírek VII/23: 2-3.

Szabó L. Gy.: Az utolsó bissei virágszedő asszony. Farmakognóziai Hírek VII/23: 10.

Szabó L. Gy., Szabó M.: Egy bissei parasztkert nyomai – falusi génbank? Gazda és növénye a 19. században. „Georgikon Majormúzeum élményszakadása” projekt keretében tartott „Gazda és növénye a 19. században.” című konferencián elhangzott előadások szerkesztett változata (szerk: Szotyori-Nagy Á.), Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Georgikon Majormúzeum, Keszthely, p. 65-73.

2013

Szabó L., Szabó L. Gy.: Prisztner Szaniszló (1917-2011). Kitaibelia 18/1-2: 3-22.

Szabó L. Gy.: Frenyó Vilmos növényélettani tanítása és a gyógynövénykutatás sokrétűsége (gondolatok, emlékek). *Farmakognóziai Hírek* VIII/28.: 5–6.

Molnár P., Szabó L. Gy.: Elhunyt Prof. Dr. Rácz Gábor (1928 Arad – 2013 Pécs). *Farmakognóziai Hírek* VIII/29.: 2.

Szabó L. Gy.: 100 éve született Kurnik Ernő akadémikus, növénynemesítő. *Farmakognóziai Hírek* VIII/29. 2013 (szeptember): 6–7.

Molnár P., Szabó L. Gy.: In memoriam dr. Rácz Gábor egyetemi tanár (1928 Arad–2013 Pécs). *Orvostudományi Hírmondó* 2013. szeptember, p. 53.

Szabó L. Gy.: Vilmos Frenyó – the idol of Hungarian plant physiology. „VIII. Carpathian Basin Biological Symposium – I. Sustainable development in the Carpathian Basin” international conference, Budapest, November 21–23., 2013. (Szent István Egyetem Mezőgazdaság- és Környezettudományi Kar, Magyar Biológiai Társaság, MTA ÖK ÖBI, Debreceni Egyetem Ökológiai Tanszék) Book of Abstracts p. 69.

Kovács J. A., Szabó L. Gy.: A gyógynövénytudomány kiemelkedő alakja – Rácz Gábor (1928–2013). *Kanitzia (J. of Botany, Szombathely)* 20: 7–40.

2014

Szabó L. Gy.: Auber László. In: Lázencz L., Szabó L. Gy.: Dél-Dunántúl neves gyógyszerészei. Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar, Pécs, p. 19–20.

Szabó L. Gy.: Brantner Antal. In: Lázencz L., Szabó L. Gy.: Dél-Dunántúl neves gyógyszerészei. Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar, Pécs, p. 39–46.

Szabó L. Gy.: Gara István. In: Lázencz L., Szabó L. Gy.: Dél-Dunántúl neves gyógyszerészei. Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar, Pécs, p. 67–68.

Szabó L. Gy.: Nendtvich Tamás. In: Lázencz L., Szabó L. Gy.: Dél-Dunántúl neves gyógyszerészei. Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar, Pécs, p. 147–149.

Szabó L. Gy.: Szabolcs (Pichler) József. In: Lázencz L., Szabó L. Gy.: Dél-Dunántúl neves gyógyszerészei. Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar, Pécs, p. 179–180.

Szabó L. Gy., Péter H. M.: Rácz Gábor. In: Lázencz L., Szabó L. Gy.: Dél-Dunántúl neves gyógyszerészei. Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar, Pécs, p. 159–164.

Lázencz L., Szmodits L., Szabó L. Gy.: Vondra Antal. In: Lázencz L., Szabó L. Gy.: Dél-Dunántúl neves gyógyszerészei. Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar, Pécs, p. 181–183.

Szabó L. Gy.: A virágokat szerető gyermekorvos, Barla-Szabó Jenő 35 éve hunyt el. *PTE Orvostudományi Hírmondó* 2014 június–július, 35. oldal

Szabó L. Gy.: Emlékezés Papp Erzsébetre, az agrobotanikus festőművészre. *Bot. Közlem.* 101/1–2: 1–7.

Szabó L. Gy.: Emlékezés Mándy György professzorra (1913–1976). *Bot. Közlem.* 101/1–2: 29.

Surányi D., Szabó L. Gy., Heszky L.: Száz éve született dr. Mándy György professzor. *Bot. Közlem.* 101/1–2: 33–38.

2015

Szabó L. Gy.: A magyar gyógynövénykutatás kiemelkedő alakjai – visszatekintés a Gyógynövény Kutató Intézet centenáriuma alkalmából I–III. *Gyógyszerészet* 59: 24–33., 93–100., 157–165.

Szabó L. Gy.: A magyar gyógynövénykutatás kiemelkedő alakjai (Augustin Béla, Páter Béla, Kopp Elemér,

Boros Ádám, Tétényi Péter, Máthé Imre, Nyiredy Szabolcs, Halmai János, Novák István, Sárkány Sándor, Petri Gizella, Háznagy András, Rácz Gábor, Kabay János, Békésy Miklós, Tuzson Pál, Szász Kálmán). *A Budakalászi Gyógynövény Kutató Intézet Centenáriuma*. *Farmakognóziai Hírek Különszáma* (2015. június), p. 1–23.

Szabó L. Gy., Csontos P., Pintér I., Szabó M.: 120 éve született Schermann Szilárd botanikus, a magismeret és a vetőmag-minősítés jeles kutatója. *Bot. Közlem.* 102(1–2): 27–38.

Paál H., Surányi D., Szabó L. Gy.: Emlékezés Holly Lászlóra (1943–2015). *Bot. Közlem.* 102(1–2): 1–18.

2016

Szabó L. Gy.: Sadler József (1791–1849) herbáriumának etnofarmakobotanikai jelentősége. *Farmakognóziai Hírek* 11. évf. 38. szám (2016. június), p. 10–11.

Szabó L. Gy.: 85 éve született Grynaeus Tamás, a magyar népi orvoslás kutatásának apostola. *Farmakognóziai Hírek* 11. évf. 39. szám (2016. november), p. 14–17.

Szabó L. Gy.: Népi (gyógy)növényismeret magyar kutatói. *Kaleidoscope – J. of History of Culture, Science and Medicine* 7/13: 457–515.

Csurgó S., Szabó L. Gy.: Gyógynövények a hagyományos és komplementer orvoslásban. *Mag. Kutatás, Fejlesztés és Környezet – Mag. Gyémánt Évkönyv 2016* (szerk. Oláh I.), TintaKönyvkiadó, Budapest, p. 131–134.

2017

Szabó L. Gy.: A fitoterápia alkalmazásának és oktatásának története Pécsen. *Farmakognóziai Hírek* 2017. március, XII/40: 2–7.

Szabó L. Gy.: Szent László éve és a Gentianae radix. *Gyógyszerészet* 61: 228–231.

Szabó L. Gy.: Elhunyt Tyihák Ernő (1933–2017), a magyar növényi biokémia kiemelkedő kutatója. *Farmakognóziai Hírek* 2017. június, XII/41: 2.

Szabó L. Gy.: 100 éve született Priszter Szaniszló, a Magyarország Kultúrlórája sorozat pótolhatatlan szerkesztője. *Farmakognóziai Hírek* 2017. szeptember, XII/42: 2–3.

Várszegi L., Szabó L. Gy.: Pécs régi patikái. www.gyogyszeresztortenet.hu 2017.10.08.

Szabó L. Gy.: A pécsi 'Arany Sas' patika jelenlegi helye Loewy Lipót pécsi orvos egykori házában. www.gyogyszeresztortenet.hu 2017.11.29.

Surányi D., Szabó L. Gy.: Priszter Szaniszló, a „Magyarország kultúrlórája” akadémiai sorozat kivételes műveltségű és pontosságú főszerkesztője. *Botanikai Közlemények* 104(2): 179–194.

2018

Szabó L. Gy.: Mátyás király hársfája. *Gyógyszerésztörténeti Közlemények. Gyógyszerészet* 62: 165–168.

Szabó L. Gy., Surányi D.: Magyarország Kultúrlórája szerkesztő-szerzői – 60 év távlatában. *A Magyar Biológiai Társaság I. Tudománytörténeti Szimpóziuma*. 2018. ápr. 19. Összefoglalók. MBT kiadása. p. 53–57.

Szabó L. Gy.: A pécsváradi bencés apátság gyógynövénykertjétől a Nékám-patikáig – ezeréves gyógyszerészet nyomai és a jövő reménye. www.gyogyszeresztortenet.hu 2018. április 30.

Paál H., Kota M., Szabó L. Gy.: Emlékezés Vinczeffy Imrére, a magyar gyepek kutatás kiemelkedő alakjára. Bot. Közlem. 105/1: 1-12. (2018)

Szabó L. Gy.: A pécsi farmakológusok neves elődei. Orvostudományi Hírlap 2018. június-július, 23-25. oldal (www.orvostudomanyihirmondo)

Szabó L. Gy., Botz L.: A gyógyszerészképzés előzményei és indulásának története a Pécsi Tudományegyetemen. Gyógyszerészet 62: 548-555.

Szabó L. Gy.: A Farmakognóziai Intézet megalakulásának előzményei. Intézeti tanszék (2003-2006). p. 7-10. Kutatási területek p. 49-50. In Papp N., Csikós E. (szerk.) 2018: 15 éves a Pécsi Tudományegyetem Gyógyszerésztudományi Kar Farmakognóziai Intézete (2003-2018). PTE Farmakognóziai Intézet, PTE Egyetemi Nyomda, Pécs

2019

Szabó L. Gy.: Horvát Adolf történelmi szerepe Pécs és a Mecsek természetvédelmében. A Mecsek Egyesület Évkönyve a 2018-as egyesületi évről. 22. kötet (Pécs, 2019) p. 37-42.

Szabó L. Gy.: Gondolatok az „alkalmazott” növénytan hazai oktatásának történetéhez. Farmakognóziai Hírek 2019. március, XIV/48: 4-7.

Szabó L. Gy.: Farmakognózia-történeti emlékek (adatok) 1. A magyar növényolajipari kutatás úttörői: Jáky Miklós és Perédi József. Farmakognóziai Hírek 2019. június, XIV/49: 5-9.

Szabó L. Gy.: Botanikus macskák – macska növénynevekben. Orvosi Könyvtárak 2019/16. évf./3. sz.: 66-76.

Szabó L. Gy.: Farmakognózia-történeti emlékek (adatok) 2. N. Wallich Plantae Asiaticae Rariores című művének 3 kötete (1830-32) a pécsi Klimó-könyvtárban – Móra Mária Anna könyvtáros és Priszter Szaniszló botanikus együttműködése. Farmakognóziai Hírek 2019. szeptember, XIV/50: 4-9.

Szabó L. Gy., Farkas Á., Papp N.: Emlékezés – Elhunyt dr. Schwartz Vera fitoterapeuta gyógyszerész. Farmakognóziai Hírek 2019. szeptember, XIV/50: 18.

Szabó L. Gy.: In memoriam – Rácz-Kotilla Erzsébet elhunyt. Virágvasárnapi látogatás Erzsébet asszonyánál. Természetgyógyász Magazin XXV/11: 3.

Szabó L. Gy.: Farmakognózia-történeti emlékek (adatok) 3. Céklától a formaldehid-ciklusig – a fito- és biokémia úttörő egyénisége: Tyihák Ernő. Farmakognóziai Hírek 2019. december, XIV/51: 1-5.

Szabó L. Gy.: Elhunyt Csurgó Sándor, Dél-Dunántúl neves természetgyógyásza. Farmakognóziai Hírek 2019. december, XIV/51: 15.

IMPRESSZUM:

SZABÓ LÁSZLÓ GY.

EGYMÁSÉRT VAGYUNK
szerzői kiadás

PÉCS, 2020.

TÁMOGATÓK:

Magyar Biológiai Társaság Pécsi Csoportja
Magyar Gyógyszerész Kamara Baranya Megyei Szervezete
Mecsek-Drog Kft.
Pécsi Tudományegyetem Gyógyszerésztudományi Karának
'Lárencz László' Gyógyszerésztörténeti Csoportja

A szerzői és egyéb jogok a dokumentum szerzőjét/tulajdonosát illetik.
Ez a dokumentum elektronikus formában szabadon másolható, terjeszthető, de csak saját célokra,
nem kereskedelmi jellegű alkalmazásokhoz, változtatások nélkül és a forrásra való megfelelő hivatkozással
használható. Minden más terjesztési és felhasználási forma esetében
a szerző/tulajdonos engedélyét kell kérni.

A könyvet Csapody Vera grafikái díszítik.

LAYOUT: Körömi Csenge

NYOMDA: SÉD Kft.
Szekszárd

ISBN 978 615 00 8172 4

